

POSTNINA PLAČANA V GOTOVINI

ZGODOVINSKI ČASOPIS

ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
HISTORICAL REVIEW

1972 LETNIK XXVI
ZVEZEK 3-4 1972

IZDAJA
ZGODOVINSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
LJUBLJANA

Zodovinski časopis je glasilo
Zgodovinskega društva za Slovenijo

Sedež uredništva:

Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani
61000 Ljubljana, Aškerčeva cesta 12
Št. žiro računa SDK 501-8-490/1

Zamenjave (обмены, Exchanges):

Zgodovinsko društvo za Slovenijo
Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete
61000 Ljubljana, Aškerčeva cesta 12

Založba in uprava:

Državna založba Slovenije
61000 Ljubljana, Mestni trg 26

Redakcija tega zvezka je bila zaključena v juniju 1972

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji
Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem
uredništva in navedbo vira

Ta zvezek so uredili:

Dr. Stane Gabrovec, dr. Ferdo Gestrin, dr. Bogo Grafenauer, dr. Vasilij
Melik, Bogo Stupan, dr. France Škerl, dr. Jože Šorn, dr. Fran Zwitter

Odgovorni urednik:

dr. Ferdo Gestrin

Zalaga Državna založba Slovenije v Ljubljani
Tisk AERO kemična in grafična industrija Celje 1972

ZGODOVINSKI ČASOPIS

ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
HISTORICAL REVIEW

XXVI
1972

IZDAJA
ZGODOVINSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
LJUBLJANA

KAZALO

RAZPRAVE

<p>Ferdo Gestrin, In memoriam akademiku in profesorju dr. Milku Kosu</p> <p>Памяти академика и профессора д-ра Милка Коса To the Memory of Academic and Professor Milko Kos, Ph. D.</p> <p>Bogo Grafenauer, Bibliografski pregled dela Milka Kosa 1963—1972</p> <p>Библиографическое обозрение работ Милка Коса 1963—1972 A Bibliographical Survey of Professor Milko Kos's Work 1963—1972</p> <p>Paola Korošec, Zgodnjesrednjeveška nekropola na Ptujskem gradu</p> <p>Ранний средневековый некрополь у замка г. Птуј The Early Mediaeval Necropolis at the Castle of Ptuj</p> <p>Ferdo Gestrin, Otok (Gutenwerth)</p> <p>Оток (Гутенверт)</p> <p>Vinko Šribar, Poročilo o arheološkem odkrivanju freisinškega trga Otok pri Dobravi (Gutenwerth)</p> <p>Отчет об археологических находках в фрейзиншском местечке Оток возле Добравы (Гутенверт) Report on the Archeological Discovery of the Freisinger Settlement Otok near Dobrava (Gutenwerth)</p> <p>Jože Pierazzi, Vincenc Ferreri Klun in beneška revolucija 1848—1849</p> <p>Винченций Феррери Клун и венецианская революция в 1848—1849 гг. Vincenc Ferreri Klun and the Venetian Revolution of 1848-1849</p> <p>Vasilij Melik, Razcep med staroslovenci in mladoslovenci</p> <p>Раскол между старословенцами и младословенцами The Split between Staroslovenci and Mladoslovenci</p> <p>Vinko Šribar, Freisinški trg Otok (Gutenwerth)</p> <p>Фрейзингское местечко Оток (Гутенверт) Freising Settlement Otok (Gutenwerth)</p> <p>Vasilij Melik, Mesto (civitas) na Slovenskem</p> <p>Города в Словении Town (civitas) in Slovenia</p> <p>Vlado Valenčič, Ljubljanski trgovec in bankir Caharija Waldt- reich (1623—1682)</p> <p>Люблянский комерсант и банкир Захария Вальдтрейх (1623— 1682) Caharija Waldtreich, a Ljubljana merchant and banker (1623— 1682)</p> <p>Jože Šorn, Proizvodnja svinca v osrednji Sloveniji med leti 1840 in 1918</p> <p>Производство свинца в центральной Словении Production of lead in central Slovenia between 1840 and 1918</p>	<p>5—10</p> <p>10—12</p> <p>13—51</p> <p>33—37</p> <p>37—68</p> <p>69—84</p> <p>85—98</p> <p>255—298</p> <p>299—316</p> <p>317—347</p> <p>349—366</p>
---	---

ZAPISKI

- Tone Zorn, Iz poročil avstrijskega predstavnika v plebiscitni komisiji leta 1920 99—101
 Из отчетов представителя Австрии в комиссии по плебисциту в Каринтии в 1920 г.
 From the Reports of the Austrian Representative in the Plebiscite Commission in 1920
- Tone Zorn, Narodnostni podatki kočevskega območja po podatkih narodnega katastra iz leta 1936 367—381
 Данные о национальном составе района Кочевье согласно национального кадастра из 1936 г.
 The National Characters of Kočevje Area from the Particulars of National Cadaster from 1936
- France Klopčič, Mali narodi in socializem 383—385
 Малые нации и социализм
 Small Nations and Socialism

PROBLEMI IN DISKUSIJA

- Fran Zwitter, Zlom avstromarksizma pri Slovencih 103—138
 Крах австромарксизма между словенцами
 The Decline of the Austro-marxism in Slovenia

DRUSTVENO ŽIVLJENJE, KONGRESI, SIMPOZIJI

- VII. konferenca zgodovinarjev delavskega gibanja v Linzu od 14. do 18. septembra 1971 (Franc Rozman) 139—142
 Седьмая конференция историков рабочего движения в Линце с 14 по 18 сентября 1971 г.
 The Seventh Conference of Historians Studying the Workers' Movement, Held in Linz, September 14—18, 1971
- Simpozij »Srednjeveška Bosna i evropska kultura« v Zenici od 2. do 5. oktobra 1971 (Ignacij Voje) 142—143
 Научное совещание »Средневековая Босния и европейская культура« в г. Зеница с 2 по 5 октября 1971 г.
 The Symposium »Mediaeval Bosnia and European Culture« Held at Zenica, October 2—5, 1971
- Mednarodni kongres o povezavah obeh obal Jadranskega morja v Brindisiju, Lecce in Tarantu (15.—18. okt. 1971) (Ferdo Gestrin) 143—146
 Международный съезд по вопросу связей обоих побережий Адриат. моря в Бриндизи, Лечче и Таранту (15—18 окт. 1971)
 International Symposium on the Connections between the Shores of the Adriatic Sea, Held at Brindisi, Lecce, and Taranto, October 15—18, 1971
- Peto zasedanje češkoslovaško-jugoslovanske zgodovinske komisije v Pragi novembra 1971 (Vasilij Melik) 146—147
 Пятая сессия чехословацко-югославской исторической комиссии в г. Прага в ноябре 1971 г.
 The Fifth Session of the Czechoslovakian-Yugoslav Historiographic Commission, Held in Prague in November 1971
- Znanstveni simpozij o Juriju Križaniću v Zagrebu 2. in 3. marca 1972 (Ignacij Voje) 387—389
 Научное совещание о Юрии Крыжаниче, состоявшееся 2 и 3 марта 1972 г. в Загребе
 Scientific Symposium on Jurij Križanić, Held in Zagreb, March 2—3, 1972

- Mednarodno znanstveno posvetovanje o začetkih socialističnega tiska na Balkanu 20. in 21. decembra 1971 v Beogradu (Franc Rozman) 389—390
 Международное научное совещание о первых социалистических печатных изданиях на Балканах 20 и 21 декабря 1971 г. в Белграде
 International Scientific Consultation on the Beginnings of the Socialistic Print on Balkans, Held in Belgrade, December 20—21, 1971
- Znanstveno posvetovanje o NOB 26.—28. januarja 1972 v Ljubljani (Mirko Stiplovšek) 390—396
 Научное совещание о народноосвободительной войне с 26-го по 28-е января 1972 г. в Любляне
 Scientific Consultation on the National Liberation Struggle, Held in Ljubljana, January 26—28, 1972

IN MEMORIAM

- Dr. Maks Miklavčič (Bogo Grafenauer) 149—155

OCENE IN POROČILA

- Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie (Viktor Korošec) 157—159
- Kurt Bittel, Hattusha, the Capital of the Hittites (Marko Urbanija) 160—162
- Evelyn und Horst Klengel, Die Hethiter (Marko Urbanija) 162—163
- Ekrem Akurgal, Ancient Civilizations and Ruins of Turkey from Prehistoric Times until the End of the Roman Empire (Marko Urbanija) 163—164
- Josip Lučić, Prošlost dubrovačke Astoreje (Župe, Šumeta, Rijeke, Zatona, Gruža i okolice grada do 1366) (Ignacij Voje) 164—167
- Mihailo J. Dinić, Humsko-trebinjska vlastela (Ignacij Voje) 167—169
- Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih Panog, I, Agrarno gospodarstvo (Ferdo Gestrin) 169—171
- Peter Vodopivec, Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove (Jože Šorn) 171—172
- Dr. Branislav Gligorijević, Demokratska stranka i politički odnosi u kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (Janko Prunk) 172—173
- Alojz Ravbar, Zakaj je padla španska republika (Peter Vodopivec) 173—178
- Prispevki za zgodovino delavskega gibanja I-X (Franc Rozman) 178—180
- Knjižnica NOV in POS (Miro Stiplovšek) 180—187
- Dictionnaire archéologique de la Bible (Marko Urbanija) 397
- Giovanni Pettinato, Das altorientalische Menschenbild und die sumerischen und akkadischen Schöpfungsmythen (Marko Urbanija) 397—399
- Kralj Boja (Marko Urbanija) 400—402
- Ivan Puš, Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani (Marijan Slabe) 402—405

Dr. Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku (Ignacij Voje)	406—411
Rolf Sprandel, Das Eisengewerbe im Mittelalter (Janez Peršič)	411—412
Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, I (Ferdo Gestrin)	412
Miroslav Pahor, Socialni boji v občini Piran od XV. do XVIII. stoletja (Jože Šorn)	413
Celjski zbornik 1971—1972 (Ferdo Gestrin)	413—414
Hans Hermann Frensing, Die Umsiedlung der Gottscheer Deutschen (Ferdo Gestrin)	414—416
Karl R. Stadler, London 1971 (Tone Zorn)	416—417
Ahmed Hadžirović, Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini 1935—1941 (Jasna Fischer)	417—418
Adam Schaff, Geschichte und Wahrheit (Peter Vodopivec)	418—421
Pripombe k obravnavi južnoslovenske zgodovine v učbeniku Antonije Metelko »Zgodovina za šesti razred osnovne šole«, 2. predelana izdaja (Ignacij Voje)	421—425

BIBLIOGRAFIJA

Olga Janša, Bibliografsko kazalo k Zgodovinskemu časopisu I-XXV (1947—1971)	189—244
Melitta Pivec-Stelè — Miloš Rybář — Mara Mervič — Olga Janša, Nove knjige v Narodni in univerzitetni knjižnici, knjižnici Slovenske akademije znanosti in umetnosti, knjižnici Oddelka za zgodovino filozofske fakultete in knjižnici Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani	427—460
Miloš Rybář, Zgodovinske publikacije v letu 1971	461—469

Vinko Šribar

FREISINŠKI TRG OTOK (GUTENWERTH)

Poročilo o arheoloških izkopavanjih na Otoku (Gutenwerth) v letih
1969—1970

V naslednjem poročilu smo zajeli opis in rezultate arheološkega raziskovanja na prostoru nekdanjega freisinškega trga Otok pri Dobravi (Gutenwerth) v omenjenih dveh letih. Poročilo smo dali za vsako izkopavanje posebej.

Sistematsko raziskovanje v letu 1969

V l. 1969 smo na Otoku izkopavali na površini 22 kvadrantov. Dokončno smo jih raziskali 15. Izkopavanje ni teklo istočasno na površini vseh kvadrantov, ampak smo jih razdelili na 4 sektorje. Ob vzhodni meji površine, ki smo jo izkopavali v l. 1968, je vzhodna polovica kv. 1, del kv. 9, cel kv. 29, od kv. 28 manjka le jugozahodni vogal ter vzhodna polovica kv. 27. S tem smo poravnali črto kvadrantov ob vzhodni meji izkopnega polja iz l. 1968. Izkop tega sektorja smo dokončali v juliju 1969, ko smo prekinili delo, ker je del ekipe moral odpotovati v Džerdap zaradi pomoči arheološki ekipi vojnega muzeja JNA. Z delom smo nadaljevali šele konec septembra, ko smo začeli z odkrivanjem sektorja 2: to so kv. 38, 39, 40, 45, 46 in 47, ki podaljšujejo prejšnje izkopno polje proti vzhodu.

Sektor 3 ima obliko črke »L« ter podaljšuje v l. 1969 izkopane površine s kv. 50, 51 in 52 proti vzhodu ter s kv. 8, 30, 37, 48 in 49 proti severu. Sektor 4: kv. 55, 56, 57, 58 ter 59 so ob severnem robu doslej omejene površine. Tu smo kopali le do globine drugega planuma, ki ga pa zaradi pomanjkanja časa nismo utegnili poravnati.

Opis površine pred posnemanjem ruše

Sektor 1: zahodni rob tega sektorja meji na lanski izkop, ki je tekkel ob vzhodni meji Mencinove njive. Površina je travniška, poraščena z gosto srednjevisoko travo, med katero je tudi veliko plevela. Površina je skoraj idealno ravna, toda s tendenco rahlega nagibanja proti vzhodu in jugu. Ze pred izkopom smo našli nekaj fragmentov pozno srednjeveške keramike. Sem je prispela najbrž pri vsakoletnem obdelovanju Mencinove njive.

Sektor 2: površina je travniška in viši od zahoda proti vzhodu ter od severa proti jugu.

Sektor 3: kvadranti te površine so razporejeni v obliki črke »L« in ne pokrivajo strnjene površine, vendar se vsi nagibajo od severa proti jugu ter od zahoda proti vzhodu. Površina je travniška.

Sektor 4: površina je travniška.

Splošni značaj planuma 1 na površini, ki je bila izkopana v l. 1969

Površina, ki smo jo izkopali v l. 1969, je na travniku Jožeta Mencina iz Drame. Osrednji del planuma, tj. kv. 1 z mejnimi kvadranti, je skoraj popolnoma raven, toda z rahlim nagibom. Na ostalih kvadrantih je nagib bolj izrazit ter predstavlja splošno značilnost pl. 1.

Objekt $x = +2$, $y = 2$

Površina je nepravilno eliptične oblike, meri 2×1 m ter ima rahel nagib od zahoda proti vzhodu. Na površini so kamni različnih velikosti, ki merijo od 5×5 do 20×30 cm. Ležijo na peščeni osnovi in ta na zelo prepelelem estrihu. Malta je iz rdečkasto rumenega peska. Pod estrihom je plast prežgané ilovice, na kateri je veliko sledov ognja ter pepel in oglje.

Objekt $x = 0,00$, $y = +4,00$

»Merilniški stebriček«

Da bi izvedeli, kakšen je bil JZ vogal prezbiterija, smo se odločili, da bomo porušili »babo« $x = 0,00$; $y = +4,00$. »Baba« meri 1×1 m, visoka 1,10 m. Dno leži na sterilni osnovi. 10–15 cm nad osnovo je srednje rjava sterilna ilovica, ki ji sledi plast pepelnato sivega subhumusa, debela 35 cm. V tej so drobni lomljenci, velikosti do 2×3 cm, koščki oglja in keramike ter mestoma fragmenti prepečene ilovice. Nato sledi 40 cm debela plast srednje rjavega subhumusa, ki je v spodnji polovici močneje pomešan z lomljenci, ogljem in prepečeno ilovico. Tej sledi 10–15 cm debela plast humusa, ki je mešan z zelo drobnim lomljencem oziroma peskom velikosti do 1 cm^3 . Do vrha sledi plast popolnoma čistega humusa. Pepelnato siva plast, ki smo jo ugotovili neposredno nad dnom, je žganina. To je profil, ki ga kaže »Baba« na svoji južni strani. Njen severni in vzhodni profil kažeta drugačno podobo: nad plastjo žganine je pesek, ki kaže na gradbeno jamo za zahodni zid cerkve, ki smo jo odkrili S in V od tega sektorja.

Izkop kaže naslednjo podobo

V plasti do globine 20 cm je v humusu zelo droben gradbeni material, tudi opeka in malta. Tej sledi skoraj strnjena površina peska z granulacijo do 1 cm^3 .

V plasti do globine 40 cm je zelo veliko gradbenega materiala. Na tej globini je strnjena plast peska, med katerim je malta. Tu je le nekaj fragmentov keramike. Pesek pokriva celo površino razen JV vogala, kjer je plast žganine. Tu je zelo veliko žgane ilovice. Plast peska, ki smo jo omenjali na severni polovici, je prešla v zid, ki ga povezujejo z južno steno prezbiterija. Na J strani ostaja poslej le plast žganine. V plasti do 60 cm je še vedno plast žganine, ki je močno prepojena s pepelom, ogljem ter z veliko kosov žgane ilovice. Plast žganine je do 20 ali 15 cm nad sterilno plastjo ilovice. Neposredno nad prehodom v sterilno plast je bilo dno in večji del oboda neke manjše keramične posode, ki je bila izdelana iz rdečkasto pečene glin. V isti globini je bilo še več fragmentov keramike.

Analiza objekta na $x + 4$ in $y + 4$

To je površina, ki meri 2×1 m, je nepravilno pravokotne oblike. Pokrivajo jo strnjeno postavljeni lomljenci različnih velikosti, od 5×5 do 20×30 cm. Lomljenci so skoraj na isti višini ter iz različnih materialov: peščenec, apnenec ter kos obdelanega lehnjaka. Kamni ležijo v finem temnosivem humusu, ki je sicer pomešan z zelo drobnimi koščki lomljenca, ki ne presegajo velikosti 1×1 cm. Na kosu peščenca velikosti 10×10 cm je bila tudi malta. Neposredno pod tlakom, tj. v subhumusu, je bil velik frgm. malte. Tu so še kamni enakih dimenzij, kot smo jih opisali v tlaku. Ta sloj gre v globino do 30 cm, kjer začena zid, ki ga moramo pripisati severni steni cerkve. Značaj tega sloja se po vsej debelini ne spremeni. Ob SV zaključku te površine je bil peščenec nepravilne oblike velikosti 50×40 cm. Na površini, na kateri je ležal kamen, je bil železen žebelj. V plasti neposredno nad zidom in tudi v isti višini z njim sta bila dva fragmenta rdeče kanelirane keramike.

V višini krone zidov je subhumus, ki je bil doslej pomešan s kamni in keramiko, pomešan z veliko malte.

Od krone »zidu« pa do višine oz. globine 10 cm nad dnom izkopa je popolnoma enoten material: rumenkast pesek z zelo fino granulacijo. Vmes so tudi sledovi malte. Pri dnu te plasti se pojavlja nekaj lomljencev različnih velikosti, ki merijo od 5×5 do 10×10 cm. Na dnu te plasti je bil tudi kovan žebelj.

Analiza objekta pod merilnim stebričem $x = 0$, $y = -8$ m

Pri izkopavanju v l. 1968 smo opazili, da se plast kamenja, ki smo ga opazovali po osi $y = -4$ m, nadaljuje tudi pod merilni steber $x = 0$, $x = -8$ m. Po izkopu smo ugotovili, da kamni niso povezani med seboj in da ležijo v plasti subhumusa, ki je močno pomešan z drobci oglja. Ta plast je enakomerna in doseže višino do 0,5 m.

Ta »Kubus« smo analizirali tako, ker je v sterilno plast ilovice vkopah kanal, ki vodi proti zidu, ki smo ga ugotovili po dolžini osi $y = -4$ m. Površina, ki smo jo pravkar izkopali in jo označili kot nadaljevanje zidu ob osi $y = -4$ m, leži 70 cm pod površino. Keramika je bila najdena le v osrednjem delu in se zdi, da so to fragmenti ene posode.

Dokumentacija profilov

Profile smo risali praviloma na mejah izkopnega polja ter vzdolž y osi na vsakem osmem metru. Sem sodijo še profili plasti pod objekti, ki smo jih odkrili. Vrisali smo 18 profilov.

Profil 1: Profil od $x + 8$, $y = -4$ do $x = +8$, $y = +12$ ter okoli »kurišča« v kv. 30 od $X = +6,8$, $Y = 0,0$ do $X = +7,15$, $Y = +3,2$.

Značaj profila 1:

Profil delimo na tri dele: a) vzdolž kv. 8, b) okoli »kurišča« v kv. 30 ter c) vzdolž linije kv. 37, 48 in 49.

Dno izkopa pod profilom je hodna površina. Ključni objekt na njej je kurišče, ki je bilo vkopano v hodno površino za 1 m. Vkop je dolg skoraj 6 m. Oblikovan je stopničasto, tako da je dno vkopa dolgo le 3 m. Na sredi najnižjega prostora je »kurišče«, ki ga dokumentirajo prepečena zemlja, pepel, oglje ter kosi lesa, ki še niso dogoreli. H »kurišču« sodi tudi istočasno kopičenje »vareša« in žindre v severozahodnem vogalu kv. 8 oz. na zahodnem koncu tega profila. Po koncu »kurišča«, — to je moralo biti zelo zgodaj —, kajti plasti 5 in 10, ki pokrivata jamo s kuriščem, sta pod gradivom, ki ga moramo opredeliti kot »ruševinsko plast«. Na osrednjem delu profila, tj. neposredno nad »kuriščem«, se ponovi ta plast dvakrat. Kopičenje ilovice ob vzhodnem robu jame za »kurišče« je vezano po vsej verjetnosti z dogajanjem na »kurišču«.

Podaljšek profila proti vzhodu kaže dokaj enostavno strukturo: sukcesivno rast oziroma zasipanje z najmanj tremi novimi hodnimi površinami. Zasipno gradivo je skoraj izključno subhumus. Na hodnih površinah je droben lomljenec. Dogajanje, ki smo mu sledili pri analizi v tem profilu, se nadaljuje še naprej proti severu.

Profil 2:

To je profil ob južni meji izkopnega polja iz l. 1969. Gornji rob profila se nagiba od zahoda proti vzhodu, dolg je 15,8 m ter visok od 0,9 do 1,1 m. Humusu in tanki plasti subhumusa sledi do 70 cm debela plast gline, ki je pomešana z večjimi kamni. Na treh krajih ta prekriva drugo barvno glino, ki je pomešana s peskom.

Dno profila je istočasno najstarejša hodna površina na tem delu izkopnega polja. Glina, pomešana s peskom nad dnom profila je v zvezi s kovinsko predelovalno dejavnostjo na tem prostoru. Zasipna plast 7, ki pokriva prvo hodno površino, ne kaže skoraj nobene razčlenjenosti. Pri iskanju odgovora za ta fenomen bo treba upoštevati neposredno bližino tedanjega levega brega Krke.

Značaj profila 3 ($X = +8$, $Y = +16$ do $X = -12$, $Y = +16$)

To je vzhodni profil izkopnega polja iz l. 1969, dolg 17,7 m, visok oz. globok od 1,00 do 1,8 m, z rahlim nagibom gornjega roba profila od severa proti jugu.

Humusu in subhumusu sledi do 60 cm debela plast gline, ki je skoraj popolnoma enotna. Le v plasti nad najstarejšo hodno površino sledimo dvema ruševinskima plastema, ki sta bili tudi hodni površini. Ni treba izključiti možnosti, da sta obe ruševinski plasti in hodni površini povezani z dvema gradbenima fazama (cerkve). To opredelitev bomo lahko opravili po opravljenem študiju osrednjega profila po $Y = +4$ osi. Plast 3, tj. glina, je skoraj enaka z glino oz. plastjo 7 v profilu 2.

Značaj profila 4 ($X = +0,5$, $Y = -0,15$ do $X = 0,0$, $Y = +0,15$)

Tó je profil pod mernim stebričem $X = 0,0$, $Y = 0,0$. Profil je dolg 3,1 in visok 1,2 m. Gornja črta profila oz. površina je skoraj popolnoma ravna. Dno izkopa je na najstarejši hodni površini. Višje plasti kažejo izmenično plastenje gline in subhumusa, ki sta mešana z gradbenim materialom. Izmenjava plasti je nagla in ima obliko gomile. Najbrž gre za sukcesivno zasipanje z gradbenim materialom. Na zahodnem koncu profila je to zaporedje prekinjeno z vkopom, k gre do dna gradbene jame in začenja šele potem, ko se plastenje ruševinskih plasti neha. Ta vkop je zasut z enotno plastjo srednje sivoga peska, ki je pomešan z malto. Ta profil govori o procesu rušenja zahodnega zidu stavbe oz. cerkve, ki smo jo odkrili na tem prostoru in o odvažanju tako pridobljenega gradbenega materiala. Temu v prid priča tudi popolna odsotnost kamna v temeljih. Ostala je le gradbena jama, napolnjena z enakim materialom, kot je na površini 2 tega profila.

Značaj profila 5

Profil 5 teče ob zahodni in južni strani objekta, ki smo ga odkrili na vzhodni polovici kv. 29 ($X = +2$, $Y = +1$) do ($X = -0,3$, $Y = +1,6$). Profil je dolg 5,3 m in visok do 1,1 m. Profil delimo na tri dele: severni, srednji in južni. Značaj posameznih delov profila je različen.

Na zahodnem delu profila, ki je dolg 1,5 m, pokriva hodno površino na dnu profila odpadna plast, v kateri so koščki oglja in manjše površine ilovice in žgane gline. Vse skupaj prekriva enoten zasip gradbenega materiala, čigar gornja črta je zaključena s tanjšo plastjo ilovice. Po ilovici teče estrih (tlak iz malte), ki ga kasneje prekrije tlak iz lomljenca.

V tem delu profila ugotavljamo najmanj dve hodni površini: prvo na dnu profila in drugo, v kateri si izmenoma sledijo ilovica, estrih in tlak iz lomljenca.

Med prvo in drugo hodno površino je plastenje odpadnega gradiva in gradbenega šuta.

Drugi oz. osrednji del profila je dolg 2,5 m in je po strukturi zelo enostaven: na prvotni hodni površini na dnu profila leži enotna debela plast, v kateri je žgana zemlja pomešana z drobci oglja, keramike in žlindre, tj. izrazita zasipna plast. Komaj na vrhu profila je tlak iz lomljenca, ki je na isti višini kakor vrhnji tlak v prvem delu tega profila. Tretji oz. južni del profila je dolg le 1,3 m in je tesno povezan z dogajanjem in plastenjem v srednjem delu profila, le da v gornji polovici ugotavljamo večjo razgibanost dogajanja, ki je lokalno omejeno.

Tolmačenje profila 6: Ob objektu na severovzhodnem vogalu kv. 38 ($X = +3$, $Y = +5,6$ do $X = +2,1$, $Y = +6,55$). Profil je dolg 3 m, višina 0,85 m.

Med dvema hodnima površinama, tj. med dnom plasti 3 in 1, si izmenoma sledita ilovica in pepelnatosiva plast subhumusa. Situacija spominja na delavniško dejavnost na prostoru, ki smo ga raziskovali v l. 1968.

Opis značaja profila 7: Vzhodni del zunanjega lica južnega zidu ladje ($X = -1,2$, $Y = +5,7$ do $X = +1,2$, $Y = +8,7$). Profil je dolg 3 in visok 0,85 m.

Zid leži na starejšem kulturnem sloju, v katerem razlikujemo plasti rumene in sive glin. Plast 3 je na najstarejši hodni površini. Čeprav je zid z ozirom na delavniško plast, ki smo jo odkrili v l. 1968, starejši, ni nobenega dvoma, da začetek srednjeveške poselitve na tem prostoru sega še v starejše obdobje.

Tolmačenje profila 8: južni profil objekta v zahodnem delu kv. 38 ($X = +2,35$, $Y = +4,65$ do $X = 1,35$, $Y = +4,65$). Profil je dolg 1 m, visok 0,70 m. V profilu sta le plasti subhumusa (1) in rumenkasto rjave glin (2), ki kažeta na čas pred arhitekturo. Obe plasti zaključuje nasip iz lomljencev, ki je v istem horizontu kot arhitektura. Stanje pri tem profilu je analogno tistemu iz profila 7.

Tolmačenje profila 9: Profil na $X = +4$ m osi skozi celo cerkev ($X = +4,00$ m, $Y = -2,5$ m do $X = +4,00$, $Y = +12,5$ m). Profil je dolg 14 in visok 1,1 m. Pri profilu razlikujemo plastenje nad arhitekturo ter nad prvotno hodno površino. Temelji so mestoma vkopani v sterilno plast ilovice. Vzhodni del profila kaže jasno izmenjavo najmanj treh hodnih površin. Na zahodnem delu je plast žganine vedno pod ruševinsko plastjo, kar priča, da vsaka plast žganine predstavlja tudi gradbeno fazo ter odgovarjajočo hodno površino. Tu sta dve gradbeni fazi; ena je najbrž starejša od ostankov temeljev cerkve.

Profil teče prek ostankov oz. temeljev obeh apsidialnih zaključkov novo odkrite cerkve. Po strukturi je zelo enostaven: na dolžini prvega metra, računano od vzhoda, je debel do 40 cm. Humusu, ki je debel le do 10 cm, sledi plast svetlo rjavega subhumusa, ki je močno pomešan z gradbenim materialom (droben lomljenec velikosti do 5×5 cm in neposredno nad zidovi tenka plast rumenkastega drobnega peska). Nad obema apsidama teče 25 do 35 cm debela ruševinska plast, v kateri je le droben gradbeni material (kamen, malta in drobci opeke). Nad to je plast subhumusa, ki je pomešan z zelo finim dolomitnim peskom, debela 10 cm. Nad to pa je še do 10 cm debela plast svetlo rjavega humusa. Od 3–4 m profila (vedno računamo od vzhoda) sledi 10 cm debela plast humusa, do 10 cm debela plast subhumusa, ki je pomešan s finim dolomitnim peskom in nato 40 cm debela plast rjavkaste ilovice, ki prehaja nato v 30 cm debelo plast žganine: to je pepelnato siva plast, v kateri je oglje ter drobci malte. Ta ponovno prehaja v sloj svetlorumenkaste glin.

Zasipna plast med obema apsidama priča o enkratnem rušenju zidov obeh apsid. Plast žganine, ki jo beležimo med 3. in 4. m profila, pa priča o požaru znotraj objekta, ki pa ne prehaja meje apsid.

Profil 10

Tolmačenje profila — merilni stebriček na $X = +4$, $Y = +8$, ($X = +3,85$, $Y = +7,8$ do $X = +3,85$, $Y = +8,5$ m). Profil je dolg 3,2 m in visok do 1,1 m. Profil delimo na tri dele: ravan, ki je na $x = +3,2$ m osi ter na dve površini, ki sta na $y = +7,8$ in 8,5 m osi, kar metodološko terja tolmačenje vsake površine posebej. Oba profila na Y osi kažeta le, kaj se dogaja s stanjem, ki ga opazujemo na $x = 3,2$ m osi. Na površini srednjega dela profila, tj. na $X = +3,2$ osi, sledi hodni površini na dnu izkopa rumene gline, ki jo pokriva enako gradivo, vendar pomešano z žganino. To zapira oz. prekriva ponovno glina, ki pa je sive barve. Tej zopet sledi plast rumene ožgane gline. Nato šele sledi prehod v subhumusno in humusno plast na površini profila. Ugotavljamo, da si dvakrat izmenoma sledita plast gline in žganine, kar zanesljivo pričča za dve fazi oziroma povezanost plasti gline in žganine v en ciklus dogajanja. Detajlnejša razčlenitev znotraj enega ciklusa, čeprav se nam vsiljuje, v tej fazi raziskav še ni mogoča.

Tolmačenje profila 11: vzdolž zahodne in južne izkopne meje v kv. 8 ($X = +4,4$, $Y = 0,00$ do $X = +8$, $X_i = -4$). Profil je dolg 7,4 m in visok do 1,5 m. Gornja črta profila je skoraj ravna, vendar z rahlim naraščanjem od vzhoda proti zahodu. Ker profil delimo na dve polovici, ki sklepata pravi kot, bomo opazovali le del profila ob južni izkopni meji kv. 8.

Profil ob južni izkopni meji je dolg 4,8 m in visok do 1,5 m. Gornja črta profila se nagiba od zahoda proti vzhodu. Čeprav je profil dokaj razgiban, kaže precej enotno podobo: hodna površina je na dnu profila. Na tej je do 0,9 m debela plast rjavkasto rumene gline. Od tu naprej proti vrhu profila je na osrednjem delu profila gomila, v kateri si sledita izmenoma plast rumene gline, verjetno »vareš«, in žganina. Na zahodnem delu profila je vkop, ki sega skozi vse plasti in se zaključuje na horizontu neposredno nad hodno površino v obliki okrogle jame s polkrožnim dnom. Jama je nastala v času neposredno pred formiranjem današnjega obdelovalnega humusa, tj. že po uničenju poselitvenega kompleksa Otok (Gutenwerth). Glede na neposredno bližino kurišča in žindre je treba ta profil povezovati s to dejavnostjo. Zahodni del profila je dolg 2,5 m in kaže isti značaj kot južni del profila ter z enakim, vendar nekaj nižjim kopičenjem. Ta profil dokazuje, da so isto dejavnost opravljali po površini celega kvadranta št. 8.

Profil 12

Tolmačenje profila na $X = +4$ osi od $Y = -3,5$ do $+3,8$ m. Profil je dolg 6,3 m in visok do 1,2 m. Gornja črta profila rahlo pada od zahoda proti vzhodu. Od 1,6 do 3,7 m, začenši od zahodnega konca, pokriva profil del severnega zidu odkrite cerkve. Nad zidom profil dokumentira vsa dogajanja po rušenju cerkve ter postavlja časovni terminus za cerkev: »postquem non«. Temelji so bili vkopani v plast gline, za katero ne bi mogli trditi, da je na tem mestu primarna. Plastenje, ki ga med raznimi vrstami gline ugotavljamo od 4 do 5,5 m profila v globini gradbene jame pričča, da je gradbena jama bila že vkopana v kulturno plast. Zasip nad zidom je dokaj enoten. To je do 60 cm debela ruševinska plast, ki preide v subhumus. Nekoliko drugačna podoba je na zahodnem in vzhodnem koncu profila: ruševinsko plast prekriva na obeh koncih subhumus, ki ga moramo opredeliti kot kulturno plast in šele tedaj sledi subhumus, ki smo ga na osrednjem delu opazovali neposredno nad ruševinsko plastjo.

Dognanja v tem profilu delimo na tri časovna obdobja: pred arhitekturo, obdobje arhitekture in čas po njej. Plasti 4 in 5 sta na zahodni strani profila segali nad zid. Prekinila oz. uničila ju je kasnejša ruševinska plast. Ta okoliščina je zelo pomembna, saj govori o dogajanju v obdobju po poružitvi cerkve. Zelo je verjetno, da tudi tu, kakor pri zahodnem zidu cerkve, stojimo pred

primerom kasnejše eksploatacije kamnov iz temeljev. Širjenje ruševinske plasti (6) proti vzhodu predstavlja verjetno smer rušenja in odvažanje gradbenega materiala.

Profil 13

Tolmačenje vzhodnega profila ob skupini objektov v kv. 29 ($X = 0$, $Y = +4$ do $X = +4$, $Y = +4$). Profil smo opazovali od juga proti severu. Omejujeta ga merna stebrička $X = 0$, $Y = +4$ in $X = +4$, $Y = +4$. Zaradi tega sta severna in južna stran profila višji.

Profila na obeh stebričih dovoljujeta zanesljivo rekonstrukcijo profila nad osrednjim delom, tj. tam, kjer manjkajo vrhnje plasti. Pod ruševinsko plastjo, ki jo ugotavljamo na vrhu osrednjega dela profila je subhumus, v katerem je polno dokazil o požigu. Dno te plasti imamo za hodno površino. V globino si sledita še dve plasti gline, ki sta tukaj že zanesljivo v sekundarnem položaju. Najstarejšo hodno površino moramo iskati v dnu profila, tj. pod plastjo 5. V profilu nad ruševinsko plastjo sledimo novemu plastenju žganine, ki jo zaključuje plast peska. Oboje priča najmanj o eni dodatni gradbeni fazi in novi oziroma višji hodni površini.

Profil 14

Tolmačenje profila pod objektom s strešno opeko v kv. 39 ter na meji s kv. 46 ($X = -1,1$, $Y = +8$ do $X = -2,1$, $Y = +6,1$). Objekt je južno od cerkve oziroma v neposredni sosesčini njenega južnega zidu. Domnevamo, da je strešna opeka s cerkve. Gornja površina objekta z opeko je v isti višini kakor gornji rob južnega zidu cerkve. To govori o določeni medsebojni povezanosti ali vsaj istočasnosti rušenja. Profil kaže zelo enostavno strukturo: Na najstarejši hodni površini je plast rumenkasto rjave gline. Na tej je do 70 cm debela plast sive gline, v kateri so žganina, pesek, fragmenti keramike, fragmenti strešne opeke in manjši lomljenci (plast 2). Sledi plast, ki iz subhumusa prehaja v obdelovalni humus. Plast 2 dokumentira proces rušenja cerkve. V plasti 2 kljub različnim materialom ni posebnega plastenja ter se zdi, da imamo opraviti z dokumentacijo o procesu rušenja le ene gradbene faze.

Profil 15

Tolmačenje profila z notranje strani loka polkrožne apside. (koordinate polkrožne apside $X = +5,5$, $Y = +8$ do $X = 2,00$, $Y = +8,6$). Profil je dolg 6 m, od tega polkrožna apside 3,7 m, ter visok do 1,1 m. V tem profilu pride do izraza odnos polkrožne apside do pravokotnega prezbiterija: severna in južna stran pravokotnega prezbiterija ležita enako globoko ter na enakem materialu, tj. na rjavo rumeni glini. Globina temeljev polkrožne apside pa je različna: v sredi je najgloblja in za okoli 50 cm pod globino temeljev pravokotnega prezbiterija. Prehod proti severnemu zidu prezbiterija je postopen, proti južnemu pa nagel (na južni steni prezbiterija so temelji polkrožne apside globlji okoli 30 cm). Ohranjenost obeh stranic pravokotnega prezbiterija je različna: južna stena je višja, vendar slabše izdelana. Zdi se kakor da bi bili lomljenci namešani eden na drugega ter povezani z malto. V severni steni prezbiterija je ohranjena le ena vrsta lomljencev vezanih z malto. Izbor gradiva za polkrožno apside je drugačen: kamni so večji in kažejo neko vrsto plastenja. Nekaj kamnov doseže velikost tudi do 60×30 cm. Vezivo, tj. malta, je temnejše. Jasno prihaja tudi do izraza, da polkrožna apside ni vezana z zidovoma pravokotnega prezbiterija.

Profil 16

Tolmačenje profila ob zahodni strani nasipa v kv. 46 in 51 (od $X = +1,5$, $Y = +8,8$ do $X = -4$, $Y = +9,5$). Profil je dolg 8,7 in visok do 0,9 m. Profil teče najprej vzdolž južne stene pravokotnega prezbiterija v dolžini 0,7 m in

nato ob zahodni strani gradbenega šuta, ki se je nakopičil ob južni strani prezbiterija in sicer v smeri, ki jo imamo za podaljšek polkrožne apside. Ostali, tj. večji del profila, teče ob zahodni strani nasipa, ki začinja ob zunanji strani jugovzhodnega vogala pravokotne apside.

Ves nasip in ruševinska plast na zahodnem delu profila ležita na starejši plasti subhumusa v kateri je veliko peska in žganine in za katero ni nobenega dvoma, da predstavlja kulturni sloj nad nekim uničenim stavbnim horizontom. Na vzhodnem delu profila, tj. tam, kjer imamo opraviti z nasipom, sledi prejšnjemu sloju plast gline, ki bi jo bilo treba opredeliti kot novo hodno površino (plast 2). Tej sledi do 60 cm debela plast gline (plast 6), ki priča o rušenju tudi tega stavbnega horizonta. To gradivo je služilo za osnovo, na kateri so začeli graditi nasip, ki je sestavljen iz več plasti lomljenecv velikosti do 20×20 cm. Podobno stanje je pod ruševinsko plastjo in pod zidom na zahodni strani profila. Tu je pod zidom izrazito gradbena ruševinska plast.

Po dolžini celega profila ugotavljamo v fazi pred nasipom, ali pa pred zidovi, najmanj dve starejši poselitveni fazi in odgovarjajoči hodni površini.

Profil 17

Tolmačenje profila pod vzhodno steno pravokotnega prezbiterija. ($X = +8$, $Y = +10,7$ do $X = +3,2$, $Y = +14$ m). (Profil je dolg 9,4 in visok do 1,4 m.) V tem profilu obravnavamo stratigrafijo plasti pod vzhodnim zidom pravokotnega prezbiterija ter ob severni strani kontrafora, ki podpira jugovzhodni vogal pravokotnega prezbiterija. Kontrafor sloni na starejši gradbeni fazi, v kateri so praviloma le večji lomljenci, najbrž obdelani, ali pa vsaj prirejeni. Z isto gradbeno fazo imamo opraviti tudi na severnem delu profila ob severovzhodnem vogalu pravokotnega prezbiterija.

Posebno karakterističen je srednji del profila, tj. tisti, ki je pod zidom prezbiterija. Spodnji del profila je v vodi, tako da ga nismo mogli opazovati. Nad vodo smo dokumentirali 1,5 m profila, ki kaže izredno razgibanost. Temelji zidu so na 30 cm debeli plasti rumeno žgane ilovice, ki leži na nežgani rumeni ilovici, debeli le do 5 cm. Obeh omenjenih plasti najbrž ne bo treba ločevati. Imeti ju moramo za enotno, le da pod vplivom vročine ni bil prepečen tudi najnižji del. Nato sledi do 90 cm debela plast žganine, ki je pomešana s peskom. Proces nastajanja te plasti je zelo postopen, kajti vmes so tri tanjše plasti srednje sivga peska, ki govore o štirih horizontih nastajanja plasti žganine (plast 2). Najmlajši horizont je pod starejšo arhitekturo, ki smo jo ugotovili pod obema vogaloma pravokotnega prezbiterija. Pod plastjo 2 si izmenoma sledijo še sloji rumene in rumenkastorjave gline, ki na prehodu pod gladino vode ležijo na tenki plasti žganine.

Ta zelo važni profil lahko vrednotimo samo delno in začasno, ker s spodnjo črto profila še nismo prišli do sterilne plasti, ali pa do najstarejše hodne površine. V sedanjem stanju moramo le ugotoviti, da je bila pod vzhodno steno prezbiterija globoka jama. Njeno obliko nakazuje po vsej verjetnosti plast žganine, ki smo jo omenili v prejšnjem odstavku. Vse plasti, ki smo jih doslej naštevati, so nastajale z zasipanjem. Plast žgane gline pod temelji zidu je mogoče le posledica utrjevanja mehke osnove. Tej fazi v prid govori popolna odsotnost vsega drugega gradiva oz. najdb. Ta profil terja ponovno dokumentacijo sterilne plasti ter zelo detajlno opazovanje.

V podaljšku severne stene prezbiterija so štirje večji peščenci z merami od 20×50 do 30×40 cm, nepravilno razporejeni in segajo za 80 cm vzhodno od vzhodnega zidu prezbiterija. Med seboj niso vezani in so stratigrafsko starejši od prezbiterija. Kamni ležijo na 30 cm debeli plasti subhumusa, ki je prepojen s pepelom in ogljem. Niže je srednje rjav subhumus brez najdb. Ob tej plasti se struktura profila menja: sprememba materiala pride posebej do izraza pod vzhodno steno prezbiterija. Tako omejen profil je dolg 2,2 ter visok 1,20 metra. Pri višini ni upoštevan vkop, ki je pod gladino vode v jami. Profil začinja z zidom in v njem razlikujemo tri horizontalne plasti: 15 cm debela plast sivožgane gline, 30 cm debelo plast oglja in humusa. V naslednjih 30 cm si izmenoma

sledijo 10 cm debela plast svetlo sive glin, 10 cm debela plast humusa in znova 10 cm debela plast humusa in znova 10 cm debela plast glin. To zaporedje se ponovi trikrat. Temu sledi 30 cm debela plast subhumusa, ki je gosto pomešan s pepelom in ogljem. Na južni polovici je prehod v čisto plast glin, v kateri je 8 cm debela plast oglja. Poslej sledi jama, globoka najmanj 1 m, ki je pa ne moremo analizirati zaradi talne vode. Ob južnem zaključku zavija profil skoraj pravokotno proti jugovzhodu v dolžini do 1,5 m ter v višino od 0,7 do 1 m. V najnižji plasti sta ilovica in subhumus prepojena z ogljem. Na tem materialu je vogal nekega objekta, ki je iz velikih peščenih plošč. Kamni ležijo v treh plasteh: v najnižji je lomljenec velikosti do 10×5 cm, zatem plošča, ki meri 50×70 cm in čez to zopet plošča velikosti 70×80 cm. Tako postavljene plošče dajejo videz vogala neke pravokotne stavbe, ki je starejša od pravokotnega prezbiterija in enako od kontrafora.

Opis situacije po zaključnem izkopavanju v l. 1969

Z izkopom v l. 1969 smo začeli ob vzhodni izkopni meji iz l. 1968 v dolžini štirih kvadrantov oz. 16 m. Izkop smo nadaljevali proti vzhodu v dolžini 4,5 kv. oz. 18 m in kasneje proti severu po dolžini cele Y osi ter za 4 m po X osi. Sledila je še enkratna razširitev po Y osi od $X = +8$ do $X = +12$ m, toda z izkopom te nove površine smo obstali na globini 2. planuma, tj. okoli 50 cm pod današnjo površino.

Popolnoma smo raziskali 23 kvadrantov ter 5 kvadrantov do globine planuma.

Opis površine pred izkopom

Cela površina, ki smo jo izkopavali v l. 1969, je na posesti Jožeta Mencina iz Drame. Zahodni del izkopnega polja 1969 je na obdelovalni površini oz. njivi, večji del pa na travniku. Površina izkopnega polja, ki pokriva njivo (kvadranti 1, 8, 9 in 16), je skoraj popolnoma ravna, toda z rahlim nagibom od severa proti jugu (glej nivelman). Tisti del izkopne površine, ki je na travniku, visi od zahoda proti vzhodu ter ima rahel nagib od severa proti jugu. Na travniku raste srednje visoka trava, ki je močno pomešana z deteljo in raznim plevelom. Drugih posebnosti na tej površini nismo opazili.

Kljub splošnim značilnostim konfiguracije tega terena, tj. nagibanje od zahoda proti vzhodu ter od severa proti jugu, kaže v svoji mikrokonfiguraciji še neke dodatne značilnosti: zdi se, da je na površini kvadrantov 45 do 48 približno po vsej dolžini $X = +12$ osi, neka meja, ki jo slutimo po rahlem valovanju površine. Kasnejši izkop je pokazal, da je na tem prostoru meja arhitekture, ki smo jo obravnavali pri opisu planumov. Ves izkop smo opravili v štirih ali petih planumih. Globina izkopa ni enotna: na južnem delu izkopnega polja doseže 0,9 m in na severnem 1,6 m pod današnjo površino. Spodnja meja izkopnega polja je sterilna plast ilovice rjavo rumene barve s primesjo zelo finega kremenčevega peska.

Stratigrafija plasti med sterilno osnovo in današnjo površino kaže neenoten in razgiban značaj. To se stopnjuje od vzhoda proti zahodu.

Najbolj različna struktura plasti je na osrednjem in zahodnem delu izkopnega polja, tj. tam, kjer je največ gradbenih plasti oz. ostalin arhitekture.

Profil vzdolž vzhodne meje izkopnega polja je zelo enostaven in skoraj po celi višini enoten: to je srednje rjav subhumus, ki ga težko ločimo od humusa. Na prehodu med obema slojema, na 10 do 20 cm pod gornjim robom profila, je dolomitni lomljenec z granulacijo do 1 cm³. Plast je debela do 10 cm. Sloj subhumusa, ki sega do dna profila je popolnoma enoten, vendar razlikujemo v njem še najmanj dve hodni površini: starejša je skoraj neposredno nad hodno površino, druga pa 60 cm višje. Starejša hodna površina je lomljenec, ki je bil uporabljen kot gradbeni material. Mlajša hodna površina je iz finega dolomitnega lomljenca in ostankov gradbenega materiala. Obe hodni površini vidimo kot vodoravni in močno poudarjeni črti.

Za dokumentacijo dogajanj v smeri od vzhoda proti zahodu smo se odločili za profil X = +4 m osi, ki pa ni cel in ga zato dopolnjujemo s profilom na X = +8 osi. Zahodni profil izkopnega polja nam manjka, ker je bil uničen z izkopom v l. 1968.

Najbolj značilna je situacija pod mernim štebričem na X = +4 in Y = +8 m, kjer si slede plasti v naslednjem zaporedju: žganina, glina, žganina, žganina močno pomešana s prepečeno zemljo, ki prehaja v ruševinsko plast in ta v humus. To je podoba na severu, ki je nekoliko drugačna in ne manj razgibana od slojev na južni polovici izkopnega polja.

Plast žganine na južni polovici izkopnega polja začenja neposredno nad sterilno plastjo in traja vse do prehoda v humus. Posebna značilnost tega dela izkopnega polja je izredno fino plastenje oz. hitra menjava materiala.

Pregled stanja najdb — ostankov arhitekture na površini, ki smo jo odkrili v letu 1969

Poleg številnih drobnih najdb: fragmentirane keramike in železnih izdelkov raznih vrst, ki jih opredeljujemo kot notranjo opremo delavniških in stanovanjskih prostorov ter kot lokalne izdelke, so tu še ostanki arhitekture, ki predstavljajo enoten zazidalni kompleks. Tu sta še dva objekta, ki ju ne moremo uvrstiti v arhitekturo, sodita namreč med objekte, ki pričajo o proizvajalni dejavnosti v Otoku. Na osrednjem delu površine, ki smo jo izkopali je strnjen kompleks temeljev za cerkev z najmanj tremi gradbenimi fazami. Znotraj cerkve je več skupin ruševinskih plasti, ki so različne po značaju ter v raznih horizontih.

Na severovzhodnem in jugozahodnem delu cerkve je strnjena ruševinska plast, ki se naslanja na zunanje lice zidov cerkve.

Jugovzhodni vogal cerkve podpira zid, ki se podaljšuje v skoraj 10 m dolg in do 2 m širok nasip.

Južno od cerkve je več kompleksov ruševinskih plasti na različnih horizontih, ki so po vsej verjetnosti na določen način povezani s cerkvijo.

V kvadrantu 30 je kurišče ali mogoče tudi peč, ki jo je treba zaradi oblike in predvsem zaradi navzočnosti žlindre in »vareša« povezovati z železarsko predelovalno dejavnostjo.

V sterilni plasti (ilovica na površini kv. 49) je bila vkopana eliptično oblikovana jama, ki je najstarejši objekt na tem kompleksu.

Zaradi detajlnejšega spoznavanja položaja in pravilnejšega opredeljevanja posameznih objektov bomo oštevilčili vse objekte, jih opisali in šele potem začeli s študijem odnosov med posameznimi objekti.

Opis cerkve:

A. Južni zid cerkve:

- zunanja dolžina 9,5 m
- notranja dolžina 8,5 m
- širina 0,85 m

— zidali so z lomljencem velikosti od 10×10 do 30×40 ter vezali z malto svetlosive barve. Pesek je imel granulacijo do 2 cm^3 . Po višini je zid ohranjen zelo neenotno. Ob zunanjem ter notranjem licu zidu so uporabljali večje kose lomljenca, ki so jih deloma tudi prirejevali, oz. grobo obdelali zunanji del. Med obema licema so uporabili za polnitev drobnejše gradivo. Kamni ležijo v vodoravnih vrstah.

V vzhodnem vogalu ladje stoji temelj za oltarno menzo, ki v današnjem stanju nima pravilne pravokotne oblike. Po osi S-J meri 1 in po osi V-Z pa 0,9 m. Menza je sezidana iz lomljencev apnenca in peščenca velikosti od 10×10 do 30×40 cm. Malta je svetlosiva in po zunanjem videzu identična z malto iz južnega zidu ladje.

Prezbiterij:

- zunanja dolžina zidu 4,2 m,
- notranja dolžina zidu 3,6 m,
- zid je zgrajen iz lomljencev peščenca in apnenca velikosti od 10×10 do 30×40 cm. Za vezavo so uporabili svetlo sivo malto, ki je bila pomešana s peskom zelo fine granulacije.

Temelji slopa:

- začenjajo meter od vogala na prehodu iz ladje v prezbiterij. Merijo $0,9 \times 0,65$ m. Severozahodni vogal slopa je polkrožno zaobljen. Struktura gradnje je enotna z južnim zidom prezbiterija.

»steber«:

- stoji v vogalu, ki ga sklepata oltarna menza in južni zid prezbiterija. Ima obliko pravilnega kroga s premerom 1,2 m ter je ohranjen v višino do 0,9 m.
- Po višini je »steber« zgrajen iz petih plasti oz. vrst lomljenega peščenca, ki je vezan s srednjesivo malto iz peska dokaj grobe granulacije. Po zunanjem videzu se ta malta zelo razlikuje od do sedaj opisanih. Gornja površina stebra je skoraj popolnoma ravna in zalita z malto ter sega do temeljev južnega zidu prezbiterija.

Površina malte kaže številne odtise, ki pričajo o nekdanji nadgradnji. Z zunanjim lokom se »steber« dotika južnega zidu prezbiterijskega in oltarne menze. Temelji za »steber« so vkopani v sterilno plast ilovice in so globoki 0,9 m. Temelji za južno steno cerkve pa ležijo skoraj neposredno na sterilni plasti. Ker južni zid prezbiterijskega prekriva deloma gornjo površino »stebra«, sledi da je »steber« starejši in funkcionalno navezan za cerkev. Tudi globina temeljev za »steber« govori o večji starosti oz. starejši stratigrafski legi.

Pri zidovih ladje in prezbiterijskega opažamo različno stanje ohranjenosti zidov. V glavnem so ohranjene le tri plasti kamov, tj. do višine 0,5 ali 0,6 m. Mestoma do 0,8 m.

B. Severni zid cerkve:

- Dolžina notranje strani zidu je 8,8 m. Ta mera je približna, ker nismo mogli natančno definirati JV vogala.
- Dolžina zunanje strani zidu je 9,7 m.
- Zid je zgrajen iz lomljencev apnenca in peščenca velikosti do 20×30 cm, ki so med seboj vezani s svetlosivo malto, v kateri je pesek z granulacijo do 2 cm^3 . Obe strani zidov sta zgrajeni iz deloma obdelanih lomljencev. Vmesni prostor je zapolnjen z drobnejših gradivom.

Prezbiterij:

- Dolžina zunanje strani zidu je 5,25 m.
- Dolžina notranje strani zidu je 3,6 m.
- Slop — $0,9 \times 0,6$ m. Zgrajen je na enak način kot slop ob južni steni prezbiterijskega le ohranjen je precej slabše.

Pri gradnji slopa in zidu na severni strani prezbiterijskega so uporabljali lomljeni peščenec in apnenec, ki meri do 20×30 cm. Zid je vezan s srednje sivo, ne preveč kompaktno malto, v kateri je pesek z granulacijo do 2 cm^3 . Zid prezbiterijskega je širok do 0,85 m ter ohranjen v višino dveh do treh plasti kamna. Tretji sloj kamnov je ohranjen le ob slopih ter na SV vogalu zidu.

»Oltarna-menza«

- meri $1,4 \times 0,7$ m. Zgrajena iz lomljenca in plošč velikosti od $0,2 \times 0,2$ do $0,5 \times 0,7$ m. Ohranjeni sta dve plasti kamna. Malta je srednje siva in zelo kompaktna, pomešana z mivko.

»Steber«

- ima v tlorisu nepravilno okroglo obliko s premerom enega metra. Ohranjen je v višini 6—7 plasti kamnov oziroma 1,2 m. Lomljenci so raznih velikosti, merijo od $1,1 \times 0,2$ do $0,3 \times 0,5$ m. Kamne veže srednje siva malta, ki je rahla in zelo groba. Gradbena jama je vkopana v sterilno plast ilovice in je globoka 0,8 m.

Splošna ohranjenost severnega zidu prezbiterijskega je zelo različna: od ene do pet vrst kamnov. Zid je najvišji na sredi. Posebnost predstav-

lja zahodni zaključek severnega zidu. Tu je monolit apnenca velikosti $0,7 \times 1$ m, ki je bil po vsej verjetnosti obdelan ter na tem mestu že v sekundarni uporabi.

3. Zahodni zid cerkve:

- V gradbeni jami, ki smo jo lahko natančno določili (dolga je 5,5 in široka 1 m, globoka do 0,8 m), razen slojev malte ni bilo drugega gradbenega materiala. Profil za gradbeno jamo pride še posebej do izraza pod mernim stebričem $X = 0,0$, $y = 0,0$ m.

4. Vzhodna stena prezbiterijskega zida:

- dolžina zunanje strani zidu 5,2 m
- dolžina notranje strani zidu 3,6 m
- za gradivo so uporabili večinoma peščenec in nekaj apnenca velikosti od $0,1 \times 0,1$ do $0,3 \times 0,4$ m. Malta je rumenkasto sive barve in mešana s peskom in dokaj fino granulacijo. Zid je ohranjen v višino štirih plasti kamnov.

Polkrožna apsida:

Znotraj pravokotnega prezbiterijskega zida je vgrajena polkrožna apsida. Začetek notranjega loka je ob severnem zidu prezbiterijskega zida za 1,3 m in ob južnem za 1,5 m od slopa. Zid apsida je širok 0,8 m ter zgrajen iz peščenca in lomljenca apnenca. Kamni merijo od 10×15 do 30×40 cm, vezani so s temnosivo malto, v kateri je pesek s fino granulacijo. Malta se zdi kompaktnjša kot pri ostalih zidovih, ki smo jih doslej opisovali. Baza loka meri 3,3 m, višina loka 0,7 m.

Med zunanjim lokom polkrožne apsida in notranjo stranjo vzhodnega zidu pravokotnega prezbiterijskega zida leži več kosov apnenca in peščenca, velikosti od 20×20 do 70×60 cm, za katere se zdi, da so prišli na ta prostor z rušenjem polkrožne apsida ali vzhodnega zidu pravokotnega prezbiterijskega zida. Pri polkrožni apsidi so ohranjene tri do štiri vrste kamnov. Gradbena jama je globlja v sredini in plitvejša ob začetkih krakov loka; toda v celoti je globlja od gradbene jame za pravokotni prezbiterijski zid. To prihaja še posebno do izraza ob izteku južnega dela loka polkrožne apsida. Pri teh opazovanjih je treba poudariti naslednje:

1. Temelji polkrožne apsida, čeprav nižji, ne segajo pod temelje severnega ali južnega zidu pravokotnega prezbiterijskega zida.
2. Med kamni polkrožne apsida in pravokotnega prezbiterijskega zida ni prepletanja oziroma včlenjevanja.

Starejši elementi arhitekture

Profil pod vzhodno steno pravokotnega prezbiterijskega zida kaže nekatere zanimive značilnosti:

1. V dnu gradbene jame pod vzhodnim zidom pravokotnega prezbiterijskega zida je plast prepečene gline.

2. Prvi sloj kamnov v temeljih vzhodnega zidu pravokotnega prez-biterija leži na plasti prepečene glinē.

3. Zgoraj omenjena prepečena glina je na neki starejši hodni površini, ki prehaja v ploščad iz velikih plošč peščenca ($1,4 \times 1,100$ m). V tej ploščadi razlikujemo tri plasti; najnižja je iz drobnega lomljenca, druga iz večjih plošč (ena meri 60×40 cm) in tretja, od katere vidimo le del, ki meri $1,00 \times 0,6$ m. Tako opisan objekt daje videz vogala nekega temelja, ki se nadaljuje na zahod pod pravokotni prez-biterij in na vzhod pod nasip v podaljšku kontrafora. Kompleks, ki smo ga pravkar opisali, leži na plasteh, ki pokrivajo še starejši vkop, ki se širi pod pravokotni prez-biterij in proti vzhodu skoraj na celi površini kv. 49.

4. Na SV vogalu kv. 50, v plasti nad opisano jamo, je še ena skupina plošč iz lomljenega peščenca, ki kaže dvojno platenje. Strati-grafsko jih označimo z ostanki pod JV vogalom pravokotnega prez-biterija.

5. Nekoliko drugačno podobo ima skupina kamnov, ki je v po-daljšku severne stene prez-biterija. Dno izkopa za ta objekt je v neki globini kakor objekt ob JV vogalu prez-biterija. Oba objekta sta iz rumenkastega peščenca. Kamni pokrivajo površino $0,8 \times 1,00$ m merijo pa od $3 \times 0,4$ do $0,5 \times 0,4$ m. Velja poudariti, da ti kamni niso povezani s temelji prez-biterija.

6. Enako kakor pod t. 4 opredeljujemo tudi skupino peščencev v severnem podaljšku vzhodne stene prez-biterija. Na površini $0,7 \times 0,9$ m so v dveh plasteh plošče peščenca velikosti od $0 \times 0,1$ do $0,5 \times 0,5$ m, ki niso povezane z zidom prez-biterija in se nadaljujejo proti severu.

Gradbene jame

Vzhodni zid pravokotnega prez-biterija in lok polkrožne apside ležita na starejšem izkopu oz. »jami« v kateri so bile številne najdbe.

Severni in južni zid prez-biterija oz. njuni temelji so vkopani v sivkasto rumeno glino, ki je nastajala s sukcesivnim platenjem. Na enakem gradivu sta tudi oba daljša zidova ladje. Platenje je še posebno izrazito na prehodu iz ladje v prez-biterij oziroma pod južnim slopom.

Gradbene jame, »jama« v kv. 49 ter platenje v najnižji plasti temeljev dokazujejo, da je bila že prva cerkev postavljena na starejših kulturnih plasteh. Dokončni odgovor o dataciji teh plasti bomo dobili šele po opredeljevanju najdb iz jame v kv. 49.

Opis ruševinskih plasti znotraj in zunaj tlorisa cerkve

Znotraj tlorisa cerkve je največji objekt pokrit z ruševinsko plastjo v kv. 29. Značaj tega objekta smo obravnavali pri opisu profila št. 13. V njem razlikujemo najmanj tri gradbene faze.

Na sredi kvadranta 29 je ovalen objekt, ki smo ga deloma raziskali: pri $X = +2$, $Y = +2$ m je površina nepravilno ovalne oblike ($1,6 \times 1,4$ m), ki smo jo izkopali do 0,8 m nad dnem izkopa. Na tej višini se je pokazala temnosiva počena plast ilovice, za katero smo ugotovili, da je razširjena po celi površini objekta in da ima konkavno obliko. Plast prepečene ilovice meri $1,2 \times 1,3$ m. Osrednji del je globlji za okoli 0,2 m od robov. Konkavni del površine je pokrivala plast fine žganine, v kateri smo našli pepel, drobno oglje, svetlosivo malto, drobce opeke, koščke keramike in veliko kosov oksidirane bakra ali bronca. Pri detajlnem pregledovanju in odstranjevanju te plasti smo našli nad dnem konkavno oblikovanega prostora v vrsto položene strešne opeke velikosti $0,2 \times 0,25$ m. Opeke so bile razporejene radialno. Pod opekami, ki so pokrivale skoraj tri četrtine konkavno oblikovanega prostora, je še do 10 cm debela plast žganine, ki je po sestavi enaka gradivu nad opekami. Ni nobenega dvoma, da je konkavni prostor umetno oblikovan in je po vsej verjetnosti služil kot ognjišče, kajti plast prežgane ilovice pod ognjiščem je debela do 10 cm.

Tolmačenje tega profila najdemo v prof. št. 5: Tu so najmanj 4 hodne površine. Spodnji profil odgovarja najbrž času, ko je stala na tem prostoru cerkev. Vse ostale kopičenje je kasnejše in nam kaže na še najmanj tri hodne površine. Eno je treba povezovati s »kuriščem« in drugo z estrihom. Pri slednjem razlikujemo najmanj dva horizonta hodnih površin. Ta objekt bo pri detajlnem študiju stratigrafije ter pri relativnem časovnem opredeljevanju odkrite cerkvene arhitekture igral odločujočo vlogo.

Skoraj popolnoma enako stratigrafsko strukturo imajo tudi drugi objekti zunaj cerkvenega tlorisa: to je objekt ob vzhodni meji kv. 29 ter dva manjša na osrednjem delu kv. 38.

Splošni pregled izsledkov izkopavanja v l. 1969

Vsa dokumentacija, ki smo jo zbrali z običajno sistematiko dokumentacije, je za dokončno presojo kronologije nezadostna. Za to je potreben študij nekaterih detajlov, ki ne sodijo v okvir sistematike profilov in planumov. Tovrstne dokumentacije bomo opravili v l. 1970. V tej fazi študijske obravnave izsledkov izkopavanj v l. 1969 si lahko dovolimo le sumiranje splošnega značaja, tj. do tiste faze, ki nam jo dovoljuje doslej zbrana dokumentacija.

Najtehtnejši in nesporen rezultat izkopavanja v l. 1969 je odkritje cerkve, ki jo razčlenjujemo v naslednjem elementu razvoja:

1. Pravokotna ladja velikosti $9,5 \times 6,8$ m, ki je povezana s pravokotnim prezbiterijem, ki meri 5×5 (zunanja meritev) oziroma $4,4 \times 3,3$ (notranja meritev). Rast tako zarisanega objekta ni organska, kajti simetrični ladje in prezbiterija se ne ujemata, temveč tvorita top kot s temenom v ladji 1,00 m od slopa. Ladja tudi ni popolnoma simetrična: severna

rama ladje (tj. severovzhodni vogal) je širša od južne. Ti elementi pa vsekakor opravičujejo tezo o ločenem nastajanju ladje in prezbitarija.

2. V pravokotni prezbitarij je bila vzdana polkrožna apsida. Profil na $X = +4$ osi, še posebej tisti del nad polkrožno apsido in vzhodno steno pravokotnega prezbitarija, upravičuje domnevo, da sta oba zidova stala do časa, ko sta bila skupaj porušena. Stratigrafija nad ruševinami obeh zidov je popolnoma enaka. K tej drugi fazi sodita oba slopa, tj. slaveločni obok.

3. V vogalih ladje na prehodu v prezbitarij sta menzi stranskih oltarjev. Situacija ne dovoljuje, da bi lahko zanesljivo ugotovili čas postavljanja obeh menz.

4. V severozahodnem vogalu ladje je skupina v loku postavljenih kamnov, ki povezujejo severni in zahodni zid ladje. Znotraj tako omenjenega prostora stoji velik blok peščenca. »Objekt« je nastal istočasno z ladjo. Njegove funkcije nismo mogli določiti, vendar se nam je zaradi položaja in deloma zaradi oblike vsilil delovni naziv »krstilnica«.

5. V podaljšku simetrale jugovzhodnega vogala pravokotnega prezbitarija je na zunanji strani podporni zid iz večjih lomljencev (zid meri $2 \times 1,5$ m). Podporni zid se podaljšuje v nasip iz lomljencev, ki ima nepravilno trikotno obliko, dolg je 8,5 in širok do 2 m. Nasip je vzporeden z nekdanjo strugo Krke. Os podpornega zidu teče proti jugozahodu. Površje nasipa pada proti nekdanji strugi. Obstoj nasipa in podpornega zidu je dokaz, da je stal pravokotni prezbitarij tudi potem, ko so vzdali polkrožno apsido. Z rušenjem vzhodne stene pravokotnega prezbitarija bi nasip in zaščita postali nesmiselni.

6. V vogalih med menzama obeh stranskih oltarjev in severno in južno steno ladje stojita dva okrogla podstavka za katera smo že ugotovili, da sta starejša od obeh gradbenih faz cerkve in da se funkcionalno z njima popolnoma izključujeta.

Na temelju gornjih navedb ši lahko dovolimo naslednjo rekonstrukcijo:

1. Oba »stebra« in oba daljša zidova ladje se nam vsiljujeta kot najstarejša in mogoče tudi istočasna člena neke arhitekture. Oboje, opazovano kot celota, bi lahko bil temelj nekdanjega portika neke rimske zgradbe: Rimsko poselitev kompleksa na Otoku pa itak dokumentirajo številne rimske drobne arheološke najdbe in tudi arhitektonski elementi, ki smo jih našli v zidu ob cestišču.

2. Oba zidova »porticusa« sta osnova za severno in južno steno ladje, ki ji je bilo treba dozidati le prezbitarij in ta je bil v prvi fazi pravokoten.

3. V gornji tloris pravokotnega prezbitarija vzdana polkrožna apsida predstavlja drugo fazo kulture arhitekture.

Ob pogledu na situacijo celega izkopnega polja, tj. površine, ki smo jo odkrili v l. 1968 in 1969, pa najdemo elemente, ki še bolj dopolnijo, oziroma zaokrožijo podobo stanja iz l. 1969: 3,5 m zahodno od cerkve vzporedno z njeno zahodno steno teče zid, ob njegovi zahodni strani pa začenja cestišče. Čeprav so zidovi in omenjeni zid skupaj

s cestiščem v enakih plasteh, časovni odnos obeh kompleksov še ni popolnoma jasen. Toda ne glede na to se nam vsiljuje podoba z zidom omejenega cerkvenega kompleksa v neposredni sosesčini cestišča.

Obstoj kulturnega objekta in takega tipološkega razvoja, kakor smo ga opisali, je vsekakor pomemben doprinos k proučevanju lokalne zgovovine; vendar bi veliko izgubil v tehtnosti, če ne bi imeli na razpolago še druge dokumentacije, ki govori o relativnih kronoloških odnosih med posameznimi objekti in če ne bi imeli novih opor za absolutno datacijo vsaj za eno od stratigrafskih izhodišč.

Izhodišča za kronologijo:

V čas pred cerkev s pravokotnim prezbiterijem postavljamo najprej stavbo od katere smo našli ostanke pod severovzhodnim in jugovzhodnim vogalom pravokotnega prezbiterija.

Se starejša pa je kožarsko predelovalna dejavnost, katere ostanke smo našli neposredno pod prezbiterijem obeh cerkvenih faz oziroma pod ostanki arhitekture, na kateri sloni pravokotni prezbiterij. Stratigrafsko v istem sloju in brez dvoma starejši od cerkve je izkop za »kurišče«, ki smo ga opazovali v kv. 30 ter neposredno ob severni steni ladje. Čeprav je stratigrafski odnos cerkve in kurišča popolnoma jasen, ne moremo še ničesar reči o časovnem odnosu med »kuriščem« in »kožarsko jamo«. Zelo verjetno je, da sta oba objekta istočasna.

Oslanjaje se na grobo opredelitev stratigrafije oziroma profil v kv. 29 ugotavljamo v času po poružitvi cerkve še najmanj dve, če ne tudi treh hodnih površin, ki bi jih bilo treba istovetiti tudi z gradbenimi fazami.

Povzetek stratigrafskega zaporedja bi se glasil:

1. »Kožarska jama« in najbrž »kurišče« v kv. 30. — Najstarejša srednjeveška faza.
2. Ostanki arhitekture pod severovzhodnim in jugozahodnim vogalom pravokotnega prezbiterija.
3. Cerkev s pravokotnim prezbiterijem.
4. Cerkev s polkrožno apsidno, vzdano v pravokotni prezbiterij.
5. Faza »kurišče« v objektu na osrednjem delu kv. 29.
6. Hodna površina oz. tlak iz »estriha« v objektu na osred. delu kv. 29.
7. Hodna površina oz. tlak iz lomljenca in oblic nad tlakom in estriha v objektu na osrednjem delu kv. 29.
8. Temelji za okrogle stebre ob obeh stranskih oltarjih, ki so najbrž starejši od vseh naštetih objektov in jih imamo za antične.

Med naštetimi osmimi gradbenimi fazami so časovno determinirane naslednje:

1. Najmlajši tlak, ki ga omenjamo v prejšnjem seznamu pod št. 7 (to je tlak iz oblic in lomljenca na najvišji plasti na objektu v osrednjem delu kv. 29) predstavlja zadnjo gradbeno fazo v Otoku. Leto 1473, tj. ko so Turki Otok porušili, je njegova skrajna časovna meja.

2. Za kožarsko dejavnost in »kurišče« v kv. 30 lahko rečemo samo, da sta iz časa neposredno pred najstarejšo srednjeveško arhitekturo, ki jo v seznamu obravnavamo pod št. 2.

3. Cerkve s pravokotnim prezbitelijem (pod št. 3) ne moremo postaviti v čas po 11. stol. in ne daleč pred 11. stol. Časovni okvir 11. stol. je najverjetnejši. Dokončni odgovor bomo dobili po študijski obravnavi tipologije tega tipa cerkve.

4. Najnižji delavniški horizont izkopnega polja, ki smo ga obravnavali v l. 1968 istovetimo stratigrafsko s plastjo neposredno nad ruševinama obeh cerkvenih faz. Delavniško plast smo doslej vedno povezovali s časom nastanka Otoka ali pa kmalu po ustanovitvi. S tem opredeljevanjem, ki ima le začasen značaj, smo prišli do treh absolutnih časovnih mejnikov: 11. stol. za čas cerkve s pravokotnim prezbitelijem; 12. ali začetek 13. stol. za čas nastanka delavniških plasti in l. 1473 čas ko je uničena arhitektura nad zadnjo hodno površino. Do podrobnejše kronološke sheme bomo prišli le po študijski obravnavi keramičnih in železnih najdb.

V tem trenutku lahko damo le nekaj splošnih podatkov o obeh skupinah gradiva: razen manjšega števila keramičnih fragmentov v najnižjih plasteh v kv. 52 in 45, ki so po obliki in strukturi najverjetneje zgodnesrednjeveški, ima vsa ostala keramika pozno srednjeveški značaj. Keramični fragmenti, ki smo jih našli v l. 1969, segajo skozi vse izkopane plasti in so popolnoma tipološko enaki keramičnim najdbam iz l. 1968. Ugotovili smo, da imamo opraviti s popolnim razvojem keramičnih oblik v časovnem obdobju od poznega 11. do druge polovice 15. stol. V l. 1969 smo našli približno 2000 fragmentov keramike, ki jih bomo šele začeli urejevati in opredeljevati.

Kovinske najdbe:

V l. 1969 smo našli mnogo večje število železnih predmetov kot v letih 1967 in 1968. Večja je tudi izbira in predvsem je jasnejša prostorska razporeditev tovrstnih najdb. Številčno so najdbe zastopane v naslednjem vrstnem redu:

1. Žebli — kovani, delimo jih v dve veliki skupini: a) že uporabljene, b) neuporabljene in najbrž izdelane na tem prostoru. Uporabljeni žebli so praviloma zviti in skoraj praviloma kažejo debelino lesenih kosov, ki so jih vežali. Žeblje smo našli v vseh planumih.

2. Železni ključi so številnejši kot v l. 1968 in enako sta zastopani obe skupini

a) z okroglo zanko

b) z zanko v obliki gotskega loka skoraj vseh razvojnih oblik. Ključi so bili najdeni v vseh planumih.

3. Razno — železno okovje za hišno uporabo; najdeno v vseh planumih.

4. Praktično uporabni predmeti:

- a) konjska oprema,
- b) pasne spona, železne in bronaste,
- c) škarje
- d) železni obročki,
- e) žel. noži, manjši. K nožem, ki so skoraj praviloma z ravnim hrbtom in naprej usločeno konico, je treba prišteti najbrž tudi kamnite bruse,
- f) svedri,
- g) strgala,
- k) verige.

5. Orožje: letos smo našli le razne tipe pušičnih osti, ki pa so praviloma imele tulec.

6. Keramične uteži za statve.

K stratigrafiji najdb: Čeprav so številne najdbe že v začetku kulturne plasti, tj. v planumu 2, so najštevilnejše, oz. izredno bogato zastopane v planumu 3. Revnejši je planum 4, nakar se številčno zmanjšujejo do najnižjega horizonta kulturne plasti, v našem slučaju je to planum 6. Shematični prikaz razporeditev najdb po planumih in kvadrantih nam kaže lijakasto razporeditev. Ta shema razprostranjenosti najdb po višini postane še posebej pomembna, če opazujemo to gibanje z ozirom na izkopno polje, ki smo ga odkrili v letu 1969. V vseh planumih so zastopane najdbe v kv. 40, 45 in 46. Največja gostota, za katero smo ugotovili, da je bila v globini planuma 3, pa pokriva kv. 28, 29, 30, 39, 40, 46, 48, 49 in 50.

Z ozirom na cerkveno arhitekturo, ki nam je bila pri vseh dose-
danjih opazovanjih izhodišče in vodilo, ugotavljamo, da je le manjše
število želez. najdb na prostoru znotraj arhitekture in sicer so iz plasti
nad horizontom ruševin. Najštevilnejše so najdbe iz prostora južno od
cerkve, ki segajo tudi skozi vse planume. Enako podobo, ki pa je ome-
jena le na en kvadrant, imamo v kv. 30, tj. tam, kjer je »kurišček« in v
kv. 49, kjer smo našli »kožarsko jamo«. Najdbe znotraj tlorisa cerkve,
ki so skoraj praviloma omejene na planum 3, tj. na horizont nad ruše-
vinami, nam dovoljujejo, da že na tej stopnji obravnave izsledkov izko-
pavanj l. 1969 lahko rečemo, da se železarsko predelovalna dejavnost raz-
vije v glavnem v času, ko je cerkev porušena. Detajlna obravnava tipó-
logije železnih najdb in njihove razprostranjenosti z ozirom na verti-
kalno in horizontalno stratigrafijo nam bo dala v roke bolj determinirana
izhodišča za relativno in absolutno kronologijo.

Sistematsko raziskovanje v letu 1970

Izkopavanje in druga raziskovalna terenska dela so trajala od druge
polovice julija do konca novembra. V tem času smo opravili naslednje:

1. Na izkopnem polju iz l. 1969 smo dokončali sektor 4 (kv. 55, 56,

57, 58 in 59), ter izkopali sektorja 5 (kv. 60, 61, 62, 5, 6, 7 in 4); ter 6 (kv. 20 in 21). To je skupno 14 kvadrantov oz. 225 m².

2. Med južno mejo izkopnega polja in nekdanjo strugo Krke pri Drami smo izkopali štiri sonde naslednjih velikosti: sonda 1, dolga 10 in široka 1 m; sonda 2, dolga 6,3 in široka 1 m; sonda 3, dolga 6,3 in široka 1 m; sonda 4, dolga 5,5 in široka 1 m. Po zaključenem izkopu sond smo izkopali tudi ves prostor med sondama 2 in 3. Skupna površina 94 m².

3. Na kulturnem objektu, ki smo ga odkrili že v l. 1969, smo morali opraviti naslednja študijska opazovanja: 1. Preveriti odnos med polkrožno apsidno in pravokotnim prezbiterijem. V ta namen smo ponovno odkopali prostor ob notranjem loku polkrožne apside, naredili manjše sonde pod temelji polkrožne apside in pravokotnim prezbiterijem ob severnem in južnem stičišču zidov. Iz istih pobud smo odkopali prostor med zunanjim lokom polkrožne apside in vzhodno steno pravokotnega prezbiterija. 2. Analizirati odnos med stavbnimi elementi ob SV in JV vogalu pravokotnega prezbiterija in prezbiterijem. Za te elemente smo v l. 1969 dopustili možnost, da so starejši od pravokotnega prezbiterija in cerkve. Na vprašanje o gradbenih ostankih ob SV vogalu pravokotnega prezbiterija smo lahko odgovorili le po izkopu kv. 56. Ker ostanke ob JV vogalu pravokotnega prezbiterija delimo na dve skupini, ki se razlikujeta po tehniki izdelave in sosledju, smo odkopali ves prostor okoli »kontrafora« in ob gradbenih ostankih v vogalu med »kontraforom« in vzhodno steno pravokotnega prezbiterija. 3. Ugotoviti odnos med okroglimi temelji v SV in JV vogalu ladje in severno ter južno steno ladje. V ta namen smo očistili starejši zasip in naredili izkop pod temelji severne in južne stene prezbiterija neposredno ob okroglih temeljih. 4. Znotraj tlorišča ladje smo l. 1969 pustili različne ostanke na petih krajih in smo vsakega zase opredelili kot samostojen objekt. Sem sodi npr. kup pod mernim stebriščem X, Y — 0, 0, ostanke oz. kup s kamni v JZ vogalu ladje, kurišče v SV vogalu kv. 29, ostanke v SZ vogalu ladje ter dva kupa s kamni v kv. 38. Vsak objekt posebej smo odkopali in analizirali po principu izkopa po planumih.

Študijski izkopi povezani s kulturno stavbo so nam vzeli izredno veliko časa zaradi odstranjevanja velike količine zemlje in drugega gradiva; s katerim smo objekt zaščitili pred zimo 1969/1970, zaradi razmočenega terena in pa predvsem zaradi minucioznega dela in dolgega procesa dokumentacije:

4. V letu 1968 in 1969 smo na temelju topografskih opazovanj naredili rekonstrukcijo sprememb rečnih strug, ki jih je Krka izoblikovala v zadnjih dveh tisočletjih. Ker je ta rekonstrukcija le načelno točna, morala pa bi biti popolnoma eksaktna zaradi neposredne povezanosti naselja na Otoku z reko, smo se odločili, da bomo naredili številne profile skozi domnevane rečne struge in njihovo neposredno zaledje. Ker so arheološke sonde prezamudne in predrage, smo se odločili za sistematično vrtnanje z jedrnikom. Doslej smo opravili 23 vrtnin, ki so razporejene na levem bregu stare struge v ovinku pri vasi Drama.

5. Tudi letos smo nadaljevali s proučevanjem raziskovalne metodologije, tj. procesom dokumentacije in tehniziranjem arheološke analize plastenja. Menim, da smo na našem terenu v popolnosti rešili problem dokumentiranja stanja. To smo dosegli na dva načina. 1. S konstrukcijo in izdelavo dveh tipov stativov za vertikalno fotografijo. (Za vertikalne posnetke izkopnega polja ter za posnemanje procesa dela in planov na manjših raziskovalnih površinah.) 2. Z izdelavo pantografa za risarsko prenašanje situacije s terena na papir v merilih 1:1, 1:10 in 1:20.

Med tehnične pripomočke, ki smo si jih omislili za pospeševanje fizičnega dela pri procesu odkrivanja oz. pri arheološki analizi plastenja slojev, smo v popolnosti rešili problem sondiranja z jedernikom in sicer z izdelavo lahko prenosne vrtalne naprave. S 23 vrtinami, ki smo jih napravili s to napravo ter z vzornimi jedri smo dokazali, da je konstrukcija v celoti uspela. V tem času smo naredili tudi vse priprave za konstrukcijo koordinatnega frezerja, ki ga bomo lahko preizkusili in začeli z njim delati v l. 1971.

6. Ker danes že lahko trdimo, da smo zaključili z raziskavami kulturnega objekta, smo zaradi njegove izredne tehtnosti ukrenili vse potrebno za njegovo valorizacijo s strani komisije, ki so jo sestavljali ugledni strokovnjaki. Ti in še drugi znanstveniki in kulturni ter politični delavci so se odločili za konservacijo in prezentacijo pričujočega objekta. Da bi lahko slednje tudi realizirali smo: našli strokovnjaka — arhitekta, ki bo naredil načrt za prezentacijo in podjetje, ki bo izvedlo gradbeniška dela gratis.

1. Opis stanja na najdišču po zaključenih raziskovanjih v l. 1969 ter povzetek programa za l. 1970

Na prostoru, kjer smo leta 1967 izkopali sondo 2 (na njivi Jožeta Mencina z Drame, hišna št. 7, kat. št. 2670, kat. obč. Šentjernej), smo leta 1968 začeli s sistematičnim izkopom po principu izkopnega polja, kvadranti, planumi. Na istem mestu smo nadaljevali tudi z delom v letu 1969. Ob zaključku terenskega dela v letu 1969 je bilo raziskano na celem izkopnem polju 34 kvadrantov. Glavni objekt, ki smo ga odkrili na tem prostoru, je kulturni objekt. To je predromanska cerkev, ki je bila postavljena najbrž na temeljih rimskega portika. Kasneje so ji predelali pravokotni zaključek prezbiterja v zaključek s polkrožno apsido. Časovni razpon te stavbe naj bi bil od 11. do 13. stoletja. Ker je ta stavba najpomembnejši objekt, ki smo ga odkrili do sedaj na tem delu izkopnega polja, nam služi tudi za izhodišče za časovno in prostorno opredeljevanje drugih objektov. V čas pred prvo cerkev sodi kompleks za strojenje kož, ki smo ga odkrili vzhodno od prezbiterja in deloma pod njim ter najbrž kurišče v kv. 50. Enako smo domnevali za ostanke temeljev, ki smo jih ugotovili ob SV in JV vogalu pravokotnega prezbiterja. Brez dvoma sta starejša tudi oba okrogla temelja v SV in JV vogalu ladje. Vzporedno s cerkvijo, osem metrov zahodno, teče cestišče oz. tlak iz oblic in lomljenca, širok prvotno 4 in kasneje 8 m. Ob vzhodnem robu cestišča so temelji nekega zidu. Najbrž ni slučaj, da je največji kamen v tem zidu (rimski podboj-obdelan) v osi cerkvene ladje. *To je vsekakor element peč, ki potrjuje istočasnost cestišča z drugo oz. romansko fazo cerkve.* Mlajši od romanske cerkve je zid in ves »metalurški« kompleks, ki smo ga odkrili med zahodnim zidom cerkve in pravkar omenjenim cestiščem.

2. Sistematska dokumentacija izkopavanja na izkopnih sektorjih 4, 5 in 6

Dokumentacija sektorja 4

Za sektor 4 smo označili kv. 55—59, tj. vrsta kvadrantov ob severni meji izkopa v l. 1969. Tedaj smo tudi na tej površini posneli plast do globine planuma 2, tj. do 50 cm pod današnjo površino.

Opis planuma 2

Zaradi velike dolžine sektorja, tj. 20 m, in velikega padca, nam ni uspelo popolnoma izravnati površine planuma. Celo površino planuma pokriva enotna plast srednje rjavega humusa, ki je fino zrnat in le mestoma pomešan z drobci gradbenega materiala. V severo zahodnem vogalu kv. 59 je skupina lomljencev peščenca velikosti do 20×30 cm, ki so razporejeni na površini z obliko nepravilnega trikotnika. Kamni med sabo niso povezani, le ob zahodni meji kvadranta je nekaj fragmentov malte z grobo granulacijo. Po sredi kv. 57, v smeri V—Z, ter meter širok pas lomljenca velikosti od 5×5 do 20×20 cm. V podaljšku te skupine, tj. proti vzhodu v kv. 56 in proti Z v kv. 58, so posamezni kamni, za katere se zdi, da so povezani s skupino v kv. 57. Pričujoča skupina kamnov je vzporedna s severnim zidom ladje. Na površini kv. 55, 56 so številni koščki temno rdeče opeke ter koščki oglja.

Značaj planuma 2: Kljub enotnosti zasipnega gradiva na površini tega planuma sodimo, da skupini kamnov v kv. 59 in enako v kv. 57 predstavljata le vrhnjo plast objektov v nižji legi.

Opis planuma 3

Površina planuma 3 je na Z strani izkopnega polja globoka 30 in na V 50 cm pod današnjo površino. Planuma nismo mogli izravnati in ima skoraj enak nagib kakor planum 2. To je tudi razlog, zakaj je med obema koncema na tem planumu material tako različen. Ob zahodnem robu kv. 59 in še posebej v njegovem JZ vogalu so bile številne železne najdbe, veliko žlindre in številni fragmenti keramike. To povezujemo s kopastim nasipom »vareša«, ki mu sledimo že v začetku profila ob južnem robu kv. 59. Ostale površine kv. 59, 58, in 56 delimo na dva dela. Na južnem delu površine teh kvadrantov so številni sledovi gradbenega materiala, (malta, oglje) in najbrž tudi ostanki zidov, kar sklepamo po situaciji v kv. 57 in 58. Sloj med 2. in 3. planumom bi morali označiti kot ruševinski. V severni polovici vrste kvadrantov, ki smo jo pravkar imenovali, je tudi enotno gradivo. To je srednje rjav subhumus v katerem so številni fragmenti oglja, kamnov in temno rdeče pečene opeke. Na vsej površini tega planuma je bilo v plasti med 2. in 3. planumom veliko fragmentov pozno srednjeveške keramike.

Iz podobe, ki smo jo dobili z opisom izstopa situacija na površini kv. 55: tu je le srednje rjav humus, v katerem so neznatni sledovi gradbenega materiala. Ne bi ga mogli definirati kot »kulturno plast«, prej daje vtis pravkar zapuščene kmetijske obdelovalne površine.

Značaj pl. 3: Z ozirom na skromen spektor barv na površini planuma 2, je površina pl. 3 izredno razgibana. Kaže začetek bogate ruševinske plasti, ki ima dve značilnosti: »vareš« in suhi zid. To je dovolj, da lahko sklepamo na nadaljevanje metalurške predelovalne dejavnosti, ki smo ji že sledili na IP 1969 in 1968. Ta opredelitev vsekakor velja za zahodni del letošnje izkopne površine, še posebej za kv. 59—57. Enako razgiban je vzhodni del izkopnega polja, tj. kvadranta 54 in 55. Toda tu ne najdemo »vareša« in zato tudi ne kaže povezovali konca IP z metalurško dejavnostjo. Zaradi neposredne bližine severnega zidu prezbiterja in strojarske jame bomo pri nadaljnjih opazovanjih tega sektorja upoštevali možnost povezav.

Opis planuma 4

Površina planuma je v globini 90 cm ob zahodnem in 60 cm ob vzhodnem robu izkopnega polja. Značaj tega planuma je skoraj popolnoma enak površini na planumu 3. Le na kv. 55 opazamo izrazite barvne površine, ki jih na ostalem delu tega planuma ni in prav tako ne na planumu 3. Barvne površine 10—12 kažejo na notranjost prostora v katerem je bival človek. Isto velja za površino 6. Površine 1—3 so iz notranjosti nekega delavniškega prostora, ki je imel kovinsko predelovalni značaj. Tu sta namreč »vareš« in žindra, ki se je kopičila okoli njega.

»Zidu«, ki smo mu sledili na pl. 3 po vsej površini kv. 57 na pl. 3 ni več. V jugovzhodnem vogalu kv. 56 je prišel na dan zid iz lomljenega peščenca, ki je vezan z rumenkasto malto. Do krone je zid vkopan v temnosivem subhumusu, ki je prepojen z žganino in v katerem je polno oglja in železnih najdb. (Se posebno na površini 6.)

Opis planuma 5

Površina tega planuma je okoli enega metra pod današnjo površino. Gradivo med obema planumoma smo izkopavali v dveh slojih debeline od 5 do 10 cm. Sprememba vrst in značaja materiala v tej globini ni bila veliko hitrejša kakor v višjih plasteh, toda bolj značilna. Nagib od Z proti V se je v tej globini zelo zmanjšal.

Značaj planuma 5

Površino planuma delimo na tri dele: zahodnega (kv. 59 in 58), srednjega (kv. 57 in 56) ter vzhodnega (kv. 55). Na srednjem delu (kv. 57 in 56) smo prišli do sterilne osnove. Vendar so tudi v sterilni plasti trije manjši vdori. To so barvne površine 9, 10 in 11. Površina 11 je vezana za ostanke arhitekture, ki jo omejuje s treh strani in je po svojem značaju z njo povezana. S problemom tolmačenja te površine se bomo ukvarjali detajlnejše ob raziskovanju cerkvene arhitekture. Površini 9 in 10 predstavljata vkop oz. vdor znotraj nekega stavbnega objekta, k ga za sedaj še ne moremo definirati. Površina 4 na meji med kv. 59 in 58 predstavlja temelje zidu, ki je ločeval dva prostora znotraj najbrž zidane stavbe. Površina 2 predstavlja le gradivo, ki je začelo v nekem obdobju plastiti čez kup »vareša«, ki smo ga ugotovili s površino 1. Površina 6 predstavlja ozek pas, ki se nadaljuje pod severno mejo izkopnega polja, na jugu pa vodi naravnost proti sredi kurišča, ki smo ga našli že lansko leto v najnižjih plasteh v kv. 30. Na prostoru med površinama 1 in 6 je treba videti notranjost neke stavbe, pri kateri smo ugotovili naslednje elemente: kurišče s kanalom ter kup »vareša«, ki ga pokriva debel sloj žindre. Najdbe, v glavnem, keramika, so bile skoraj izključno na površini 6, skupaj z živalskimi kostmi. Posamezni kosi keramike so bili tudi na površinah 3, 5 in 6. Kot tretji del te izkopne površine smo označili kv. 55 oz. barvne površine 12—15. Površina 12 predstavlja prehodni prostor med sterilno ilovico oz. osnovo in površino 15. Tu je globok vdor temnosivega humusa, v katerem je veliko kosov oglja in lomljenca velikosti do 10 × 10 cm. Enak značaj imata tudi površini 13 in 14 in predstavljata vdor v sterilno plast na prehodu med površinama 9 in 12.

Najdbe: posebno koncentracijo železnih najdb in keramike smo opazili na površinah kv. 58 in 59.

Planum 6

Pri opisu planuma 5 smo ugotovili, da je na tej globini sterilna plast ilovice, razen na manjših površinah v kv. 56 in 57 ter na celi površini kv. 58 in na polovici površine kv. 59. Na teh površinah je bil na horizontu planuma 5 le siv subhumus, na katerem je bilo več manjših barvnih površin. Plast med planumoma 5 in 6 smo odkopali v treh horizontih in sicer 5a, 5b in 5c. Debelina sloja je bila 50 cm. Temna plast, ki je bila na površini višjih planumov dolga

skoraj 6 m, se je tukaj skrajšala na 2,5 m. Sterilna osnova se tu začne spuščati stopničasto proti meji med 58 in 59 kvadrantom. Ni dvoma, da je to vkop v sterilno osnovo, ki je povezan s kuriščem v severni polovici kv. 59.

Tolmačenje planuma 6

Na površini 5 se končuje kopičenje žlindre, ki smo jo zasledili že v globini pl. 2, tj. največ do 80 cm pod današnjo površino. V površinah 3 in 4 vidimo dve fazi nadaljevanja vkopa na zahodnem delu površine pl. 6. Rekonstrukcija situacije v kv. 59 bi nam dala približno naslednjo podobo: tesno ob kupu žlindre je bil okrogel vkop (površina 1). Istočasno je še vkop na večjem delu površine kv. 58.

Najdbe, tj. keramika in nekaj železnih predmetov, so bile v plasti med 5 in 6 planumom.

Tesno ob severo vzhodnem vogalu kv. 57 začenja na površini planuma 6 vkop, ki ima polkrožno obliko, globok 50 cm. Na dnu tega izkopa je srednje siv subhumus, pomešan s številnimi fragmenti opeke, oglja in prepečene zemlje.

Ob zahodni meji kv. 56 je pravokoten vkop velikosti 100×65 cm, globok 60 cm. Vkop leži v diagonalni kvadranta. V jami je bil temno siv subhumus ter sledovi oglja.

Površina pl. 6 je na kv. 55 do 15 cm nižja kot na kv. 56 in 57. Na vzhodni polovici kvadranta sta še dve terasi, ki se spuščata proti izkopu v kv. 49. Dno izkopa pokriva sterilna plast svetlo sive glin, na kateri zasledimo le mestoma sledove oglja.

Iz dosedanjih izvajanj o situaciji na površini planuma 6 bi morali narediti naslednji povzetek: na površini kv. 58 in 59 je objekt, ki ga povezujemo z železarsko predelovalno dejavnostjo.

Na vzhodnem delu izkopnega polja, tj. na kv. 55, pa je nadaljevanje oz. del dostopnega prostora k strojarski jami.

Na vmesnem prostoru med obema objektoma, tj. na površini kv. 56 in 57, predpostavljamo, da je stal neki stanovanjski objekt. Slednje bi lahko sklepali z ozirom na vkope oz. jame in najdbe v njih v kv. 56 in 57.

Dokončna situacija v kvadrantih 58, 59 ter 30 in 8

Z izkopom do globine planuma 6 smo prišli v kv. 58 in 59 na barvnih površinah 2, 3 in 4 do talne vode, ki nam je zelo otežkočala nadaljevanje izkopa in opazovanje novo nastalega položaja. Zato svojih opazovanj nismo mogli fiksirati v obliki novega planuma, temveč jih predstavljamo v obliki rekapitulacije celotnega izkopa. Opazovanj v kv. 58 in 59 ni mogoče pravilno vrednotiti brez povezovanja s stanjem v kv. 30 ter deloma tudi v kv. 8. Z odkrivanjem oz. odkopom do sterilne plasti v kv. 59, 58, 8 in 30 smo ugotovili naslednje stanje: na dnu izkopa je srednje rjava ilovica, ki je popolnoma čista. V smeri sever—jug, na meji med kv. 59 in 8 z ene strani ter 58 in 30 na drugi strani, poteka stopničast vkop. Proti severu ga nismo mogli omejiti, proti jugu pa se zoži v ozek kanal podoben vkop, ki izginja pod severno steno ladje. Kanal smo odkrili v dolžini 7,2 m, ob severni meji je izkop širok 6, na južni pa 3 m. Ima torej lijakasto obliko. Zaključek kanala proti jugu je skoraj pravokoten in navpičen: Tudi globina »kanala« je neenaka. Najgloblji je v jugozahodnem kotu kv. 58, od koder se polagoma dviga proti severu in jugu. Os »kanala« teče približno po sredi kv. 58 v smeri S—J. Od severa proti jugu si slede v kanalu naslednji objekti:

1. v severo vzhodnem vogalu kv. 59, na predzadnji (terasi) stopnici vkopa, na barvni površini 5/pl. 6, je ovalen vkop, ki meri 90×80 cm, globok 15 cm ter ima popolnoma navpične stene. Na sredi tega vkopa je še ena okrogla jamica velikosti 20×25 cm, globoka 10 cm. Obe jami sta bili napolnjeni s temno sivim subhumusom, v katerem so bili številni fragmenti žlindre, kosti in keramike. (Površina 1, pl. 6.)

2. Iz dna »kanala«, barvna površina 4. planum 6, neposredno ob zahodni meji kv. 58 ter približno pri X 12,00 m, se dviga nepravilno ovalna površina velikosti $1,00 \times 0,9$ m, ki jo pokriva temno siva plast, prepojena s pepelom ter z drobci oglja. Južni rob te površine pokrivajo v obliki lune le lomljenci apnenca velikosti do 10×10 cm ter veliki kosi oglja. Cela površina ima značilnosti »kurišča« ter smo jo označili kot »kurišče« št. 1. Opisana površina se dviga do 20 cm nad dnom »kanala«.

3. »Kurišče« št. 2. Na prehodu med 58 in 8 kv. in sicer tik ob njuni zahodni meji je temno siva površina, v kateri je veliko fragmentov oglja in koščkov žganega lesa, velikosti okoli $1,00 \times 1,5$ m. Ta površina leži okoli 20 cm nižje od površine, ki smo jo opisali kot »kurišče« št. 1. Zaradi vseh značilnosti, ki jih mora imeti prostor, na katerem se dalj časa kuri, smo tudi to površino označili kot »kurišče«. (Situacija »kurišča« 2.)

4. »Kurišče« št. 3. Obe doslej opisani »kurišči« (1 in 2) ležita deloma nad nekim do 30 cm globljim vkopom velikosti skoraj $3,00 \times 2,00$ m. Ta poglobitev ima enake značilnosti kakor obe zgoraj opisani kurišči: to je temno siv subhumus, prepojen s pepelom in ogljem; mestoma je bilo nekaj fragmentov srednjeveške keramike. V profilu med kuriščem 2 in 3 je bilo še nekaj kosov okroglega ožganega lesa. Kakor bomo videli kasneje pri analizi profilov, ni nobenega dvoma, da gre za platenje kurišč. Zaradi izredno težkih pogojev za izkopavanje (že horizont med obema prvima kuriščema je bil vedno poplavljen), smo se morali pri kurišču 3 zadovoljiti le z ugotovitvijo, da imamo opraviti s kuriščem, nismo pa mogli opraviti detajlne raziskave. To bi bilo možno le v izrednem sušnem letu. Bližji dostop k tretjemu kurišču nam je onemogočal način izkopa. Zavedali smo se namreč, da je dokumentacija stratigrafije nad »kanalom« oz. kurišči izredno pomembna in je zaradi tega nismo hoteli rušiti. Ohranili smo vso gradbeno oz. ruševinsko plast nad »kanalom« ter smo s predorom prišli nad kurišče št. 3. Ohranitev plasti nad srednjim delom »kanala« nas ne ovira pri natančnosti rekonstrukcije oblike in dimenzij »kanala«.

Zaključek »kanala« na njegovi južni meji je skoraj pravokoten, toda z lijakastim podaljškom; ki je v najvišji legi profila oz. neposredno pod temelji severnega zidu ladje (glej profil). Pri omenjenem lijakastem podaljšku razlikujemo gornji in spodnji del. V gornjem delu, ki je neposredno pod temelji in ima pravilno lijakasto obliko, so številni fragmenti srednjeveške keramike, prežgana zemlja in kosi železne žindre. V spodnjem delu je položaj najdb skoraj enak, le da je intenzivnost posameznih barvnih površin manjša.

Vkop za cel »kanal« kot objekt začne na 60 cm pod današnjo površino, merjeno v severozahodnem vogalu kv. 59.

5. To je pravokoten vkop v sterilno plast ilovice, globok 10 cm, popolnoma pravilne oblike, velikosti $1,14 \times 0,75$ m, je na osrednjem delu kv. 8. Znotraj večjega izkopa sta še dva vkopa: večji, ki ima pravilno ovalno obliko velikosti $0,75 \times 0,45$ m, globlji 10 cm ter leži na vzhodni polovici večjega vkopa in nato še okrogel vkop s premerom 30 cm ob vzhodnem robu opisanega ovala. Okrogli vkop je za 30 cm globlji od ovalnega. Celoten vkop daje vtis enotnega objekta, ki mu ne moremo določiti funkcije. Prištelci smo ga k objektom »kanala« čeprav ni v njem, temveč v neposredni sosesčini njegovega jugozahodnega roba. Zaradi te bližine in več kosov žindre, ki je bila v notranjosti pravokotnika ter v njegovi neposredni sosesčini, smo mu dali delovni naziv »kalup«.

Opis profilov v sektorju 4

Profil ob severni meji sektorja, tj. od 55 do 59 kv.:

Profil teče X +12, Y -4 do X +12, Y +16, tj. ob severni meji izkopnega polja. Dolg 24,5 m in se nagiba od zahoda proti vzhodu. Na celi dolžini pade za okoli 20 cm. Toda nagib ni enakomeren, temveč zelo razgiban.

Splošni značaj profila: Čeprav ta profil teče več kot za širino enega kvadranta severneje od zidu cerkve, je še vedno zelo pomemben tudi za presojo

dogajanj na prostoru cerkve in v njeni neposredni sosesčini. V enaki meri nam dokumentira dogajanje v času, ko je bila cerkev že porušena. Čeprav je profil po svoji strukturi zelo enostaven, nam vendar dokumentira naslednje: vkop, ki smo ga ugotovili v kv. 58 in 59, je najstarejši objekt na tem prostoru. Vse tri osnovne plasti so namreč v tem profilu nad izkopom v 58 in 59 kvadrantu neprekinjene in zaradi svoje razširjenosti izključujejo stratigrafsko možnost, da bi izkop nastal kasneje, je torej najstarejši in opisane plasti predstavljajo zasipno gradivo. Drugi dokaz za tako starost izkopa najdemo v tolmačenju plasti št. 2. To je temnejši subhumus, ki je intenzivno pomešan, oz. prepojen z ogljem in pepelom. To plast smo ugotavljali na planumih pri izkopu kvadrantov med cerkvijo in omenjeno severno izkopno mejo ter ji sledimo še naprej v profilu pod temelji cerkve. Gre torej za stratigrafsko zelo jasen in nesporen odnos. Ta profil pa bi lahko tolmačili tako: na hodni površini je sledila zasipna plast 3, na kateri bi lahko domnevali naslednjo oz. drugo hodno površino. Zaradi številnih drobnih lomljencev, ki jih ugotavljamo na zasipni plasti št. 2, bi lahko trdili, da je bila tudi ta za določen čas hodna površina. Tretjo hodno površino domnevamo znotraj zasipne plasti 1, ki, čeprav enotna po gradivu, kaže postopnost nastajanja. Tako opazamo na okoli 20 cm pod površino večjo koncentracijo lomljencev na eni črti. Vsklajevanje hodnih površin v profilih in na planumih bomo opravili pri splošnem orisu horizontov na površini, ki smo jo odkrili.

Dokumentacija izkopa na sektorju 5 — kv. 5—7 ter 60—62

To površino smo izkopavali kot enotno izkopno polje in s tem zaključili raziskovanje na severo zahodnem delu pravokotne površine, ki smo jo prvotno planirali za izkopavanje.

Izkop smo opravili v petih planumih

Opis planuma 1: Površino pred izkopavanjem znotraj okvira kvadrantov 60—62 ter 5—7 delimo na obdelovalno in travniško površino. Razen vzhodne polovice kvadranta 60 in jugozahodnega dela kvadranta 5, ki sta na travniški površini, je ostali del izkopne površine na njivi Jožeta Mancina iz Drame št. 7, parcelna št. 2670 kat. občina Drama. Površina, ki smo jo izkopali, je skoraj ravna. Južna izkopna meja kaže rahel nagib od vzhoda proti zahodu ter skoraj nenehno nagibanje od juga proti severu. Manjša višinska nihanja so tudi znotraj tako nakazanih splošnih značilnosti. Npr.: severna izkopna meja kaže rahlo poglobljanje na svojem osrednjem delu, nagibanje od juga proti severu je večje na kv. 60—62 kakor na kv. 5—7. Splošna značilnost te površine je vsekakor neenakomerno razgibana ravnina. Pri presoji ohranjenosti objektov, ki jih pričakujemo znotraj tega prostora, pa uporabljamo dejstvo, da je bil tudi prostor, ki smo ga opredelili kot obdelovalno površino, do nedavnega travnik. V času obdelovanja niso prišle na dan nobene najdbe.

Celo površino planuma pokriva enotna plast temno rjavega subhumusa, ki je pomešan z drobnimi lomljenci, fragmenti srednjeveške keramike in drobnejšimi kosi žilindre.

Tolmačenje planuma 1

Horizont tega planuma moramo imeti za hodno površino. Zato govore vse znotraj tega planuma opisane barvne površine. Prezgodaj pa je še, da bi lahko govorili o značaju te hodne površine in objektov, ki smo jih tu odkrili.

Planum 2: je v globini 30 do 40 cm pod današnjo površino ter na prehodu iz plasti temno rjavega subhumusa v plast ilovice, ki je močno pomešana z ogljem. To je tudi značilnost barvne površine 1, ki pokriva največji del planuma.

Značaj planuma 2: Čeprav smo površino 4 opisali kot tlak, vendar tega povezujemo s tlakom, ki je najbrž v nižji legi. Skoraj isto moramo povedati tudi za površino 1, 2 in 3. Tudi te je treba najbrž povezovati z objekti v nižjih horizontih. Površine planuma 2 ne moremo imeti za samostojno hodno površino, temveč samo za del neke nižje hodne površine.

Planum 3: je v globini 50–60 cm pod današnjo površino. Večji del izkopnega polja pokriva temnejši subhumus, pomešan z ilovico in v katerem so drobci oglja in več kosov srednjeveške keramike.

Tu je še tlak iz lomljenca in oblic velikosti od 5×5 do 30×50 cm, ki pokriva ves JZ vogal kv. 5 in 62.

Tolmačenje planuma 3. Površina tega planuma predstavlja v celoti hodno površino. Tlak na površini 2 je nadaljevanje cestišča, ki smo ga že odkrili na kvadrantih, ki ležijo južno od tega izkopnega polja.

Planum 4: je na globini 60–70 cm pod današnjo površino in ga delimo le na dve osnovni površini:

Strnjen tlak iz oblic in lomljencev velikosti od 5×5 do 20×30 cm, ki pokriva večji del površine kv. 62, skoraj polovico kv. 6 ter JZ vogal kv. 61. Tlak, ki smo ga odkrili na globini tega planuma, se veže s tlakom iz pl. 3. Ta tlak, ki mu še ne bi mogli opredeliti funkcije, meji na zahodu na cestišče oz. tlak, ki smo ga odkrili na pl. 4; na severu in jugu se nadaljuje pod obema profiloma oz. izkopno mejo, na vzhodu pa se zaključuje z zelo razgibano črto, ki meji na plast temnejšega subhumusa, ki je pomešan z ilovico, prepečeno zemljo, ter fragmenti srednjeveške keramike.

Značaj planuma 4: Večji del tega planuma smo opredelili kot hodno površino.

Planum 5 je na globini od 70 do 120 cm pod današnjo površino. Opazovali smo ga le na vzhodni polovici izkopnega polja oz. na površini kvadrantov 61, 62 ter deloma tudi na površini kvadrantov 6 in 7.

Značaj planuma 6: Planum predstavlja najstarejšo hodno površino. Tu sta brez dvoma dve delovni mesti, ki ju vidimo v kurišču v SZ vogalu kv. 61 ter v površini 5 tega planuma, ki jo povezujemo s površino 3 na planumu 3. Površini 5 in 6 tega planuma predstavljata le hodni površini neposredno okoli delovnega mesta. Planum 6 se veže neposredno s končno situacijo, ki smo jo že ugotavljali v kv. 59 in 58, tj. z velikim »kuriščem«. Ni treba izključiti možnosti, da je pl. 6 povezan s tlakom, ki smo ga opisali kot planum 5 v kv. 62 in 5.

Profili na izkopni površini kv. 5–7, 60–62 (sektor 5)

Vzhodni profil: teče ob vzhodni meji izkopnega polja oz. X+12, Y–4 do X+4, Y–4. Ta črta predstavlja vzhodno mejo kvadrantov 7 in 60. Površina profila se nagiba od juga proti severu, tako da na celi dolžini pade za okoli 30 cm. Profil je dolg 7 ter visok od 70 do 120 cm.

Značaj profila: v plasti 2, ki začenja dejansko tam, kjer je bila zadnja hodna površina v kulturni plasti, ki jo obravnavamo, sta bila dva večja vkopa: prvi je začenjal na 1,5 m od južnega roba profila, bil širok 60 in globok 70 cm. Drugi, večji, je začel 3 m od južnega roba profila, bil je širok 100 in globok 60 cm. Oba vkopa sežeta do sterilne plasti. Na 4,2 m južnega roba profila je nasip, ki začenja na sterilni plasti, širok 70 ter visok 70 cm. S svojim gornjim robom pride do meje med plastjo 2 in 3. To je nasip »vareša«, ki sega s časom nastanka v plast 4. Profil kaže razgibano dejavnost v dveh obdobjih, tj. v času najstarejše hodne površine (plast 4) ter v času najmlajše hodne površine, kamor datiramo oba opisana vkopa.

Južni profil: teče ob južni meji izkopnega polja oz. ob južni meji kvadrantov 5, 6 in 7, tj. od X +4, Y -4 do X +4, Y -16. Profil se rahlo nagiba od vzhoda proti zahodu ter na dolžini 11 pade za 20 cm. Profil je visok na vzhodnem robu 70 in na zahodnem 50 cm. Po strukturi je profil zelo enostaven: subhumus prekriva objekte na cestišču, ki smo ga odkrili v kv. 5 in do razgibanosti pride le ob vkopu, ki začinja na 2 m od vzhodnega roba profila, ter je širok 1,2 in globok 1 m. Dno je skoraj popolnoma ravno. Nato si sledita menjaje dve plasti gašenega apna in gradiva iz plasti 1, tj. temno rjav subhumus, ki mu sledimo že od vrha profila. To priča, da so vkop za apneno jamo, tako opredeljujemo ta vkop, naredili zelo pozno oz. v času zadnje hodne površine.

Tolmačenje profila: ta profil kaže dogajanje v času zasipanja cestišča in da so ta proces prekinili le enkrat in sicer z izkopom apnene jame.

Zahodni profil: teče ob zahodni meji kv. 5 in 62 oz. od X +4, Y -16 do X +12, Y -16. Profil je dolg 7 m ter visok na južnem koncu 50 in na severnem 70 cm. Profil teče le nad cestiščem, ki smo ga opisali kot površino 2 na pl. 4 ter le malo nad tlakom, površina 1, pl. 5. Predstavlja torej zasipno plast nad dvema poslednjima hodnima površinama.

Značaj profila: proces zasipanja nad cestiščem oz. nad obema tlakoma je bil enoličen in najbrž postopen. Le ob začetku in koncu profila ugotavljamo tenko plast št. 2, ki skoraj praviloma pokriva le nižji tlak, tj. tisti iz planuma 5. Iz tega bi lahko sklepali, da v času uporabe višjega cestišča tlak iz planuma 5 ni bil več v uporabi.

Severni profil teče ob severni meji kvadrantov 60-62 oz. od X +12, Y -4 do X +12, Y -16. Profil je dolg 11,40 m ter visok na vzhodni strani 90 in na zahodni 60 cm. Površina profila oz. njegova gornja črta se zdi skoraj popolnoma ravna, dejansko pa se na celi dolžini nagne le za 20 cm. Po strukturi je profil zelo enoličen, v njem razlikujemo le štiri plasti, ki si slede zelo enakomerno.

Tolmačenje severnega profila: Plastenje v tem profilu se dogaja nad dvema hodnima površinama, tj. nad tlakom iz petega planuma in nad najstarejšo hodno površino, ki ima na tem prostoru vse značilnosti delavniškega prostora. Zasip nad mlajšo hodno površino, tj. tisto iz petega planuma, je najbrž postopen, vendar popolnoma enoličen. Proces zasipanja najstarejše oz. delavniške hodne površine je bil zelo kratek, saj je ta plast debela 30 cm in ji je sledil skoraj kamenit tlak iz planuma 5.

Opis celotne situacije in vrednotenje kv. 5-7, 60-62 (sektorja 5)

V kv. 60, 61, 6 in 7 je prišla na dan najstarejša hodna površina, na kateri ugotavljamo dve delovni mesti, okoli katerih je hodna površina močno prepojena z ogljem in fragmenti prepečene ilovice. Za prvo delovno mesto opredeljujemo kurišče v severo zahodnem vogalu kv. 61, ki je do 10 cm nad polkrožno oblikovano in izhojeno površino, ki meri okoli 4 m². Skoraj ni dvoma, da se tako oblikovana površina nadaljuje tudi severno od ognjišča. Torej imamo opraviti z zelo shojeno površino okoli kurišča, ki je trajalo, po debelini sodeč, precej časa. Oglje, prepečena zemlja in manjši kosi žlindre s tega prostora, pa nam vsekakor dopuščajo sklep, da gre na tem prostoru za delovno mesto, ki je povezano s predelavo železa. Za drugo delovno mesto, ki naj bi imelo podoben značaj, opredeljujemo površino v severo vzhodnem vogalu kv. 60, ki ima enake značilnosti in tudi mere kot površina, ki smo jo opredelili za delovno mesto št. 1. Vendar bomo govorili lahko o njegovi funkciji le tedaj, ko bomo odkrili nadaljevanje proti severu, kjer bo prišel po vsej verjetnosti na dan

objekt, ki ga je treba povezovati s to hodno površino. Zaradi neposredne soseščine »velikega kurišča« in objektov, ki so povezani z njim in ležijo v kv. 58 in 59 ter istočasnosti dogajanja na obeh površinah, menimo, da je treba imeti obe ločeno raziskovani površini za enoten prostor, ki je bil namenjen enaki in istočasni dejavnosti. Delovna mesta in hodno površino, ki smo jo pravkar opisali, bomo označili kot hodno površino ali horizont št. 1. Opazovali smo ga na površini kv. 60, 61, 6 in 7.

Na površini kv. 61, 62, 5 in 6 pri globini $-0,99$ je tlak iz lomljenca in oblic, ki je do 30 cm višji od horizonta 1 in po vsej verjetnosti mlajši. Poslej ga bomo označevali kot horizont št. 2. Nasproti površini, ki smo jo dodelili horizontu 1, se zaključuje tlak iz horizonta 2 zelo neenakomerno in razčlenjeno, tako da ne bi mogli predvidevati ob takem robu nobenega objekta. Menimo, da je tako lomljena črta tlaku nastala le z odnašanjem gradiva. Proti severu in jugu se tlak še nadaljuje in enako proti zahodu. Drugih objektov, ki bi jih lahko pripisali tej hodni površini ali horizontu, doslej še nismo odkrili.

Tretjemu horizontu pripisujemo tlak, ki smo ga odkrili v jugo zahodnem vogalu kv. 5 in 62. To je del cestišča osrednje ceste oz. ulice skozi Otok, ki je bil ob svojem vzhodnem robu omejen z zidom. Slednje velja vsaj za del ceste nasproti cerkve, ki smo jo odkrili na izkopnem polju vzhodno od tega dela cestišča. Na hodni površini vzhodno od cestišča so še nekateri objekti, ki bi jih lahko pripisali k temu horizontu. To so ledvičasto razporejeni kamni v severno vzhodnem vogalu kv. 60, ki smo jih raziskali na pl. 3 in označili s površino 3, ter mogoče še skupina kamnov na jugozahodnem vogalu kv. 7, ki smo jih dokumentirali na planumu 3 kot površino 2. O značaju obeh skupin kamnov še ne bi mogli govoriti. Toda ni treba izključiti možnosti, da sodijo k stavbnim objektom, ki jih bo treba še odkriti.

K četrtemu horizontu, ki ga imamo za hodno površino, sodita površini 1, 2 in 3 iz planuma 2. To sta oba tlaka na južnem delu kvadranta 7 in skupina kamnov na meji med kv. 7 in 60. Značaj površin 1 in 2 dokazuje hodno površino. O splošnem značaju te, po vrstnem redu nastajanja zadnje hodne površine ne bi mogli reči nič več, ker v istem višinskem horizontu ni bilo drugih najdb. Ker je omenjeni tlak v globini le 25 do 30 cm pod današnjo površino in to na prostoru, ki je bil pred našim izkopavanjem obdelana površina oz. njiva, dopuščamo možnost, da je bila ostala površina tlaku in drugih objektov na tej hodni površini uničena. S stavbami oziroma življenjskimi horizonti, ki smo jih lahko ugotovili na tem prostoru, smo dejansko postavili tudi odnos tega prostora in njegovih horizontov do cerkvenega objekta in njegovih dveh faz. Planum 6 oziroma najstarejša hodna površina je zanesljivo starejši od prve cerkvene stavbe. Mogoče velja to tudi za planum 5. Ostali dve hodni površini pa sta brez nadaljnega mlajši od obeh cerkvenih faz. Na stratigrafske in časovne odnose med posameznimi izkopnimi polji se bomo vrnili pri obravnavi stratigrafije in kronologije vsega doslej izkopanega kompleksa.

Odkrivanje kvadranta 4

Z izkopom površine kv. 5—7 in 60—62 je izkopno polje kot celota dobilo na severni strani dokončno pravokotno zaključeno podobo. Da bi dosegli isto na zahodni strani, je bilo treba izkopati še kvadrante 4 ter 20 in 21.

Kvadrant 4 smo izkopavali ločeno, ker sta bila kvadranta 12 in 13 že odkrita.

Tolmačenje situacije po izkopu kv. 4

Ker smo kot dokončno situacijo pri izkopu tega kvadranta ohranili cestišče, ki ga bomo vrednotili kot celoto, bi ostali le pri ugotovitvi, da cestišče v tem kvadrantu ne predstavlja nekega dokončnega dela. Razlika med zahodno in vzhodno polovico cestišča lahko pomeni nezaključeno delo ali pa, kakor bomo videli kasneje pri obravnavi celote, predstavlja ta neenotnost le postopni način nastajanja cestišča.

Zahodni profil, ki je edini ohranjen vzdolž tega kvadranta, je po sestavi zelo enoten. Vse do cestišča je temno rjav subhumus, v katerem so manjši lomljenci. Razporejeni so zelo nepravilno in v njih ne vidimo dokazila o posebnem procesu plastenja, čeprav že lomljenci govorijo o postopnem nastajanju opisane sloja.

Izkop kvadrantov 20 in 21 (sektor 6)

Planum 1: Travniška površina, ki je skoraj popolnoma ravna. Govorimo lahko le o lahkih nagibih od zahoda proti vzhodu in od severa proti jugu. Pred začetkom izkopavanja je tu rasla srednje visoka trava, ki je bila pomešana s plevelom. Vzhodni del obeh planumov je bil pod kolovozom, ki vodi od cerkve proti stari strugi Krke pri Drami.

Tolmačenje planuma 2 na sektorju b, kvadranta 20, 21

Površina pl. 2 in kv. 20, 21 predstavlja hodno površino, ki po svojem horizontu odgovarja cestišču, ki smo ga odkrili na sosednih kvadrantih. Posebno je zanimiva situacija na kvadrantu 20. Zahodno od diagonale, ki deli ta kvadrant v smeri SV—JV se končuje makadamsko cestišče. V JZ vogalu se kamniti tlak zaključuje v obliki polkroga, znotraj katerega vidimo polkrožno kurišče, ki se nadaljuje pod zahodnim profilom.

Na kurišču razlikujemo 3 plasti: v osnovi sta oglje in pepel, sledi jima 4 cm debela plast prežgane ilovice, katere gornja površina je pokrita s tenko plastjo oglja in pepela. Premer osnove z ogljem in pepelom je 170, prežgane ilovice pa 130 cm. Kurišče in del obrobni kamnov cestišča pokriva 10 cm debela plast dolomitnega peska, dolga 4 in široka 2 m. Na južni polovici tega planuma prihaja jasno do izraza vkop, ki je mestoma pomešan s temno sivim subhumusom.

Ob južni meji kvadranta 21 je skoraj strnjena površina prepečene zemlje, velikosti okoli 1 m².

Sklep: planum 2 kaže na obeh kvadrantih neko kasnejšo hodno površino, ki je istočasna s cestiščem. V kvadrantu 20 se cestišče zaključi in ob njegovem robu nastane veliko, velikokrat uporabljeno ognjišče, od katerega smo odkrili le vzhodni del. Po končani uporabi so ognjišče zasuli z dolomitnim peskom.

Objekt na $x = -170$, $y = 0,80$

Pri obravnavi planuma 3 objekta na $x = -170$, $y = 0,80$, smo ugotovili, da leži na subhumusu, ki je močno pomešan z drobnim lomljencem. V profilu pod to plastjo ugotavljamo enako gradivo in sicer v globini 30 cm. Gradivo je intenzivno pomešano z ogljem, prepečeno zemljo in manjšimi površinami fino zrnatega rumenkastega peska. Enako gradivo leži tudi okoli objekta in sicer na površini nepravilno ovalne oblike s premerom 1,5 m. To površino omejuje vrsta kamnov — lomljencev v velikosti od 30×20 do 10×5 cm. Ta situacija v celoti spominja na osnovo pod objektom $x = 0$, $y = 0$. V severnem profilu objekta opazamo na zahodni strani neposredno nad osnovo trikotno oblikovano površino srednje sivega peska, ki je močno pomešan z malto. To plast pokriva proti vzhodu in planumu 3 subhumus, pomešan z žganino itd.

Enaka je situacija zahodnega profila tega objekta, kar priča o kronološkem odnosu med objektom in zahodno steno ladje, katere ostanke vidimo v plasti peska, ki smo ga opisali.

Na tega se veže drugi lomljenec — peščenec, podolgovate oblike 20×15 cm in sega proti severnemu robu opisane površine. Ob koncu tega in skoraj tesno ob severnem robu površine, ki jo obravnavamo, leže v eni vrsti manjši lomljenci vel. 8×5 cm. Med obema velikima kamnoma in vrsto manjših ob severnem robu površine je kvadratna površina, ki meri 20×20 cm.

Znotraj te površine sta kos žindre in odtis nepravilnega predmeta. Dno odtisa meri po daljši osi 23 cm, po daljši pa 12 cm. Dno odtisa in stene so gladki. Del površine je ožgan.

V površini, ki smo jo opisali, lahko vidimo poseben objekt, ki mu ne moremo določiti funkcije. Vendar ga zaradi žindre in ožganosti površin lahko opredelimo kot objekt, čigar funkcija je vezana na kovinsko predelovalno dejavnost. Objekt je mlajši od južne stene ladje in leži skoraj v isti višini kot peč pri $x = 2$, $y = 2$.

Objekt kv. 38 ($x = +3$, $y = +6$) — kup s kamnom

Čeprav smo ta objekt označili kot »kup s kamnom«, ima drugačen značaj kot ostali objekti znotraj tlorisa cerkve. Kup je po dimenzijah daleč večji, saj meri $1,5 \times 1,1$ m, je nepravilno ovalne oblike in v osnovi so zopet kamni, ki so večji kot pri prejšnjih objektih. Na površini objekta je več kosov peščenca, ki po dimenzijah daleč presegajo kamne, ki smo jih našli v prejšnjih kupih s kamnom — kamni so razpotegnjeni v smeri S—J in merijo od 30×40 do 20×20 cm. Dva najvišja peščenca sta obdelana. To dejstvo ima še poseben pomen spričo neposredne bližine slavoloka.

Ob obeh obdelanih peščencih je 10 cm debela plast malte, ki je že v sekundarnem položaju, kajti zglajen del na posameznih kosih malte leži obrnjen navzdol. Ni dvoma, da gre oba obdelana kosa pripisati arhitektonskim elementom cerkve. To pomeni, da vrh pričujočega kupa oziroma nivo pod obema peščencema predstavlja horizont hodne površine znotraj cerkve. Plast zemlje v objektu je neenotna, do 10 cm pod obema zgoraj omenjenima peščencema je plast svetlo rjavega subhumusa, debelima 10 cm in v kateri je več kosov prepečene zemlje, fragmenti oglja in srednjeveške keramike. Tež sledi 15 cm debela plast prežganega subhumusa, ki je močno pomešan z ogljem, pepelom in srednjeveško keramiko. Do dna sledi subhumus, pomešan s svetlo rjavo ilovico. Plast žganine predstavlja nedvomno horizont hodne površine znotraj cerkve in je v isti višini kot krona ruševin temeljev cerkve.

Objekt $x = +2$, $y = +5$, kv. 38

Kup kamnov, ki ima v osnovi kvadratno obliko velikosti 80×80 cm. To osnovo omejujejo trije lomljenci velikosti 20×15 , 20×30 in 20×35 cm. Nad sterilno osnovo sega kup v višino 60 cm. Na vrhu je bil lomljenec peščenca velikosti 25×30 cm. Gradivo med osnovo in vrhom delimo na vrhno plast, ki sega v globino do 25 cm pod gornjim robom in jo v celoti označujemo kot plast žganine. V njej je bilo veliko fragmentov poznosrednjeveške keramike, več manjših kosov žindre in veliko oglja. Ob spodnjem robu te plasti je bilo tudi nekaj fragmentov živalskih kosti. V spodnjem delu oz. v plasti do osnove je temno siv subhumus, ki je mestoma pomešan s kosi oglja.

Objekt $x = -1$, $y = -2$, kv. 38

Kup kamnov, ki ima kopasto obliko in meri nad sterilno osnovo 40 cm. Osnova ima nepravilno ovalno obliko z večjim premerom, ki je dolg 70 cm. V kupu je skoraj popolnoma čista glina, na kateri leži nekaj lomljenec velikosti od 10×10 do 20×15 cm. Na kamnih je ležal kos železne žindre. Zaradi čiščenja prostora znotraj cerkvene ladje smo morali odstraniti tudi ta kup. O starosti kupa ne moremo reči ničesar, razen stratigrafskega podatka, da leži na sterilni osnovi.

Opis situacije v kv. 39

V kv. 39 se severna stena ladje izgubi v majhnem profilu južne meje kv. 39. Na 2 m pred prehodom v profil se pojavi ob zunanjem licu severnega zidu ladje vrsta kamnov, ki tečejo skoraj vzporedno z zidom ladje in tudi

v isti višini. To so predvsem lomljeni peščenca v velikosti 50×30 cm v plasti srednje sivoga subhumusa, v katerem je zelo veliko oglja, koščkov malte ter fragmentov pozno srednjeveške keramike. Enako gradivo opažamo v profilu pod kamni, dodati pa moramo še železno in bronasto žlindro.

Pri koncu vrste kamnov, o katerih teče beseda, to je ob severnem zidu ladje, je vrsta kamnov, oddaljena od zunanje strani severnega zidu ladje 1,3 m.

Situacija med topilnico bron in severno steno ladje

Ob severni strani peči za bron smo kopali do sterilne plasti in ugotovili naslednjo situacijo: profil je visok 1 m. Do 30 cm pod vrhom je skoraj popolnoma čista plast ilovice, nakar sledi 15 cm debela plast malte, ki ima enako konkavno obliko kot gornja površina »peči«. Na prehodu iz ilovice v malto je nekaj kosov lomljenca velikosti do 10×15 cm. Pod plastjo malte je 50 cm debela plast temno sivoga subhumusa, v katerem so koščki žlindre, oglja in fragmenti srednjeveške keramike.

Profil pod »pečjo za bron« se nadaljuje v profil pod ostanki nekdanjega profila $x = 4$ osi in naprej pod severno steno ladje. Gradbena jama za severni zid cerkve leži na starejši hodni površini, ki prehaja v dno jame pod »pečjo za bron«. Nad dnom je v profilu 15 cm debel vložek svetlo rumene ilovice, v kateri so fragmenti oglja in žlindre. Nato se spet nadaljuje gradivo, karšno je pod »pečjo za bron«. Ta plast gre do krone ruševin severnega zidu, nakar prehaja v malto, ki je debela 15 cm. Sledi ruša oz. humus, debel 20 cm.

Kljub vložku iz ilovice je treba imeti temno plast pod »pečjo« in ob severnem zidu za enotno in istočasno. Gre za hodno površino, v kateri je starejši vkop, ki je bil postopno zasipan.

Situacija med »pečjo za bron« in severno steno ladje

Pod »pečjo za bron« je bil starejši izkop, pri katerem je okrogel izkop s premerom okoli 1,2 m. Ob njegovem severnem robu sta dva polkrožna stopničasta vkopa, za katera se zdi, da sta služila kot vhoda v izkop.

Kontrafor

Kontrafor ima površino 170×170 ter je visok 120 cm. Sestavljen je iz 8 horizontalnih plasti lomljenca in oblic, ki so vezane z malto srednje sive barve. V dveh najnižjih vrstah so kamni najdrobnejši, merijo do 15×15 cm. Vezani so z redko malto. Za tem pridejo najmanj tri vrste enakega kamna, ki je vezan z veliko količino malte, tako da posamezni kamni ne pridejo do izraza. Sledijo tri vrste zelo velikih kamnov, ki merijo do 50×60 cm. Malta je le v fugah (lomljenec).

V vogalu med kontraforom in vzhodno steno pravokotnega prezbiterijskega ostanki neke gradnje, ki smo jo lani opredelili kot predcerkveni objekt. Danes lahko rečemo, da gre le za prvi oz. starejši kontrafor, ki je podpiral južni konec vzhodne stene prezbiterijskega. Očitno je, da se je začela nagibati.

Od tega objekta so deloma ohranjene tri vrste kamnov, ki so vezani z malto. V prvi vrsti so lomljenci in oblice velikosti od 10×10 do 50×60 cm. V drugi so veliki, kamen ob vzhodnem robu meri celo $1,2 \times 0,7$ m. V tretji so zopet lomljenci do 50×60 cm. Kamni iz večjega in novejšega kontrafora preraščajo gornjo vrsto starega kontrafora. Spodnje vrste pa ležijo vzporedno in se le dotikajo. Zahodna stran starejšega kontrafora se dotika vzhodne stene prezbiterijskega. Spodnja vrsta pri starejšem prezbiterijskem visi od zahoda proti vzhodu in leži na pepelnato sivi plasti. Zdi se, da je starejši kontrafor nad nekim starejšim vkopom.

Sonde 1—4

Potem ko smo zaključili z izkopavanjem in z vso raziskovalno dejavnostjo na IP 1970 (tj. na kvadrantih od 55—59, 60—62 in 4 — sektor 5 ter na kv. 20 in 21 — sektor 6) smo s še razpoložljivimi finančnimi sredstvi izkopali 4 sonde in naredili 20 vrtin. Sonde so bile v podaljškem cestišču proti jugu oz. proti Drami. Z njimi smo hoteli preveriti kako daleč sega še cestišče oz. kje je bil na tem mestu levi breg nekdanjega korita Krke.

Sonda 1. teče vzporedno z južno mejo izkopnega polja 1970 na razdalji 12 m. Dolga je 10 in široka 1 m. Površina pred izkopom je bila poraščena z nizko travo. Vzhodni in zahodni konec sonde sta višja. Na vzhodnem koncu je sonda globoka 60 in na zahodnem 65 cm. Na sredi, tj. na najnižjem delu, pa le 45 cm. Do dna sonde sta oba profila popolnoma enotna, tj. srednje, rjav subhumus, ki je le mestoma pomešan z drobljenim lomljencem.

Sedanje dno sonde predstavlja hódno površino, ki jo na zahodnem koncu dna sonde dokumentira tlakovano cestišče, na vzhodnem številnejši drobnimi lomljenci in koščki temno rdeče pečene rimske opeke.

Cestišče začenja na 1,2 m od zahodnega roba sonde in je široko 4 m. Do 2,5 m od zahodnega roba je tlak iz velikih kosov lomljenca in oblic, ki merijo do 20×30 cm in so postavljeni tesno drug ob drugega. Med kamni je tudi nekaj fragmentov rimske opeke. Kamni ob zahodnem robu tlaku so največji in postavljeni v eno vrsto v smeri S—J. Tlak na vzhodnem delu cestišča je iz manjših kosov lomljenca, ki merijo do 10×15 cm, med katerimi je nekaj fragmentov rimske temno rdeče pečene opeke. Vsi kamni v tlaku niso v isti ravnini. Posebno v srednjem in vzhodnem delu štrlijo nekateri tudi do 10 cm nad ostalimi.

Sonda 2 teče vzporedno s sondo 1 v oddaljenosti 8,2 m, je široka 1 in dolga 6,3 m. V dnu sonde je prišel na dan tlak iz oblic in lomljenca. Sonda 3 teče vzporedno s sondo 2 na razdalji 9 m. Sonda je bila dolga 6,8 in široka 1 m. Obe sondi reže prečni greben, ki teče v smeri S—J. Zato je tudi površina obeh sond na Z in vzhodnem koncu višja ter pada proti osrednjemu delu sonde. Na dnu sonde 2 je, kot smo že omenili, tlak iz oblic in lomljenca, ki začenja 0,9 m od Z roba sonde in je širok 3 m. Kamni niso na isti višini, površina tlaka je torej neravna, vendar so manjše površine, ki kažejo finejšo strukturo. Vmes so fragmenti rimske opeke. Nedvomno imamo opraviti s tlakom.

Severni profil sonde 2 je na V koncu globok 0,1, na sredi 0,55 in na Z koncu 0,7 m. V profilu je enotna plast srednje rjavega subhumusa, ki je skoraj popolnoma čist, le mestoma je nekaj koščkov lomljenca.

Sonda 3, merjeno ob J profilu, je globoka ob koncu 70, ná sredi 90 in na Z koncu 100 cm. V dnu sonde se je že pojavila talna voda, globoka do 20 cm. V globini 40 cm, merjeno na sredi J profila sonde, se pojavi tenka, komaj zaznavna plast peska in drobcev rimske opeke, ki predstavljajo hodno površino.

Ta plast predstavlja istočasno tudi ločnico med dvema materialoma. Nad njo je srednje rjav subhumus, ki je skoraj popolnoma čist. Pod njo pa je srednje siv subhumus, ki daje vtis, kakor da bi se dogajal v njemu proces razpadanja rastlinskih ostankov.

Po izkopu obeh sond smo izkopali vso površino med obema sondama in odkrili po celi dolžini tlak, ki je dolg 9,2 m in neenakomerno širok, toda širina se giblje med 4 in 5 m. Cel izkop lahko imamo za hodno površino in jo delimo na tlakovano cestišče in netlakovano hodno površino. Pri tlakovani površini razlikujemo tri višinske horizonte. Prvi je najnižji in v isti globini kot v sondi 1/70. Na skici smo ga označili za nizki tlak. Razprostranjen je v glavnem ob severnem delu cestišča ter na osrednjem delu tudi ob južnem zaključku sonde. Drugi je srednji in se omejuje le na vzhodni del hodne površine oz. sonde. Ima obliko pravokotne terase, ki je okoli 20 cm višja od nižjega tlaku. Ves zahodni rob te terase je omejen z ozkim pasom drobnih lomljencev. Edino na severnem delu te terase je nekaj lomljencev, ki pa ne dajejo vtisa tlaku. Še okoli 20 cm višje od srednje je pravokotna terasa iz strnjjenih lomljencev in oblic ob zahodnem robu sonde. Proti osrednjemu delu sonde oz. proti nižjemu tlaku je najvišja terasa ločena s pravokotnim in ostrim robom. Srednja in najvišja terasa predstavljata kasnejša zasipavanja najnižjega tlaku. Zdi se, da se najvišji tlak nadaljuje še proti zahodu, tj. pod profil. Najnižji tlak je do 80 in najvišji do 50 cm pod današnjo površino. (Velikost kamnov, fragmenti opeke, oblika hodne površine.)

Sonda 4 (je ob predzadnjem nasipu — terasi) reže vkop za pot, ki smo ga opisali že uvodoma in je v podaljšku predzadnjega nasipa oz. terase. Sonda je dolga 6,5 in široka 1 m, globoka na vzhodnem koncu 1 m, v sredi 80 cm in enako na zahodnem koncu. V globini 60 cm se je že pojavila talna voda. Merjeno na vzhodnem koncu sonde, 40 cm pod današnjo površino, je meja med humusom in subhumusom zgoraj in ilovico oz. finejšim subhumusom spodaj. Na tej črti se pojavlja droben kamen in fragmenti opeke in srednje rdeče pečene ilovice.

Površina pred izkopom je bila poraščena z nizko travo. Površina srednjega dela sonde je za okoli 40 cm nižja od obeh koncev. Tudi vzhodni rob sonde je nekaj višji od zahodnega.

Pregled najdb in objektov

Enako kot v prejšnjih letih, je prišlo tudi v raziskovalni sezoni 1970 na dan večje število železnih in keramičnih najdb, ki se bistveno ne razlikujejo od tistih iz l. 1968—69.

Edina izjema so keramični fragmenti, ki smo jih našli v kv. 38, 59 v pl. 6 in po tipografiji sodijo v okvir zgodnje srednjeveške keramike. Najdb iz sektorjev 4, 5 in 6 ne bi obravnavali ker so preštvilne, raje bomo globlje proučili najdbe s kv. 55—59 (sektor 5).

To površino smo izkopali v pl. 6 in najdbe so začele prihajati na dan v višini pl. 3, to je ok. 50 cm pod današnjo površino. Našli smo številne žblje, fragmente visoko srednjeveške keramike, tipične romanske ključe, nože, sulično ost ter sveder. Keramične najdbe so ležale po vsej površini tega sektorja, največ jih je bilo na kv. 59 in 57, manj pa na ostalih kvadrantih. Železne najdbe so bile povsod, razen v kv. 55, toda

njihova razdelitev je zelo neenakomerna. Največ jih je v kv. 56, 57, ki sta ob V robu »železarske peči«. Ugotavljamo tudi razliko v značaju najdb.

V kv. 57 so v glavnem le žblji za katere lahko trdimo, da so bili uporabljeni. Tu je še tordiran železni obroček in zelo poškodovano železno rezilo. V kv. 56 so romanski ključi, sveder, nož in puščica, to so predmeti iz osebne vojaške opreme.

Tudi na pl. 4 so keramične in železne najdbe razširjene po vsej površini. V kv. 59 so deli nedoločljivih železnih predmetov, ki bi jih lahko označili kot polizdelke.

V kv. 58, tj. na prostoru »železarske peči«, so bili še neuporabljeni železni žblji ter železna ploščica z večjim številom lukenj, ki imajo štirikotno obliko (enako kot žblji v prerezu).

V kv. 57 so že uporabljeni železni žblji, romanski ključ in železno strgalo ter tipična visoko srednjeveška keramika.

Najdbe s pl. 4 v kv. 56 dopolnjujejo podobo osebne vojaške opreme s pl. 3 istega kv.

Med najdbami na pl. 4 so ob keramiki še pušična ost, nož, železna ostroga in polovica konjske podkve.

V kv. 55 so bili na globini pl. 4 ob keramiki še številni neuporabljeni žblji ter izredno dobro ohranjen nož z dolgim ročajem, ki daje videz britve.

Najštevilnejše so bile najdbe na pl. 5 tega sektorja, najbogatejše tudi po vrstah. Fragmenti keramike, ki smo jih našli povsod, razen v kv. 59, so tukaj večji. Ustja kažejo večjo razčlenjenost.

V kv. 59 so bili številni že uporabljeni železni žblji in zgodnje gotski ključ.

V kv. 58 so bile železne najdbe izredno številne. Tu je več romanskih ključev. Med romanskimi so tudi taki, ki imajo najprimitivnejšo izhodiščno obliko. Nekaj je tudi neuporabljenih železnih žbljev in drugih železnih predmetov, ki jim še ne moremo določiti funkcije. Najbrž gre za okovje.

V kv. 57 je bila železna ostroga z vrtljivim in nazobčanim koleščkom.

V kv. 56 so bili uporabljeni in neuporabljeni žblji, železna spona in romanski ključ.

Najbolj presenetljive so najdbe v kv. 55 tega planuma. Poleg uporabljenih žbljev in okovja, ki ga ne moremo natanko določiti so tu še železne puščice z rombičnim prerezom, noži, štirikotna pasna spona, gotski ključ in izredno lepo izdelano kladivce z razcepjenim vrhom.

Razen na kv. 58 in 59, kjer smo kopali do globine pl. 6, je bila v osnovi povsod plast sterilne ilovice.

Do pl. 6 smo lahko izkopavali le na površini kv. 59 in 58. V kv. 59 je bil le fragment srednjeveške keramike z valovnico, ki je ležal v poglobljenem delu v plasti sterilne ilovice ob S meji kv. Podobne kose keramike smo našli tudi v kv. 58, a so z ozirom na kv. 59 mlajšega izvora. Dvojna valovnica na fragmentu iz kv. 58 je bila plastična.

Najdbe iz kv. 58 sodijo v t. im. drugo fazo peči in jih časovno ne bi mogli enačiti s fragmentom z valovnico iz kv. 59.

Največjo koncentracijo najdb po vsej globini opažamo v kv. 57 in 56.

Vsiljuje se nam tudi razlika v značajih najdb v posameznih planumih. Največje število najdb in največ vrst s civilnim značajem opažamo v pl. 5. Pl. 4 dobi že vojaški značaj. Tu namreč dominirajo predmeti oborožitve. Izrazito osiromašitev po številu in vrstah opažamo v pl. 3. Pl. 6 pa predstavlja najstarejši in najbrž najskromnejši inventar tega sektorja.

Na temelju najdb in stanja bi morali deliti ta sektor na dve površini: prostor peči (kv. 59, 58), delavnic in bivališč (kv. 57, 56, 55).

Vseh 6 planumov tega sektorja bi lahko delili v 3 stratigrafske sloje. Edino pri peči je situacija nekoliko drugačna.

Ne oziraje se na razvoj ostalega dela poselitvene površine razlikujemo najmanj 3 faze, ki jih opredeljujemo v dva starejša stratigrafska prostora.

Objekti

Pri sistematičnem odkopu sektorja 4 smo nadaljevali odkrivanje dveh objektov, ki smo ju deloma izluščili že v l. 1969. To sta strojarska jama v kv. 64 in »železarska peč« v kv. 30.

Z odkopom kv. 55 smo dobili stopničast dostop k strojarski jami. Stopnice so bile vkopane v sterilno osnovo ter pokrivajo V polovico kv. Robovi stopnic imajo obliko nepravilnega loka, ki sega od meje med kv. 55 in 64, in zavijajo v nepravilnem loku proti SV. Stopnice so 3.

Pri odkopu plasti med zunanjim lokom polkrožne apside proti notranji steni pravokotnega prezbiterija smo ugotovili, da sega zunanji S rob strojarske jame še naprej pod zunanji rob polkrožne apside. Ker plast gradiva, ki smo ga odkrili v strojarski jami ne sega še naprej pod notranji lok polkrožne apside, ne moremo trditi, da je apsida zanesljivo nastala za strojarsko jamo. Vsekakor pa je to podatek več o obliki in velikosti strojarske jame. Stopničasti dostop k jami, ki smo ga odkrili v kv. 55, se širi proti V in verjetno tudi proti SV. Da predstavljajo te stopnice dostop k strojarski jami dokazuje dejstvo, da stopničasto ni oblikovan J rob jame, ki smo ga odkrili na meji med 64 in 50 kv.

»Železarska peč«

Pri opisu izkopa kv. 58 smo ugotovili, da smo odkrili podaljšek globoko izkopanega kurišča, ki smo ga našli pri izkopu kv. 30 v l. 1969.

Objekt, ki smo mu dali delovni naslov »železarska peč«, se širi pod izkopno mejo kv. 58 in 59. Vendar menimo, da smo jedro objekta odkrili na kv. 59, 58 in 8, 30 ter da lahko na temelju dosedanjih izsledkov izdelamo tudi njegov splošen oris. Dokončno podobo tega objekta bomo dobili po izkopu naslednje vrste kv. ob izkopni meji od 55. do

62. kv. Zaradi dokumentacije stratigrafije nad pečjo smo pustili nad kuriščem profil, ki ga bomo v l. 1971 odkopali, ker se je zaradi zmrzali v zimi 1970/71 v glavnem porušil. S tem bo podoba pričujočega objekta popolna.

Na temelju dosedanjih podatkov pa lahko naredimo naslednjo rekonstrukcijo: v času, ko je bila najstarejša hodna površina v globini ok. 1,5 m pod današnjo površino, je bila na prehodu iz 30. v 58. kv. izkopana nepravilno ovalna jama, dolga ok. 4 m, široka do 1,5 m in globoka ok. 0,70 m.

Jama se je širila od JV proti SZ. Približno na sredi jame smo našli močno plast oglja, pepela in še nekaj kosov ožganega okroglega lesa. K temu prvemu kurišču sodi tudi nekaj kosov žlindre.

Opisani vkop nima vertikalnih sten, temveč je vkopan stopničasto. Ob V, Z in J opisane jame sta dve večji in ena manjša stopnica, široki do 0,5 m. Proti severu je samo ena stopnica, najnižja. Vkop v obliki kanala, ki se širi proti S, ima na V izkopano steno z dvema in na Z s tremi stopnicami. V kv. 59 se zadnja stopnica ob S meji kvadranta pravokotno razširi. Tu je izkopana ovalna jama z dolžino 0,80 in širino 0,60 m, globoka 0,15 m. Sredi jame je okrogel vkop z $2r = 0,30$ m, globok do 0,20 m.

Sredi kv. 8 je pravokoten vkop, ki meri $1,10 \times 0,80$ m, globok 0,10 m, v njem pa je ovalna jama z daljšim premerom 0,80 in krajšim 0,40 m, globoka 0,10 m. Ob S robu tega ovala je okrogla jamica, globoka 0,10—0,15 m, $2r = 0,30$ m. Zahodno polovico kv. 59 pokriva terasa, ki tvori nekakšno 4. stopnico ob Z robu peči in istočasno zadnjo hodno površino pred uničenjem naselja. Na tej površini je v SZ kotu kup žlindre, ki jo pokrivajo kamni.

Žlindra je bila tudi prek vseh stopnic, do prvega kurišča. Ob Z robu najnižjega izkopa je nepravilno ovalen nasip, ki gre do višine prve stopnice in meri $1 \times 0,80$ m. Vso površino kupa prekriva debela plast oglja in pepela. To površino smo označili kot zadnjo oz. 3. fazo kurišča. Iz najnižje stopnice teče ob J robu vkopa za peč lijakast vkop, ki se verjetno končuje v nepravilni okrogli jami pod objektom v S polovici kv. 29. Na tem kv. smo našli okroglo konkavno kurišče in v njem bronasto žlindro.

Ta jama je nepravilne oblike, ima $2r$ približno 1,5 m in je globoka okoli 0,5 m. Kanal oz. lijak, ki povezuje kurišče v kv. 58 in vkop v kv. 29, je dolg ok. 2 m, širok pa ok. 0,50 m. Ni dvoma, da so posamezni objekti, ki smo jih opisali v kv. 59, 58, 8, 30 in 29, funkcijsko povezani in predstavljajo proces predelave železa, ki se je začel na horizontu najstarejše hodne površine. Podobo tega dogajanja dopolnjuje situacija, ki smo jo na isti hodni površini ugotovili še na kv. 61, 60, 6 in 7, to je na sektorju 5, ter na kv. 38, 29 in 28, to je znotraj tlorisa cerkve.

Ob S izkopni meji kv. 61 je prišlo na dan kurišče, od katerega smo odkopali le J del, ki ima ovalno obliko, meri 1×1 m, okoli njega pa je ovalna površina velikosti 2×3 m in je bolj utrjena kot ostali del hodne površine. Na kurišču je bila debela plast oglja, ovalna po-

vršina okoli ognjišča pa je bila prepojena s pepelom in ogljem. Podobna je situacija v SV vogalu kv. 60. Tudi tukaj imamo ovalno in utrjeno hodno površino, ki meri $3 \times 1,5$ m in sega proti S pod neraziskani del površine.

Na sredi te površine je okoli 50 cm visok kup, ki ga pokrivajo kamni. Ni dvoma, da je treba obe površini označiti kot ločeni delovni mesti.

Enak značaj lahko pripišemo tudi objektom, ki smo jih našli in opisali znotraj cerkvenega tlorisa, to so objekti: na $x = 0$, $y = 0$, na $x = -1,5$, $y = 0,5$, to je v JZ vogalu cerkve; oba objekta v 38 kv. $-x = 2$, $y = 5$ in $x = 3$, $y = 6,5$ m.

Na ta način smo dobili kurišče in okoli njega proti J in Z najmanj 7 delovnih mest, ki so najbrž povezana s funkcijo peči. To bi lahko označili kot najstarejši delavniški kompleks, najbrž za železarsko predelovno dejavnost.

K problemu stratigrafije

Problem stratigrafije bomo dokončno razčlenjevali po zaključenih raziskovanjih kompleksa.

Toda za začasno orientacijo naj bi veljala naslednja osnovna razčlenitev:

- 1) Za izhodišče stratigrafskih odnosov bomo vzeli cerkev.
- 2) V čas pred cerkev zanesljivo sodi prva hodna površina, na kateri smo opisali delavniški kompleks in strojarsko jamo.
- 3) V čas po porušenju cerkve zanesljivo sodi gornji del objekta na $x = 0$, $y = 0$, nato objekt v JZ vogalu cerkvene ladje ter gornji del objektov v kv. 38.

V tem grobo orisanem stratigrafskem okviru smo razlikovali dogajanje pred postavitvijo cerkve, čas cerkvene arhitekture ter dogajanje v času po rušenju cerkve.

O slednjem govorno priča profil nad kuriščem v kv. 58, kjer imamo v pl. 3 ruševinsko plast, ki jo istovetimo s časom rušenja cerkve. Med to plastjo in obdelovalno površino imamo še 3 plasti in še najmanj 2 hodni površini. Profil, ki najbolj dokumentira potek dogajanj po poružitvi, teče na $x = 4$, $y = 0,4$ do 12 in 16. m. Iz analize profila od $x = 4$, $y = 2,5$ do $x = 4$, $y = 4,5$ vidimo, da je nad ruševino arhitekture še 5 plasti, pri katerih razlikujemo najmanj 2 stari hodni površini.

Pri analizi arhitekture pa smo že ugotovili, da imamo opraviti z najmanj štirikratnim gradbenim posegom, od tega sta 2, ki sodita neposredno k cerkveni arhitekturi in ju označujemo kot dve gradbeni fazi cerkve. To sta fazi s pravokotnim prezbiterijem in polkrožno apsidno. Okrogli temelji ob obeh stranskih oltarjih so bolj zgodnji kot obe stavbni fazi, ki smo ju pravkar omenili. Kontrafor ob JV vogalu prezbiterija in ostanki dveh zidov ob SV vogalu prezbiterija so po načinu stikanja z vogaloma cerkve neistočasni.

Kontrafor ob JV vogalu je zanesljivo mlajši, ostanki zidov ob nasprotnem vogalu pa morda tudi starejši od prezbiterja. Medtem ko je funkcija kontrafora jasna, še ne moremo govoriti o funkciji ostankov zidov ob SV vogalu prezbiterja.

Pri detajlnejši stratigrafiji plasti pod horizontom cerkve se ne moremo osloniti na trojno zaporedje na kurišču, kajti to priča le o njegovi sukcesivni in daljši uporabi. Vendar se je vse to lahko dogajalo znotraj enega sloja.

Pri analizi S profila kv. 55—59 ugotavljamo pri prerezu nad kanalom peči tri debelejšje plasti in le 2 spodnji bi lahko pripisovali času pred cerkvijo. Bližnjo razdelitev plasti pred cerkvijo najdemo v profilu nad kuriščem, kjer ugotavljamo 5 plasti, od tega 3 glavne z dvema hodnima površinami.

Povzetek celotne stratigrafije: tri osnovne plasti.

Stratigrafske odnose znotraj otoških plasti na izkopnem polju iz l. 1968-70 lahko strnemo v ugotovitev: nad sterilno plastjo oz. nad najstarejšo hodno površino razlikujemo 3 glavne plasti: do postavitve cerkve, obdobje cerkve in sloj po rušenju cerkve. Vsakega teh slojev pa lahko razčlenimo na najmanj dve hodni površini.

Kronologija

Delavniški kompleks, ki sodi v čas pred cerkvijo, lahko omejimo z dvema časovnima limitama.

Na dnu kurišča v kv. 58 smo, enako kot v ovalni poglobitvi, našli zgodnje srednjeveško keramiko z valovnico, kar priča, da je v času njene uporabe kurišče že obstajalo. To je keramika, ki pri nas izginja v 10. in je v 11. stol. že popolnoma zunaj uporabe. Fragmenti imajo izrazito zgodnje srednjeveško fakturo mase.

Gornja časovna meja najnižje plasti pa je prva cerkev. Pri obravnavi druge plasti, to je cerkvene arhitekture smo že ugotovili, da imamo opraviti z najmanj štirimi gradbenimi fazami. Dve fazi predstavljata zaporedje dveh cerkvenih stavb. Pri določevanju časovnega okvira se bomo oslonili na tipologijo obeh stavb. Pri dataciji faz cerkve pa si bomo pomagali z obliko apside. Glede na arheološko stanje smo postavili tezo o pravokotnem prezbiteriju kot starejšem in polkrožni apside kot kasneje vzdani.

Pravokotni prezbiterij se pojavlja v predromanski fazi v alpskem, srednje evropskem, pri nas pa na istrskem prostoru.

Prva faza s pravokotnim prezbiterijem je torej predromanska in je lahko z ozirom na najdbe na kurišču v kv. 58 le iz 11. stol; polkrožna apside pa bi že morala soditi v romansko arhitekturo.

Kolikor bi bilo zaporedje gradbenih faz obratno, to je, da bi bil polkrožni prezbiterij povečan v pravokotnega, bi se spodnja časovna meja prenesla v 12. stol. Tipološko bi imeli opraviti s predelavo romanske arhitekture v gotško. Takih primerov pri nas ne manjka.

To vprašanje bomo dokončno razčistili v raziskovanjih l. 1971, vendar lahko že danes trdimo: tudi če bi bila polkrožna apsida starejša od pravokotne, ni verjetno, da bi imeli opraviti z romansko apsido, kajti z njeno rekonstrukcijo ne dobimo polkrožne oblike, temveč podkvasto, ki je predromanska.

Iz tega sledi: čas nastanka cerkve lahko sodi v predromantiko oz. zgodnji srednji vek ali v romaniko oz. 12. stol. Gornje časovne meje, to je rušenja arhitekture, ne moremo natanko določiti. Ugotavljamo lahko le, da vidimo v plasteh nad ruševinami cerkve delavniško dejavnost, ki traja daljše obdobje, saj sta tu najmanj 2 hodni, površini:

Ker življenje v otoških plasteh neha v 2. polovici 15. stol., moramo potisniti čas rušenja cerkve v neko zgodnejše obdobje, najbrž v čas prvega stoletja obstoja freisinškega trga Otok (Gutenwerth).

Tako postavljamo dve hodni površini nad ruševinami cerkve v obdobje od 13. do 2. pol. 15. stol. S tem smo determinirali tudi razpon 3. oz. najvišje gutenverške plasti.

Analiza vrtin

Zaradi ugotavljanja premikov levega brega Krke ter geomorfološkega izgleda najbližjega okolja v posameznih zgodovinskih obdobjih smo se odločili, da bomo naredili na terenu več prečnih profilov, ki bi potekali čez nekdanjo strugo.

Zaradi sistematike smo locirali nekaj vrtin tudi S od izkopnega polja, to je tam, kjer po dosedanji rekonstrukciji videza otoka v rimski dobi in srednjem veku ne bi smelo biti rečnih strug.

Poleg petih poskusnih vrtin v dno izkopa na kv: 51, 52 ter 45 smo postavili še 20 vrtin: med J izkopno mejo in levim bregom potoka Mihovice; vrtine V od izkopnega polja, ki so razporejene do Mihovce; že omenjene sonde S od izkopnega polja do »boksov« ob levem bregu nekdanje Krkine struge.

V sondah — vrtinah od 1—20 se pojavlja mivka v globini 30—80 cm pod današnjo površino. Na grafičnem prikazu vrtin ugotavljamo, da je mivka v različnih globinah in ima gornjo mejo v obliki valovnice.

Mivka je mestoma pomešana z ilovico, rastlinskimi ostanki ali z debelejším peskom. Tudi te plasti mivke dajejo, povezane med seboj, valovnico.

Naše vrtine so segale v globino do 4 m pod današnjo površino, torej nismo prišli do dna plasti mivke. To pa niti ni bistveno, ker so bila vrtnanja v l. 1970 le poskusna.

Glavni izsledok pa je, da sega mivka tesno ob vse meje izkopnega polja, tudi na S.

Iz tega sledi, da nam kažejo rečne terase, ki jih vidimo danes, recentne spremembe v času, ko je Krka tekla po strugi ob Drami. Tu je tudi še vrsta premikov, ki segajo bolj proti S in V, kar priča o veliki starosti te rečne struge.

Ne moremo pa določiti starosti posameznih rečnih teras in valov mivke. Edini kronološko otipljiv objekt, ki ga bi lahko povezali s premiki levega brega struge, je kontrafor ob JV vogalu pravokotnega prezbiterija. Ta se podaljšuje v ok. 8 m dolg nasip skozi kv. 50, 51 in 46. Namen kontrafora in omenjenega nasipa je pa bila zaščita cerkvene stavbe. Nasip ima obliko brežine, ki pada proti V in JV. Vrtine neposredno ob nasipu so pokazale, da začenja pod njim mivka. To pomeni, da je bil nasip zaščiten pred vodo.

Kolikor je rekonstrukcija pravilna, predstavljajo mivka ob nasipu, oblika in smer njegovega širjenja dokumentacijo o levem bregu Krke in smeri njegove razširitve v času, ko je stala cerkev s pravokotnim prezbiterijem.

Iz tega sledi, da so rečne struge, ki jih danes vidimo nekoliko južneje, daleč mlajše.

Že ob površnem vrednotenju vrtin smo dobili veliko presenetljivih izsledkov, ki nam omogočajo rekonstrukcijo geomorfoloških otoških tal v času Otoka in pred njim. Te sonde opravičujejo naš sklep, da homo v raziskovalni sezoni 1971 naredili več 100 vrtin na otoku in v njegovi neposredni okolici ter da bodo pri vrednotenju vsake vrtine sodelovali ob arheologih še geografi — hidrografi in mikropaleontologi.

Povzetek izsledkov izkopavanj v letih 1969 in 1970

Izkopavanje v letu 1969 nam je dalo nešporen dokaz, da je bil že v 11., če ne tudi v 10. stol. prostor poznejšega Otoka (Gutenwerth) poseljen in da so se v naselju že ukvarjali z železarstvom, kožarstvom in lončarstvom. Ta ugotovitev v osnovi spremeni naše pojmovanje o poznem nastanku naselja na Otoku; freisinški gospodje dajo status trga nekemu že obstoječemu slovenskemu naselju (vasi), ki ga kasneje utrdijo in za katerega ni treba izključiti možnosti, da se je imenovalo Otok. Iz dosedanjih izsledkov in nakazanih problemov sledi tudi raziskovalni program za l. 1970.

1. detajlna obravnava stratigrafskih vprašanj na že odkritih objektih (3 gradbene faze cerkve),

2. muzeološka obdelava keramičnih in kovinskih najdb,

3. razširitev raziskovalnega kompleksa okoli cerkve,

4. odpiranje nove površine na osrednjem delu Otoka, tj. tam, kjer domnevamo župno cerkev sv. Katarine in ostale upravne stavbe,

5. sondažne vrtine, postavljene v prečnih profilih čez nekdanjo strugo Krke in na prostoru, ki smo ga pri detajlni topografski obravnavi v l. 1968 opredelili kot »boksek«.

Vse rezultate izkopavanja v letu 1970 pa lahko strnemo v naslednje ugotovitve:

1) Ob kurišču v kv. 58, ki smo mu dali delovni naslov »železarska peč«, smo na hodni površini, ki sodi h kurišču, odkrili najmanj 10 manjših objektov. Zaradi specifičnosti smo jih označili kot delovna mesta,

funkcionalno povezana s kuriščem. Najbrž gre za predelavo železa v končne produkte. Delavniški prostor se je širil proti J in Z. V kv. 50 smo ugotovili, da je bila strojarska jama funkcionalno povezana z obrobniim prostorom.

2) Z izkopom prostora med polkrožno apsidno in pravokotnim prezbiterijem smo prišli do novih podatkov v odnosu med obema prezbiterijama.

3) Izkop v. 5., 4., 20. in 21. kv. je dal nove podatke o postopnem nastajanju in uporabi cestišča.

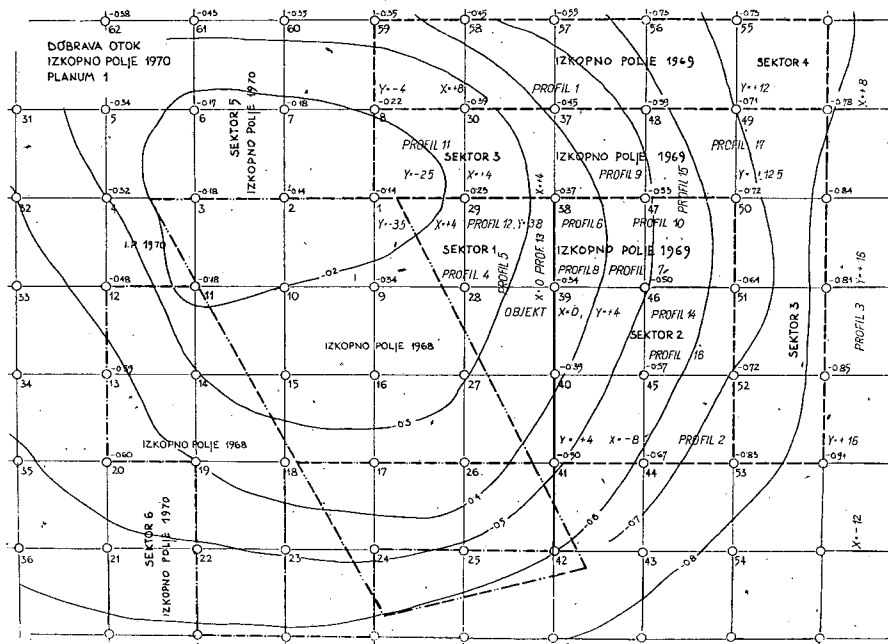
4) Vrtine z jedri so dale popolnoma novo podobo o premikih rečne struge ter o njenem odnosu do otoškega poselitvenega kompleksa.

5) Tudi v letu 1970 smo nadaljevali s proučevanjem metodologije terenskega arheološko raziskovalnega dela in smo prišli do rezultatov:

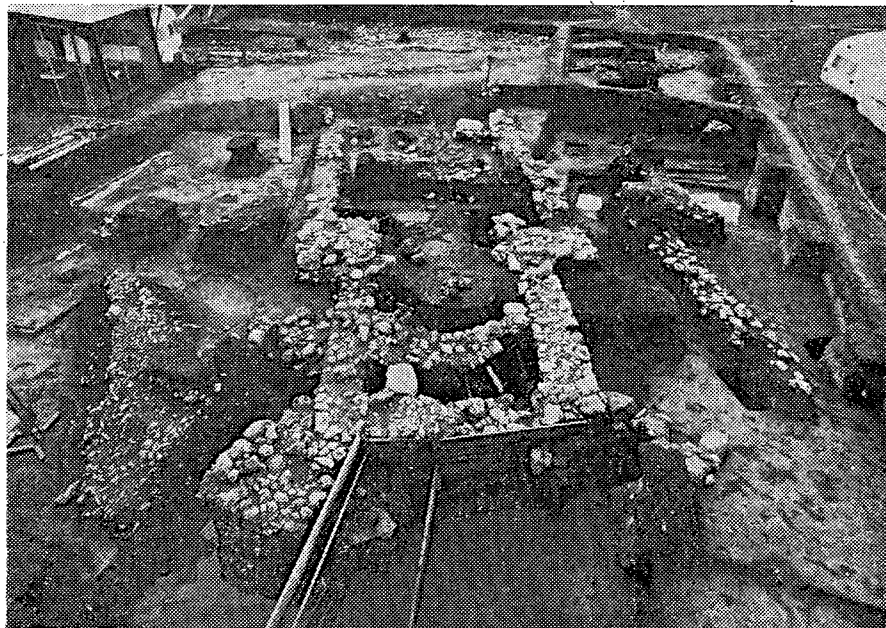
a) Spoznali smo, da so nujno potrebne vrtine z jedrom — za proučevanje geomorfološke podobe tega prostora. Uspelo nam je izdelati vrtalno garnituro, ki je zelo učinkovita.

b) Ni dvoma, da daje le vertikalna fotografija objektivno sliko, ki je najbližja resničnemu stanju. Ta objektivnost je nujno potrebna za pravilno ocenjevanje posameznih gradbenih faz. Izdelali smo posebno metodo vertikalne fotografije, ki s fotomontažo dopušča dokumentacijo večjih površin — to je t. im. žični stativ.

c) Že v prejšnjih letih smo poudarili nujnost vernega prenašanja terenskega stanja na risbo. Preizkušali smo vrsto tehničnih pripomočkov, ki bi nam omogočali tako delo: sisteme koordinatografa, televizijskega zaslona, žičnega koordinatografa itd. Ti sistemi so bili sicer uporabni, vendar dragi in ne dovolj hitri. Problem smo rešili z uporabo posebnega risalnega pripomočka z enostavno konstrukcijo, hitrega in ekonomičnega, saj lahko z njim upravlja tudi delavec.

Dobrava Otok, izkopno polje 1970, planum 1

Predromanska cerkev (fotografirano z vzhoda)

ZUSAMMENFASSUNG

FREISING'SCHER MARKT OTOK (GUTENWERTH)

Von unseren archäol. Forschungsarbeiten auf Otok bei Dobrava im Zeitabschnitt 1967/8, wo wir den Freising'schen Markt Gutenwerth aufdecken, berichteten wir bereits in der vorigen Nummer dieser Zeitschrift. Da die Arbeiten fortgesetzt werden, bringen wir die Ergebnisse der Jahre 1969/70.

Uebersicht der Ergebnisse im Grabungsjahr 1969:

Das schwerwiegendste Ergebnis der Grabungen 1969 ist die Aufdeckung der Kirche dar, die wir in folgende Entwicklungseinheiten aufteilen können:

1. Rechteckiges Schiff $9,5 \times 6,8$ M, verbunden mit einem rechteckigen Altarraum im Umfang von 5×5 M (Aussenm.) bzw. $4,4 \times 3,3$ M (Innenm.). Die Entstehung des eben angeführten Objektes kann man nicht als organisch deuten, da sich die Symmetrale des Schiffes nicht mit jener des Chorhauptes deckt, sondern mit dem Schiffsscheitel einen stumpfen Winkel $1,00$ M von Pfeiler bildet. Auch das Schiff selbst ist nicht vollkommen symmetrisch, die nördliche Schulter ist breiter als die südliche. Diese Tatsachen sprechen gewiss für die Annahme, dass das Schiff und das Chorhaupt zeitlich getrennt entstanden sind.

2. Im rechteckigen Altarraum war eine halbkreisförmige Apsis eingebaut. Das Profil auf der Achse $\times = + 4$, insbesondere jener Teil über dem Halbrund der Apsis und der Ostwand des rechteckigen Presbyteriums, erlauben die Annahme, dass beide Mauern bis zu jenem Zeitpunkt standen, als sie gleichzeitig abgerissen wurden. Zu dieser zweiten Phase zählen auch beide Pfeiler d. i. der Triumphbogen.

3. In den Schiffsecken am Uebergang in den Altarraum, sind die Mensen der beiden Seitenaltäre. Die Situation erlaubt allerdings nicht, mit Gewissheit auf den Zeitpunkt der Errichtung beider Mensen zu schliessen.

Betrachten wir nun die Situation im gesamten Grabungsfeld, finden wir Elemente, die das Situationsbild von 1969 ergänzen und abrunden. $3,5$ M westlich der Kirche, parallel zu deren Westwand, verläuft eine Mauer und an ihrer Westseite beginnt die Strasse. Obwohl die Mauer und die ebenerwähnte Mauer mit der Strasse auf gleicher Ebene liegen, ist das Zeitverhältniss beider Komplexe zueinander noch unklar. Jedoch ungeachtet dessen, ist das Bild eines mauerumfriedeten Kirchen-komplexes in unmittelbarer Nähe der Strasse äusserst eindringlich.

Angangspunkte für die Chronologie:

In die Zeit vor der Kirche mit dem rechteckigen Altarraum ist das Gebäude, dessen Reste wir unter der nord und süd Ecke des Presbyteriums fanden. — Alter noch ist die Gerberei und Lederverarbeitung, deren Reste wir unmittelbar unter dem Altarraum beider Kirchenphasen, unter dem Bauwerk, gefunden haben. — Stratigraphisch in der selben Schicht und älter als die Kirche ist die Feuerung, die wir an der Nordwand der Kirche, beobachten konnten. Es ist jedoch sehr wahrscheinlich, dass sie beide dem gleichen Zeitraum angehören.

Anhand einer groben Definition der Schichtabfolge, vielmehr des Profils im Qu 29, stellen wir für die Zeit nach Einsturz der Kirche, noch mindestens zwei, wenn nicht gar drei Gehflächen fest, die man mit den Bauphasen identifizieren sollte.

Die Ergebnisse des Jahres 1970 sind folgende: An der Feuerung im Qu 58, die wir vorläufig »Schmelzofen« nennen wollen, fanden wir in der Gehfläche, die zur Feuerung gehört, noch mindestens 10 Objekte. Auf Grund ihrer Eigentümlichkeiten bezeichneten wir sie als Arbeitstätten, verbunden mit der Feuerung. Es sind wohl Werkplätze, an denen das gewonnene Eisen zur Fertigware verarbeitet wurde. Das Werkgebiet breitet sich gegen Süden und Westen aus. Im Qu 50 war die Gerbgrube funktionell mit dem angrenzenden Raum verbunden.

Vasilij Melik

MESTO (CIVITAS) NA SLOVENSKEM

Iz obširne problematike nastanka srednjeveških mest na Slovenskem bom v naslednjih razmišljanjih obravnaval predvsem eno vprašanje, vprašanje nastanka naslova »mesto« — civitas. Govoril bom o terminih, ki so jih uporabljali viri za meščanske naselbine, časovno pa predvsem o dvanajstem in trinajstem stoletju. Izhodišče mojega obravnavanja je razprava K. Predzgodovini mest in meščanstva na starokarantanskih tleh, ki jo je pred nekako dvajsetimi leti napisal Fran Zwitter¹ in je še danes naša najbolj temeljita študija o tej problematiki.

Naše pokrajine so bile v srednjem veku na meji dveh območij. Na prvem področju je slovanska naselitev precej pometla s prejšnjim. Čeprav so novi naseljenci mnogo prevzeli od starega prebivalstva, se je vendarle življenje začelo skorajda na novo. To je področje, ki ga je zajel Zwitter v svoji razpravi in ga na kratko imenoval starokarantansko.² Vilfan je imenoval mesta tega področja na kratko celinska mesta, mesta brez kontinuitete.³ Drugo področje je področje ob naši obali. Tudi tu je prišlo do velikanskih sprememb, a vendar je ostalo mnogo starega, ne toliko po vsebini kot po obliki in v tradiciji. To je področje primorskih mest s kontinuiteto. Besedo kontinuiteta je pri tem poimenovanju uporabljati »s primerno rezervo«, kakor pravi Vilfan³

Govorimo najprej o celinskem, »starokarantanskem« področju! Prvi izraz, s katerim se na teh tleh imenujejo v virih naselja obrtnikov in trgovcev, je mercatum ali mercatus. Ta latinski izraz je imel bodisi zaporedoma bodisi istočasno več različnih pomenov. Od teh so v časih nastajanja meščanskih naselij za nas najvažnejši: sejem (dnevni, tedenski, letni itd.) — prostor, na katerem so sejmi, kjer se menjava, prodaja in kupuje in kjer veljajo posebne pravice — stalno naselje obrtnikov in trgovcev, v katerem so sejmi, v katerem je trg.

Iz razdobja slabih sto let od zadnje četrtine desetega do tretje četrtine enajstega stoletja imamo ohranjena besedila treh podelitvenih listin, ki se vse nanašajo na Koroško: prva (975) dovoljuje mercatum v Liedingu, druga (1016) v Brežah (listina je sicer ponarejena, a glede teh podatkov zanesljiva), tretja (1060) v Beljaku.⁴ Mercatum pomeni tu sejem. Pri Liedingu in Beljaku je bil prostor za sejem v podelitveni

¹ Zgodovinski časopis 6/7, 1952/53, str. 218—245. V nadaljnjem citiram: Zwitter, Predzgodovina.

² Prav tam str. 218—219.

³ Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, Ljuljana 1961, str. 146.

⁴ O vseh treh listinah glej Zwitter, Predzgodovina str. 238—239.

listini izbran in določen: in loco qui dicitur Livbedinga, in villa que vocatur Villach. Le breška listina je prepuščala izbiro kraja za mercatum grofu Viljemu. S formulacijo in loco, in villa nikakor ni rečeno, da je nova (prej ali pozneje nastala) meščanska naselbina zrasla iz starejše imenovane vasi. Tako na splošno kakor posebej za slovensko ozemlje je bilo ugotovljeno, da so meščanske naselbine nastajale večinoma in zlasti v starejših časih kot nova naselja izven vasi oziroma poleg vasi.⁵ Formulacija in loco, in villa v listinah, ki podeljujejo mercatum, nam pomeni tedaj lokacijo, ki se ne nanaša na ozko področje vaškega naselja y najožjem smislu besede, na sklenjeno skupino poslopij, v katerih so prebivali vaščani, ampak na širše meje vasi, na ozemlje, ki je spadalo k vasi.⁶ Izraz villa pomeni lahko razen vasi v takih listinah tudi še gosposki dvor (curtis, curia, hof).⁶ V beljaški listini so villa nekateri prevajali kot vas, nekateri kot dvor. V kolikor gre za dvor, se tudi tu lokacija nanaša na širše meje dvora, na ozemlje, ki je spadalo k dvoru.⁶

Naj se tu dotaknem primera Köflacha, ki nas sicer neposredno ne zanima, a je o njem pisal tudi Zwitter. Cesarski privilegij samostanu St. Lambrecht iz leta 1170 je smatral Pirchegger za edini primer listinsko izpričanega povzdignjenja vasi v trg s strani nemškega kralja⁷ in Zwitter za eno od najstarejših listin za tako povzdignjenje sploh.⁸ Toda v listini ni o kakem povzdignjenju iz vasi v trg prav nobene besede. Tu je rečeno samo: contulimus et imperiali munificentia concessimus... in uilla Chouelach nuncupata forum pro suę uoluntatis arbitrio ordinare et ad ipsius ecclesię commodum forensia in eo sibi iura constituere.⁹ Ta formulacija ni nič dosti drugačna od one v beljaški listini iz leta 1060, ki pravi: in villa que vocatur Villach... mercatum fieri statuimus — in za katero ne mislijo, da bi pomenila kako povzdignjenje iz vasi v trg. Toda vrnimo se k našemu glavnemu razpravljanju!

Podelitev sejma je bila uresničena ali pa tudi ne. Pri Liedingu ni bila. Lieding se namreč kot trg ali mesto nikdar pozneje ne omenja. Vendar nekateri povezujejo liedinško listino s Strassburgom ob Krki, pravič omenjenim kot trgom leta 1200, z lego v neposredni bližini Liedinga.¹⁰ Drugače kot Lieding sta se Breže in Beljak pokazala v svojem nadaljnjem razvoju kot rastoči meščanski naselbini z velikim gospodarskim pomenom. Zaradi dvoumnosti izrazov mercatum, pa tudi forum, ki moreta pomeniti sejem ali pa trg kot naselbino obrtnikov in trgovcev, opozarja Zwitter na to, da moremo z gotovostjo govoriti o meščanskem naselju šele tedaj, ko nam viri govore razen o mercatu ali foru tudi o meščanih ali pa uporabljajo druge nedvoumne izraze.¹¹ Zato meni,

⁵ Prav tam str. 234, 235.

⁶ Prim. K. S. Bader: Dorfgemeinschaft und Dorfgemeinde, Weimar 1962, str. 133.

⁷ Hans Pirchegger: Geschichte der Steiermark I, Graz 1920, str. 395; II, Graz 1936, str. 451.

⁸ Zwitter, Predzgodovina str. 237.

⁹ J. Zahn: Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I, Graz 187, št. 513. V nadaljnjem citiram: Zahn.

¹⁰ Prim. pri Zwitterju (Predzgodovina str. 238) citirano Zechnerjevo mnenje.

¹¹ Zwitter, Predzgodovina str. 236, 237, 242, 243, 245.

- da je meščanska naselbina v Brežah dokazana za tretje desetletje 12. stoletja, ko se tu prvič omenjajo cives in forenses,¹² v Beljaku pa za čas med 1184 in 1192, ko se pojavlja pridevek burgus.¹³ Po istem postopku je dokazana meščanska naselbina v Velikovcu za sredo 12. stoletja (1147), ko se omenjajo cives predicti fori.^{13a}

Od podelilnih listin, ki smo zdaj o njih govorili, pa vse do privilegijske listine za Novo mesto leta 1365 nimamo na današnjem slovenskem narodnostnem ozemlju in v njegovi bližnji sosesčini nobene listine o ustanovitvi sejmov, trgov ali mest. Vse trge in mesta, ki jih zasledimo v teh stoletjih (pa tudi velik del poznejših) moremo zaznamovati le s prvo omembo v virih. Ko jih najdemo prvič omenjene kot trge ali mesta, so že tu — koliko prej je bil njihov dejanski ali pravni začetek pa lahko le ugibamo, domnevamo ali sklepamo.

V začetku 12. stoletja se z izrazom mercatus na starokarantanskih tleh prvič omenjata Judenburg (1103) in Velikovec (1105/1126).¹⁴ V latinsko-nemškem imenu za Velikovec, tu prvokrat zapisanem kot Volchimeratus, danes nemško Völkermarkt), stopa beseda mercatus-Markt-trg prvokrat pred nas kot sestavni del krajevnega imena.

Beseda mercatus pa v začetku 12. stoletja skorajda izgine iz listin, čeprav jo najdemo tudi še pozneje. Nadomesti jo nov izraz istih pomenov: forum. Izmenjava terminov mercatus in forum ni nobena posebnost naših pokrajin. Na ozemlju Nemčije se je začel forum, prej zelo redek izraz, uveljavljati v drugi polovici 11. stoletja, prevladal pa je v 12. stoletju.¹⁵ Na starokarantanskih tleh se uporablja izraz forum pred letom 1200 za Breže (najprej za dogodke k letom 1090/1106 v Chronicon Gurgense, napisani kmalu po letu 1180), za Velikovec (prvič v letih 1105/1126), za Lipnico (1170), za Gradec (1172), za Šentvid na Koroškem (1176), za Dravograd (okrog 1185) in za Celovec (1193/99).¹⁶ Z nemškim izrazom Markt, ki pomeni isto kot mercatum in forum, se za leto 1147 omenja Maribor: grof Bernard Mariborski zapušča mejnemu grofu Otokarju daz hus ze Marpurch unt den marcht. Tako poroča Landbuch von Österreich und Steier, sestavljen v drugi polovici 13. stoletja.^{16a} Vendar o tem, da bi bil Maribor že 1147 trg, v glavnem dvomijo.^{16b} V 13. stoletju se omenjajo z oznako forum številni kraji. V tem času glede njenega prevladujočega pomena ni več nobenega dvoma. Ta pomen je trg, meščanska naselbina, take pa so zdaj obilo dokazane z navajanjem meščanov, obrtnikov itd. v virih. 13. stoletje je doba, ko je, kot pravi Zwitter, v celoti nastalo na Slovenskem največ meščanskih naselbin.¹⁷

¹² Prav tam str. 239, 245.

¹³ Prav tam str. 227.

^{13a} Gradivo 4, št. 238, MC 3, št. 839.

¹⁴ Zahn 1, st. 95; Monumenta historica ducatus Carinthiae (v nadaljnjem citram: MC) 3, št. 521. Gradivo 4, št. 11.

¹⁵ Hans Planitz: Die deutsche Stadt im Mittelalter, Graz-Köln 1954, str. 89.

¹⁶ Gradivo 3, št. 394, 4, št. 639, 835, MC 3, št. 1206, 4, št. 3048, Zahn 1, št. 514, 546.

^{16a} Gradivo 4, št. 245, MC 3, št. 858.

^{16b} H. Pirchegger: Die Herrschaft Marburg (Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 43, 1952, str. 20). Glej tudi prvo omembo Maribora kot trga pri M. Kos: Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1953, str. 232.

¹⁷ Zgodovina narodov Jugoslavije I, Ljubljana 1953, str. 718.

Le redko se je uporabljal pri nas za naselbine obrtnikov in trgovcev latinski izraz burgus ali burgum. Najprej se tako imenuje Beljak v listini iz let 1184/92, nato Breže v pismu cesarja Henrika francoskemu kralju iz leta 1192 in v delu Gesta Philippi II Augusti francoskega meniha Rigorda (umrl 1208) k letu 1192, Ptuj in Gradec v papeški listini iz leta 1222 ter Šentvid leta 1263.¹⁸

Govorili smo že o terminu villa v pomenu vasi ali gosposkega dvora. Vendar pa je v 12. in 13. stoletju villa pomenila lahko tudi meščansko naselbino. To ne velja samo za sestavljeni termin villa forensis, ki ga poznamo npr. iz privilegija štajerskim ministerialom in deželanom iz leta 1237, ampak tudi za samo besedo villa. Za Breže govori življenjepisec nadškofa Konrada za dvajseta leta 12. stoletja o villi, katere prebivalci pa so cives, torej meščani. Formulacija »in villa nostra Marhpurc« v listini iz let 1220/24 se nanaša na mariborsko meščansko naselbino.¹⁹ Podobno bo veljalo za Žalec, ki se imenuje villa leta 1259.²⁰ Že leta 1256 se namreč naštevajo imena civium in Sachsenfelde.²¹ Nobelega vzroka ni, da ne bi teh civium šteli za prvi dokaz obstoja žalske meščanske naselbine. Prvo omenbo Žalca kot trga lahko prav gotovo pomaknemo z doslej splošno navajane letnice 1265²⁰ za devet let nazaj, na leto 1256. Pri določanju, ali je bil nek kraj v danem času meščansko naselje ali ne, si z besedo villa ne moremo nič pomagati.

Za prebivalce naših meščanskih naselbin se uporabljajo v virih oznake forenses, burgenses, cives, v nemških virih burger. Najbolj redek je izraz forenses, ki ga najdemo prvič zapisanega za Breže (1150) in se 1167 pojavlja v kombinaciji forenses cives, prav tako za Breže.²² Nekaj pogostejši je termin burgenses. Omenjajo se burgenses v Brežah (prvič 1158), Beljaku in Weitensfeldu (1211), Velikovcu (1217), Kranju (1221), Mrriboru (med 1220 in 1224) Knittelfeldu (1233), Šentvidu (1253), Slovenj gradcu (1261) in Ljubljani (1295).²³ Mnogo bolj pogosto kot forenses in burgenses se za prebivalce naših meščanskih naselij uporablja izraz cives. V drugi polovici 13. stoletja se burgenses iz virov skoraj povsem umaknejo in le še redko pojavljajo, cives pa docela prevladajo. V Brežah se omenjajo cives prvič v življenjepisu salzburskega nadškofa Konrada, napisanem v sedemdesetih letih 12. stoletja, k dogodkom v letih 1122/25.²⁴ Na današnjem slovenskem narodnostnem ozemlju in v njegovi sosesčini pa se pojavljajo: 1229 za Maribor, istega leta za Kamnik, 1147 za Velikovec, okrog 1238 za Pliberk, 1239 za Beljak, 1253 za Celovec, 1256 za Žalec, 1262 za Škofjo Loko, 1264 za Velenje, 1265 za Ljubljano, 1278 za Dravograd.²⁵ Tako latinska izraza burgenses in

¹⁸ Gradivo 4, št. 695, 817, 818.

¹⁹ Prav tam str. 236–238.

²⁰ Pirchegger, v op. 7 cit. delo, I str. 394, I² str. 450.

²¹ F. Schumi: Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain (v nadaljnem citiram: Schumi) 2, št. 221.

²² MC 1, št. 58, 3, št. 1105.

²³ Zwitter, Predzgodovina str. 227; Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku (v nadaljnem citiram: GZL) 1, št. 6.

²⁴ Gradivo 4, št. 70.

²⁵ Gradivo 5, št. 506, 507, 701, 714, MC 4, št. 2554, 5, št. 339, Schumi 2, št. 221, 299, Zahn 4, št. 125, 125, GZL 10, št. 7.

cives kot nemški burger se uporabljajo ne glede na to, ali se meščanska naselbina imenuje trg ali mesto.

Kakor se je že večkrat poudarjalo, izraz *civis* ni povsem nedvoumen. Vendar pri pregledovanju objavljenih virov iz 13. stoletja za naše narodnostno ozemlje in njegovo najbližjo soseščino nisem našel niti enega primera, kjer bi se beseda *civis* ne nanašala na prebivalca trga ali mesta, ki je kot tako omenjeno v isti ali drugih listinah istega časa. Zdelo bi se pač, da je en tak primer, namreč v listini šentpavelskega opata Leonarda iz časa okrog leta 1238, ki ji je Jaksch postavil kraj izdaje v vas Gorenče pri Pliberku.²⁶ Toda v listini piše: *Huius autem exemptionis actio contracta est in monte cathmee argenti in domo vocabulo Ramunch civis eiusdem ville. Mons cathmee argenti pač ni nič drugega kot latinski prevod za Pli-berk, Blei-burg, villa se nanaša na ta Pliberk in *civis* je pliberški meščan, ne pa prebivalec vasi Gorenče, kakor sta mislila Jaksch in Kos. Pliberk se že deset let prej (1228) omenja kot forum.²⁷*

Po teh bolj uvodnih razmotrivanjih prehajamo na izraz, ki bo v središču naše pozornosti, na *civitas*. Izraz *civitas* se pojavlja v srednjeveških virih že zgodaj, vendar danes nihče več ne misli, da so s *civitates* teh zgodnjih stoletij mišljene meščanske naselbine. V frankovski državi merovinškega obdobja je pomenila *civitas* škofijski sedež, kar se je v večini primerov ujemalo z nekdanjim rimskim mestom. Tam, kjer rimske oblasti nikdar ni bilo ali kjer so bila rimska mesta in cerkvena ureditev v celem uničena, se tudi izraz *civitas* ni mogel opreti na tako tradicijo. Za nemško ozemlje v karolinškem obdobju je ugotovil Rietschel, da so redno imenovali *civitates* le stare škofijske sedeže in bavarsko prestolnico Regensburg, medtem ko so za sedeže novih škofij, ustanovljenih od začetka 8. stoletja, ta izraz redkeje uporabljali. Tu in tam so kot *civitates* omenjali tudi utrjene postojanke.²⁸

Od virov do enajstega stoletja, ki se tičejo starokarantanskega ozemlja, uporabljajo izraz *civitas* trije. Prvi je *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, napisan leta 871 v Salzburgu. Ta označuje za *civitas* Worms in Regensburg, ki sta stalno nosila ta naslov, prvi kot škofijski sedež iz merovinških časov, drugi kot bavarska prestolnica, potem Lorch, rimski kastel, ki pa je preživel rimsko dobo,²⁹ nekdanje rimsko mesto Liburnio in *civitatem Priwine*, utrjeno središče Pribinove oblasti. Drugi tak vir so potrdilne listine, ki jih je vladar dajal salzburški cerkvi, prva iz leta 860, druga, mnogo obsežnejša, sestavljena na podlagi pristne v 10. stoletju in datirana v leto 890, nato pa vse njene nadaljnje variante iz let 977, 982, 984, 1051, 1057, 1178 in 1199.³⁰ Listina iz leta 860 omenja le *Sabariam civitatem*. Sledeče listine nimajo samo močno razširjenega besedila, ampak so tudi *civitates* v njih močno pomnožene.

²⁶ MC 4, 2150, Gradivo 5, št. 703.

²⁷ MC 4, 1946, Gradivo 5, št. 473.

²⁸ S. Rietschel: *Die Civitas auf deutschem Boden*, Leipzig 1894, str. 24, 45, 54, 57, 58 in drugod.

²⁹ Prav tam str. 39.

³⁰ Gradivo 2, št. 172, 296, 460, 473, 482, 3, št. 179, 197, 610, 913.

Od krajev, omenjenih že leta 860, je naslov *civitas* dodan: ad Treisimam civitatem, ad Sulpam civitatem Ziup. Nova je oznaka *civitas* za Krnski grad (de Carantana civitate) ter za Ptuj, kjer se omenjajo trije deli civitatis ter ob naštevanju posesti Karantančeve vdove navajajo podrobne lokalizacije v notranjosti te civitatis. Tretji vir je cesarska darovnica salzburškemu nadškofu iz leta 970,³¹ ki spet omenja civitatem Ziub. Po mnenju nekaterih daje naslov civitatis tudi Lipnici, vendar je to najbrž le napačno branje in ta naslov ne pripada Lipnici ampak prav tako že prej omenjenim razvalinam Flavie Solve.³² Na podlagi analize navedenih virov je prišel Zwitter do ugotovitve, »da predstavlja na karantanskih tleh v teh stoletjih *civitas* bodisi razvaline rimskega mesta ali pa srednjeveški grad.«³³

V 12. stoletju se ime *civitas* pojavlja večkrat; toda naj tu posebej omenimo le tri vire. Prvi so spet potrdilne listine za salzburško posest, o katerih smo govorili v prejšnjem odstavku, toda zdaj ne več s tradicionalnim besedilom, ki se je vleklo od 890 do 1057, ampak v precej izpremenjenem. To sta listini iz let 1178 in 1199. V njih je marsikaj izpuščenega, odpadle so omembe vseh posesti, pri katerih so se prej omenjale civitates Sabaria, Treisima, Ziup, zelo je poenostavljen ptujski tekst, ki je zdaj izpustil omembo Karantanca in vse podrobne lokalizacije ter ohranil samo malo izpremenjen nekdanji prvi stavek: ad Pettowe ecclesiam cum decima et totam civitatem (prej: et duas partes civitatis) cum bannis, theloneis et ponte. Nespremenjen pa je ostal del z omembo Karantanæ civitatis. Drugi vir je Vita Chunradi archiepiscopi Salisburgensis, setavljena v sedemdesetih letih 12. stoletja, ki omenja breški grad (castrum), meščane (cives) in meščansko naselbino, ki jo v 16. poglavju k dogodkom iz let 1122—1125 imenuje villa, v 20. poglavju k dogodkom iz let 1131—1147 pa *civitas*.³⁴ Tretji vir je listina štajerskega vojvode Otokarja iz leta 1189, ki imenuje Gradec *civitas*.³⁵ O problematiki teh civitates 12. stoletja bomo govorili pozneje.

V 13. stoletju se najprej imenuje *civitas* Ptuj v neki darovnici žičkemu samostanu leta 1202. In confinibus civitatis Petouie je rečeno v listini.³⁶ Zatem se imenuje *civitas* Kostanjevica na denarju, kovanem okrog leta 1215, nato na denarju, kovanem po letu 1220, Ljubljana ter na denarju, kovanem 1240 ali pozneje, Kamnik.³⁷ Beljak v listini meščana Grimolda leta 1240³⁸ in Ljubljana v listini koroškega vojvode Bernarda leta 1243.³⁹ V drugi polovici 13. stoletja je omemb civitates še precej več. V tem času je pomen besede *civitas* že nedvoumen — to je mesto.

³¹ Gradivo 2, št. 436.

³² Zwitter, Predzgodovina str. 221.

³³ Prav tam str. 224.

³⁴ Gradivo 3, str. LXXV, 4, št. 70, 109.

³⁵ Zahn 1, št. 698.

³⁶ Gradivo 5, št. 22.

³⁷ Baumgartnerjeva v op. 54, 55 citirana dela.

³⁸ MC 4, št. 2197.

³⁹ GZL 1, št. 1.

Rietschel je ob proučevanju terminov za mestne naselbine na nemškem ozemlju prišel do zaključka, da je oznako forum pri večini trgov in pri najvažnejših med njimi prej ali slej zamenjala odličnejša oznaka civitas, da pa so vendar poleg mest v srednjem veku in tudi pozneje ostali še trgi, zlasti na bavarskem in avstrijskem ozemlju.⁴⁰ 12. stoletje je čas, ko na srednjeveškem nemškem ozemlju »ustanavljajo« trge oziroma mesta in njih prebivalcem podeljujejo posebne pravice (med prvimi sta Radolfzell ob Bodenskem jezeru 1110 in Freiburg im Breisgau 1120), pojavljajo se komune (communiones, universitates) meščanov, najprej v Kölnu (1112), pojavljajo se pečati meščanskih skupnosti (najprej 1149), meščanske naselbine dobivajo obzidje, obenem pa se naglo širi oznaka civitas — mesto.⁴¹ Dunaj se prvič imenuje civitas leta 1137.⁴²

Približno v istem času kot latinski termin civitas se je začel pojavljati v naših virih tudi nemški termin Stadt. Kdaj se je pomen te besede od širokega smisla »prostor, kraj« zožil na pojem mestne naselbine, oziroma je stara beseda dobila dva ločena pomena in pozneje še dve prapovpisni obliki, je težko reči. V posameznih pokrajinah je bilo gotovo različno.⁴³ Vsekakor je imela beseda poleg splošnega pomena posebni pomen mestne naselbine že v 12. stoletju.⁴⁴ Zelo zanimivo je, da ima v slovenščini in v nekaterih drugih slovanskih jezikih beseda mesto povsem isti splošni in posebni pomen kakor beseda Stadt. Za Novo mesto jo najdemo prvič zapisano 1419 (Noua mesta, Noua meista).⁴⁵

Z izrazom civitas in Stadt nastopa dvojnost v naslovih naših srednjeveških meščanskih naselij, ki so se dotlej večinoma imenovala forum, Markt, trg. Zdaj so nekatera prešla na višji mestni naslov, nekatera pa ostala na starem trškem. Tako je nastala tista tristopenjska hierarhija naselij, ki je uradno veljala v naših deželah vse do najnovejšega časa: vas — trg — mesto. Posebnost predvsem 13. stoletja na Slovenskem (in ne samo na Slovenskem) pa je, da se marsikatera meščanska naselbina še potem, ko se je v virih že pojavila kot mesto, znova omenja samo kot trg. Oglejmo si oznake za posamezna naša srednjeveška mesta v 13. stoletju!

Beljak je civitas prvič v listini meščana Grimolda 1240 in na pečatu k tej listini, nato v listini Rudolfa de Rase 1255, v skupni izjavi Rudolfa de Rase, ministerialov iz Beljaka in okolice ter beljaških meščanov 1258, v listini Ulrika Heunburškega 1276, v omembi mestnega pečata v listini Otona briksenskega 1282 in na pečatu k tej listini, v omembi mestnega pečata v listini Gotfrida Grebinskega 1283, v listini, ki jo je istega leta izdal Oton Weissenegg, beljaški sodnik, »cum universitate civium civitatis« in na pečatu k tej listini, v listini Ortolfa Wolfsberškega 1288 in v listini arhidiakona Otona 1289. V nemški listini grofa Valterja Sternberškega iz istega leta se imenuje Beljak stat.⁴⁶

⁴⁰ S. Rietschel: Markt und Stadt in ihrem rechtlichen Verhältnis, Leipzig 1897, str. 149.

⁴¹ Prav tam str. 109 in naslednje, Planitz str. 101, 105, 115.

⁴² F. Tremel: Wirtschafts- und Sozialgeschichte Österreichs, Wien 1969, str. 97.

⁴³ Trübners Deutsches Wörterbuch 6, Berlin 1955, str. 514.

⁴⁴ H. Paul: Deutsches Wörterbuch, Halle 1960, str. 584.

⁴⁵ Milko Kos v zborniku Novo mesto, Maribor 1969, str. 78.

⁴⁶ MC 4, št. 2197, 2598, 2677, 5, št. 205, 509, 545, 558, 6, št. 113, 121, 138.

Celovec se imenuje civitas v pismu dekana Pilgrima in bivšega prošta Rudolfa iz leta 1252. V njem se naštevajo Šentvid, Velikovec, Celovec in Kostanjevica kot civitates koroškega vojvode: V pismu župnika Henrika Projern, ki ga datira Jaksch v leta 1254—1266, je Celovec forum, prav tako v listinah Amelrika Frauensteinskega 1267, v treh listinah koroškega vojvode Ulrika 1268 in 1269 (v zadnji, nemški od teh marekt), v listini Ditmarja Greifenfelškega 1269 in v listini kralja Otokarja 1270. Leta 1279 se v testamentu vojvode Filipa imenuje civitas, leta 1280 pa v seznamu fevdov, ki so jih imeli avstrijski vojvode, markht. Pečat civium de Clagenfurt, ki se omenja v dveh listinah Otona iz Hallegga 1287, ima napis »sigillum civitatis Clagenfurt.«⁴⁷

Velikovec je civitas prvič v pismu iz leta 1252, omenjenem v začetku prejšnjega odstavka, nato v listini koroškega vojvode Bernarda 1254 in Friderika Grebinjskega 1258. Kot forum se pojavlja v listini Chola Seltenheimskega 1261 in v listinah koroškega vojvode Ulrika 1262 in 1263. Isti vojvoda pa ga imenuje 1266 opidum. Izraza oppidum ni vrednotiti enako kot civitas. Včasih ga sicer izenačujejo s civitas, tako npr. kralj Rudolf v podelitvi mestnega naslova Brucku 1277 (nomine et honore oppidi seu civitatis), v celem pa ima zelo različne pomene.⁴⁸ »Pridevek oppidum nima nujno pomena mesto; oppidum je včasih tudi vas, zlasti če je bila utrjena ali imela kake posebne pravice.«⁴⁹ Forum je Velikovec spet v listini velikovškega kastelana in sodnika Švarcmana 1267. Pečat k tej listini, ki je v tekstu omenjen kot pečat communitatis de Folkenmarch, nosi napis »sigillum civitatis de Volc...«. Forum je Velikovec v listini koroškega vojvode Ulriha in v papeški listini iz istega leta. V listini koroškega vojvode Ulriha 1268 je oppidum (kakor Šentvid ter Slovenj Gradec), v omembi mestnega pečata v listini Otona Velikovškega, Švarcmanovega sina 1269 in na pečatu k tej listini civitas, v listini kollniških bratov 1271 forum, v omembah mestnega pečata v listinah meščana Gerloha 1278, njegove vdove 1279, Gocla (nemška listina) 1285 in Otona Velikovškega 1290 ter v nemški listini Hermana Mankeja 1295 civitas oziroma stat.⁵⁰

Maribor se imenuje forum v listini avstrijsko-štajerskega vojvode Leopolda 1209 in 1227, civitas v listini Gotfrida Mariborskega in tovarišev 1254, Henrika iz Rogatca iz istega leta, nato oppidum v urbarju 1265/67, civitas v omembi pečata v listini sinov Ulrika iz Lučan 1271 ter Hola iz Vuzenice 1273 in na pečatih k tema listinama (če ne piše namesto civitatis communitatis, kakor je domneval Melly) in v listini kralja Rudolfa Habsburškega 1277.⁵¹

⁴⁷ MC 4, 2495, 2556, 2954, 2975, 2976, 3011, 3012, 5, št. 57, 392, 422; 6, št. 39, 40.

⁴⁸ Lothar Gross: Stadt und Markt im späteren Mittelalter, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt. 45, 1925, str. 71—73.

⁴⁹ V op. 45 cit. delo str. 82. Glej tudi H. Pirchegger v Zeitschrift des Hist. Vereines für Steiermark 45, 1952, str. 20.

⁵⁰ MC 4, št. 2569, 2670, 2757, 2791, 2816, 2892, 2916, 2936, 2957, 2978, 3004, 5, št. 67 327, 396, 651, 6, št. 144, 310.

⁵¹ Gradivo 5; št. 154, 462, MC 4, št. 2580, 2581, 5, št. 275, Zahn 410, 484, Dopsch-Mell: Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark 60, E. Melly: Beiträge zur Siegelkunde des Mittelalters, Wien 1846, str. 90.

Ptuj je civitas v listini Rudolfa iz Roža 1202, malo pozneje ga Wolfram von Eschenbach imenuje stat, v papeški listini 1222 pa je burgus, na pečatu k listini Vulfinga Baumgartna 1273 civitas, v prepisu rokopisa iz ptujskega dominikanskega samostana okrog 1272 prav tako.⁵²

Slovenj Gradec je forum v oporoki oglejskega patriarha Bertolda 1251, prav tako v papeški listini 1258, civitas v listini koroškega vojvode Ulrika 1267 (obenem s Kamnikom), oppidum v listini istega vojvode 1268 (obenem z Velikovcem in Šentvidom). V zapisu terjatev kralja Otokarja do patriarha Rajmunda in patriarhovih terjatev do kralja 1274 se v kraljevem tekstu imenuje civitas, v oglejskem pa forum.⁵³

Kamnik je forum v listini vojvode Bertolda, ponarejeni v začetku 13. stoletja, civitas na denarju, ki ga je Baumgartner postavljajl prvotno v čas okrog leta 1220, pozneje pa menil, da gotovo ni starejši od leta 1240, in mu nazadnje prebral napis kot »civitas lapideni«, v listini koroškega vojvode Ulriha 1267 (kakor Slovenj Gradec) in v listini vojvode Majnharda 1294. Pečat, ki ga je Melly postavljajl v 13. stoletje, je nosil napis »S civitatis de Steine.«⁵⁴

Ljubljana je civitas na denarju, kovanem po letu 1220. V eni listini koroškega vojvode Bernarda iz leta 1243 se imenuje civitas, v drugi pa forum. V listini iz leta 1246, posneti po prvi, je spet civitas, tako tudi v darovnici vojvode Ulrika iz okrog leta 1260, ki jo poznamo v insertu v listini kralja Rudolfa iz leta 1277. V Ulrikovih listinah 1263 in 1265 je Ljubljana spet forum. V njegovem privilegiju ljubljanski komendi nemškega viteškega reda 1267 se omenja marchtrichter; posredno, po formulaciji »in andern stetten« pa bi mogli imeti Ljubljano tudi za mesto. V podelitveni listini istemu redu 23. julija 1267 se omenja domus tega reda apud forum nostrum in Laibaco in lokalizira podarjeno parcelo in Laibaco in nouo foro sitam. Ljubljana v listini Friderika Falkenberškega 1271 je civitas, prav tako v liber miraculorum Sti Joannis iz let 1275—89 v samostanu Stams, v testamentu koroškega vojvode Filipa 1279, v omembi mestnega pečata v listini meščana Nikolaja Porgerja 1280 in na pečatu k nji. Opidum je v darovnici bratov iz Rake 1285, civitas v listini Friderika s Kraiga 1295.⁵⁵

⁵² Gradivo 5, št. 22, 83, 353, Zahn 4, 482.

⁵³ Zahn 3, št. 88, MC 4, št. 2684, 2950, 2978, 5, št. 151.

⁵⁴ Gradivo 4, št. 755, MC 4, št. 2930, E. Baumgartner: Kovnici Slovenjgradec in Kamnik v dobi Andechs-Merancev (Casopis za zgodovino in narodopisje 28, 1933, str. 32), E. Baumgartner: Die Blütezeit der Friesacher Pfennige (Numismatische Zeitschrift 73, 1949, str. 31), W. Fritsch: Anhang zu E. Baumgartner »Die Blütezeit der Friesacher Pfennige« (prav tam 79, 1961, str. 69), Melly 107, Wiesflecker 2, 1, št. 903.

⁵⁵ E. Baumgartner: Ljubljanska kovnica v XIII. stoletju (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 13, 1954, str. 97), E. Baumgartner: Die Blütezeit... (v op. 54 cit. delo str. 49), GZL 1, št. 1, 2, 4, 6, 7, št. 1, 9, št. 6, 10, št. 7, Schumi 2, št. 232, 275, MC 5, št. 392, Wiesflecker 2, 1, št. 129, F. Zwitter: Začetki ljubljanske meščanske nasebine (Razprave SAZU, razreda za zgod. in družb. vede 5, 1966, str. 231 — v nadaljnjem citiram: Zwitter, Začetki). R. Puschnig: Zur Geschichte des untersteirischen Klosters Geirach (Das Joanneum 1, 1940, str. 144). W. Höflechner: Zur Urkundenwesen der Herzöge von Kärnten bis 1269 (Carinthia I 159, 1969, str. 118). M. Verbič: 700 let Novega trga v mestu Ljubljani (Kronika 15, 1967, str. 72). Posebej ob tem odstavku čutim prijetno dolžnost, da se zahvalim profesorju Božu Otorepcu, višjemu strokovnemu sodelavcu SAZU za prijaznost, ker je prebral rokopis, in za dopolnila in popravke, ki mi jih je dal.

Kranj je označen v vsem 13. stoletju samo enkrat: v listini koroškega vojvode Ulriha 1256 se imenuje civitas. Najstarejši mestni pečat, ki je verjetno iz 13. stoletja, je imel napis »sigillum de Cherainburga.«⁵⁶

Kostanjevica se imenuje civitas na denarju, kovanem okrog leta 1215. V listini koroškega vojvode Bernarda 1249 je forum. V že omenjenem pismu dekana Pilgrima in bivšega prošta Rudolfa 1252 je (s Šentvidom, Celovcem in Velikovcem) civitas, v listini Volfkerja iz Rake 1266 forum, v listini kralja Otokarja 1270 civitas, prav tako v listini kostanjeviškega sodnika 1286 in na pečatu k nji, spet forum v listini Petra Kostanjeviškega 1291, toda civitas na pečatu k nji.⁵⁷

Škofja Loka in Slovenska Bistrica se v 13. stoletju še ne imenujeta civitas. Škofja Loka se imenuje forum, v listini kralja Otokarja leta 1274 oppidum in enako v listini kralja Rudolfa 1277.⁵⁸ Pečat Slovenske Bistrice, ohranjen na listini iz leta 1310, ki pa ga je Melly datiral v 13. stoletje, je nosil napis »sigillum civium de Vevstriz.«⁵⁹ Od krajev, ki tudi pozneje niso nosili mestnega naslova, se v 13. stoletju imenuje Grebinj v listini grofa Friderika Ortenburškega 1282 civitas,⁶⁰ poročajo pa tudi o pečatu iz Žalca, ki je verjetno iz 13. stoletja in nosi napis »Sigillum civitatis Sachsenveld.«⁶¹

Kakor vidimo iz vseh teh podatkov, se Beljak, Ptuj in Kranj nikjer v virih ne omenjajo kot trgi ampak samo kot mesta; le Beljak in Ptuj sta po enkrat omenjena z nedoločnim izrazom burgus. Kamnik se najprej omenja kot trg, pozneje kot mesto, prav tako Maribor, ki pa je vmes enkrat označen kot oppidum. Pri Celovcu, Velikovcu, Slovenj Gradcu, Ljubljani in Kostanjevici pa se izrazi mesto (civitas, Stadt) in trg (forum, Markt) menjavajo in prepletajo med seboj. Naselje se že imenuje mesto, pa se znova pojavi s trškim, nižjim naslovom, nato spet z mestnim in znova s trškim, dokler se nazadnje mestni prej ali slej ne ustali. Tu nismo analizirali podatkov o mestih, ki se v virih do konca 13. stoletja niso pojavljali z naslovom civitas.

Odkod te razlike in ta nihanja? Ta ali ona razlika bi se pač dala razložiti z domnevo, da je šlo recimo za dva različna dela mestnega naselja ali pa neke za poudarek na gospodarski funkciji trga, druge pa za poudarek na meščanski naselbini. Vendar pa take in podobne razlage le ne morejo vsega razložiti. Zlasti opozarjam na zapis terjatev kralja Otokarja do oglejskega patriarha Rajmunda in odgovora oglejskega patriarha nanje iz avgusta 1274. Tu je med češkimi zahtevami naštet: podelitev vseh pravic, ki jih je bil imel vojvoda Ulrih na Koroškem, na Kranjskem in v Marki od oglejske cerkve, med njimi pa zapis omenja »et specialiter castrum et civitatem Windesgrec cum omnibus attineneciis.« Patriarh zelo obširno odgovarja na vse točke in

⁵⁶ Schumi 2, št. 225, J. Zontar: Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1959, str. 48 in 437, op. 63, Melly 105.

⁵⁷ E. Baumgartner: Ljubljanska kovnica... (v op. 55 cit. delo str. 97), Schumi 2, št. 162, 193, 363, MC 5, št. 49, Arhiv Slovenije, listini z dne. 1. 5. 1286 in 6. 10. 1291.

⁵⁸ J. Zahn: Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis 1, št. 306, 323.

⁵⁹ Melly 80, 81.

⁶⁰ MC 5, št. 508.

⁶¹ Melly 95.

navaja tudi odgovor »super quinta petitione, qua petebatur investiri ipse rex et sui heredes inperpetuum de castro et foro Windesgrec.«⁶² Popolnoma jasno je, da mislita obe strani na popolnoma isti dve stvari, namreč na grad (castrum) in na meščansko naselbino, ki jo češki kralj imenuje mesto (civitas), oglejski patriarh pa le trg (forum). Očividno sta imela oba nasprotnika o isti konkretni meščanski naselbini različna termina.

Če pogledamo zgoraj navedene nazive naših meščanskih naselbin po tem, kdo jim je te nazive dal, to je, kdo je izdal omenjene listine, bomo opazili, da se naslov civitas nikjer ne pojavlja ne s papeške ne z oglejske strani. Celo Ptuj, ki je v vseh drugih omembah civitas, je v papeški listini burgus. Na drugi strani se vseskozi uporablja izraz civitas v listinah, ki so jih izdali meščani. Prav tako je civitas edina oznaka na vseh mestnih pečatih in na vseh novcih tega časa. Nekateri novci, kovani na našem ozemlju, so nosili tudi ime kraja, kjer so jih kovali. Večinoma je bilo to ime brez oznake, le pri Ljubljani, Kamniku in Kostanjevici imamo oznako — to je civitas. To je edini termin, ki se pojavlja na novcih, izrazov oppidum, forum ali kakih drugih tu ni najti. Mestnih pečatov iz 13. stoletja poznamo precej. Beljaški, celovski, velikovski, ptujski, kamniški, ljubljanski, kostanjeviški nosijo vsi napise sigillum civitatis, tako tudi pečat Žalca, ki si sploh ni pridobil mestnega naslova. Le v Slovenski Bistrici je to sigillum civium, v Mariboru je napis sigillum communitatis (ali civitatis), v Kranju pa imamo samo krajevno ime brez oznake. Kar se tiče termina civitas na pečatih, je tu izven vsakega dvoma, da ne pomeni gradu ampak mesto, natančno rečeno meščane, skupnost meščanov. To je jasno razvidno iz omemb pečatov v listinah, ki tega omenjajo kot sigillum civium ali sigillum communitatis.⁶³ Tudi mestni pečati ne poznajo izrazov oppidum, forum, govore samo o civitas. Ponekod je na ta način prišlo do nasprotja med listino in pečatom: lista govori o trgu, pečat k njej pa o mestu. Tako je bilo v Velikovcu 1267 in v Kostanjevici 1291.

V listinah deželnih knezov se terminologija menjava. Avstrijsko-štajerskemu vojvodi Leopoldu je Maribor forum (1209, 1227). Koroški vojvoda Bernard imenuje Kostanjevico forum (1249), Velikovec mesto (1254), posebno pozornost pa vzbuja, da se v istem letu 1243 pojavlja v eni listini Ljubljana kot forum, v eni pa kot civitas. V listini s civitas se poleg tega omenja mestno obzidje, sicer pa je formulacija v obeh listinah močno podobna. V eni listini naklanja vojvoda jurklošfrskim menihom milost, da od njim potrebnih živil »in eadem nostra civitate iidem fratres nulla solvant thelonea neque mutas«, v drugi pa naklanja podobno milost stiškemu samostanu, da »in eodem foro soluant nullo teloneo neque mutae.« Zwitter domneva, da bi se dalo to nasprotje razložiti s Starim trgom in Mestom. Kombinacija o tem, da bi bil Jurklošter zainteresiran na mitnini v Mestu, Stična pa na mitnini na Sta-

⁶² MC 5, št. 151.

⁶³ MC 4, št. 2936, 5, št. 422, 6, št. 39, 40.

rem trgu, se mu zdi verjetna domneva.⁶⁴ Bernardov naslednik, koroški vojvoda Ulrik III uporablja za Velikovec, ki je bil njegovemu očetu že mesto, znova oznako forum (1262, 1263, 1267), pa tudi oppidum (1266, 1268), prav tako mu je forum Celovec (1268, 1269), civitates pa so Kranj (1256), Kamnik in Slovenj Gradec (1267), ki je naslednje leto oppidum (1268). Ljubljana se spet pojavlja zdaj kot mesto (1260), zdaj kot trg (1265, 1267). Kot že rečeno, domneva Zwitter, »da gre pri tem za dve topografsko različni naselji, za Mesto in Stari trg, ki se v XIII. stoletju imenuje enostavno Trg (forum)«. ⁶⁵ Kralj Otokar imenuje Celovec trg (1270), Kostanjevico (1270) in Slovenj Gradec (1274) mesto. Rudolfu Habsburškemu je Maribor mesto (1277), koroškemu vojvodi Filipu Celovec in Ljubljana (1279) ter vojvodu Majnhardu Kamnik (1294) prav tako.

Veliko so pisali o tem, kakšna je bila razlika med mesti in trgi. Tako naj bi bila civitas obzidano mesto, oppidum z navadnimi palisadami obdano naselje, forum pa odprt, neutrjen trg.⁶⁶ Toda, pravi Planitz, če je bila utrjenost predpogoj za civitas, potem ta predpogoj ni bil pravo obzidje, ampak tudi že skromnejše obrambne naprave, jarki, nasipi, lesene utrdbe itd.⁶⁷ Vilfan meni, da »popolnoma točnih kriterijev za razliko mesta od trga ni. Praviloma gre pri mestih za sistematično urejeno in razparcelirano trgovsko naselje, ki ima pravico do obzidja in do naziva mesto. Toda če je bilo mesto po naravi dobro zavarovano, je bilo lahko izjemoma brez obzidja, drugod pa so nekateri od nekdanj utrjeni kraji veljali kot trg z obzidjem«. ⁶⁸ »V pravnem oziru«, je zapisal Zwitter, »se mesta in trgi razlikujejo med seboj le po naslovu. Šele od XIII. st. morajo biti mesta obzidana, trgi pa morejo biti obzidani ali odprti«. ⁶⁹ Zdi se mi, da moramo najbolj pritrlditi tistim, ki menijo, da je mesto ločilo od trgov v začetku le ime, le odličnejši naslov.⁷⁰

Dokaj na široko se smatra, da je iz trga nastalo mesto na ta način, da ga je njegov gospod povzdignil v mesto oziroma da je ustanovil mesto, to se pravi, da je podelil temu kraju pravico, da se imenuje mesto in pri tem praviloma uvedel gradnjo ustrezne naselbine v bližini stare ali neodvisno od nje.⁷¹ Te ustanovitve ali povzdignjenja so bila pismena ali ustna, v začetku praviloma ustna.⁷¹ Na ta način piše npr. Grafenauer, da so Andeški povzdignili v mesto Kranj in Kamnik med leti 1204—1228, Spanheimi Ljubljano pred letom 1243 in Kostanjevico približno istočasno, morebiti pa tudi že okrog leta 1220.⁷² Gestrin, ki je prvi med zgodovinarji uporabil izsledke numizmatikov, je postavil domnevo, da je Ljubljana dobila mestne pravice v poletju 1220, ko

⁶⁴ Zwitter, Začetki str. 230.

⁶⁵ Prav tam str. 231.

⁶⁶ Tremel, v op. 42 cit. delo str. 97.

⁶⁷ Planitz str. 133 in naslednje.

⁶⁸ Vilfan, v op. 3 cit. delo, str. 154.

⁶⁹ Zwitter, v op. 17 cit. delo, str. 720.

⁷⁰ Gross, v op. 48 cit. delo, str. 70, 78.

⁷¹ Vilfan, v op. 3 cit. delo, str. 154.

⁷² Bogo Grafenauer: Zgodovina slovenskega naroda 2, Ljubljana 1965, str. 294—295.

je bil vojvoda Bernard na Kranjskem.⁷³ Toda zdi se mi, da je menjavanje naslovov civitas, forum in oppidum v listinah mestnih gospodov in deželnih knezov nekam slaba opora teoriji o podeljevanju mestnih naslovov s strani teh gospodov. Skoraj gotovo bi smeli pričakovati, da bo dal po podelitvi vsaj kolikor toliko redno zapisovati isti naslov.

Pravna osnova trgov kot prve razvojne faze naših celinskih mest so bili sejmski privilegiji, pravice do sejmov in s tem združenih posebnih pravic. Termin za naselje pa ni bil trden, pravno določen ali docela izoblikovan. Najprej se je navadno reklo mercatum, nato forum, lahko pa tudi drugače, kakor smo videli iz zgoraj navedenih primerov. Meščanske naselbine so se krepile, sledile so nove pravice, zlasti samouprava in obzidanost. Tu so bile spet pomembne tako imenovane pravice, tako imenovano mestno pravo s svojimi določbami, ne pa naslov, ki ga je meščanska naselbina nosila. Forum je mogel biti prav tako obzidan kakor civitas, mogel je imeti prav tako široko avtonomijo. Civitas je bil seveda takratni družbi dokaj odličen naslov, to vidimo že iz njegove rabe v prejšnjih stoletjih. Z razvojem mest in meščanstva se je v 12. stoletju začel širiti po Nemčiji in ta val širjenja je malo pozneje segel tudi k nam.

Kdo je bil tisti, ki se ga je predvsem posluževal, ki ga je širil in uveljavljal? Po mojem mnenju je bilo to meščanstvo samo. Meščanstvo je bilo tisto, ki je začelo svojim naseljem dajati naslov civitates. Mestni gospodje, deželni knezi, vladarji, so se tej rabi deloma upirali, deloma pa ji sledili, deloma so ji morebiti kje celo pospeševali. Njihove koncepcije so se tudi menjavale, njihova politika se je spreminjala, njihovi odnosi do meščanstva in do posameznih mest niso bili vedno isti. Zdi se mi, da se le na ta način da razložiti nihanje v terminih civitas, oppidum, forum v 13. stoletju na Slovenskem. Meščani so uporabljali v svojih listinah in na svojih pečatih termin civitas v istem času, ko se plemstvo in deželni knezi poslužujejo termina forum. Naj tu še enkrat spomnim na nasprotja v tekstu listine in na pečatu pri Kostanjevici in Velikovcu: na eni strani meščanska civitas, na drugi plemiški forum.

Če je vsemu temu tako, potem seveda ni bilo v tej začetni dobi nobenega podeljevanja naslovov civitas s strani mestnih gospodov, deželnih knezov ali vladarjev. Naslov civitas se je začel širiti, naletel je nedvomno na odpor, ki je bil na eni strani lahko odpor proti težnjam in aspiracijam meščanstva, ki pa je bil prav gotovo tudi odpor zaradi drugačne predstave o tem, kaj lahko civitas je, izraz pojmovanja civitas, kakor je veljalo v naših primorskih obalnih mestih in v sosednjem romanskem svetu na zapadu, pojmovanja, o katerem bomo še govorili in ki se kaže v češko-oglejskem zapisu iz leta 1274.

Odlični stari in obenem po vsebini tako novi naslov civitas se je torej začel boriti za uveljavljanje. V času tega boja so se menjavali izrazi civitas in forum za isto meščansko naselje, so se uporabljali tudi

⁷³ Ferdo Gestrin: Doneski k zgodovini Ljubljane v srednjem veku (Zgodovinski časopis 5, 1951, str. 196).

bolj nevtralni izrazi kot oppidum. Beljak, Celovec, Velikovec, Slovenj Gradec, Maribor, Ptuj, Kamnik, Kranj, Ljubljana in Kostanjevica so si v teku 13. stoletja priborili mestni naslov, brž za njimi še Škofja Loka, Slovenska Bistrica in Radgona. Mestnega naslova pa si niso prisvajali in prisvojili vsi trgi na slovenskih tleh. Če pravimo, da med naslovom civitas in forum ni bilo nobene pravne razlike, s tem seveda še ni rečeno, da med našimi meščanskimi naselji ni bilo nobenih razlik. Razlike so bile v gospodarski pomembnosti naselij, v moči in veljavi meščanstva, v ugledu, stopnji avtonomije, obzidju itd. Te razlike so nedyomno vplivale tudi na aspiracijo, pretenzije do naslova civitas in na možnosti do uveljavljanja tega naslova. Pomembnejša, odličnejša meščanska naselja so si prisvajala in tudi dosegla priznanje naziva civitas. Skromnejša neznatnejša naselja niso morebiti niti poskušala nositi tega naslova. Vemo za nekatera, ki so si ga prisvajala, a ga niso uspela uveljaviti (Grebinj, Žalec).

Kmalu pa se je pojavil tudi drug način za pridobitev mestnega naslova: preko podelitve s strani vladarja. Prva taka podelitev na nekdanjem avstrijskem ozemlju je iz leta 1277 za Bruck. V njej uporablja kralj Rudolf naslednjo formulacijo: *volentes ipsum locum nomine et honore oppidi seu civitatis perfrui perpetuo et gaudere.*⁷⁴ Za prvi tak primer pri nas bi mogli šteti ustanovitev Novega mesta 1365. Pridobitev mestnega naslova s podelitvijo od vladarja je postala v naslednjih stoletjih skoraj edini način, po katerem je bilo mogoče doseči mestni naslov. Tako je nastala dvojnost meščanskih naselbin: mesta in trgi. Razlika, ki je bila sprva le v odličnejšem nazivu, je postala potem pravna razlika. Ko se je novi termin mesta uveljavil, je postal pravni pojem, kategorija v hierarhiji pravnih naslovov meščanskih naselij.

Zdaj nam velja odgovoriti še na eno vprašanje, ki smo ga prej pustili ob strani: Kdaj je v našem starokarantanskem prostoru civitas dobila svoj novi pomen mesta, mestne naselbine. Zwitter je pravilno poudarjal, da je za raziskovalca glavni problem; »v katerem viru civitas še ni in v katerem je že terminus technicus«, kdaj in kje beseda nima več starega pomena in začne označevati mesto.⁷⁵ Zgoraj smo že navedli nekaj omemb izraza civitas v listinah 12. stoletja na starokarantanskih tleh: Ptuj in Krnski grad v potrdilnih listinah salzburški cerkvi (z besedilom, posnetim po listinah prejšnjih stoletij), Breže v življenjepisu nadškofa Konrada in Gradec leta 1189. Popelka je menil, da besedi *urbs* in *civitas* v 12. stoletju pomenita skoraj izključno grad in da prva omemba *civitas* za Gradec iz leta 1189 ne pomeni mesta ampak grad.⁷⁶ Vendar se mi to njegovo mnenje glede izraza *civitas* ne zdi prepričljivo. Življenjepisec nadškofa Konrada uporablja *civitas* za Breže nedvomno že v povsem jasnem smislu meščanske naselbine, ne pa gradu, za katerega ima termin *castrum*. To je splošno priznано. Meščanska naselbina pa je v tem času obstojala tudi v Gradcu in se omenja kot forum.

⁷⁴ Gross, v op. 48 cit. delo, str. 71.

⁷⁵ Zwitter, Predzgodovina str. 224, 226, Začetki str. 229.

⁷⁶ Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 17, 1919, str. 168.

V nasprotju s prakso v Brežah, odkoder imamo iz druge polovice 12. stoletja sicer vrsto listin salzburškega nadškofa, krškega škofa in drugih, pa se pri lokalizaciji ne omenja ne grad ne meščanska naselbina, ampak samo Breže brez vsakršne podrobnejše oznake, je štajerski mejni grof, nato vojvoda Otokar izdal (oziroma so izdali v njegovem imenu) vrsto listin prav v graški meščanski naselbini: 1172 in foro Graece. 1174 in foro Gracce in ecclesia sancti Egidii (listina je falzifikat iz 14. stoletja, vendar pa je vrsta prič in datiranje vzeto, z neke nedvomno pristne listine iz leta 1174),⁷⁷ 1182 ante ecclesiam sancti Egidii ... foro Graece, 1185 in foro Graece — ter nato 1189 Gracce in civitate.⁷⁸ Za grad se pri Gradcu uporablja izraz castrum ter urbs, imamo tudi naziv prefectus urbis.⁷⁹ Po izrazoslovju tega časa bi torej civitas povsem lahko pomenila meščansko naselbino. Če primerjamo Breže in Dunaj, bi naziv tudi ne bil prezgoden. Popelko in druge pa je seveda najbolj motilo to, da se Gradec 1214 spet imenuje forum in šele 1233 civitas. Reči pa moram, da so se po smrti vojvode Otokarja spremenile tudi navade pri izdajanju listin. Listinske »naklonjenosti« do omenjanja meščanske naselbine v Gradcu, ki je morebiti narekovala tudi naslov civitas v letu 1189, je zdaj konec. Listine prvih Babenberžanov so sicer v velikem številu izdane v Gradcu, toda brez vsake natančnejše lokacije, ne na gradu, ne v trgu, ne v mestu, ne v cerkvi. Vojvoda Leopold imenuje 1214 Gradec forum, 1233 vojvoda Friderik civitatem.⁸⁰

V smislu gradu uporabljajo besedo civitas seveda potrtilne listine Salzburgu — toda te ponavljajo le besedilo prejšnjih stoletij. Potrtilni listini iz leta 1178 in 1199 se, kakor smo videli, v marsičem prilagajata spremenjenim časom. Mogli bi celo domnevati, da prav pri Ptujju sprememba teksta kaže, da so izraz civitas zdaj prilagodili novemu pomenu naselbine — ta domneva pa bi bila pač veliko bolj tehtna, če bi civitas carantana izpadla iz besedila listine. Naj bo že temu kakorkoli in ne da bi mogli rešiti ptujski primer, lahko trdimo, da je vsaj že v drugi polovici 12. stoletja beseda civitas na starokarantanskih tleh imela pomen mestne naselbine. Še manj pa bi seveda mogli dvomiti, ali pomeni napis civitas na novcih v prvih desetletjih 13. stoletja zares mesto ali ne morebiti še vedno gradu.⁸¹

V naših obalnih primorskih mestih je šel razvoj povsem drugačno pot. Terminologija je bila drugačna. Tu meščanske naselbine niso šle prek stopnje trga-foruma, tako značilne za celinska mesta. Naziva forum kot ime za meščansko naselje tu ne poznamo. Izraz civitas pa je bil tu tradicionalen termin za rimska mesta, pri katerih se da govoriti o kontinuiteti kraja (ne glede na gospodarske in prebivalstvene spremembe), in za škofijske sedeže. Taka sta bila na našem ozemlju Trst in Koper, ki se tudi vseskozi imenujeta civitates. Nekaj drugih izrazov je povsem izjemnih. Drugače je z Miljami, Izolo in Piranom. Milje in

⁷⁷ Prav tam 471, op. 1.

⁷⁸ Zahn 1, št. 546, 555, 619, 642, 698.

⁷⁹ Zahn 1, št. 172, 484, 548, 565.

⁸⁰ Zahn 2, št. 130, 305 in druge listine z omembo Gradca.

⁸¹ Zwitter, Začetki str. 229.

Piran sta se večinoma imenovala castrum, Izola locus, uporabljajo pa se tudi drugi izrazi (villa, oppidum, terra),⁸² za Milje enkrat tudi civitas v neki cesarski listini iz leta 1177, kar pa je popolna izjema.⁸³ Posebno zanimivo je primerjati, besedilo beneško-tržaške pogodbe iz leta 1202 z besedilom beneško-miljske pogodbe iz istega leta. Pogodbi imata skoraj isti tekst, razlikujeta pa se prav povsod tam, kjer gre za mestni naslov. V prvi pogodbi piše: homines Tergestine civitatis, v drugi: homines Mugle. V prvi: civitatis nostre, v drugi: terre nostre. V prvi: ad civitatem Tergestinam, v drugi: ad terram nostram. V prvi: sicut alie civitates Ystrie, v drugi: sicut alie terre Ystrie. V prvi: actum in civitate Tergestina, v drugi: Muglae.⁸⁴ In vendar so, kakor v Trstu in Kopru, tudi v Miljah, Izoli in Piranu zrasle meščanske naselbine, so se organizirali meščani. Tržaška communitas civitatis je prvič omeњena 1139, koprška commune civitatis 1186, comune de Insula 1220.⁸⁵ Toda ne glede na obzidje in ne glede na samoupravo se je tu, kar se tiče naslova, držala tradicija. Naslova civitas meščanska naselja brez tradicije ali škofije tu niso mogla dobiti. Zaradi te terminologije, ki je značilna za Italijo, tudi papeške in oglejske listine za naša celinska mesta ne uporabljajo naslova civitas. In ko leta 1274 češki kralj imenuje Slovenj Gradec civitatem, uporablja oglejski patriarh izraz forum — zanj meščanska naselbina v Slovenjem Gradcu ne more biti civitas. V določeni zvezi s tem pojmovanjem je tudi papeška listina ob ustanovitvi ljubljanske škofije 1462 povzdignila Ljubljano iz oppidum v civitas.⁸⁶ Še ob koncu obstoja beneške republike je po upravni razdelitvi Beneške Istre koprsko ozemlje nosilo ime Citta di Capodistria, miljsko, izolsko in piransko pa Terra di Muggia, Terra di Isola, Terra di Pirano.⁸⁷

Naj se na koncu dotaknemo še enega našega meščanskega naselja, o katerem doslej še nismo govorili, Gorice. Zdi se mi, da gre pri njenem razvoju za vpliv obeh svetov, celinskega in primorskega. S celinskim svetom veže Gorico prva stopnja meščanske naselbine — forum. Gorica je prvič dokumentirana kot meščansko naselje leta 1210, ko se omenjajo »des marckts zu Görz burger«. Nato se v 13. stoletju imenuje še enkrat (1285) kot forum, skoraj vse 14. stoletje kot forum, mercatum, marckht in šele ob koncu stoletja kot mesto (1398, 1403, 1426 stat, 1469 civitas).⁸⁸ Gorica je torej postala mesto precej pozneje kakor meščanske naselbine istega ranga in starosti s celinskega slovenskega področja. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da je goriški grof Henrik podelil leta 1307 goriškim meščanom (civibus) statut, iz katerega izvemo tudi, da je imela Gorica tedaj občinsko hišo (domum comunis),

⁸² Glej listine za vse te kraje v Gradivu ter Kandlerjevem Codice diplomatico istriano.

⁸³ Gradivo 4, 592.

⁸⁴ Gradivo 5, št. 31, 32; Kandler k letu 1202.

⁸⁵ Gradivo 4, št. 148, 724, 5, št. 322.

⁸⁶ Zgodovinski zbornik 3, Ljubljana 1890, str. 112—118.

⁸⁷ Pirchegger v Erläuterungen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer, 1, 4, str. 499, 519/520.

⁸⁸ Gradivo 5, št. 168, Franc Kos: K zgodovini Gorice v srednjem veku (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1, 1919/20, str. 7, 8).

torej tudi skupnost (komuno) meščanov, in obzidje. Obzidje se ne omenja prvič šele leta 1329, kakor se navadno piše, ampak že leta 1307, v statutu, kjer je rečeno, naj meščani »pontes, domum comunis et portas fori et eciam murum fori teneantur et debeant, quandocumque opus fuerit, reficere et aptare.«⁸⁹ Komuna je imela tudi svoj pečat z napisom »S comunis Goricie« — torej tudi tu se civitas ni pojavila. Kakor vidimo, je imela Gorica vse, kar so imela naša celinska mesta: komuno, pečat, obzidje, mestne pravice — razen mestnega naslova. Zakaj tega ni imela? Ali ne bi mogli domnevati, da zaradi vpliva terminologije, ki je vladala v obmorskem delu slovenskega ozemlja in v sosednjih italijanskih pokrajinah, terminologije, ki izrazu civitas zlepa ni pustila do veljave brez zadostne podlage v tradiciji. Da pa je mesto vendarle postala, je najbrž spet pripisati vplivu celinskega sveta.

Zusammenfassung

DIE STADT (CIVITAS) IN SLOWENIEN

Der Verfasser befasst sich mit den in den Quellen des 12. und 13. Jahrhunderts für bürgerliche Siedlungen in und um Slowenien vorkommenden Ausdrücken, insbesondere mit dem Ausdruck »civitas«. Schon Zwitter hat darauf hingewiesen, dass »civitas« bis ins 12. Jahrhundert hinein auf altkarantanischem Boden für die Ruine einer römischen Stadt oder eine mittelalterliche Burg verwendet wurde. Der Ausdruck wird die neue Bedeutung »Stadt« bereits im 12. Jahrhundert angenommen haben — mit der im Jahre 1189 für Graz verwendeten Bezeichnung »civitas« wird die bürgerliche Siedlung gemeint worden sein und nicht die Burg, wie Popelka angenommen hat. Für Celovec (Klagenfurt), Velikovec (Völkermarkt), Slovenj gradec, Ljubljana und Kostanjevica werden im 13. Jahrhundert abwechselnd die Ausdrücke »civitas« und »forum« verwendet: einmal wird die Siedlung »Stadt«, dann wieder »Markt« usw. genannt, bis sich zuletzt der Titel Stadt allein durchsetzt. In päpstlichen Urkunden und Patriarchatsurkunden kommt die Benennung »civitas« nicht vor, dagegen jedoch durchwegs in den von Bürgern herausgegebenen Urkunden und auf allen Stadtsiegeln und Münzen. In den Urkunden der Landesfürsten wechseln die Benennungen. Anfangs unterschied sich die Stadt vom Markt nur durch die vorzüglichere Benennung. Der Verfasser vermutet, dass der Name »civitas« nicht verliehen wurde, dass vielmehr das Bürgertum selbst diese Benennung für seine Siedlungen eingeführt hatte. Teils widersetzten sich die Stadt- und Landesherren, Landesfürsten und Herrscher dieser Benennung, teils übernahmen sie sie, hie und da werden sie sie auch gefördert haben. Die Einstellung der Fürsten war nicht immer gleich, die Politik wechselte und die Beziehungen zum Bürgertum und zu einzelnen Städten schwankten. So wird in den Urkunden und auf den Siegeln der Bürger der Ausdruck »civitas« verwendet, gleichzeitig verwenden die Landesfürsten und der Adel den Ausdruck »forum«. Besonders aufschlussreich sind in dieser Hinsicht die Urkunden von Velikovec aus 1267 und von Kostanjevica aus 1291: in der vom Feudalherrn herausgegebenen Urkunde werden beide Siedlungen »forum« genannt, das Siegel zur Urkunde trägt jedoch die Inschrift sigillum civitatis. Bald konnte jedoch der Stadttitel noch auf eine andere Weise gewonnen werden — er konnte auch vom Herrscher verliehen

⁸⁹ Franc Kos: Najstarejši statut mesta Gorice/Carniola NV 7, 1916, str. 283—284.

werden. Die erste solche Verleihung im einstigen österreichischen Gebiet ist im Jahre 1277 Bruck, in Slowenien könnte hierher Novo mesto 1365 gezählt werden. In den folgenden Jahrhunderten konnte der Stadttitel nur noch vom Herrscher verliehen werden. All dies trifft jedoch nur für die Binnenlandstädte zu. In den Küstenstädten ging die Entwicklung in eine andere Richtung. Bürgerliche Siedlungen durchliefen hier nicht die für die Binnenlandstädte typischen Stufen Markt — Stadt, der Ausdruck »civitas« wurde nur für die kontinuierlich bewohnten römischen Städte und für Bischofssitze verwendet. Deshalb waren Triest und Koper Städte, Milje, Isola, Piran dagegen nur castra, terrae, trotz eigener Stadtmauer und Verwaltung. Wegen dieser für Italien typischen Terminologie kommt der Ausdruck »civitas« auch in den päpstlichen und den Patriarchatsurkunden für slowenische Städte im Binnenland nicht vor. Im Jahre 1274 verwendete der böhmische König Ottokar für Slovenj gradec bei den Verhandlungen die Bezeichnung castrum et civitas, der Patriarch Raimund von Aquilea dagegen die Bezeichnung castrum et forum. Bei der Entwicklung der Stadt Gorica (Gorizia) werden Einflüsse beider Welten — des Küsten- und des Binnenlandes entscheidend gewesen sein. Gorica blieb sehr lange nur »forum«, erst seit 1398 wird es »civitas« genannt, trotzdem dass es schon viel früher eine eigene Stadtmauer und Verwaltung hatte. Der Verfasser vermutet, dass in diesem Falle der Ausdruck »civitas« unter dem Einfluss der italienischen Terminologie nicht verwendet wurde; dass er sich aber zuletzt doch durchgesetzt hatte, ist dem Einfluss des Binnenlandes zuzuschreiben.

Vlado Valenčič

LJUBLJANSKI TRGOVEC IN BANKIR CAHARIJA WALDTREICH
(1623—1682)

Denarne in kreditne posle, ki so v razvitem kapitalističnem gospodarstvu naloga bank, so v predkapitalistični dobi in v dobi zgodnjega kapitalizma v veliki meri opravljali trgovci. Zlasti trgovini na daljavo so bili potrebni razni bančni posli, npr. menični in plačilni promet, pa tudi zunaj gospodarstva so se pojavljale potrebe, npr. za posojila. Trгоvec, ki si je s trgovskim poslovanjem pridobil skušnje v denarnih poslih in dovolj kapitala, je mogel prevzeti obnem nalogo bankirja. Zato je bilo bankirstvo vse do nastanka modernih bank združeno z blagovno trgovino.¹ V ljubljanski trgovski zgodovini imamo take primere od srednjega veka naprej. Konec 13. in začetek 14. stoletja se je uveljavila kot bankir trgovska družba Porgarjev; po Zontarjevi razpravi poznamo Porgarje kot bankirje boljše kot trgovce.² Pozneje so trgovce-bankirje nadomestili Židje; njihovo glavno opravilo, je bilo posojanje denarja. Prehod denarnih poslov na Žide je bil v zvezi s cerkvenimi predpisi zoper oderuštvo, ki niso dovoljevali jemanja obresti. V začetku 16. stoletja, v tej dobi so bili Židje izgnani iz Ljubljane, se je z bankirskimi posli v večji meri ukvarjal trgovec Volbenk Posch (po Fabjančiču Polž). »Trgoval je z Reko, Trstom, Beljakom, prodajal živino na Laško, kupčeval s Florentinci, kupoval menice od inozemskih trgovcev in jih izterjaval v Ljubljani. Igral je vlogo bankirja s trgovci iz Italije, posojal na obresti denar Ljubljančanom. Trgoval je s solitrom, ki ga je izvažal na Hrvaško, z oljem je zalagal Novo mesto, imel je faktorja v Slovenski marki.«³ Z denarnimi, posli se je precej ukvarjal trgovec Marko Stettner ml., posojal je denar plemičem in deželnim stanovom.⁴

Pozneje nam nekako celo stoletje niso znani ljubljanski trgovci, ki bi opravljali tudi bankirske posle. Vprašanje je, ali v drugi polovici 16. in v prvi polovici 17. stoletja res ni bilo v Ljubljani trgovcev-bankirjev, ali pa je pomanjkanje virov krivo, da jih ne poznamo. Vendar

¹ J. Kulišer, Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka II, Ljubljana 1959, str. 342, sl.; W. Sombart, Der moderne Kapitalismus, Vierte, unveränderte Auflage, Zweiter Band, Erster Halbband, München und Leipzig 1921, str. 540 sl.

² J. Zontar, Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije, GMDS XIII/1932, str. 21 sl.

³ V Fabjančič, Volbenk Polž, ljubljanski veliki trgovec, denarstvenik in župan v začetku 16 stol., Kronika slovenskih mest VI/1959, str. 9; J. Zontar, Villach und der Südosten, v zborniku 900 Jahre Villach, Villach 1960, str. 482 sl.

⁴ Zontar, Villach ..., str. 492 sl.; V. Fabjančič, Knjiga sodnikov in županov, I. del, fol. 297 sl., tipkopis v MALJ.

viri ne morejo biti edini razlog; največ podatkov o trgovcih je v ljubljanskih sodnih protokolih in teh je za omenjeno dobo ohranjenih razmeroma mnogo več kot za prvo polovico 16. stoletja. Trgovce, ki so postali mestni župani ali sodniki, in ti so bili skoraj gotovo med uspešnejšimi in pomembnejšimi, je obravnaval Fabjančič in se pri tem oziral tudi na njihovo trgovsko in drugo gospodarsko dejavnost.⁵ Med temi trgovci, z njimi smo поблиže seznanjeni, ni bilo takih, ki bi jih mogli označiti tudi kot bankirje. Verjetno torej ni le v pomanjkljivih virih razlog, da ne vemo za bankirsko poslovanje, temveč so se trgovci z bankirskimi posli manj in redkeje ukvarjali. To bi bila nekako podobna slika, kakor jo na osnovi znanih virov dobimo o splošnem razvoju ljubljanske trgovine, živahnost v prvi polovici 16. stoletja, nato delna stagnacija, ki je trajala nekako eno stoletje, ter nov zagon v drugi polovici 17. stoletja. Tedaj so se zopet pojavili trgovci, ki so se z obsegom poslovanja in s premoženjem, ki so si ga pridobili s trgovino in z drugimi gospodarskimi posli, dvignili visoko nad druge.⁶ Ti trgovci so v večjem obsegu opravljali denarne in kreditne posle, bili so obenem bankirji. V razpravi o ljubljanski trgovini 16. in 17. stoletja sem omenjal Franca Rigonija, Jakoba Schella pl. Schellenburga ter Petra Antona Codellija.⁷ Nisem pa omenil Caharije Waldtreicha, ki sodi časovno na prvo mesto med njimi in ne zaostaja tudi po kapitalu, ki se je z njim uveljavljal. Takrat nisem vedel za Caharijo Waldtreicha (tudi Waltreich) kot ljubljanskega trgovca in bankirja; ni bil ljubljanski meščan in v davčnih knjigah zastoj iščemo njegovo ime med obdavčenimi trgovci. Nekajkrat je sicer omenjen v sodnih protokolih, toda te omembe niso razkrivale njegovega pomena. Šele zapuščinski inventar, ki mi je prišel pozneje v roke, je pokazal, kako obsežno je bilo Waldtreichovo trgovsko in bankirsko poslovanje; ta vir je dopolnilo še gradivo stanovskega arhiva.

Namen te razprave ni le, pokazati Waldtreichovo vlogo v ljubljanski trgovini 17. stoletja, temveč na njegovem primeru opozoriti tudi na nekatere značilnosti te trgovine ter, kolikor dopušča razpoložljivo gradivo, oceniti njen pomen za tedanjo Ljubljano in slovenski gospodarski prostor. S stališča meščanske trgovine je Waldtreichov primer še posebej zanimiv, ker gre verjetno za enega izmed prvih trgovcev, ki ni bil meščan, a se je stalno naselil v Ljubljani in opravljal trgovske posle. V zvezi z Waldtreichom bo treba omeniti njegovega trgovskega družabnika Franca Zergolla, ki se je, čeprav nemeščan, ukvarjal s trgovino, ter trgovca nemeščana Franca Rigonija. Skupaj so bili takrat predstavniki velike trgovine in velikega kapitala v Ljubljani. Njim so sledili veliki trgovci Schell, Codelli in drugi, ki so opravljali trgovske in bankirske posle na osnovi cesarskih privilegijev.

⁵ V. Fabjančič, Knjiga sodnikov in županov I. in II. del, tipkopis v MALj.

⁶ V. Valenčič, Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave zv. 2. Ljubljana 1971, str. 140.

⁷ Valenčič, n. o. m. str. 117 sl.

II.

Caharija Waldtreich je bil rojen 5. avgusta 1623 v Augsburgu kot sin trgovca Baltazarja Waldtreicha, po rodu iz Toblacha na južnem Tirolskem. Družina Waldtreich ni pripadala mestnemu patriciatu, temveč trgovskemu cehu (Kaufleutestube). Oče Baltazar je umrl že leta 1625; trgovino je pozneje vodil starejši sin Baltazar, verjetno se je Caharija izučil v bratovi trgovini.⁸ V Ljubljani se Caharija Waldtreich prvič omenja leta 1649 med tujimi trgovci in kramarji, ki so obiskali sejem sv. Filipa in Jakoba (1. maja). Med tujimi trgovci in kramarji je kot obiskovalec sejmov omenjen nekolikokrat tudi v naslednjih letih.⁹ Ali je prišel naravnost iz Augsburga ali od drugod, se ni dalo ugotoviti in tudi ne, kdaj se je za stalno naselil v Ljubljani. Verjetno je leta 1651 že opravljal trgovske posle kot v mestu naseljeni trgovec; magistrat ga je tedaj terjal za plačilo zaostalih davkov.¹⁰ Sicer je bil še v letih 1652—1656 med sejemskimi obiskovalci v seznamu tujih trgovcev, toda zdi se, da so ga imeli za tujega trgovca zato, ker ni bil meščan. Brez dvoma je v tem času živel z družino v Ljubljani; v zakonu z Ano Katarino Pippan so se mu v Ljubljani rodili otroci 1653 Marija Suzana, 1655 Katarina Lukrecija, 1656 Franc Andrej, 1658 Ivana Rozina, 1661 Avguštin Baltazar, 1662 Anton Caharija, 1663 Simon Dominik in 1665 Katarina. Žena Katarina je 1665 umrla.¹¹ Pozneje se je ponovno poročil z Marijo Elizabeto pl. Schlangenburg.

Leta 1659 je cesar Leopold I. Cahariji Waldtreichu podelil plemstvo. V plemiški diplomii je zapisano, da so bili njegovi predniki augsburškega rodu (undter die Augsburgische Geschlecht gewehlt vñnd begriffen), kar pa ni ustrezalo resnici. Zasluge, ki so mu pripomogle do plemstva, so bili njegovi denarni posli v korist vladarja in dežele (durch remittirung von Contributionen vñnd anderer Gelder). Ob tej priliki je dobil plemiški naziv »zur Ehrnport.«¹² Leta 1681 mu je bil podeljen naslov cesarskega svetnika, kar tudi dokazuje, da so cenili njegove denarne in trgovinske zasluge za državo. Umrl je 27. julija 1682, pokopan je bil pri frančiškanih; tedaj je bil njihov samostan s cerkvijo na današnjem živilskem trgu (na Vodnikovem trgu).¹³

Caharija Waldtreich se je pojavil v Ljubljani kot trgovec na sejmih. Iz virov ni razvidno, s kakšnim blagom je tedaj trgoval; vemo le, koliko sejmarine je plačeval. Leta 1652, ko je imel štiri sejemske stojnice za čas 14-dnevnega sejma, je plačal 8 gld, sicer je plačeval manjše zneske.¹⁴ Ker so bili letni sejmi namenjeni predvsem ljubljanskemu prebivalstvu, je gotovo prodajal potrošno blago, ki je našlo kupce med meščani. Najbolj verjetno je šlo za tekstilno blago; tako blago se je

⁸ Stadtarchiv Augsburg, sporočilo od 7. 12. 1971.

⁹ MALj, Cod. XIII/66, 69, 70, 71, 73, seznam plačane sejmarine (Standtgelt).

¹⁰ MALj, Cod. I/27, fol. 216.

¹¹ L. Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain, Görz 1905, str. 10 sl., str. 177 (izpiski iz matičnih knjig stolne župnije v Ljubljani).

¹² AS, Pisma plemstva, Waldtreich Zacharias, 1659 maj 24.

¹³ Arhiv stolne župnije v Ljubljani, 2. Sterbregister; Schiviz, n. o. m. str. 179.

¹⁴ Gl. op. 9.

splačalo voziti ali tovoriti na prodaj v oddaljenejše kraje; na to kaže tudi uporaba večjega števila sejmskih stojnic. Waldtreich je najbrž že kmalu razširil trgovske posle zunaj Ljubljane in se ni omejeval le na obisk ljubljanskih sejmov. Ko se je mestni svet leta 1651 ukvarjal z davčnim zaostankom tujega trgovca Dominika Zaninija, čigar blago v mestnem skladišču je dal pod zaporo, je ugotovil, da sta Zanini in Waldtreich poguba za meščane, ker zalagata vso deželo.¹⁵ Tudi po tej ugotovitvi moremo sklepati na trgovanje s takim blagom, ki je pomenilo neprijetno konkurenco za meščanske trgovce.

Nekaj let pozneje se omenjajo še drugačni. Waldtreichovi trgovski posli. Imel je, ali si je vsaj prizadeval, da si pridobi, apalt za platno, to je izključno pravico za prodajo v inozemstvo.¹⁶ Izvažal je pšenico iz Štajerske in Kranjske v Italijo. Leta 1656 je bilo višjemu deželnostanovskemu prejemniku naklade na Reki naročeno, naj pusti Waldtreichu izvoziti 1000 starov pšenice, obenem pa so deželni stanovi prosili notranjeavstrijsko dvorno komoro, naj izstavi zanj dve novi izvozni dovoljenji (Paßbriefe), vsako za 5000 starov pšenice, in naj o tem obvesti nakladne urade v Ljubljani, Gorici in v Trstu.¹⁷ Skupaj s Francem Zergollom je trgoval z železom.¹⁸

Vso obsežnost in razvejanost Waldtreichovega trgovskega in bankirskega poslovanja je odkril šele zapuščinski inventar, ki vsebuje pod 354 tekočimi številkami popis pogodb, zadolžnic, menic, kontnih izvlečkov, računov, pobotnic in drugih trgovskih listin ter popisov trgovskih knjig in korespondence.¹⁹ Skupaj z Lelijem de Luca, Matijo Schöfferjem iz Gradca in Jakobom Pessenhauserjem v Benetkah je bil v družbi za apalt izvoza volov; družba je z denarjem zalagala družabnika de Luco, ki je opravljal posle apaltatorja. Leta 1678 je de Luca družbi dolgoval 14.000 gld, Waldtreichov delež je znašal 3500 gld.²⁰ Po raznih omembah v zapuščinskem inventarju se vidi, da je trgoval s suknom in žitom. S suknom je oskrboval štajerske deželne stanove za potrebe vojaštva v Vojni krajini. Kot njegov dobavitelj moravskega sukna za graničarje je enkrat omenjen Matija Kolb v Linzu.²¹

Waldtreich je imel trgovsko organizacijo razpredeno na široko; v več mestih so bile trgovine, ki je pri njih bil udeležen. Z družabnikoma družbe za izvoz volov Jakobom Pessenhauserjem in Matijo Schöfferjem je imel trgovino v Benetkah.²² Po pogodbi iz leta 1671 je z nečakom Baltazarjem Waldtreichom ustanovil trgovino v Trstu.²³ Udeležen je bil pri trgovini v Bohinju, ki je proti njej imel leta 1681 terjatev

¹⁵ MALj, Cod. I/27, fol. 251.

¹⁶ AS, Stanovski arhiv, Registratur-Protocoll 17, fol. 17.

¹⁷ AS, Stan. arhiv fasc. 302a, str. 357 sl.; Registratur-Protocoll 17, fol. 296 in 301.

¹⁸ MALj Cod. I/42, fol. 5.

¹⁹ AS, Zapuščinski inventarji fasc. II, št. 36, str. 15--118, št. 1--354. V nadaljnjih opombah k podatkom iz zapuščinskega inventarja bo citiran kot »Zap. inv.« ter številka listin (brüefliche Urkunden), pod katero so podatki v inventarju navedeni.

²⁰ AS, Zap. inv. št. 24.

²¹ AS, Zap. inv. št. 3, 4, 46, 61, 74 in str. 7.

²² AS, Zap. inv. št. 167.

²³ AS, Zap. inv. št. 112.

v znesku 2822 gld 51 kr.²⁴ V Gradcu je imel za opravljanje trgovskih poslov v tem mestu uslužbenca Mihaela Trächtingerja. Blagajniška knjiga, dnevnik in glavna knjiga, ki jih je Trächtinger vodil, so vpisane v zapuščinskem inventarju.²⁵ Obsežne trgovske posle je Waldtreich imel v Ptujju; pri Horaciju Caccia, ki je bil nekaj let mestni sodnik, je leta 1681 imel blaga v vrednosti 1282 gld 58 kr. Nekaj mesecev pred njegovo smrtjo je bila blagovna zaloga v Ptujju vredna 16.738 gld 46 kr; ta blagovna zaloga je ostala od blaga, dobavljenega za vojaštvo.²⁶ Zaradi ponavljajočih se vojn s Turki so bile v Ptujju in drugih štajerskih mestih proti ogrski meji močne vojaške posadke, ki jih je bilo treba oskrbovati. Ptujjska trgovina je bila v zvezi z varaždinsko; v družbi z Waldreichom sta sodelovala pri tem trgovskem podjetju že omenjeni M. Schöffler ter Andrej Schubez, ki je bil udeležen s 3000 gld. Waldtreich in Schöffler sta imela proti varaždinskim trgovcem zahtevke za 25.458 gld. 35 kr. Trgovske knjige varaždinske trgovine so popisane v zapuščinskem inventarju.²⁷ Trgovsko družbo je Waldtreich imel skupaj z nekaterimi ljubljanskimi in tujimi trgovci kot Dominikom Zaninijem, Barthalottijem, Pestaluzzijem, ki so bili privilegirani trgovci na Dunaju, ter Bosijem in Zergollom (pl. Zergollern).²⁸ Tesnejše je bilo sodelovanje v trgovski družbi s Francem pl. Zergollern, čigar bratranec Franc Viljem se je poročil z Waldtreichovo hčerko Ano Regino. Pri tej trgovini je bil udeležen tudi Mihael Holzinger, kasneje je bila vodena pod imenom sina Antona in nečaka Baltazarja Waldtreicha. Skrinja in omara s knjigami, računi, korespondenco, listinami ter z nekaj denarja, zlata, srebra in draguljev trgovske družbe s pl. Zergollern sta navedeni v zapuščinskem inventarju, ravno tako glavna knjiga in dnevnik trgovske družbe Antona in Baltazarja Waldtreicha. Trgovska družba Antona in Baltazarja je bila gotovo ustanovljena za opravljanje Caharijinih trgovskih poslov in le pro forma, saj je bil sin Anton tedaj še otrok. Caharija Waldtreich je bil pri njej udeležen tako s kapitalom kot tudi z odločilno besedo. Čeprav je družba verjetno že leta 1674 prenehala, Baltazar do leta 1680 še ni dobil svojega deleža iz družbinega premoženja. Imel bi dobiti delež od dobička ter od zaloge blaga, ki je bila vredna okrog 10.000 gld; pripadala mu je še provizija 400 gld za prevzeti riziko pri morskem transportu in dolžnikih, za skladiščne stroške ter za stroške faktorjev. Baltazar je bil uslužben pri Cahariji Waldtreichu za letno plačo 600 gld nemške veljave ter hrano. V oporoki, ji jo je napravil 10. januarja leta 1680, je navedel, da mu stric dolguje še 1600 gld za plačo. Glede te terjatve je izrazil upanje, da bo izplačana njegovemu sinu, glede zahtevkov iz poslovanja trgovske družbe z bratrančom Antonom pa je prepustil odločitev stričevi diskreciji. Zdi

²⁴ AS, Zap. inv. št. 25.

²⁵ AS, Zap. inv. št. 67, 197, 328, 329, 330.

²⁶ AS, Zap. inv. št. 1, 6.

²⁷ AS, Zap. inv. št. 5, 233, 234, 334—339, 340.

²⁸ AS, Zap. inv. št. 168.

se, da ni bil docela prepričan v upravičenost svojih zahtevkov ali pa je dvomil, če imajo zadostno kritje v imovini likvidirane družbe. Nekaj tednov potem ko je napravil oporoko, je Baltazar umrl.²⁹ Opravila posameznih trgovskih poslov je Waldtreich poverjal agentom ali zastopnikom. Eden izmed teh je bil Janez Jakob Sorosina v Trstu, njegova skontro knjižica, knjižica o potovanju v Senigaglio ter register stroškov so ostali v Waldtreichovi zapuščini.³⁰

Ohranjeni podatki dopuščajo, da je mogoče obseg in značaj nekaterih trgovskih poslov, ki je bil Waldtreich pri njih udeležen, поблиže spoznati. Lelio de Luca, apaltator za izvoz volov, ki je bil z njim v družbi, je od 1. maja 1676 do 30. junija 1677 izvozil 2456 volov, nakupljenih v deželi in na Štajerskem, čeprav je imel izvozno dovoljenje le za ogrske vole. Po uradni evidenci je od leta 1675 do 10. marca 1680 izvozil 6654 domačih volov, iz Gorice pa so poročali, da jih je bilo 7937, torej 1283 glav več. Pri uradu v Trbižu je bilo prijavljeno, da so ti voli namenjeni na Gradiško, niso pa šli tja, temveč v Benetke, zato tudi niso bili prijavljeni pri goriškem uradu.³¹ V trgovini z živino je šlo torej za velike posle; v navedenih številkah je upoštevan le izvoz volov iz avstrijskih dežel; ker pa je apaltator de Luca izvažal vole tudi iz Ogrske, je bil obseg njegovih izvoznih poslov še večji. De Luca je imel — tako je 1682 poročal deželnim stanovom — dovoljenje za letni izvoz 1500 volov v Gradiško skozi tri leta proti plačilu sredstvenine s pavšalom 1000 gld v četrtletnih obrokih pri višjem prejemniku sredstvenine v Ljubljani. Čeprav je na račun pavšala že nekaj plačal, mu uradi v Podkraju, Landolu in Postojni niso dovolili prehoda živine brez plačila sredstvenine. Na to pritožbo je bilo uradom za pobiranje sredstvenine v Ljubljani, Podkraju, Landolu, Košani, Razdrtem in na Reki naročeno, naj pošljejo višjemu prejemniku izkaze izvoženih volov in plačane sredstvenine, da bi napravil obračun.³²

Waldtreichove zaloge v Ptuju, trgovina v Varaždinu in trgovanje s suknom kažejo, da se je na veliko ukvarjal z vojaškimi dobavami za vojaštvo ob ogrski meji in za del Vojne krajine, kjer so vzdrževanje graničarjev imeli na skrbi štajerski deželni stanovi. V zapuščinskem inventarju so omenjene tri pogodbe s štajerskimi deželnimi stanovi za dobavo Vojni krajini, naročilnice glavnega prejemnika za sukno ter zavoj varaždinskih in ptujskih spisov in računov glede trgovskih poslov v obeh mestih in glede plačil za dobave.³³ Waldtreich je bil v zvezi z večino tedanjih pomembnejših ljubljanskih trgovcev. Ponajveč so bili njegovi dolžniki; iz navedb iz zapuščinskega inventarja ni mogoče presoditi, koliko gre za zadolžitve iz blagovnih poslov in koliko za morebitna denarna posojila. Sicer pa so bili kreditni oziroma denarni posli

²⁹ AS, Zap. inv. št. 341—342, 343—347, 350, 351: Testamenti, Grupa III, W, št. 12; Schiviz, n. o. m. str. 478.

³⁰ AS, Zap. inv. št. 348.

³¹ AS, Stan. arhiv fasc. 8b.

³² AS, Stan. arhiv fasc. 8b.

³³ AS, Zap. inv. št. 2, 4, 233.

večkrat združeni z blagovnimi. Tako je Waldtreich ljubljanskemu trgovcu Krištofu Haymanu (Hewman) za cedirano terjatev 1000 tolarjev obljubil plačilo v blagu, ki mu je bilo potem izročeno v Gradcu.³⁴ Le v malo primerih je pri imenih Waldtreichovih poslovnih prijateljev naveden kraj, kjer so živeli, zato je slika razširjenosti njegovih poslovnih zvez nepopolna. Več izmed njih je bilo Italijanov. Ker so nekateri izmed njih živeli na slovenskem in sosednem hrvaškem ozemlju, npr. Bonicelli in Caccia v Ptuj, Simon Orlando na Reki, po imenih italijanskih trgovcev ne moremo sklepati na trgovske zveze z italijanskimi kraji. Denarne obveznosti, vsaj delno tudi iz blagovnih poslov, so proti Waldtreichu imeli Lucij Amigoni, Dominik Fanzoi in Anton Muretti (Moretti).³⁵ Ti trije so bili skupaj z Waldtreichom obiskovalci ljubljanskih sejmov; vpisani so bili med tujimi trgovci in kramarji; Fanzoi se je pozneje naselil kot trgovec v Ljubljani. Poslovne zveze je Waldtreich imel s trgovcema Jakobom de Grandijem in Matijo Vermattijem, ki sta za Lelijem de Luco dobila apalt izvoza volov za Gradiško.³⁶ Ta dva trgovca ter Janez Krstnik Monaldi so bili verjetno Benečani. Waldtreichove terjatve proti njim so izražene v libernikih oziroma v beneških kronah.³⁷ Obsežnejše trgovske zveze je imel Waldtreich z Benetkami, kjer je bil udeležen v trgovski družbi z Jakobom Pessenhauserjem iz Benetk in Matijo Schöffnerjem iz Gradca; v zapuščinskem inventarju se še posebej omenja zavitek saldiranih računov med Waldtreichom in Pessenhauserjem ter zavitek pisem in računov glede Pessenhauserja.³⁸ Waldtreich je bil v zvezi z apaltatorjima tobaka v Ljubljani Vanuffolijem (v davčnih knjigah Monuffelle, Vanafulli, Vanufuly) in Luschkotinijem (Lischkutin). Med zapuščino je bil zavitek spisov glede tobačnega apalta, ne vidi se pa, kakšnega značaja je bila ta poslovna zveza.³⁹

O trgovskih in denarnih poslih je Waldtreich skrbno vodil knjigovodstvo. Ob njegovi smrti so bile ohranjene trgovske knjige in korespondenca za vso dobo, ko je v Ljubljani opravljal trgovske posle. Glavne knjige, dnevnik in štrance so bile od leta 1649 pa do 13. julija 1682, to je nekaj dni pred njegovo smrtjo. Za isti čas je bila ohranjena korespondenca in kopirne knjige.⁴⁰ Razen teh trgovskih knjig so bile v zapuščini knjige graškega zastopnika Mihaela Trächtingerja iz časa od 1679 do 1682, varaždinske trgovine in trgovske družbe Antona in Baltazarja Waldtreicha iz let 1670 do 1674.⁴¹ V zvezi s posameznimi poslovnimi prijatelji so v zapuščinskem inventarju še posebej navedeni zavitki dopisov, spisov in računov. Tako tudi obilica trgovskih knjig in druge dokumentacije kaže na obsežnost in tudi urejenost Waldtreichovega trgovskega poslovanja.

³⁴ MALj, Cod. I/48, fol. 27' sl.

³⁵ AS, Zap. inv. št. 43, 50, 157.

³⁶ AS, Stanovski arhiv fasc. 8b.

³⁷ AS, Zap. inv. št. 42, 153, 159.

³⁸ AS, Zap. inv. št. 8, 201.

³⁹ AS, Zap. inv. št. 186.

⁴⁰ AS, Zap. inv. št. 197, 206—229, 241—286, 287—327.

⁴¹ AS, Zap. inv. št. 328, 329, 330, 334—339, 341—342, 343—347.

III.

Prve omembe o Waldtreichovih denarnih in kreditnih poslih so iz šestdesetih let, kažejo pa, da je tedaj tudi bankirska stran njegovega poslovanja zavzela že velik obseg. Denarne posle v korist vladarja in dežele je opravljal že prej, saj jih je omenila plemiška diploma že leta 1659. Pozneje je kot bankir posredoval pri raznih plačilih deželnih stanov za vojaštvo in druge namene. Plačo generalu v Karlovcu so izplačevali z Waldtreichovim posredovanjem; kot izplačani znesek je bilo enkrat omenjenih 1000 gld, drugič 2227 gld 40 kr. S karlovškim generalom grofom Janezom Jožefom Herbersteinom je imel Waldtreich še druge večje denarne posle. Po računu med zapuščinskimi listinami je dolgoval Herbersteinu do 10. aprila 1681 7665 gld 44 kr, poleg tega je bilo še 16 potrdil za 11.918 gld 58 kr.⁴² Cesarski vojni komisar je Waldtreicha pooblastil, da je od deželnih stanov izterjeval zapadle dotacije.⁴³ Za deželne stanove izterjani davčni zaostanki za leto 1674 so bili izplačani Waldtreichu, kar kaže, da je dežela imela proti njemu denarne obveznosti.⁴⁴ Istega leta je dvorna komora v Gradcu kranjskim deželnim stanovom naročila, naj znesek 20.000 gld, ki so ga dolgovali po nedavno sklenjenem sporazumu za letno izredno prispevko, izplačajo v njegove roke.⁴⁵ Waldtreich je torej opravljal posle bankirja ne le za deželne stanove, temveč tudi za graško komoro in druge državne organe. V virih je več takih omemb, ki kažejo, da so kranjski deželni stanovi z njegovim posredovanjem plačevali davke notranjeavstrijski dvorni komori. Pri teh plačilih je šlo za znatne zneske, znašali so po nekaj deset tisoč goldinarjev letno.⁴⁶ Obenem je Waldtreich opravljal za graško dvorno komoro bankirske posle tudi pri plačilih za Vojno krajino. Leta 1680 je komora naročila deželnim stanovom, naj mu izplačajo zapadlo ogulinsko kvoto prispevka in letni deputat. Istega leta se v dopisih kranjskih deželnih stanov graški dvorni komori omenja nakazilo zneska 10.428 gld, izvršeno z Waldtreichovim posredovanjem, za Starnbergov polk v Philippsburgu, trdnjavi v Badenu blizu Rena, kjer se je vojne s Francozi udeleževalo tudi vojaštvo iz Kranjske.⁴⁷ Tudi koroški deželni stanovi so imeli opravka z Waldtreichom v zvezi v Vojno krajino. Leta 1664 so prišli v posest menice Franca Zergolla in Caharije Waldtreicha, ki sta imela skupaj trgovsko družbo. Poslali so adjunkta graničarskega plačilnega urada, da bi menico vnovčil in sicer naj bi za plačilo prevzel blago. Odposlanec se je vrnil iz Ljubljane, ne da bi kaj opravil, zato so koroški deželni stanovi prosili kranjske, naj posredujejo, da bo menica, ki jo bodo ponovno predložili, plačana.⁴⁸ Ob poroki cesarja Leopolda I. leta 1676 so mu deželni stanovi kot poročno darilo poklonili

⁴² AS, Stan. arhiv fasc. 306a, str. 517; fasc. 307a, str. 981 sl.; Zap. inv. št. 27,

⁴³ AS, Stan. arhiv fasc. 305a, str. 1667 sl.

⁴⁴ AS, Stan. arhiv fasc. 307a, str. 554.

⁴⁵ AS, Stan. arhiv fasc. 307b, str. 55 sl.

⁴⁶ AS, Stan. arhiv fasc. 307b, str. 4589 sl.; fasc. 308, str. 403 sl.

⁴⁷ Stan. arhiv fasc. 308a, str. 613, 951, 1421, sl., 1405, 1453, 1497, 1537, 1543 sl., 1557 sl., 1693 sl., 1709 sl.

⁴⁸ AS, Stan. arhiv fasc. 304a, str. 939.

20.000 gld. Za plačilo tega zneska so uporabili Waldtreichovo menico na dunajskega veletrgovca in bankirja Janeza Pavla Barthalottija, kar je gotovo dokaz, da je bilo njegovo ime kot bankirja na Dunaju znano in da je užival znatno kreditno sposobnost.⁴⁹

V zapuščinskem inventarju popisane listine dajejo sliko o obsegu in raznovrstnosti Waldtreichovih kreditnih poslov. Omenjenih je 18 meničnih dolžnikov in 52 dolžnikov po zadolžnicah (schuldtschein, schuldtbrieff, schuldtobligation). Za okrog 60 dolžnikov so bile kot dokazne listine za obstoj terjatev navedene pobotnice, obračuni, izvlečki, specifikacije, pisma, poravnave, tožbe, pogosto pa le listi ali listki (schein, scheindlein). Pri 19 dolžnikih so obstoj terjatev dokazovali računi (conti), verjetno izvlečki iz trgovskih knjig. Iz omemb listin v zapuščinskem inventarju se ne vidi, kdaj je šlo za terjatve iz danih denarnih posojil in kdaj morda za blagovne, trgovske terjatve. Skoraj gotovo je precejšen del predstavljal posojila, to velja predvsem za terjatve na podlagi zadolžnic. V nekaterih primerih bi mogli na posojilne terjatve sklepati tudi po njihovi višini in imenih oziroma po značaju dolžnikov.

Med meničnimi dolžniki je bilo devet ljubljanskih trgovcev; tudi za nekatere druge je mogoče ugotoviti, da so bili trgovci. Tri četrtine terjatev so bile iz zadnjih treh let, druge so bile starejšega datuma; najstarejša menica je bila iz leta 1671. Nekateri dolžniki so Waldtreichu na podlagi menic dolgovali znatne vsote, npr. ljubljanski trgovec Karl Richardi je dolgoval na šest menic 11.500 gld, apaltator Jakob de Grandi, ki je izvažal vole, pa 17.500 libernikov. Večina menic je bila lastnih, saj omembe v zapuščinskem inventarju kažejo, da je šlo za neposredne Waldtreichove dolžnike. Le nekaj menic je bilo trasiranih in je Waldtreich postal menični upnik kot remitent ali pa na podlagi indosamenta (žira). Po nekaterih primerih moremo sklepati, da so v trgovskih krogih delno že urejali z menicami medsebojne denarne obveznosti; trasant je svoj dolg kril z menico, ki jo je trasiral na svojega dolžnika in jo po akceptu trasata izročil upniku. Pri menicah v Waldtreichovi zapuščini je verjetno v več primerih šlo za kreditne menice, tako bi sklepali po večinoma na stotice ali desetice zaokroženih zneskih. Na splošno so v 17. stoletju prevladovale čiste denarne in kreditne menice, blagovne menice so začeli uporabljati šele pozneje. Tudi indosament do srede istega stoletja ni bil znan; uvedli so ga leta 1651 v Amsterdamu. Menica je bila do tedaj osebna listina o priznanju dolga, imela je torej drug značaj kot menica v razvitem kapitalističnem gospodarstvu.^{49a} Značaj dolžnih listin je imela tudi večina menic v Waldtreichovi zapuščini, le v posameznih primerih so menice služile za kritje blagovnih terjatev. Krištof Hayman, ljubljanski trgovec, je Waldtreichu izročil menico v znesku 1633 gld 12 kr za blago prejeto v Gradcu.⁵⁰ Za plačilo v drugem mestu je Waldtreich kot bankir uporabil menico, ki jo je tra-

⁴⁹ AS, Stan. arhiv fasc. 307b, str. 791.

^{49a} Sombart, n. o. m. str. 521 sl.

⁵⁰ MALj, Cod. 1/48, fol. 27 sl.

siral na tamkajšnjega poslovnega prijatelja, pri katerem je imel terjatev ali pa kredit; tak je bil primer pri poročnem darilu za cesarja Leopolda I., ko je bila menica plačilno sredstvo.⁵¹ Razen v zapuščinskem inventarju navedenih menic so znane še druge Waldtreichove menične terjatve. Menično terjatev 1200 gl 30 kr je Waldtreich prijavil skupaj s Francem Zergollom proti zapuščini trgovca Boštjana Brinovca (Wrinauez); menične terjatve je imel tudi proti trgovcema Simonu Hörmanu in Mihaelu Neurieserju.⁵²

Menični dolžniki so bili povečini trgovci, dolžniki po zadolžnicah niso bili tako enotnega značaja. Med njimi so bili tudi trgovci, ljubljanski in tuji. Ljubljanski trgovec Blaž Rebhuen je dolgoval na dve zadolžnici nad 9000 gld, trgovec K. Richardi pa 2500 gld poleg zneskov, ki sta jih dolgovala na menicah. Številnejši so bili med dolžniki po zadolžnicah pripadniki drugih stanov, zlasti plemiči. Zadolžnice so bile iz raznih dob, najstarejše celo iz leta 1652. Med zadolžnicami starejšega datuma so bile zadolžnice z večjimi zneski, npr. Blaža Rebhuena. Manjša dolžnika sta bila tudi fužinarja v Bohinju in na Jesenicah, Locatelli Janez Krstnik in Jurij. V poravnavo terjatev iz zadolžnic je Waldtreich prejemal v posameznih primerih žito. V zvezi z zadolžnicami se redko omenjajo kakšne okolnosti, ki bi po njih mogli soditi na posojilne pogoje; višina obresti ni bila nikjer omenjena. V nekaj primerih so bile terjatve na podlagi zadolžnic zavarovane, npr. s cesijo terjatev, zastavo kmetij in z menicami.

Waldtreichove terjatve, ki so bile v zapuščinskem inventarju dokumentirane z računi (conto), niso bile številne, so pa dosegale najvišje zneske. Janez Herbart Kacijanar (Kazianer) je dolgoval dva zneska, po računu od 23. januarja 1673 na kapitalu in obrestih 17.170 gld 30 kr, po računu od 5. junija, 1681 pa 6226 gld 30 kr na kapitalu. Kacijanar je bil deželni upravnik na Kranjskem in goriški deželni glavar, v njegovi posesti je bilo zemljiško posestvo Begunje na Gorenjskem, ki so ga Kacijanarji ponovno pridobili leta 1664, potem ko je v času protireformacije prešlo v last drugega posestnika. Verjetno si je Kacijanar izposodil pri Waldtreichu denar, ki ga je potreboval pri nakupu begunskega gospostva in pozneje za prezidavo gradu.^{52a} Knez Auersperg je Waldtreichu dolgoval po računu do 20. decembra 1680 4532 gld 19 kr. Poleg tega je bilo še 26 potrdil za 22.515 gld 35 kr; najbrž so bila to potrdila o prejetih zneskih, ni pa jasno, ali jih je Auersperg ob Waldtreichovi smrti še dolgoval.⁵³ Kažejo pa ti podatki, da so imeli denarni posli med obema precejšen obseg. Grofica Elizabeta Auersperg je imela dolg po dveh nesaldiranih računih, v zvezi s tem je bilo 9 potrdil za 7685 gld 46 kr. Razen tega je dolgovala še po drugem računu na kapitalu 196 gld 45 kr; za kritje je služila zadolžnica za 1500 srebrnih kron s potrdilom Janeza Marka Rossettija ter pogodba za dobavo žita. Po dveh pobotni-

⁵¹ AS, Stan. arhiv fasc. 307b, str. 791.

⁵² MALj, Cod. I/35, fol. 128', 172, 190; Cod. I/56, fol. 94' sl., 132' sl., 154 sl.; Cod. I/37, fol. 56.

^{52a} AS, Zap. inv. št. 11; Valvasor, XI. Buch, str. 299 sl.

⁵³ AS, Zap. inv. št. 28.

cah štajerskih deželnih stanov glede posestva Rajhenburg je dolgovala še 676 gld 36 kr, na podlagi obračuna 77 gld 5 kr in po dveh zadolžnicah iz leta 1680 1200 gld.⁵⁴ Večji dolžnik je bil Janez Matija Schlangenburg, najbrž ženin sorodnik, ki je dolgoval po računu do konca junija 1678 8665 gld, pri tem računu je bilo 6 Schlangenburgovih pobotnic za 6644 gld ter 20 uradnih pobotnic glavnega prejemnika z deželnostanovskimi obračuni za 5713 gld.⁵⁵ Grofica Renata Leopoldina Barbo Waxenstein je dolgovala kot varuhinja svojih otrok 588 gld 20 kr.⁵⁶ V denarnih poslovnih zvezah z Waldtreichom je bil dominikanski samostan Novi klošter, ki je imel na računu dolg v znesku 478 gld 58 kr, za kar mu je izročil več štajerskih deželnih pobotnic.⁵⁷ Dolgove na računih je imelo tudi nekaj trgovcev; največji dolžnik med njimi je bil Dominik Fanzoi, za dolg je zastavil kupno pogodbo in zadolžnico.⁵⁸ Trgovski družbi Antona in Baltazarja Waldtreicha je dolgoval Jernej Canall, verjetno na Dunaju, 3947 gld 32 kr. Ker je naveden v Waldtreichovem zapuščinskem seznamu, sodi med njegove terjatve. V zapuščinskem inventarju je omenjena menica za 5000 libernikov, izstavil jo je Jernej Canall na trasata, ki naj bi navedeni znesek plačal Antonu in Baltazarju Waldtreichu, ta dva sta menico odstopila Caharijinemu trgovskemu družabniku Jakobu Pessenhauserju v Benetkah. S Canallom je imel Waldtreich še druge denarne posle; leta 1672 mu je z menico nakazal 3000 gld, ki si jih je zavezala plačati njegova žena. Za račun in po naročilu Jerneja Canalla je Waldtreich izplačal Janezu Petschacherju 1000 kron.⁵⁹ Po enem računu pa Waldtreich ni bil upnik, temveč dolžnik. Grofu Janezu Jožefu Herbersteinu, generalu v Karlovcu, je dolgoval leta 1681 7665 gld 44 kr; v zvezi s tem računom je bilo 16 potrdil za skupaj 11.918 gld 58 kr.⁶⁰ Na računu so bili verjetno knjiženi denarni in trgovski posli, ki jih je Waldtreich opravljal za karlovški generalat Vojne krajine. Dolg na računu kaže, da je karlovški general pri Waldtreichu kot bankirju imel denarna sredstva, ki jih je po potrebi uporabljal za razna plačila.

Tudi skupina terjatev, ki so bile utemeljene s pobotnicami, obračuni, izvlečki, specifikacijami, pismi ter raznimi listi in lističi, kaže na širok krog oseb iz raznih stanov in krajev, ki so bile z Waldtreichom v poslovnih odnosih in so bile njegovi dolžniki. Najbrž je bila z blagovnim poslom v zvezi terjatev 6000 gld, utemeljena s položnim listom (legschein) Franca Zergollerna, ki je potrdil, da je za račun Rezzonica od Waldtreicha prejel navedeni znesek. Rezzonico je bil trgovec, ki mu je bila v Benetkah poverjena prodaja idrijskega živega srebra.⁶¹ Več po-

⁵⁴ AS, Zap. inv. št. 75, 128, 129, 172. — H. Pichegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte. München. 1962, str. 255, navaja, da je 1675 imela grofica Ana Elizabeta Auersperg roj. Moscon v posesti gospostvo Sevnico.

⁵⁵ AS, Zap. inv. št. 26.

⁵⁶ AS, Zap. inv. št. 83.

⁵⁷ AS, Zap. inv. št. 71.

⁵⁸ AS, Zap. inv. št. 157.

⁵⁹ AS, Zap. inv. št. 99, 124, 125.

⁶⁰ AS, Zap. inv. št. 27.

⁶¹ AS, Zap. inv. št. 10; H. Srbik, Der staatliche Exporthandel Österreichs von Leopold I. bis Maria Theresia, Wien und Leipzig 1907, str. 19.

botnic glavnega prejemnika, vicedoma in graškega usnjarja Mihaela Grennerja za 2159 gld 33 kr je bilo treba obračunati z idrijskim upraviteljem, verjetno je šlo za posle z rudnikom.⁶² Na osnovi raznih potrdil so dolgovali Waldtreichu mnogi kranjski in štajerski plemiči večje ali manjše zneske. Kot listine za obstoj obveznosti so nekajkrat navedene pobotnice glavnega prejemnika in deželnih stanov, tako na Štajerskem kot na Kranjskem. To kaže, da je Waldtreich za račun svojih dolžnikov, zlasti plemičev, plačeval njihove obveznosti proti deželi; več dolžnikov te vrste je imel na Štajerskem. Večjega obsega so bili Waldtreichovi posli z notranjeavstrijskim denarnim uradom (Hoff Pfeningsambt); po obračunu do 25. maja 1682 so bile medsebojne postavke izravnane. V zvezi s tem je bila priznanica za prejete pobotnice v zneskih 36.393 gld 57 kr in 10.119 gld 24 kr.⁶³ Med dolžniki so bili tudi oficirji, ki so včasih za dolg cedirali svojo gažo. Pri nekaterih terjatvah je omenjeno, da razen kapitala predstavljajo tudi obresti.

Podatki o posameznih terjatvah so preskopi, da bi mogli, razbrati značaj, pogoje in druge okolnosti Waldtreichovih kreditnih in denarnih poslov. Žadostujejo pa, da si napravimo precej zanesljivo sliko o kapitalu, ki ga je imel vloženega v kreditnih poslih. V zapuščinskem inventarju je sicer nekaj postavk, ki glede njih ni jasno, ali gre za obstoječe terjatve ali pa le za omembo listin o že likvidiranih terjatvah, vendar taki primeri bistveno ne spreminjajo končnega rezultata. Tudi glede denarne vrednosti ni popolne jasnosti. Pri nekaj postavkah je navedeno, da so v nemški, le pri treh pa, da so v kranjski veljavi, pri večini ni nikake omembe. Mogoče pa je le več terjatev glasilo na kranjsko veljavo, kot je bilo označenih. V času, ko je nastal Waldtreichov zapuščinski inventar, je bilo računanje s kranjsko veljavo še splošno razširjeno. Mestne knjige prejemkov in izdatkov so vodili v kranjski veljavi do leta 1718; zneski v nemški veljavi so bili preračunani in knjiženi v mestnih računskih knjigah v kranjski veljavi.⁶⁴ Ne vemo, kako je bilo v tem pogledu s trgovci in drugimi zasebniki ter koliko so računali z eno ali drugo veljavo. Gotovo je Waldtreich, ki je velik del denarnih in trgovskih poslov imel z drugimi deželami, uporabljal predvsem nemško veljavo. Število postavk s kranjsko veljavo je bilo omejeno na razmeroma manjšo vsoto, skupna razlika proti nemški veljavi je mogla biti le majhna in jo smemo pustiti v nemar. Nekatere terjatve so glasile na tuje veljave ali kovance, libernike, beneške krone, dukate; v naslednjem pregledu so preračunane v goldinarje nemške veljave.⁶⁵

Waldtreichove terjatve so znašale po posameznih skupinah dokaznih listin:

menične terjatve	34.602 gld 47 kr
terjatve po zadolžnicah	40.765 gld 7 kr

⁶² AS, Zap. inv. št. 48.

⁶³ AS, Zap. inv. št. 7.

⁶⁴ MALJ, Cod. XIII. O nemški veljavi gl. S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 308.

⁶⁵ Za preračunavanje so uporabljene vrednosti po Fr. Kos, Zgodovinski pobirki iz loškega okraja, LMK II/1892, str. 24 sl.

terjatve po računih	61.883 gld 43 kr
terjatve po drugih listinah	34.316 gld 43 kr
skupaj	171.568 gld 20 kr

Gospodarsko oziroma poklicno strukturo dolžnikov moremo zaradi pomanjkljivih podatkov spoznati le v omejenem obsegu. Ugotoviti je mogoče ljubljanske trgovce med dolžniki, ker so njihova imena znana iz mestnih davčnih knjig. Waldtreich je imel proti štirinajstim ljubljanskim trgovcem terjatve za 41.487 gld 30 kr, kar je brez dvoma upoštevanja vreden delež pri tedanjem ljubljanskem trgovskem kapitalu. Druga skupina dolžnikov, ki se je dala določiti po njihovih nazivih, so plemiči; upoštevani so le knezi, grofi in baroni. Teh dolžnikov je bilo 22, dolgovali so 53.687 gld 58 kr, od tega je več kot dve petini odpadlo na grofa Kacijanarja. Večina dolžnikov je sodila med kranjsko plemstvo, toda bili so tudi iz Štajerske in Goriške. Verjetno sodijo v to skupino še kateri drugi izmed dolžnikov, po nazivih bi jih večje število mogli šteti med nižje plemstvo; ni pa jasno, koliko gre morda za trgovce; med ljubljanskimi trgovci so bili tedaj že taki, ki jim je bilo podeljeno plemstvo. Med nižjim plemstvom so bili nekateri državni ali deželni uradniki. Skupina nižjega plemstva je dolgovala Waldtreichu 18.513 gld. Kot plemiški bankir je Waldtreich imel obsežno področje glede na število dolžnikov in na kapital v posojilih. Nadaljnjo skupino dolžnikov sestavljajo italijanski trgovci; med temi niso upoštevani trgovci naseljeni v Ljubljani. Od italijanskih trgovcev, ki so bili z Waldtreichom v kreditnih odnosih, so živeli nekateri v mestih na slovenskem ozemlju, dva sta bila npr. v Ptujju. Pri enem dolžniku je omenjeno, da je bil iz Reke. Dolg treh trgovcev je bil izkazan v beneškem denarju, v libernikih in srebrnih kronah; dva sta bila apaltatorja za izvoz volov, oba sta bila z Beneškega. Dolžniki te skupine so dolgovali 26.850 gld 22 kr. Drugi dolžniki se povečini ne dajo podrobneje označiti. Posebej je mogoče omeniti dominikanski samostan v Novem kloštru, uršulinski samostan v Celovcu, župnika v Rihemberku (Braniku), frančiškana, doktorja, suknarja in več oficirjev. Med Waldtreichovo klientelo je bilo zastopano predvsem plemstvo in trgovstvo, dajal pa je posojila tudi samostanom, duhovščini, posameznim obrtnikom in drugim meščanom, ni pa bilo podložnika med njegovimi dolžniki.

IV.

V terjatvah proti dolžnikom je bil največji del Waldtreichovega premoženja. Upoštevanja vredno je bilo tudi drugo premoženje, ki je popisano v zapuščinskem inventarju. V več mošnjah in vrečkah je bilo 2058 gld 15 kr gotovine v novcih, ki so bili tedaj običajni v prometu, poleg tega je bilo še zlatnikov in tujih kovancev v vrednosti nad 300

gld.⁶⁶ Kot blagovno zalogo je vseboval zapuščinski inventar po nekaj desetih sodčkov ali svitkov razne železnine kot žice, žebeljev, kljuk itd.⁶⁷ Vrednost železnine ni navedena, najbrž ni predstavljala večje premoženjske postavke. Večje blagovne zaloge so bile v Ptuj; pri Horaciju Caccia za 1282 gld 58 kr ter ostanek blaga od vojaške dobave za 16.738 gld 46 kr. Blagovnega značaja je bila postavka 2822 gld 51 kr v zvezi s trgovino v Bohinju; predstavljala je Waldtreichov zahtevek proti tej trgovini.⁶⁸

Skupaj z ženo je bil lastnik hiše v Križevniški ulici, sedaj št. 8, ki jo je kupil leta 1664. Ni znano, kakšna je bila tedaj njena vrednost; leta 1737, ko se je mesto pogajalo z nemškim viteškim redom glede nakupa komendskega imetja, jo je cenilo nad 1000 gld. Ta cenitev je bila najbrž mnogo prenizka; tedanji lastnik jo je cenil na 2—3000 gld.⁶⁹ Verjetno je Waldtreich imel v okolici Ptuja vinograd; v zapuščinskem inventarju je omenjeno kupno pismo priorja in samostana pridigarskega reda v Ptuj za nek vinograd; kupno pismo je bilo od 20. marca 1682. Mogoče je to vinograd v Ptuj, ki se je nanj nanašala zakupna pogodba z Oktavijanom Bonicelijem; vinograd je bil vzet v zakup z živino in premičninami.⁷⁰

Sliko o Waldtreichovem bogastvu dopolnjujejo podatki o inventarju in opremi hiše. Popis srebrnine je obsegal 6 strani; navedenih je bilo 33 raznih srebrnih predmetov kot namizni pribor, čaše, svečniki, križi, podobe itd. Za 28 predmetov je bila navedena teža; skupaj je ta srebrnina tehtala 1050 lotov (18 kg 375 gr). Posebej je bil omenjen srebrn križ, ki je bil vreden 60 gld.⁷¹ Med dragocenostmi je najprej naveden 200 gld vreden diamant. Od zlatnine je bilo: od cesarja poklonjena veriga s kolajno v teži 104 dukatov (362.96 gr), zlata grahasta verižica v teži 21 ½ dukata (75 gr), vratna verižica z rubinčki in dvema uhanoma v teži 13 ½ dukata (47.1 gr), prstan z rubinom, pečatni prstan ter star prstan s 13 rubini, ki je bil last Jeremije Stainingerja.⁷²

Stanovanje je bilo bogato opremljeno s slikami; 26 slik je posamezno opisanih po vsebini, 35 je bilo starih pokrajinskih slik, 10 portretov. Poleg portretov družinskih članov sta bila še portreta briksenškega škofa in augsburškega patricija, veletrgovca in bankirja grofa Fuggerja. Ta dva portreta kažeta na nekakšno navezanost Caharije Waldtreicha na Brixen, škofijski sedež v deželi, od koder je izhajal njegov oče, ter na Augsburg, kjer je bil sam rojen in vzgojen. Zanimivo bi bilo vedeti, ali je imel kdaj s Fuggerjem poslovne ali druge odnose, ali pa je le iz občudovanja in spoštovanja do bogatega sorojaka Fuggerjev portret visel v njegovem stanovanju. Med slikami je bila še po-

⁶⁶ AS, Zap. inv. str. 3 sl.

⁶⁷ AS, Zap. inv. str. 141.

⁶⁸ AS, Zap. inv. št. 6, 25.

⁶⁹ AS, Zap. inv. št. 152; V. Fabjančič, Knjiga hiš II. del, Novi trg, fol. 430 in 497, tipkopis v MALj.

⁷⁰ AS, Zap. inv. št. 16, 230.

⁷¹ AS, Zap. inv. str. 8 sl.

⁷² AS, Zap. inv. str. 14 sl.

sebej omenjena velika slika roženvenske Marije, ki je bila baje vredna 200 dukatov v zlatu (600 gld).⁷³

V zapuščini so bile v večjih količinah našteje razne vrste svilenega blaga. Mogoče zaloga svile ni bila namenjena za domačo rabo, temveč je pomenila tudi naložbo denarja. Od moških oblačil so omenjeni: kunin in lisičji kožuh ter kožuh iz hrbtnega dela zlahtnega krzna, tri obleke in plašč iz nizozemskega in drugega tujega sukna. V štirih sobah so bile tapete in sicer pozlačene usnjene ter žametne; 40 vatlov je bilo novih tapet iz brokatela (italijansko blago za tapete, damast iz bombaža in svile), rdeče in rumene barve. Od preprog je bilo 6 turških; dve neapeljski pregrinjali sta bili vredni 56 gld, tri pregrinjala in tri odeje so bile svilene. Velika je bila zaloga platnenega perila; namiznih prtičkov, brisač, robcev, rjuh in preoblek za blazine je bilo po 11 dukatov.⁷⁴ V stanovanju so bile tri postelje, ena z nebom; med posteljno opravo je bilo 10 pernic, 22 blazin, 6 podzglavij, 3 žimnice; v zalogi je bilo še 122 funtov perja. Druga stanovanjska oprema je bila: mize, stoli, skrinje, omare, 5 zrcal in križ. V zapuščini je bilo precej orožja; 6 parov pištol, par je bil iz Brescie, dve karabinki in meč. Veliko je bilo kositrne posode in predmetov iz medenine: 7 ½ ducata velikih kositrnih skled, 6 dukatov kositrnih krožnikov, 4 kositrni in 7 medenina-stih svečnikov ter 5 steklenic, ki so držale po en, dva in tri bokale. Waldtreich je imel tudi dva vprežna konja, kočijo, koleselj za potovanje, konjsko opremo in dve stari sedli.⁷⁵

Čeprav je bila v zapuščinskem inventarju le bolj redko navedena vrednost za en ali drugi predmet, vidimo iz popisa, da je Waldtreich imel poleg terjatev in gotovine še precejšnje premoženje v zlatnini, srebrnini in raznih premičninah. Ne da se presoditi, ali so bile vse terjatve polnovredne, morda so bile med njimi tudi neizterljive, vendar je iz vseh podatkov zapuščinskega inventarja mogoče zaključiti, da je razpolagal z velikim kapitalom; ako ni dosegel, se je vsaj močno približal 200.000 goldinarjem. Bil je eden izmed redkih, mogoče prvi, ki so imeli v Ljubljani v tisti dobi tako bogastvo. Vprašanje je, koliko premoženja si je Waldtreich pridobil s trgovskimi in bankarskimi posli v Ljubljani. Nekaj kapitala je skoraj gotovo prinesel s seboj. Že nekaj let po prihodu se je ukvarjal z izvozom žita; brez večjih denarnih sredstev takih poslov ne bi mogel opravljati. Obisk ljubljanskih sejmov v začetku njegovega trgovanja pa kaže, da se je ukvarjal tedaj s trgovino na drobno, v kateri so delali tudi s skromnejšim kapitalom. Brez kapitala ob nastopu kot trgovec v Ljubljani torej ni bil; mogel pa si je pomagati tudi s krediti. Mnogo trgovskih poslov je opravljal v družbi z drugimi trgovci; verjetno je na ta način pritegnil tuj kapital za povečanje obsega poslovanja in dobička. Ker je bil Waldtreich v Ljubljani trgovec in bankir nad 30 let, je skoraj gotovo, da si je največji del premoženja pridobil v tem času.

⁷³ AS, Zap. inv. str. 119 sl.

⁷⁴ AS, Zap. inv. str. 124 sl.

⁷⁵ AS, Zap. inv. str. 131 sl.

Manjši del premoženja je Waldtreich uporabil za dote hčeram, za ustanove in volila. Hčeri Mariji Suzani, ki se je poročila z Janezom Jurijem Gladičem iz Reke, je dal za doto 4000 gld, hčeram Katarini Lukreciji, ki je poročila Hanibala Julianija, in Ani Regini, poročeni z Francem Viljemom pl. Zergollernom, pa po 2000 gld. Znesek 2000 gld je dal samostanu klarisinj v Ljubljani, kamor je vstopila najmlajša hčer Ana Katarina. Hčeram Mariji Suzani in Katarini Lukreciji je v testamentu določil še po 1000 gld deželne veljave, hčerki, ki je bila v samostanu, pa 100 tolarjev (150 gld).⁷⁶ Pri benediktinskem samostanu St. Lambrecht in Mariazell na Štajerskem je napravil ustanovo za 1000 gld; ni se dalo ugotoviti, kakšnega značaja je bila. Druga ustanova, znesek ni znan, v korist frančiškanskega samostana v Ljubljani je bila določena za njegov pogreb; svoj grob si je izbral pri frančiškanih. V testamentu je volil samostanu nadaljnji znesek 100 gld. Drugim trem moškim samostanom v Ljubljani ter trem bratovščinam je volil po 50 gld, skupaj torej 300 gld, ter 500 gld za reveže, kar naj bi postopoma razdelili.⁷⁷ Določil je tudi volilo za 1000 maš zadušnic; pred sestavo zapuščinskega inventarja je bilo za 400 maš kapucinom v Ljubljani in Kranju izplačanih 135 gld nemške veljave.⁷⁸ Svoji ženi Mariji Elizabeti rojeni pl. Schlangenburg, ki mu je stregla v njegovih skoraj neprekinjenih boleznih in je imela njegove otroke rada kot rodna mati, je v priznanje hvaležnosti volil mimo tistega, kar je bilo določeno z ženitnim pismom, še 3000 gld deželne veljave.⁷⁹ Za dediča premoženja je določil sina Antona Caharijo, ki pa ni nadaljeval trgovskih in bankirskih poslov svojega očeta. Stopil je v službo deželnih stanov in je postal prejemnik sredstevine na Vranskem.⁸⁰

V.

Caharija Waldtreich ni bil le uspešen bankir in trgovec, ki si je pridobil veliko premoženje, temveč je užival tudi pri oblasteh ugled kot strokovnjak, ki so ga vpraševali za mnenje v denarnih in trgovskih zadevah. Ko je grofica Ana Marija Auersperg leta 1670 prosila dvorne oblasti za dovoljenje, da bi smela v Samoboru, kjer je bil rudnik bakra, nakovati nekaj beneškega bakrenega denarja (quattrinen) in so deželni stanovi dobili naročilo, da se izjavijo, ali bi bilo to za deželo koristno ali škodljivo, so pozvali Caharijo Waldtreicha in Franca Zergolla, naj povesta svoje mnenje. Škoda, da njihov odgovor ni znan.⁸¹ Waldtreich je tudi sicer imel opravka s kovanjem denarja; v zapuščinskem inventarju je omenjen izvleček o količini srebra, ki ga je leta 1675 dobavil cesarski kovnici denarja v Gradcu.⁸²

⁷⁶ AS, Zap. inv. št. 63, 64, 65, 66; Testamenti, Grupa III, W št. 45.

⁷⁷ AS, Zap. inv. št. 57, 58; Testamenti, Grupa III, W št. 15.

⁷⁸ AS, Testamenti, Grupa III, W št. 15; Zap. inv. str. 7.

⁷⁹ AS, Testamenti, Grupa III, W št. 15.

⁸⁰ AS, Zap. inv. št. 341—342, 345—347; Stanovski arhiv fasc. 310a, str. 873 sl.

⁸¹ AS, Stanovski arhiv, Registratur Protocoll 19, fol. 228.

⁸² AS, Zap. inv. št. 196.

V sedemdesetih letih 17. stoletja so se avstrijske oblasti ukvarjale z vprašanjem, kako povečati blagovni promet z uvedbo trgovskih zvez med tedaj avstrijsko Nizozemsko in avstrijskimi lukami na Jadranu. Tedaj je bila Waldtreichu dana priložnost, da pove svoje mnenje. Notranjeavstrijska komora v Gradcu — od uvedbe trgovine z Nizozemsko skozi Trst ali Reko bi imele notranjeavstrijske dežele glavne koristi — je poslala leta 1674 komisijo v Ljubljano, Trst in Reko, ki naj bi ugotovila, kakšni so pogoji za izvedbo takega načrta in kateri luki je dati prednost, kajti vsaka je imela svoje zagovornike. Komisija se je odločila za Trst, ker je bila za blago iz Koroške in Kranjske do Trsta krajša in cenejša pot kot do Reke in tudi so bila pota za vozove in tovorne konje boljše in varnejše. Razen tega bi okolica Trsta sama mogla prispevati k blagovni izmenjavi vino in žganje; blizu Trsta je tudi bogato furlansko vinogradniško področje. Med blagom, ki bi šlo iz Notranje Avstrije v Trst so bili v načrtu komisije na prvem mestu proizvodi rudarstva in kmetijski pridelki. Računali so, da bi letno mogli izvoziti 1000 sodčkov živega srebra, 4000 milenijev železa, 2500—3000 stotov bakra in 4000 stotov svińca ter še precejšnje količine kositra, medenine in arzenika. Od agrarnih proizvodov bi mogli dobaviti 10.000 veder vina, 2000 stotov medu samo iz Kranjske, ter velike količine govejih kož iz Ogrske in Hrvaške, okrog 20.000 ovčjih, kozjih in telečjih kož, nato ovčjo volno, kopnpljo in do 500 stotov lanu, meso, slanino in suhe češplje. Mislili so tudi na ladijski les, jambore in vesla, špajko, terpentini in vosek; zlasti so pričakovali, da bo domače železarstvo našlo na Nizozemskem kupce za pluge, kose, srpe, žico, žeblje itd. Za izvoz bi prišli v poštev tudi še topovi, možnarji, granate in krogle, končno grobo platno in razni lesni izdelki. Kot uvozno blago so bile predvidene predvsem angleške in holandske svilene in polsvilene tkanine; sukno, špecerijsko blago in postne jedi. Razmeroma nizke tržaške mitnine holandskega blaga ne bi posebno obremenjevale. Koristi bi bile pri tej trgovini obojestranske, tuji trgovci bi imeli veliko, odjema sposobno tržišče za prodajo blaga brez plačevanja visokih kopenskih prevoznih stroškov in mnogih mitnin ter drugih davščin, ki so z njimi morali računati pri pošiljanju blaga v Avstrijo. Avstrijske izdelke bi dobivali ceneje kot v Benetkah, ki so jih obremenjevale z visokimi dajatvami. Veliki blagovni promet iz Trsta in v Trst bi znatno povečal dohodke državne blagajne, prinesel bi mešanom dobiček, kmetje pa bi zaslužili pri prevažanju blaga, notranjeavstrijskim deželam bi bilo olajšano plačevanje davkov. Uresničeno bi bilo tudi merkantilistično načelo, da naj denar ostane v deželi.⁸³

Cesarski rezident v Haagu D. J. Kramprich pl. Kronenfeld je o vsebini mnogo preoptimističnega poročila notranjeavstrijske komore obvestil trgovce v Amsterdamu; pri njih je naletel na vrsto pomislekov. Šklicevali so se na pravilnik za plovbo po Sredozemskem morju, ki je

⁸³ H. Srbik; *Adriapolitik unter Kaiser Leopold I.*, Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung, XI. Ergänzungsband, Innsbruck 1929, str. 624 sl. Pripomba k navedenim meram: sodček živega srebra je tehtal povprečno 1½ dunajskega stota, dunajski stot = 52,6746 kg; 1 milenij = približno 10 stotov; 1 vedro = okrog 52½ litra.

predpisoval, da morajo ladje imeti na krovu najmanj 24 topov in 50 mož, ter so zato stroški za ladjo, moštvo in tovornino zelo visoki. Velike ladje zahtevajo velike tovore blaga, če le mogoče visokovredno blago manjšega obsega, ako naj bi se vožnja splačala. Del deželnih pridelkov (kože, lan, platno itd.) ni ustrezal takim pogojem. Holandci so tudi skušali dokazati, da je razno blago zanj v Trstu dražje kot v Amsterdamu. Cenili so le živo srebro, za katerega je Avstrija imela skoraj monopol in je bilo zanj glavno zastopstvo v Amsterdamu, ter štajersko jeklo. Kositer, svinec in baker, surovo železo in kovane železne izdelke so sami ter Angleži dobavljali v Italijo in celo v Benetke. Opozarjali so na cenejše švedsko in biskajsko železo ter jeklo iz Gdanskega, na velike količine kož in usnja, ki so ga dobivali iz Irske, Danske, Gdanskega in od drugod, na med in vosek iz Bordeauxa in Bayonna, na francoska vina, na lan in konopljo, ki sta prihajala čez Baltiško morje iz Rusije, Rige, Königsberga (sedaj Kaliningrada), platno, ki so ga izvažali v Italijo, na les, ki je prihajal na Holandsko od severa, na velike količine španske volne, uvožene v Benetke iz španskega Alicanta in Cartagene, na cenejše irsko soljeno mesto in slanino. Nizozemci so torej dvomili v donosnost nameravane trgovine z avstrijskimi jadranskimi lukami.⁸⁴

Zastopniki dunajskih veletrgovcev — med njimi je bil tudi Janez Pavel Barthalotti, katerega poslovne zveze z Waldtreichom so bile že omenjene — so v svojem mnenju k vprašanju trgovskih zvez z Nizozemsko navedli še nadaljnji razlog, ki naj bi holandske trgovce odvrčal od trgovine prek Trsta. Po njihovem prepričanju so trgovci na Koroškem in Kranjskem imeli premalo kapitala, da bi mogli v gotovini takoj plačati blago nizozemskih trgovcev. Brez kreditov na eno ali dve leti ne bi mogli z njimi skleniti nikakih kupčij. Holandski brodarji, ki bi jim bilo mogoče iz Avstrije uvoziti z dobičkom le malo blaga za domači trg, ne bi mogli nase prevzeti rizika, da v Trstu ne bi našli kupcev za svoje blago. V Benetkah je bilo dovolj kupcev s kapitalom, vendar je tudi tja prihajalo letno le malo holandskih ladij. Ali naj bi zanesljive bogate odjemalce zamenjali za revne negotove kupce? Preden bi začeli vzpostavljati trgovske posle z Nizozemci čez Trst, bi morali ustvariti pogoje, da se mesto razvije v močno trgovsko središče. Zato naj bi bilo proglašeno za svobodno luko in bi dobilo privilegije, da bi se v njem naselili trgovci s kapitalom, ki bi s svojimi ladjami trgovali z Anglijo, Messino, Romagno in Levanto tako kot Benečani in drugi Italijani; za zaščito te trgovine naj bi skrbelo nekaj vojnih ladij. Potem bi Avstrija lahko zapustila beneški trg in ko bi se nova trgovina utrdila, bi se pritegnili holandski trgovci v svobodno luko.⁸⁵

V svojem mnenju k načrtu o uvedbi trgovine z Nizozemsko preko Trsta je Waldtreich zavzel stališče k posameznim točkam avstrijskega predloga ter nizozemskega odgovora. Najprej je opozoril na dve stvari, nad katerimi so se Holandci morali spotakniti, in sicer mitnina, ki je

⁸⁴ Srbik, *Adriapolitik* . . . , str. 625 sl.

⁸⁵ Srbik, *Adriapolitik* . . . , str. 627 sl.

bila omenjena na prvem mestu, ter nad malenkostno potrošnjo v celjskem okrožju, ki so ga imeli za celo pokrajino. V ostalem je mogoče njihove ugovore deloma zavriniti. Ladja s 24 topovi in 50 možmi ne zahteva toliko stroškov; po njihovem priznanju ne pride za stot iz Holandské do Benetk več kot 1 1/2 tolarja stroškov; pri raznih vrstah blaga bi bili mogoče kompenzirani že z beneško mitnino. Priznati je treba, da morajo biti ladje velike, in tudi, da ladja tako velikega obsega zavzema mnogo prostora, za tovor pa malo zaleže. Treba je upoštevati, da je živo srebro, železo, jeklo, baker, med in vino težko in zavzame malo prostora, zato se eno z drugim izravna. Holandci pa morajo priznati, da bodo živo srebro dobivali ceneje kot kjerkoli drugje. Obenem jim bo služilo na ladji za balast in bo samo v njihovo korist, ako bodo vozili dragoceno blago namesto navadnega balasta. Glede kositra in svinca imajo prav, naš baker v ploščah pa je boljši; ker je težak, se prevoz splača. Če železo, ker ga poceni kupujejo na Švedskem (čeprav se glede kakovosti z našim ne more primerjati), za Holandsko ne pride v poštev, potem bi ga mogli prodajati po celi Italiji. Benečani, Neapelj, Sicilija, Abruci, Romagna in druge italijanske dežele gotovo ne bi pokupile tolikih količin našega železa, če bi holandsko ali švedsko železo dobili ceneje ali pa bi bilo boljše. Jekla bi se moglo dobiti še več kot 4000 milenijev, pri tem bi se dalo zaslužiti; moglo bi se izvažati tudi v Italijo in Španijo, kajti znano je, da gredo iz Benetk vsako leto velike količine za Genovo in v Španijo. Na prodajo usnja ne moremo misliti, ker ga Nizozemci morejo dobiti mnogo ceneje iz Irske, Danske in Gdanska. Lan in predivo dobivajo od Breslaua (Wroclawa) in okoliških krajev, ravno tako bi ga mogli kupovati pri nas, ker ga Koroška in Kranjska imata dovolj. Konoplje imajo drugje v obilici. Koroško in kranjsko platno sicer ni primerno za Holandsko, mogli bi ga pa prodati v Italijo. Z medom, ki ga v Amsterdamu prodajajo stot po 10 tolarjev, bi napravili dobro kupčijo; veliko medu bi se dobilo tudi na Hrvaškem. Isto bi bilo z voskom, vendar ne s tolikim dobičkom. Z vinom, ki je zelo različne kvalitete, bi bi bilo treba poskusiti; ravno tako z žganjem. Če les ne bi šel na Holandsko, bi ga mogli izvažati v Italijo; v Reko ga prihajajo prevzemati celo iz Malte. Češplje in šlive ne bi pomenile dosti. Glede slanine, loja, prekajenega in soljenega mesa je odločitev prepustiti Holandcem. Glede terpentina ničesar ne omenjajo, zato ni k temu nikake pripombe. Z volno raznih vrst nas daleč prekašajo.

Svobodna luka (befreite Scala) skozi 5 ali 6 let bi Holandce pritegnila, ne bi pa bila še nikak prejudic za vladarja in dežele. Bilo bi pa vseeno, ali se mitnina plača v Trstu in Reki, ali pa v oddaljenosti 2 ali 3 ur od teh mest. Pogajanja bi mogla biti na Dunaju ali v Gradcu, toda iz vsake dežele naj bi bila navzoča dva izkušena trgovca. Holandcem naj bi bilo prepuščeno, da pošljejo toliko zastopnikov, kot se jim zdi potrebno. Od naših bi izbrali najsposobnejše, ki naj jih ne bi bilo več kot Holandcev; slišali naj bi njihovo mnenje, končna odločitev bi bila prepuščena vsem našim zastopnikom.

Če pa bi Holandci hoteli poskusiti z eno ladjo, bi bilo potrebno, da nas 4 ali 5 mesecev prej obvestijo, koliko tovara je potrebnega za vožnjo nazaj in količino vsake vrste blaga. Za špecerijsko blago, postne jedi, nekaj sukna in njihovega blaga bodo po primerni ceni že dobili kupce.⁸⁶

V poročilu se Waldtreich sklicuje tudi na razgovor, ki ga je imel v zadevi proste luke za Holandce z zastopnikom notranjeavstrijske komore. Vloga, ki jo je imel pri razpravah o uvedbi trgovine z Nizozemsko, kaže, da so v njem videli glavnega predstavnika ljubljanskega trgovstva. Morda je bil tedaj edini ljubljanski trgovec, ki se je ukvarjal v večjem obsegu tudi z uvoznimi in izvoznimi trgovinskimi posli ter je imel izkušnje v zunanji trgovini. Iz njegovega poročila moremo razbrati, da je imel pregled nad tem, kaj se je iz naših dežel izvažalo v tuje države in o tujem blagu, ki so ga uvažali. Zato je mogel zavzeti stališče k ugovorom holandskih trgovcev ter tudi opozoriti na manj realistične predloge notranjeavstrijske komore. Najbrž nehote je opozoril tudi na pomanjkanje kapitala pri trgovcih v notranjeavstrijskih deželah, ko je predlagal, naj bi holandski trgovci 4 ali 5 mesecev pred prihodom ladje sporočili potrebo po povratnem tovoru. Na to okolnost so opozarjali, predvsem iz sebičnih konkurenčnih razlogov, tudi zastopniki dunajskih veletrgovcev, ko so izražali pomisleke o možnosti izvedbe načrta nizozemsko-avstrijske trgovine čez Trst ali Reko. Zanimivo pa je, da tisti, ki so dali v imenu trgovstva mnenje k načrtu, niso bili meščanski trgovci. Na Dunaju so bili to zastopniki velikih trgovcev, privilegirani uvozniki inozemskega blaga (Wiener Niederlagsverwandten), ki so jih imeli za škodljivce meščanske trgovine.⁸⁷ Za ljubljansko trgovstvo je govoril Waldtreich, ki je bil sicer z meščanskimi trgovci v denarnih in trgovskih odnosih, sam pa ni bil meščanski trgovec. V trgovini na daljavo so odločali povečini privilegirani nemeščanski trgovci, zato so jih tudi pritegnili k načrtom, ki naj bi tej trgovini odprli nova pota.

Načrt o usmeritvi nizozemske trgovine preko Trsta takrat ni bil izveden, ker niso bili dani potrebni pogoji. Na Jadranu so še vedno gospodovale Benetke, ki jih je Avstrija morala upoštevati.⁸⁸ Ali notranjeavstrijsko in tržaško trgovstvo taki nalogi glede na nezadosten kapital res ne bi bilo kos, bi se pokazalo šele ob poskusu izvajanja načrta. Čeprav obširne in dolgotrajne razprave takrat niso dale rezultata, so zanimive, ker nam dajejo nekaj podatkov o trgovini na daljavo, ki so bile v njo vključene naše dežele, o vrstah blaga, ki so ga izvažale in deželah, kamor je bilo blago namenjeno, ter deloma tudi o količinah. Obenem nam odkrivajo tudi razne okoliščine, pod katerimi se je trgovina na razdaljo razvijala, in ovire, ki je nanje naletela. Opozarjajo pa tudi na vlogo Benetk, ki so v drugi polovici 17. stoletja na našo trgovino, kolikor je bila usmerjena čez morje, še odločilno vplivale.

⁸⁶ Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Innerösterreichische Herrschaftsakten 5T 16c, Triest, Super Information Zaharije Waldtreicha od 29. oktobra 1675; Srbik, Adriapolitik ..., str. 628, op. 1. Kserokopija Waldtreichovega poročila v MALj.

⁸⁷ Srbik, Adriapolitik ..., str. 627.

⁸⁸ Srbik, Adriapolitik ..., str. 628 sl.

VI.

V istem času kot Caharija Waldtreich so se v Ljubljani ukvarjali s trgovskimi in denarnimi posli še drugi trgovci, ki niso pripadali meščanskemu trgovstvu. Eden izmed njih je bil Franc Zergoll, ki je trgoval v družbi z Waldtreichom. Franc Zergoll je bil iz družine, od katere se jih je več ukvarjalo s trgovskimi in denarnimi posli. Družina je bila po poreklu iz Goriške; ko je bilo leta 1666 podeljeno plemstvo Juriju Zergollu, sinu Francu ter Jurijeveemu bratrancu Francu Zergollu, rudarskemu sodniku in gozdarskemu mojstru pri idrijskem rudniku živega srebra, so bili izvzeti iz jurisdikcije goriške grofije. Tedaj so dobili plemiški pridevek pl. Zergollern. Prvi Zergoll, ki je prišel v Ljubljano, tudi z imenom Franc, je v oporoki volil cerkvama v Kostanjevici, (Paradižu pri Gorici) in na Sveti gori (Skalnici) nad Solkanom vsaki po 20 dukatov.⁸⁹ Sicer je določil volila in celo večja tudi vsem ljubljanskim moškim samostanom, toda omemba cerkva v Kostanjevici in na Sveti gori kaže na zveze z Gorico. Kdaj se je prvi Franc Zergoll pojavil v Ljubljani, se ne da z gotovostjo dognati; omenja se leta 1644 v zvezi z vodno mitnico.⁹⁰ Dve leti pozneje je bil uradnik čepnine (zapfenmaß-officier), ki je bila stanovska davščina na vino. Kot uradnik čepnine se je Zergoll izkazal za energičnega izterjevalca davščin. Proti vicedomskemu knjigovodji Danijelu Reffingerju je vložil tožbo na izterjavo čepnine od iztočenega vina. Toženec se je sicer zagovarjal, da ni točil vina čez ulico, temveč da je po starem knjigovodskem običaju točil vino le podložnikom, ki so prišli k njemu v urad. S tem zagovorom ni uspel, obsojen je bil, da se mora s tožnikom Zergollom pogoditi zaradi kontrabanta. Zergoll je pokazal večjo strogost pri izterjevanju čepnine tudi proti mestnim vinomercem. Prvotno so bili vinomerci pri svojih vinotočih glede na njihovo službo oproščeni davščin na vino. Ko pa je bila pozneje vinska davščina zvišana, je bil vinomercem vsak tovor vina obdavčen s 40 kr. Zergoll pa je zahteval od njih višjo davščino in jo je izterjeval s tožbo. Mestni magistrat se je zavzel za vinomerce pri deželnih stanovih, češ da bi bilo za te reveže prehudo, če bi morali plačevati toliko kot drugi gostilničarji. Vinomercem naj bi se priznalo nižje obdavčenje, kot je bilo prej v navadi, razpisani sodni narok naj bi se preklical.⁹¹ Ni znano, kakšen je bil rezultat mestne pritožbe. Deželni stanovi so bili s Zergollom brez dvoma zadovoljni, leta 1649 so mu podelili novo odprto mesto protipisarja pri glavnem prejemniškem uradu. Nastavitev je bila v zvezi s preureditvijo slabega finančnega gospodarstva deželnih stanov. Do tedaj je precej davčnega denarja ostajalo v rokah glavnega prejemnika, v bodoče naj bi šel v korist dežele. Zato je bilo sklenjeno, nastaviti zvestega in sposobnega protipisarja, ki je

⁸⁹ AS, Pisma plemstva fasc. Litt. R-Z, Z št. 4; Testamenti III, fasc. Z, num. 2, testament od 5. avgusta 1656

⁹⁰ AS, Stanovski arhiv fasc. 300, str. 453 sl.

⁹¹ AS, Stanovski arhiv, Registraturs Protocoll 16, fol. 22, 26, 30; fasc. 554, 17. april 1646, Fr. Zergoll contra D. Reffinger; fasc. 300b, str. 1111 sl.

imel nalogo, da skrbi za povečanje dohodkov iz stanovskih davščin. Posebna instrukcija je določila, kako naj opravlja svoje delo, vodi knjige in hrani denar. Posebej je bil opozorjen, naj pazi na nemško in na kranjsko veljavo. Za letno plačo mu je bilo določenih 260 gld.⁹² Službo protipisarja je verjetno obdržal do smrti; v testamentu iz leta 1656 je omenjen s tem naslovom. Istočasno je še vedno pobiral čepnino v deželi; med listinami v njegovi zapuščini je bil obračun iz leta 1656 za triletno upravljanje te davščine.⁹³ Zergoll je imel v zakupu posest malteškega reda Komendo pri Sv. Petru, ki jo je dal v podzakup Andreju Knificu (Khniffez). Pridobil si je veliko premoženje; v zapuščinskem inventarju je navedenih okrog 60 zadolžnic za dana posojila in drugih listin za razne terjatve v skupnem znesku nad 52.000 gld. Precej zadolžnic in drugih listin je glasilo na beneški denar; takih terjatev, tudi proti ljubljanskim dolžnikom, je bilo za 6250 1/2 srebrne krone, kar je predstavljalo nekaj več kot četrtno vrednosti vseh terjatev. Nekatera posojila so bila zavarovana z zastavo zlatnine. Med zadolžnicami je bila navedena kot poravnana zadolžnica Caharije Waldtreicha iz leta 1651 za 50 cekinov. Zapuščinski inventar je vseboval tudi srebrnino v teži 248 1/2 lota (4,4 kg), zlatnino z dragimi kamni v vrednosti 1753 gld 38 kr, knjige, orožje, obleko, perilo, odeje, slike, kositrno, medeninasto, bakreno in drugo posodo, pohištvo itd.⁹⁴

Zergoll si je pridobil premoženje po več poteh. Nekaj imovine je podedoval, nekaj si jo je pridobil pri pobiranju čepnine in drugih deželnih davščin; premoženje so mu množile obresti posojil, dohodke je imel pri zakupu Komende pri Sv. Petru. Denar pa so mu prinašali tudi trgovski posli. Sicér se sam menda ni neposredno ukvarjal s trgovino, bil pa je s kapitalom udeležen pri trgovini brata Jurija. V oporoki je bratu zapustil dedni delež, ki mu je pripadal po starših, ter znesek 100 dukatov v zlatu in 400 gld, ki mu jih je posodil. Obenem mu je naročil, naj po njegovi smrti nadaljuje trgovanje z njegovim denarjem v znesku 3000 srebrnih kron (6612 gld 30 kr) in prizna dedičem polovico dobička, kakor sta ga prej delila na dva enaka dela. Ker je Franc Zergoll v to trgovino vložil še nadaljnje zneske, je njegova vloga znašala 7469 srebrnih kron; do srede leta 1662 je Jurij odplačal 3233 srebrnih kron. Po obračunu iz leta 1664 so dediči imeli iz teh trgovskih poslov terjati na kapitalu in dobičku 7817 gld 32 kr; ta znesek je tedaj dolgoval že Jurijev sin, ki je tudi imel ime Franc.⁹⁵ Ni znano s kakšno trgovino sta se Franc in Jurij ukvarjala, omembe v zapuščinskem inventarju kažejo, da sta bila v tesnejših poslovnih zvezah z beneškim in pozneje dunajskim veletrgovcem Dominikom Zaninijem, ki je bil s posredovanjem Franca Zergolla tudi udeležen pri večjem trgovskem poslu z deželnimi stanovi.

⁹² AS, Stanovski arhiv, Registraturs Protocoll 16, fol. 26, 30, 56'; fasc. 318a, instrukcija od 1. maja 1649 za protipisarja glavnega prejemniškega urada.

⁹³ AS, Zapuščinski inventarji Z fasc. LII, št. 10, od 21. maja 1666.

⁹⁴ AS, Testamenti III, fasc. Z, num. 2, testament od 3. avgusta 1656.

⁹⁵ AS, Zapuščinska inventarji Z, fasc. LII, št. 10; Theillibel No. 1, od 26. avgusta 1662, zadolžnice in listine št. 42, 59, zap. inv. od 21. maja 1666, zadolžnice in listine št. 42 in 59.

Glavni dedič Franca Zergolla, protipisarja glavnega prejemniškega urada, je bil sin Franc Viljem. Po končanih študijah je potoval po Nemčiji, Franciji, Nizozemskem, Angliji in Italiji. Poročil se je s hčerjo Caharije Waldtreicha, Ano Regino, ki je po enem letu umrla. Drugič se je poročil z Elizabeto pl. Grundlern Geienberg, s katero je imel 3 sinove in 3 hčere. Leta 1689 je kupil od Janeza Krištofa Otta dvorec Rožnik. Kot oče se je tudi Franc Viljem ukvarjal z raznimi denarnimi posli. V zakupu je imel dac v Ljubljani ter je posojal denar na zadolžnice in proti zastavi; tudi deželni stanovi so bili med njegovimi dolžniki. Umril je leta 1710.⁹⁶

Trgovino Jurija Zergolla je nadaljeval sin Franc, ki se od leta 1666 naprej večkrat omenja skupaj s Caharijo Waldtreichom. Franc Zergoll je bil udeležen deloma sam, deloma v družbi z drugimi trgovci pri več Waldtreichovih podjetjih, tako npr. pri trgovini z železom. Pri skupnih trgovskih poslih je imel Waldtreich odločilno vlogo; vodil je trgovske knjige skupne trgovine in so bile po smrti v njegovi zapuščini. Verjetno je Zergoll trgoval delno za svoj račun. Od leta 1669 do 1690 naletimo na njegovo ime v mestnih davčnih knjigah, ker je plačeval davek od trgovine, prvo leto 15, naslednja leta po 30 gld. Po znesku davka je bil med višje obdavčenimi ljubljanskimi trgovci. Po njegovi smrti leta 1691 so dediči imeli trgovino in plačevali davek do leta 1694, ko je bilo v davčni knjigi zabeleženo, da nimajo več trgovine.⁹⁷ V trgovini Franca Zergolla je bil kot pomočnik (garzone) Peter Anton Codelli iz Bergama, ki se je leta 1687 kot trgovec osamosvojil. Postal je eden najbogatejših ljubljanskih trgovcev svojega časa.⁹⁸ O Zergollovih trgovskih poslih je sicer le malo znanega. Razen z železom je trgoval s tekstilom in galanterijskim blagom ter začimbami. Knjižica trgovca iz Vidma (Udine), ki je v njej med dolžniki poleg več drugih ljubljanskih trgovcev naveden tudi Franc Zergoll, vsebuje seznam blaga v ljubljanskem skladišču. Med tem blagom je bilo padovansko in drugo sukno, svila, damast, žamet, pliš, raševina, trakovi, svilene nogavice, čipke ter razne dišave.⁹⁹ Sodeč po blagu, ki ga je kupoval, je gotovo imel prodajalnico, kjer je blago na drobno prodajal, ter se nanjo nanaša davek od trgovine, vpisan v davčnih knjigah. Franc Zergoll po vsej verjetnosti ni bil ljubljanski meščan; njegovega imena ni med sprejetimi meščani. Tudi se ne pojavlja med člani notranjega in zunanjega sveta, čeprav so vsi pomembnejši trgovci-meščani dobili kakšno funkcijo pri mestni upravi. Obdavčenje za trgovino še ne dokazuje, da je bil meščan; v davčnih knjigah je vpisanih več oseb, ki jim je bil predpisan davek od trgovine, pa niso bili meščani. Leta 1667 je prosil za meščanstvo Paskval Toso, vendar mu ga mestni svet ni podelil, temveč je sklenil, da se mora, ako se namerava, še naprej ukvarjati s trgovino, z magistratom pogoditi za letno dajatev. Dasi ni postal meščan se je ukvarjal s trgovino nad

⁹⁶ AS, Rokopis sign. I/tr, Dizmova kronika, fol. 26 sl.; Zap. inv. Z fasc. LII, št. 18.

⁹⁷ MALj, Cod. XVII/53-78.

⁹⁸ AS, Rkp I/47 r, Raigersfeld, Lexicalia str. 165; Valenčič, n. o. m. str. 118.

⁹⁹ AS, Zbirka rokopisov, sign. 250 r.

20 let ter je bil za njo obdavčen.¹⁰⁰ V davčnih knjigah je vpisan in je plačeval davek od zakupa (apalta) tobaka Janez Krstnik Vanafulli (Monuffelle, Vanufuly) s tovariši, ki tudi ni bil ljubljanski meščan.¹⁰¹

Franc Zergoll je bil lastnik hiše na Mestnem trgu, sedaj št. 8, ki jo je kupil leta 1674.¹⁰² Sredi 18. stoletja je bila cenjena na 5750 gld. Od barona Lichtenthurna je kupil grad Turen ob Ljublanici s posestvom (poznejši Codellijev grad).¹⁰³ Drugi podatki o njegovem premoženju niso znani. Oporoka iz leta 1689 kaže, da je bil imovit. Svojim štirim hčeram je zapustil vsaki 4000 gld s pristavkom, da se pri tem upošteva, kar so že prejele za doto. Za glavnega dediča je postavil sina Antona Jožefa, ki mu je pomagal v trgovini. Raigersfeld je omenil Franca Zergolla kot pomembnejšega trgovca svoje dobe, ki je trgoval na veliko in se ukvarjal z izvozno in uvozno trgovino.¹⁰⁴

Sodobnik Waldtreicha in Zergolla je bil tudi Franc Rigoni. Dolničar ga v svoji kroniki označuje kot Benečana, po Raigersfeldu je bil Splicičan (Spalant) in je pozneje dalj časa živel v Bakru, kjer je imel v zakupu ali v upravi Čabar in druga zemljiška gospostva.¹⁰⁵ V Ljubljani našetimo nanj prvič leta 1662 v neki pravdi z mestnim tehtničarjem Adamom Burgerjem, šlo je za posle z železom.¹⁰⁶ Najbrž takrat še ni živel v Ljubljani, ampak v Trstu, od koder je trgoval z Ljubljano. Kupčeval je verjetno tudi z govejo živino, leta 1683 mu je tržaški prejemnik odvzel par volov.¹⁰⁷ Trgovanje najbrž ni bilo omejeno le na železo in živino in tudi ne samo na Ljubljano. Rigoni je imel trgovine v Ljubljani, Trstu in Benetkah.¹⁰⁸ Kdaj se je naselil v Ljubljani se ni dalo ugotoviti. Leta 1667 je bilo njemu in bratu Aleksandru podeljeno plemstvo zaradi vojnih zaslug njunih prednikov in tudi zaradi lastne službe, ki sta jo za vladarja opravljala na bojišču. Franc Rigoni je menda imel naslov polkovnika.¹⁰⁹ Obvestilo o podelitvi plemstva je bilo naslovljeno na deželnega glavarja in na ograjno sodišče; to bi kazalo, da sta brata Rigoni tedaj živel na Kranjskem. Plemstvo je tudi dokaz, da sta že razpolagala z velikim kapitalom, ki sta ga uporabljala za donosne denarne posle. Z denarjem sta zalagala deželne stanove, ki so proti koncu stoletja zaradi vojne s Turki imeli razen običajnih še izredne izdatke za obrambo države in vojne potrebe. Leta 1683, v času, ko so Turki oblegali Dunaj, so deželni stanovi ponudili vladarju kot davek od premoženja 50.000 gld; s Francem Rigonijem so se spórazumeli za predujem, ki bi z njim davek plačali, ko bi bila potreba po denarju največja. Po dogovoru z deželnimi stanovi je Rigoni opravljajl plačila raz-

¹⁰⁰ MALj, Cod. I/36, fol. 40 sl.; Cod. XVII/54-75 (1670-1691).

¹⁰¹ MALj, Cod. XVII/63 (1679) in sl.

¹⁰² V. Fabjančič, Knjiga hiš III, Veliki trg, fol. 592 sl.

¹⁰³ Valvasor, XI, Buch, str. 579.

¹⁰⁴ AS, Testamenti II, fasc. Z, št. 2; Gr A I Dol, fasc. 174, Raisonement über Commerciën, Finanzen und Polizey weesen, str. 42.

¹⁰⁵ AS, Rkp I/47 r, Raigersfeld, Lexicalia, str. 285; V. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1748, EMK XI/1901, str. 151.

¹⁰⁶ MALj, Cod. I/32, fol. 21 sl.

¹⁰⁷ AS, Stanovski arhiv, Registraturs Protocoll 20, fol. 591'.

¹⁰⁸ AS, Testamenti III, fasc. R, št. 27.

¹⁰⁹ AS, Pisma plemstva fasc. Litt. R.-Z.

nim vojaškim edinicam, vojaškim blagajnikom in glavnemu vojnemu dobavitelju, dvornemu faktorju Židu Oppenheimerju. Do leta 1695 sta brata Rigoni izplačala za račun deželnih stanov 60.000 gld. Za ta znesek s 6% obresti so deželni stanovi izdali zadolžnico, s katero so upnikoma odstopili dohodke iz nove naklade na sol pri uradu za sredstvenino v Trstu in podrejenih podružnicah Mokovo (Robida pri Zabrzcu), Klanec, Starad in Štivan pri Devinu. Upnikoma ta davščina ni bila le zastavljena, temveč so jima bili prepuščeni sredstveninski uradi, da sta jo sama pobirala. Dohodke sta po odbitku plač za uslužbenice uradov porabila najprej za plačilo obresti, presežek pa za odplačilo glavnice. To kritje za terjatev upnikom ni zadostovalo. Deželni stanovi so morali v zadolžnici še potrditi, da služijo za varstvo njihove terjatve tudi vse redne in izredne davščine, ki so jih plačevala zemljiška gospodstva na Premu, v Jablanici in Gutneku. Upnika sta bila upravičena, da se okoristita s temi davki. Ko so leta 1699 deželni stanovi potrebovali denar za Vojno krajino, sta jim brata Rigoni posodila nadaljnjih 30.000 gld po istih pogojih, to je proti zastavi nove naklade na sol pri sredstveninskem uradu v Trstu in njegovih podružnicah. Pri pogajanjih za to posojilo je Rigoni zahteval, da se mu na ves znesek prizna ažio 2%, dasi bi v gotovini izplačal le 20.000 gld, ostalih 10.000 gld pa bi se poračunalo s predujmi pri sredstveninskem uradu. Deželni stanovi so bili tedaj v velikih denarnih zadregah; za poročno darilo poznejšemu cesarju Jožefu I. so dovolili 22.000 gld, kar naj bi se zbralo z doklado 1 gld na vsak funt gosposke imenjske rente. Ker je bilo treba poročno darilo izročiti pred svatbo, denar pa bi mogli zbrati šele kasneje, so deželni stanovi uporabili začasno 15.000 gld iz Rigonijevega posojila za Vojno krajino, 7000 gld pa je predujmil trgovec Jakob Schell.¹¹⁰ Glede na svoje denarne posle se je Rigoni zanimal tudi za finančno gospodarstvo države, ki je bilo zaradi stalnih deficitov in zadolževanja močno razrvano. Notranjeavstrijski komori je poslal predlog, kako naj bi se povečali državni dohodki.¹¹¹

Rigoni je denar posojal tudi še na posestva zemljiških gospodstev. Njegov dolžnik je bil lastnik zemljiškega gospodstva Koča vas; ker mu dolga najbrž ni mogel plačati, je Rigoni postal solastnik gospodstva. Najkasneje leta 1673 si je kupil grad Rakovnik pri Ljubljani od vdove po deželnem vicedomu grofu Janezu Frideriku Attemsu. Toda ni ga dolgo obdržal, prodal ga je deželnemu glavarju knezu Eggenbergu.¹¹²

Trgovski posli so končno postali za Franca Rigonija usodni. Z dvornimi oblastmi je napravil pogodbo, da bo dobavil večje število konj za kavalerijo. Menda po krivdi židovskega posredovalca pogodbe ni mogel izvesti; graška dvorna komora ga je dala zapreti na gradu, kjer je leta 1705 umrl. Njegovo premoženje je ljudski glas, kot poroča Dolničar, cenil na 500.000 gld, Raigersfeld omenja celo 600—700.000 gld;

¹¹⁰ AS, Stanovski arhiv fasc. 84, snopič 18; fasc. 547.

¹¹¹ H. Srbik, *Der staatliche Exporthandel...*, str. 189, op. 1.

¹¹² Valvasor, XI. Buch, str. 272 sl., 320.

oboje je bilo skoraj gotovo precej pretirano.¹¹³ V oporoki od 22. novembra 1705, napravljena je bila tri dni pred smrtjo, je določil, naj se pokoplje pri frančiškanih, kjer je pokopan njegov pokojni oče. Za pokop je patrom določil 150 gld, razen tega denarja še za pogrebne svečanosti, maše in za reveže 1200 gld, torej dovolj denarja za razkošen pogreb, kot se ga v Ljubljani niso spominjali. Za dediča vseh nepremičnin, premičnin, kapitala, denarja, kjerkoli v cesarskih deželah in v beneški republiki, kjer je bila njegova imovina in blago, je postavil sina materine sestre, to je svojega bratranca Matijo Costanzija. Določil je, naj se trgovina oziroma prodajalna v Trstu in na Kranjskem po njegovi smrti vodi pod imenom Constanzi in Rigoni. Trgovina v Benetkah pa naj se nadaljuje še pet let pod imenom Franca Rigonija in pod vodstvom Constanzija. Glavni dedič naj izplača Janezu Bediniju, pomočniku v beneški trgovini, za njegovo službo 10.000 gld kranjske veljave. Sestri Lauri, opatici samostana benediktink v Trstu, naj dedič izplačuje, do njene smrti letno 500 gld kr. velj., dokler bo opatica, sicer 250 gld. Ob svoji smrti bo sestra smela razpolagati še s 1500 gld po svoji volji, kar bi šlo na račun dedičevega premoženja. Petru Julianiju je zapustil 4000 gld kr. velj. za njegove usluge in zato, da bo na uslugo trgovinama v Savi in Fadi (kje je ta kraj, se ni dalo dognati). Dediču je naročil, naj izplača zaslužek njegovemu kaplanu Petru Thiepolu in vsem služabnikom in služabnicam. Slugu Janezu Furiu je določil 500 gld od blaga, ki ga je imel v Bakru; če pa to blago ne bi moglo biti kmalu vnovčeno, naj plača dedič z drugim dobrim blagom.¹¹⁴ Višina sicer maloštevilnih volil v Rigonijevem testamentu kaže bogataša, ki je imel veliko premoženje in je računal, da bo ohranjeno tudi v rokah dediča.

VII.

Istočasen nastop trgovcev, ki so razpolagali s tolikim kapitalom kot Waldtreich, člani družine Zergoll in Rigoni je gotovo vreden pozornosti kot zanimiv pojav v gospodarskem razvoju Ljubljane. Težko je odgovoriti na vprašanje, kaj je dalo podjetnim trgovcem pobudo, da so si izbrali Ljubljano za mesto, od koder so vodili svoje trgovske in denarne posle. Saj se niso ukvarjali s trgovino le v Ljubljani, temveč tudi v drugih krajih. Nekaj privlačnosti je zanje imela Ljubljana kot upravno središče dežele, kjer je bila njihova navzočnost koristna za stike z deželnimi stanovni, s katerimi so imeli poslovne odnose. Mogoče so jih ravno posli z deželo privabili v Ljubljano; Waldtreich je bil v veliki meri udeležen pri oskrbi vojaštva v Vojni krajini in garnizij v štajerskih mestih ob ogrski meji, Rigoni pa je deželnim stanovom posojal denar za te in druge obrambne namene. Po nekaj desetletjih miru na turški meji je v drugi polovici 17. stoletja prišlo večkrat do vojne med Avstrijo

¹¹³ Gl. op. 105. V Dolničarjevi kroniki in pri Raigersfeldu je Rigoni označen kot baron, v spisih deželnih stanov je imenovan vedno le kot »plemeniti (von)».

¹¹⁴ Gl. op. 108.

in Turčijo. Vojne so zahtevale večje ukrepe za obrambo, narasle so potrebe za oskrbovanje vojaštva. Povečali so se seveda tudi posli trgovcev, ki so bili udeleženi pri vojaških dobavah in ki so imeli denar, da so ga posojali deželnim stanovom.

Waldtreich, Zergoll in Rigoni so trgovali tudi z železom. Waldtreich je bil udeležen pri trgovini v Bohinju, Rigoni jo je imel v Savi, torej v krajih, kjer so bile fužine in železarne. Verjetno niso bile le prodajalne, ki so v njih prodajali blago fužinarskim delavcem, imele so tudi nalogo, da posredujejo pri nakupu in odpremi železnine. Železo je bilo že iz prejšnjih časov važno trgovsko blago na Kranjskem; večji ljubljanski trgovci so skoraj vedno trgovali z železom. Meščansko trgovstvo se je zelo prizadevalo, da bi imelo trgovino z železom v svojih rokah. Prihajalo je do sporov s fužinarji, ki so sami spravljali svoje izdelke na trg.¹¹⁵ Toliko bolj so se donosne trgovine z železom lotili nemeščanski trgovci, ki so razpolagali z večjimi kapitali in boljšimi trgovskimi zvezami. Morda je Waldtreich imel kakšne zveze tudi s trgovino živega srebra, ki jo je imela v rokah država oziroma pooblaščen komisionarji. V njegovi zapuščini sta bili pismi notranjeavstrijskega svetnika dvorne komore barona Abondija Inzaghija, korespondenca se je nanašala na obračun iz leta 1672. Inzaghi je reorganiziral trgovino z živim srebrom in jo je dejansko vodil več kot eno desetletje. Waldtreich je bil v poslovni zvezi z Avrelijem Rezzonicom, komisionarjem za prodajo živega srebra v Benetkah.¹¹⁶

K večjim poslovnim uspehom v primeri s trgovci-meščani so nemeščanskim velikim trgovcem pripomogle razne ugodnosti finančnega in komercialnega značaja. Izvoz blaga na osnovi apalta ali posebnih izvoznih dovoljenj je bil nekak monopol, ki je trgovcem s takimi pravicami zagotavljal bogat zaslužek. Waldtreich in Zergoll sta sodelovala v trgovskih družbah s privilegiranimi dunajskimi veletrogovci Barthalottijem, Pestaluzzijem in Zaninijem gotovo zato, da sta bila deležna ugodnosti, ki so bile združene z njihovimi privilegiji.

Trgovske zveze s Trstom in Benetkami so bile že stare, toda pri Waldtreichu in Rigoniju je videti, da ni šlo le za občasne posle, temveč za stalno navzočnost in opravljanje trgovine v obeh obmorskih mestih. Najbrž je obseg poslov zahteval, da sta bila ljubljanska trgovca zastopana v Trstu in Benetkah z lastno trgovino oziroma trgovsko družbo za vzdrževanje zveze s tujim tržiščem. Obenem so mogla ta zastopstva opravljati spedijske posle, ki so bili v zvezi z izvozom in uvozom, kajti za odpremo in prevoz blaga je moral poskrbeti trgovec sam.

Waldtreich je raztegnil trgovsko in denarno poslovanje proti severu do Gradca in Dunaja. V Gradcu je imel zastopnika, sam je po trgovskih poslih obiskoval to mesto, kjer je bil v ožjih poslovnih stikih s trgovcem in menjalcem M. Schöfferrjem, ki je bil skupaj z njim pri več trgovskih družbah. Zveze z Dunajem so segale čez običajne trgovske poslovne

¹¹⁵ Valenčič, n. o. m. str. 106 in 133 sl.

¹¹⁶ AS, Zap. inv. Waldtreich št. 10, 93; Srbik, Der staatliche Exporthandel..., str. 17 sl., 19 sl., 162 op. 6.

odnose, s tremi dunajskimi veletrgovci je bil v trgovski družbi, z enim izmed njih pa je bil v denarnih zvezah, ko je opravljajal posle plačilnega prometa. Zdi se, da je ta usmerjenost proti središču države bila nov pojav, v razvoju ljubljanskega gospodarstva. Razlog za spremembo je treba iskati delno tudi v absolutizmu in centralizaciji državne oblasti v središču države, na Dunaju. Koncentracija uprave in državnih financ je pospeševala koncentracijo kapitala in posredno tudi trgovine v istem središču. Na Dunaju se je v drugi polovici 17. stoletja pomnožilo število privilegiranih trgovcev, ki naj bi po svojem privilegiju trgovali en gros z inozemskim blagom, dejansko pa so kupovali tudi domače proizvode in jih na drobno prodajali. Vkljub temu so uživali trgovske in finančne ugodnosti.¹¹⁷ Zveza z dunajskimi bankirji in privilegiranimi trgovci je postala privlačna za trgovce v drugih deželah.

Pri trgovcih, ki jih obravnavamo, ni nikakih omemb o trgovskih zvezah z Beljakom, Salzburgom in raznimi bavarskimi mesti, ki so se dokaj pogosto omenjale pri trgovcih 16. in tudi še v prvi polovici 17. stoletja. Verjetno je, da so take zveze postale redkejše in slabše, vzrok je bil morda v gospodarskem propadanju gornjenemških mest od konca 16. stoletja naprej.

Čeprav so Waldtreich, Zergoll in Rigoni razpolagali z velikimi kapitali in so imeli razpredene trgovske in denarne zveze, to ni zado-stovalo, da bi takrat ljubljansko trgovstvo upoštevali pri načrtih za organizacijo avstrijske zunanje trgovine. Ob načrtih za uvedbo trgovine z Nizozemsko preko Trsta so dunajski veletrgovci kranjske zelo podcenjevali, dasi so nekateri izmed njih bili Waldtreichovi trgovski družabniki. Kranjskih trgovcev niso imeli za sposobne, da bi stopili v stike s holandskimi trgovci. Ravno tako je bilo, ko se je notranjeavstrijska komora ukvarjala z načrtom, da bi živo srebro inozemskim kupcem prodajali v Idriji ali pa vsaj v Trstu ali Beljaku, ne pa iz skladišč pri komisionarjih v Benetkah in Amsterdamu. Temu načrtu so nasprotovali trgovski svetovalci, ki so povečini pripadali dunajskim veletrgovcem. Eden izmed njihovih ugovorov je bil, da v Notranji Avstriji ni bilo mesta, od koder bi mogli korespondirati z velikimi svetovnimi tržišči ter da v Ljubljani in v Gradcu ni bilo menjalcev in trgovcev, ki bi jim mogli amsterdamski trgovci neposredno z menicami nakazovati plačilo za prevzeto živo srebro.¹¹⁸ Ta pomislek gotovo ni bil v celoti upravičen, kajti Waldtreich je bil sposoben opravljati plačila v menicah tudi za večje zneske. Najbrž je ugovor narekovala želja dunajskih veletrgovcev, da bi bili sami vključeni v ta posel.

Tudi Raigersfeldova sodba o kranjskem trgovstvu, ki jo je zapisal kakšnih 70 let pozneje, ni bila ugodnejša. Menil je, da je v deželi zelo malo trgovcev, ki se ukvarjajo s trgovino na veliko in da je ta trgovina malo uspešna, ker smejo v deželi trgovati le meščani, ki pa imajo malo kapitala in malo kredita, zunaj mestnega ozidja pa še ta kredit preneha.

¹¹⁷ Srbik, Der staatliche Exporthandel..., str. 77.

¹¹⁸ Srbik, Der staatliche Exporthandel..., str. 79.

Od njih je mogoče pričakovati le malo trgovanja s tujimi deželami, ker vejo o trgovini tako malo kot o neznanih deželah. Kot velike trgovce, ki so uspešno trgovali in so zapustili velika premoženja, je navedel le Zergollerna, Schellenburga, Codellija in škofjeloškega Oblaka; Waldtreicha in Rigonija ni omenjal, čeprav je za Rigonija vedel. Štel jim je v zaslugo, da so trgovali na veliko zunaj dežele in jim je premoženje raslo iz tujega denarja. Kar pomnijo ljudje, ni nikoli kak meščan imel take trgovine in si pridobil toliko denarja, da bi lahko pokupil vse meščanske trgovce. Po smrti navedenih velikih trgovcev so njihove trgovine prenehale, ker dediči niso hoteli imeti opravka z meščanstvom.¹¹⁹

Primeri Waldtreicha, Zergolla, Rigonija ter pozneje še Schella in Codellija potrjujejo, da so bila v Ljubljani ugodna tla za razvoj velike trgovine, da pa meščansko trgovstvo morda zaradi premajhne podjetnosti, pomanjkanja trgovskih izkušenj v zunanji trgovini, pomanjkanja kapitala in kredita, teh ugodnih pogojev ni znalo ali ni moglo izkoristiti. Pač pa so jih izkoristili priseljeni tuji trgovci, ki so si v nekaj desetletjih zbrali velike kapitale in jih delno, npr. Waldtreich, uporabili tudi za kredite meščanskim trgovcem. Toda dediči velikih trgovcev, ki so bili plemiči, niso nadaljevali trgovskih poslov svojih prednikov, njihovi kapitali so bili ljubljanski trgovini odtujeni. Več ali manj od slučaja je bilo odvisno, koliko so na njihova mesta stopili drugi sposobni trgovci, ki so pa morali začeti znova. Tako je bil razvoj ljubljanske trgovine v veliki meri odvisen tudi od okolnosti čisto subjektivnega značaja.

Zusammenfassung

ZACHARIAS WALDTREICH, LAIBACHER HANDELSMANN UND BANKIER (1623—1682)

Nach einem Zeitraum von etwa 100 Jahren, als es in Ljubljana nur Kaufleute gab, die ihre Geschäfte im bescheidenen Rahmen geführt haben, traten um die Hälfte des 17. Jh. drei Handelsleute auf, welche sich durch den Umfang ihrer Geschäftstätigkeit und durch die Höhe ihres Kapitals hoch über alle anderen hervorhoben. Die drei Handelsleute waren Zacharias Waldtreich, sein Handelsgesellschafter Franz Zergoll und Franz Rigoni. Alle drei wanderten in Ljubljana ein, trieben Handel, doch wurden sie nicht zu Bürgern. Nach einigen Jahren ihrer Handelstätigkeit in der Stadt verlieh ihnen Kaiser Leopold I. den Adel. Über Waldtreich sind wir genug unterrichtet, über Zergoll und Rigoni sind die Quellen sparsamer:

Z. Waldtreich wurde 1623 in Augsburg geboren als Sohn eines aus Toblach in Südtirol stammenden Kaufmannes, der zur Kaufleutestube gehörte. In Ljubljana wurde er erstmals 1649 als Besucher der Jahrmärkte unter den fremden Kaufleuten und Krämern erwähnt. Doch er liess sich bald darauf in Ljubljana nieder. Er trieb Handel mit Eisen und Tuch, kaufte Getreide ein, um es mit Passbriefen nach Italien auszuführen, und bewarb sich um den Leinwandappalt. Er nahm mit dem Ochsenappaltator Lelio de Luca,

¹¹⁹ AS, Gr A I Dol, fasc. 174, Raisonement ..., str. 41 sl.

dem Grazer Kaufmann und Wechsler Mathias Schöffler und Jakob Pessenhauser in Venedig an der Handelsgesellschaft für Ochsenausfuhr teil. Eine Handelsgesellschaft mit M. Schöffler und J. Pessenhauser richtete er in Venedig auf, um seine Ein- und Ausfuhrgeschäfte zu fördern. Mit den Wiener privilegierten Grosshändlern (Niederlagsverwandten) Dominikus Zanini, Johann Paul Barthalotti, Johann Baptista Pestaluzzi und den Kaufleuten Franz Zergoll und Bosio aus Ljubljana gründete er eine weitere Handelsgesellschaft, wahrscheinlich um an bedeutenden Begünstigungen kommerzieller und finanzieller Natur, die die privilegierten Handelsleute genossen, teilzunehmen. Auch in Triest führte er seine Geschäfte durch eine pro forma Handelsgesellschaft; die Gesellschafter waren sein noch minderjähriger Sohn Anton und sein Neffe Balthasar Waldtreich. In Graz wurde ein Vertreter angestellt, der die Geschäfte besorgte. Waldtreich war weiter an einem Handelsunternehmen in Bohinj beteiligt: dort war ein Eisenwerk, seinen Eigentümern gewährte er mehrmals Darlehen. Auf Grund der Verträge mit der steierischen Landschaft belieferte Waldtreich die Garnisonen an der ungarischen Grenze und den Teil der Militärgrenze, welchen die steierischen Landstände zu unterhalten hatten. Die Besorgung der Geschäfte in der Militärgrenze wurde der Geschäftsstelle in Varaždin übertragen, an welcher M. Schöffler aus Graz und A. Schubez beteiligt waren. Die Belieferung der steierischen Garnisonen an der Ostgrenze erfolgte von Ptuj aus, wo Waldtreich ein grösseres Warenlager unterhielt und mit den dortigen Kaufleuten H. Caccia und O. Bonicelli in Geschäftsverbindung stand.

Waldtreich übte auch in Geld- und Kreditgeschäften eine ausgedehnte Tätigkeit aus. Geldgeschäfte zugunsten des Staates waren eines der Verdienste für seine Erhebung in den Adelstand; in dem Adelsdiplom wurde die Remittierung von Kontributionen und anderer Geldern hervorgehoben. Durch seine Vermittlung leisteten die krainischen Landstände und die Grazer Hofkammer die Zahlungen in der Militärgrenze und Überweisungen der Steuergelder wurden durchgeführt. Das Hochzeitgeschenk im Betrage von 20.000 fl. für Kaiser Leopold I. überwies die Landstände durch Waldtreichs Wechsel an das Wiener Wechselhaus Barthalotti. Seine Kreditgeschäfte waren umfangreich; unter den Urkunden in seiner Verlassenschaft, er starb 1682, befand sich eine Anzahl von Wechseln, Schuldscheinen und anderen Kreditdokumenten, aus denen hervorgeht, dass die Forderungen zur Zeit seines Todes über 170.000 fl. betragen haben. Etwa ein Viertel davon schuldeten die bürgerlichen Kaufleute in Ljubljana. Unter den übrigen Schuldnern stand der Adel an erster Stelle.

Die Forderungen an die Schuldner waren der grösste Posten im Waldtreichs Vermögen. Das Verlassenschaftsinventar führt noch andere bedeutende Vermögensposten auf, Bargeld, Silbergerät, Goldschmuck, Kleinodien, Bilder (unter den Porträten eines des Grafen Fugger), Teppiche, Tapeten, Messing- und Zinngeschirr usw. Waldtreich besass auch ein Haus in Ljubljana. Der ganze Vermögenswert blieb nicht viel unter 200.000 fl. zurück. Waldtreich war einer der wenigen und vielleicht der erste unter den Handelsleuten in Ljubljana, die in jener Zeit über solches Kapital verfügten.

Als ein im Export- und Importhandel kundiger Kaufmann wurde Waldtreich von den Behörden aufgefordert, sich zu dem, in den siebziger Jahren des 17. Jh.-aufgestellten, Plan der Handelsverbindung zwischen den österreichischen Niederlanden und Österreich durch die Adria Häfen zu äussern. Er versuchte einige Bedenken der Amsterdamer Handelsleute zu zerstreuen, indem er die Vorteile hervorhob, welche Holland durch die direkte Einfuhr aus den österreichischen Häfen, mit Umgehung Venedigs, bei einigen Warenarten, z. B. Quecksilber, Stahl, Honig, erwachsen würden. Er machte auf Waren z. B. Eisen, Holz, Leinwand, welche für den Import in Holland nicht in Betracht kamen, doch bei uns günstig eingekauft werden konnten, um sie dann vorteilhaft in Italien abzusetzen, aufmerksam. In seinem Bericht pflichtete Waldtreich dem Vorschlag der Wiener Grosskaufleute bei, welche

sich für den Freihafen in Triest aussprachen. Nach seiner Meinung würde der Freihafen (befreite Scala) für 5 oder 6 Jahre für den Herrscher und das Land kein Präjudiz bilden; durch die Begünstigungen würden die Holländer herbeigezogen werden.

Franz Zergoll, Waldtreichs Handelsgesellschafter, wurde von Raigersfeld 70 Jahre später als erster unter den Handelsleuten in Krain, die sich en gros mit Aussenhandel beschäftigten und grosse Vermögen hinterlassen haben, genannt. Er kam aus Görz. Sein Vater Georg befasste sich mit Handelsgeschäften, die sein Sohn Franz nach dessen Tode weiterführte. Er trieb zusammen mit Waldtreich Eisenhandel und nahm auch an anderen Geschäften in der gemeinsamen Handelsgesellschaft teil. Wahrscheinlich auf eigene Rechnung handelte er mit Textilwaren, Galanterie und Gewürzen. Vom Jahre 1669 bis zu seinem Tode im Jahre 1690 stand sein Name in den städtischen Steuerbüchern. Ihm wurde, als einem grösseren Kaufmann, die jährliche Steuer vom Handel im Betrage von 30 fl. vorgeschrieben. Nach dieser Besteuerung können wir annehmen, das er einen Verkaufsladen für Detailhandel führte. Bei Zergoll trat als Handlungsgehilfe Peter Anton Codelli ein, der später zu einem der kapitalkräftigsten Grosshändler wurde. Über die Höhe von Zergolls Geschäftskapital sind wir nicht unterrichtet. Er besass ein Haus in Ljubljana und kaufte das Schloss Turen an der Ljubljana.

Franz Rigoni war aus Split: er lebte einige Zeit in Bakar und hatte die Herrschaft Cabar und andere Güter in Bestand oder Verwaltung. Nach Ankunft in Ljubljana befasste er sich mit Eisen- und Viehhandel, wahrscheinlich auch mit anderen Waren. Er betrieb Handel noch in Triest und in Venedig. Eine seiner Handelsstellen befand sich in Sava, einem Ort mit einem Eisenwerk. Sein Kapital benutzte er auch für Kreditgeschäfte. Den krainischen Landständen gewährte er in ihren Geldnöten Darlehen gegen Verpfändung der Einkünfte bei dem Mitteldingsamt in Triest und den Filialämtern, die ihm zur Verwaltung übergeben wurden. Zur weiteren Sicherheit des Darlehens musste die Landschaft noch die Steuereinkünfte dreier Grundherrschaften versetzen. Rigoni schloss mit den Hofstellen einen Vertrag zur Lieferung einer Anzahl von Kavalleriepferden. Da er den Lieferungsvertrag nicht einhielt, liess ihn die Grazer Hofkammer auf dem Schloss von Ljubljana einsperren, wo ihn im Jahre der Tod erreichte. Sein Vermögen soll über 500.000 fl. betragen haben, nach Raigersfeld sogar 600.000 bis 700.000 fl., was wir aber als übertrieben ansehen müssen.

Die Erweiterung der Geschäftstätigkeit und der Kapitalbildung im Grosshandel wurde durch damalige wirtschaftliche und politische Zustände begünstigt. Die bürgerlichen Kaufleute waren zu wenig unternehmungslustig, sie hatten nicht genug Erfahrungen im Aussenhandel, auch nicht genug Kapital und Kredit um die günstigen Umstände auszunützen. Die Gelegenheit wurde von fremden zugewanderten Handelsleute wahrgenommen, und sie haben sich mit ihrer Handlungstätigkeit in einigen Jahrzehnten grosses Kapital erworben um es, wie z. B. Waldtreich, auch für Kredite an bürgerliche Kaufleute zu verwenden. Doch die Nachfolger der Grosshändler, die alle in den Adelstand erhoben worden sind, setzten die Geschäfte ihrer Vorgänger nicht fort. Ihr Kapital wurde dem Laibacher Handel entfremdet. Es hing mehr oder weniger vom Zufall ab, ob an die Stelle der verstorbenen andere fähige Kaufleute getreten sind. So haben die Umstände ganz subjektiver Natur die Entwicklung des Handels beeinflusst.

Jože Šorn

PROIZVODNJA SVINCA V OSREDNJI SLOVENIJI
MED LETI 1840 IN 1918

Ko študiramo zgodovino svinčarstva na slovenskem ozemlju južno od črte Dobrač—Peca, vidimo, kako izstopajo naslednje tri posebnosti: 1. Nosilec te rudarske in fužinarske dejavnosti je — gledano zemljepisno — Šmartno pri Litiji z okolico, zaostajajo Knapovže, aktivnost v okolici Jesenic pa je komaj kaj več kot omembe vreden pojav; 2. Osrednja Slovenija se po izdatnosti izkopa in taljenja še zdaleč ne more primerjati z vodilnimi in zelo starimi središči Bleibergom (nad Beljakom) na prvem mestu, Rabljem na drugem mestu, končno s področjem Mežica—Peca; 3. Tako Šmartno kot Knapovže se uveljavita sorazmerno pozno, v glavnem nekaj let pred marčno revolucijo. — Kar je svinčarstva v ostalih slovenskih predelih pod črto Dobrač—Peca, je domala le geološka zanimivost.¹

Uvodno kopanje (1780—1820). Seveda so svinčevo rudo kopali in talili v široki okolici Ljubljane že precej časa pred začetkom 19. stoletja, — na primer Valvasor govori kar veliko o Knapovžah in idrijski rudarski strokovnjaki so med leti 1736 in 1766 temeljito pregledali hribovje od Litije do Radeč, — toda tu nam gre za eksploatacijo svinčeve rude, taljenje v metalni svinec in za porajanje posebne skupine mezdnege delavstva v moderni dobi, torej za čas od zelo vidne konjunktore nekaj let pred marčno revolucijo do konca prve svetovne vojne.

V tem času je izkazovalo svinčarstvo osrednje Slovenije dve po strukturi zelo različni konjunkturi; cezura je pasivno desetletje 1867 do 1877. Če hočemo okoliš Jesenic še obdelati v okviru te razprave, ga moramo postaviti na uvodno mesto, ker ne spada — podobno kot začetno tipanje v Knapovžah — še v nobeno od obeh konjunktur. Ta uvodna dejavnost je splahnela v splošni krizi po likvidaciji Ilirskih provinc.

Uvodno dejavnost v gorenjskem kotu je predstavljala skromna aktivnost štirih podjetnikov: Josefa pl. Schegalle in njegove vdove Elizabete, pozneje poročene Lukman, potem Leopolda Ruarda s Save, dalje Jožefa Zerovica iz Knapovž, končno Lovra Razingerja iz Podkórena.

Osnovni podatki o teh podjetnikih so naslednji: Železarski podjetnik v Beli peči Schegalla je poletil 1780 in pozneje tako tu kot v širši

¹ Za takšno dejavnost je obilica podatkov v vseh citiranih rudarskih knjigah. Množično rudosledenje po vseh kottiških Slovenije nas sicer opozarja na zanimanje ljudi za rudarska dela, toda zaradi pomanjkanja investicijskega kapitala, še veliko bolj pa zaradi neznatnosti rudnih in rudninskih zalog (izjeme so premog, železo, delno svinec) so imela rudosledna dela po ogromni večini vrednost amaterskega navdušenja.

okolici, zlasti še v Rižah nad železarskim Javornikom rudosledil in tudi kopal svinčevo rudo.² Prav v Rižah je potem postavil vse naprave za drobljenje in pranje svinčeve rude. Ker se je izkazalo, da je zaloga za tolikšna, da se gospodarsko spleča taliti jo v lastni režiji, je v Kranjski gori postavil peč za taljenje rude. Čeprav je koncesijo zanjo prejel že leta 1784, nekako šest let ne slišimo o njej in njenem delu nobene otipljive vesti.³

Zdi se, da je počasi opustela, ker bi sicer Elizabeta Lukman poleti 1795 ne prejela *ponovno* dovoljenja za taljenje svinčeve rude.⁴ Izmed vseh treh gorenjskih svinčarnarjev, namreč El. Lukmanove in Ruarda, ki je prevzel Bucellenijevo koncesijo iz sredine 18. stoletja, ter Lovra Razingerja, ki je leta 1821 kupil peč od Lukmanove, je nakopala še največ rude in pridobila še največ metalnega svinca prav Lukmanova.

Ruardu so svinčevo rudo kopali le njegovi kopači železove rude v hribih nad Jesenicami, Razinger pa jo je iskal in odkril še na drugih mestih v Karavankah, zlasti na primer v Boncli (fara Koroška Bela), toda proizvodnja metalnega svinca je bila tako skromna, da je ni zapisala nobena statistika. Ko so leta 1829 prepisali vse entitete na Lojza Razingerja, so s tem opravili v bistvu samo formalnost, kajti Lojz se med kopači svinčeve rude ne omenja nikdar več.⁵

Skrajnemu gorenjskemu kotu so se kmalu pridružile Knapovže, rudarski zaselek v neposredni bližini vasi Topol pod Katarino (nedaleč vasi Sora pri Medvodah). Že leta 1787, še bolj pa v letih 1790—1793—1795 so kar precej rudosledili svinec okoli Knapovž,⁶ toda otipljivejši uspeh je imel šele Jožef Žerovic (Scherowitz, Scheroviz in podobno), posadni mojster v idrijskem rudniku živega srebra. Ni nevažno poudariti, da je Žerovic prišel v Knapovže prek rudniškega področja Škofje pri Podjelovem brdu, kjer je leta 1796 iskal baker in srebro.⁷ Toda raje je šel naprej in se v naslednjem letu osredotočil na rudosledenje svinca v Knapovžah.⁸

Tudi Žerovic je imel phalnico z dvema stopama za drobljenje rude in navadni talilni ogenj, torej peč, ki je bila visoka dva do tri metre. Ko je leta 1817 umrl, je še tisto nekaj dejavnosti zastalo za več desetletij.⁹

Na kratko opisana uvodna dejavnost je bila tako skromna in neredna, da zanjo ne moremo narisati diagrama; dovolj bo, da jo zapišemo v obliki razpredelnice (vse v tonah):¹⁰

² Arhiv Slovenije, Ljubljana (AS), Rudarska knjiga, signatura M 8, str. 216, dalje Rudarska knjiga M 9, str. 14—15 in 19. — Kjer ni drugače označeno, se hrani arhivsko gradivo v cit. Arhivu Slovenije.

³ Rudarska knjiga M 13, str. 11.

⁴ Rudarski knjigi M 13, str. 11 in M 27, str. 179; dalje Gub. arh., Reg III, fasc. 111 za leta 1795—1809.

⁵ Rudarski knjigi M 13, str. 11 in M 27, str. 179.

⁶ Rudarski knjigi M 9, str. 34 in 72, in M 10, str. 37 in 55.

⁷ Rudarska knjiga M 10, str. 66.

⁸ Prav tam, str. 74 in 147.

⁹ Rudarski knjigi M 11, str. 94, in M 28, str. 323.

¹⁰ Gub. arh., Reg III, fasc. 111 za leta 1793—1809; za leto 1815 prim. Gub. arh., fasc. 58 za leta 1817—1834.

Leto	Lukman	Ruard	Žerovic	Skupaj
1798	14,2			
1800	7,6			
1801	6,2	18,2		
1803	5,6			
1804	41,4			
1805	11,2			
1809	4,0	1,1	0,6	5,7
1815				19,0
1816	8,5			

V vmesnih letih niso kopali in talili, ali pa je bilo obojega tako malo, da količine ne registrira nobena statistika. Iz navedenih podatkov v razpredelnici smemo sklepati, da vse tri peči (vsak podjetnik je namreč premogel po eno peč) niso nikoli presegle količine 50 ton svinca.

Ce primerjamo proizvodnjo v osrednji Sloveniji s koroško proizvodnjo, ki je bila absolutno vodilna v habsburški monarhiji, dobimo naslednjo podobo: Leta 1801 so natalili Korošci v svojih pečeh 2271 ton metalnega svinca, Kranjci le okoli 25 ton. Sorazmerje je bilo torej skoraj 1 : 100. — Istega leta so vsi koroški železarski plavži natalili okrog 11.000 ton surovega železa, svinca potemtakem 21 % ali peti del omenjene količine železa; kranjski plavži so natalili okoli 2000 ton surovega železa, svinca pa pridobili komaj 1,3 % te količine ali nekaj več kot stoti del železa. Iz tega sledi, da sta bila železo in svinec prvovrstna montanistična dejavnost na Koroškem, v osrednji Sloveniji pa je tak sloves uživalo samo železo. Bolj ko si se odmikal od črte Dobrač—Peca proti jugu, manj je bilo železa in svinca, zato pa več premoga.

Motnje v proizvodnji in prodaji svinca; uvodni znaki gospodarskega liberalizma (1810—1840). Novembra 1806 je odredil Napoleon blokado Anglije, šest tednov pozneje pa so Angleži odgovorili z zaporo francoskih pristanišč. Avstrija je bila prisiljena, pridružiti se francoskemu sistemu blokade. Ker se za to potezo ni kaj posebno navduševala, se je koroški svinec nemoteno prodajal doma in v Italiji, kamor so ga izvažali prek Trsta. Zaradi trenutne situacije mu je cena znatno poskočila in še tik pred ustanovitvijo Ilirskih provinc, torej pred jesenjo 1809, mu je znašala izrednih 20 goldinarjev za cent ali 56 kg.

Kmalu po ustanovitvi Ilirskih provinc je francoska uprava prepovedala izvoz tudi svinca v preostalo Avstrijo. Da bi nekako zmanjšala nakopičene količine, ki so nevarno dušile nemoteno proizvodnjo svinca, je leta 1811 odredila nakup večjih količin za francosko armado. Tak način reševanja težav je bil vsekakor kratkoročen in ni nudil svetle perspektive; zato ni prav nič čudno, če so bile vse fužine z rudniki vred poleti 1813, ko je pričela avstrijska armada izrivati iz Provinc francosko vojsko, v prav nezavidljivem položaju.

Zlom Napoleonovega cesarstva so tudi v Jadranu oddaljeni Angleži hitreje izkoristili kot pa domači Avstrijci. Vzroki za ta pojav, ki so že posledica tehniške revolucije, so notranjeavstrijsko industrijo nekaj časa krepko pestili. Angleži so tudi s svojim svincom vdrlji v Trst in brez

posebnih težav spustili ceno za cent celo na 11 goldinarjev 15 krajcarjev (padeč cene za ok. 45%), torej na sâmo mejo avstr. rentabilnosti.

V tem času je torej tehniška revolucija zajela Anglijo že zelo na široko. Tolikšno znižanje cene za svinec so Angležem omogočili predvsem trije čini. Najodločilnejši je bil ta; da so svinčevo rudo talili s pomočjo premoga. Zaradi te tehniške novosti jih je stalo taljenje enega centa rude le 45 avstrijskih krajcarjev, Korošce z njihovim lesom pa točno trikrat več ali 2 gld 15 kr. Avstrija je namreč tedaj komaj poskusno uvajala premog v proizvodnjo; koroški svinčarji pri vsem tem niti niso imeli v svoji bližini kakšne omembe vredne zaloge kvalitetnega premoga. Večja eksploatacija premoga je pričela v glavnem šele precej po letu 1820; in zamujenega časa ni bilo lahko nadoknaditi. — Drugi element sega v področje mezd. Angleži so kopali svinčevo rudo na Škotskem, kjer so bile mezde bistveno nižje od mezd za enako delo na Koroškem. — Tudi tretji element je bil na strani Angležev: prevoz po morju do Trsta je bil cenejši od cestnega prometa med Koroško in Trstom. V rudniku Rabelj je znašala proizvodna cena za cent metalnega svinca nekaj manj kot polnih 9 gld, v Bleibergu nekaj manj kot 10 gld. Prevoz iz Koroške do Trsta je stal od 1,5 do 2 gld. Upoštevajoč razne stroške je Rabelj prodajal v Trstu komaj še z dobičkom. Bleiberg pa že z izgubo.¹¹ Angleži so imeli pri ceni 11 gld 15 kr še vedno dobiček.

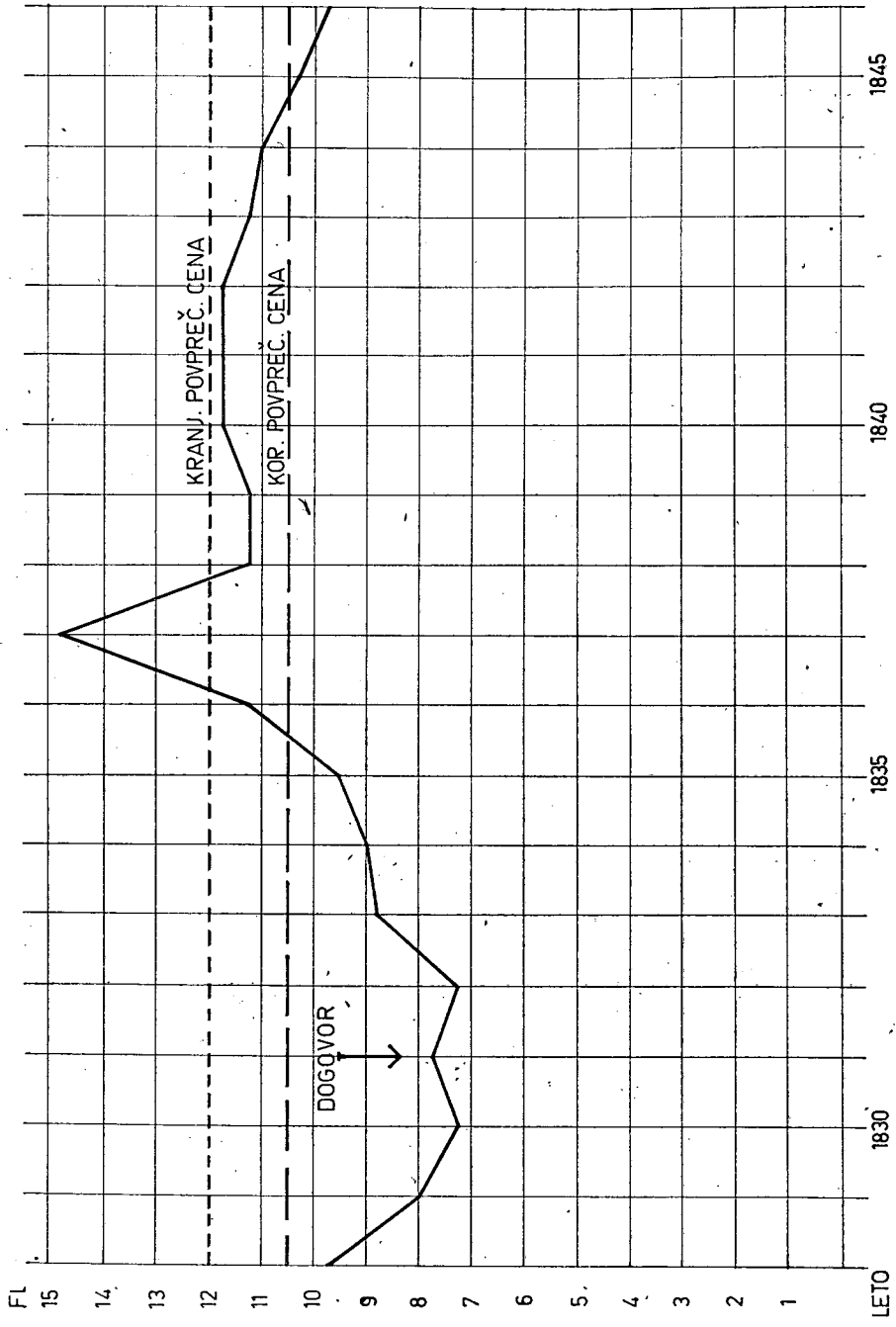
Zaradi takega položaja je bila potrebna tudi pomoč države, da so koroški svinčarnarji le še obdržali tržišče, ki jim je že uhajalo iz rok. Vsi podjetniki z ozemlja bivših Provinc so leta 1824 kolektivno prosili za odstranitev ovir v montanistikumu in država je sprejela carinske postavke in druga plačila. Vse to je še največ koristilo svinčarnarjem beljaškega okrožja (Bleiberg, Rabelj), kjer so na primer leta 1815 proizvedli 2337 ton metalnega svinca, manj pa celovškemu okrožju (Pliberk, Peca, Železna Kapla), kjer so pridobili le 408 ton, vsa dežela skupaj 2745 ton metalnega svinca.¹²

Tako se je domača proizvodnja popravila, toda povečala se je tudi zmogljivost tuje konkurence. Leta 1827 je vsa Koroška pridobila 3909 ton metalnega svinca, kar pomeni povečanje proizvodnje skoraj za 46 odstotkov v primeri z letom 1815 in povečanje za 72% z ozirom na leto 1801. Ne bi se zadrževali pri tolmačenju te konjunktore, želimo le opozoriti na to, da ji je resno grozila nova močna konkurenca. Na svetovnem tržišču se je namreč v prav kratkem času uveljavila Španija, in ta je v določenem trenutku Korošcem skoraj zaprla izvoz iz Avstrije.

Še leta 1829 je skušala koroška deželna oblast urediti razmere, kakor je vedela in znala. Toda brez državne pomoči spet ni šlo. Tokrat so rešitev nakazali v obliki izredno pomembne organizacijske novosti: politična oblast je namreč dovolila, da so podjetniki ustanovili privatno združenje, ki je imelo *močno potezo modernega kartela*. Vedeti moramo, da je do združenja prišlo v času tehniške revolucije in da nima nobene

¹¹ Gub. arh., fasc. 58 za leta 1817—1834.

¹² Prav tam.

podobnosti s koncentracijo podjetij v roki nekakšne zadruga, delniške družbe ali sicer homogene lastniške združbe! Ko je država izčrpala vse svoje možnosti, je napotila podjetnike k medsebojnim privatnim dogovorom v smislu gesla »pomagajte si sami, da premagate konkurenco in da pri tem ostanete rentabilni«.

Tako je leta 1830 cesar dovolil oziroma »odločil«, da je lastnikom rudnikov, fužin in podobnih podjetij na prosto dano, da ustanovijo društva za prodajo montanskih izdelkov po vzorcu Skandinavije.¹³ Zato je morda kar tega leta, vsekakor pa l. 1831 že obstajalo v Bleibergu nad Beljakom združenje svinčarnarjev.¹⁴ V bistvu je bil to pogodbeni dogovor podjetnikov za fiksiranje in obdržanje cen svojih proizvodov; podpisan je bil torej kartel cen. Ta kartel cen je seveda veljal za domače tržišče; ker ni bil podpisan noben mednarodni kartel, je jasno, da so na svetovnem trgu veljale konkurenčne cene. Profit so si podjetniki zajamčili le z visoko ceno doma. Priloženi diagram domačih cen potrjuje to dovolj zgovorno (gl. str. 353).

Če je dvajset let pozneje koroški železarski strokovnjak Josef Schlegel (tudi direktor prevaljske železarne) predlagal zaradi padanja cen železa in hudega boja s konkurenco »sestop« vseh domačih proizvajalcev tračnic, da bi tako preprečili kvarjenje cen,¹⁵ je samo prenesel teorijo in prakso kartela cen iz svinčarske v železarsko stroko, sedaj seveda v že precej bolj razviti obliki gospodarskega liberalizma.

Komaj so svinčarski podjetniki zadovoljivo premagali špansko konkurenco in ustvarili kartel cen, že se je spet pojavila podobna težava mednarodnega značaja. Nemški Zollverein, ki se je vse bolj krepil od začetka tridesetih let 19. stoletja, je v zaščito svojih članic določil leta 1836 sorazmerno visoko uvozno carino zlasti za dva proizvoda, ki sta Koroški veliko pomenila: za svinčevo belilo in za metalni svinec.¹⁶ Ker v tem primeru ni šlo zgolj za gospodarski pojav, ampak tudi za političnega, je avstrijska administracija izraziteje intervenirala v korist koroškega svinca.

Prva domača konjunktura (1841—1867). Tako zaradi opisanih perturbacij kakor zaradi izrazitega pomanjkanja investicijskega kapitala v dolgi vrsti let po restavraciji se začetna proizvodnja svinca v osrednji Sloveniji ni mogla nadaljevati in zato tudi ne biti deležna ugodnih cen po sklenitvi kartela. Več kot prvih dvajset let predmarčne dobe je vladalo v svinčarstvu tu popolno mrtvilo. Izjema je seveda rudosledenje, ki pa nima nobenega gospodarskega učinka. Sele v začetku štiridesetih let so oživela pomembnejša dela v Knapovžah in v Šmartnem pri Litiji.

Najprej želimo na kratko opisati dejavnost v Knapovžah. Večja in obetavnejša rudosledna dela je tu pričela leta 1841 posebna družba.¹⁷ Ta

¹³ Gub. arh., Reg VIII, fasc. 31, 1834—1840, 3.

¹⁴ Prav tam, Reg VIII, fasc. 31, 1834—1840, 2.

¹⁵ Prim. moja oceno I. Mohoričeve Industrializacije Mežiške doline, Zgodovinski časopis XII—XIII, 1958—59, str. 350.

¹⁶ Prim. op. 13.

¹⁷ Österreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen, IV. Jgg, Wien 1856, str. 253 (Cit. Österr. Zeitschrift).

je prešla od neformalne oblike v formalno firmo šele po 13 letih rudoslednih del. Dne 14. aprila 1855 je bila pravno ustanovljena in protokolirana Rudokopna družba Knapovže (Bergbau Gesellschaft Knappousche). Sestavljali so jo Josef grof Auersperg, Fidelis Terpine, Primož Hudovernik, trije izmed baronov in baronic Zois, Valentin Zeschko, Daniel Detela, itd.¹⁸ Vse manj izdatna žila svinčeve rude, ki že tako ni bila bogata (saj so rudosledili 13 let!), je terjala dodatne investicije. Obstoječa družba jih ni zmogla, zato se je leta 1859 konstituirala nova,¹⁹ ki je imela namen, da prejšnjo kupi. Staro družbo so črtali iz seznama firm aprila 1860, novo pa protokolirali 30. junija 1861.²⁰

Glavna direktorja v novi Svinčarski združbi v Knapovžah (Bleigewerkschaft in Knappousche) sta bila Ljubljancana bankir in trgovec Jacob Cohn Mayer in trgovec Johann Kham, vsi stari deležniki le zgolj lastniki kuksov.²¹ Oba direktorja in financerja sta z zelo spremenljivo rudarsko srečo vodila rudnik 15 let. Končno so bile leta 1875 rudnik ter vse nepremičnine in premičnine prodane na javni dražbi. Od takrat do leta 1892, ko je firma tudi formalno ugasnila, se v rudniku seveda ni delalo.

Knapovski rudnik je imel veliko delavcev, — za leto 1856 jih navajajo 200 (170 moških in 30 žensk), — toda obratovodja je večkrat ponovil zahtevo, da primanjkuje *sposobnih* rudarjev. To se pravi, da kvantiteta ni nadomeščala kvalitete in da sicer vztrajni kmečki delavci niso zlahka pridobili spretnosti poklicnih rudarjev. Po drugi strani je to pomenilo za podjetje, da izdatki za mezde niso v pravem sorazmerju s proizvodnjo rude.

Sledi opis *prve družbe* v Šmartnem pri Litiji. Ne bi se zadrževali pri jeseniškem fužinarju Ruardu, ki je v letih okoli 1838 še vedno samo iskal svinčevo rudo,²² ampak pri dediču teh njegovih entitet tu in drugje v Zasavju, namreč pri Premogokopni združbi v Zagorju ob Savi. Poleg omenjenih kopov svinca je v petletju 1841—1845 in tudi pozneje prejela še nove v Trbovljah, pri Radečah, blizu Sevnice, zlasti še pri Zavrstniku ob Šmartnem pri Litiji.²³ Koncesijo za prvo svinčevo peč v Toplicah pri Zagorju je prejela že septembra 1841, za drugo in tretjo septembra 1842, medtem ko so ji polvisoko peč za svinec koncesionirali septembra 1843 (visoka je bila 4,75 m; ostale navadne peči so bile nižje).²⁴ Vse te koncesije je družba dobila s pogojem, da bo uporabljala premog pri taljenju svinčeve in bakrove rude (to je bil v tej dobi zelo čest pogoj!). Prav

¹⁸ Rudarska knjiga M 3, str. 1, dalje Bergbuchs-Urkunden (za ljubljansko rudarsko sodišče) 1851—1855, dokument št. 19. — Junija 1855 je iskala višjega talilničarja; pogoj za sprejem je bilo znanje kranjskega, češkega ali njemu podobnega jezika. — Službo je dobil Rudolf Zemlinsky (Čeh?).

¹⁹ Gewerkenbuch Tom I, str. 93.

²⁰ Firmenprotokoll 1855—1863.

²¹ Vsaj leta 1873 je bil direktor podjetja Michel Angelo Zois; prim. Bergbuchs-Urkunden (lj. sod.) 1872—1876, dok. št. 170.

²² Rudarska knjiga M 12, str. 156. — Ruard je imel peč za taljenje svinčeve rude v Savi na osnovi Buccellenijeve koncesije iz sredine 18. stoletja. Sredi 19. stoletja je sem ter tja samostojno še natalil skromne količine svinca (Ruardov arhiv, fasc. VIII). Tudi Kranj. ind. družba je kdaj pa kdaj nakopala nekaj svinčeve rude in jo pretalila v lastni režiji.

²³ Rudarska knjiga M 12, str. 202.

²⁴ Arhiv rudnika Zagorje (ARZ, Zagorje ob Savi), spisi v jamomernici ter v fasciklih IV in VI.

zaradi tega pogoja je združba prejela konec decembra 1843 še koncesijo za štiri peči za pridobivanje koksa.

Prav za prav je združba hotela najprej taliti svinčevo in cinkovo rudo kar v dosedanji železovi visoki peči v Pasjeku, ki jo je tudi prevzela od Ruarda in jo popravila leta 1842, potem ko je bila deset let zunaj obratovanja. Preko poskusov ni prišla; raje se je osredotočila na Toplice pri Zagorju, pri Zavrstniku je zgradila le phalnico s stopami.²⁵ Zaradi kar velike aktivnosti in dobrih naprav je postala Premogokopna združba prvi in pravi modernizator osrednjeslovenskega svinčarstva. Konjunktura za svinec je bila tolikšna, da je združba — kot pravi poročilo jamskega nadzornika — kopala rudo kar na roparski način. Leta 1853 je delalo 160 delavcev, po veliki večini kmečkih fantov iz okoliških vasi. Kolikor rude še ni bilo dovolj, jo je kupovala v Rablju.

Čeprav se je podjetje imenovalo Premogokopna združba, je bila premogokopna le po imenu, dejansko pa vrsto let *podjetje za izkop in taljenje metalnih rud*. To zlahka dokažemo z njeno bilanco za leto 1845, ki pravi, da so investicije v izkop premoga znašale 25 % vseh rudarskih investicij; vloge v izkop metalnih rud pa 75 % vseh rudarskih investicij. Res čisto sorazmerje med premogom in svinčevo rudo je bilo 1 : 2,6 v korist te poslednje (seveda glede naložb).

Bilanco moramo reproducirati, ker nam analiza veliko pove in je prav karakteristična za konjunkturni val v predmarčni dobi (sicer detajlirane postavke so tu združene in jedrnato citirane, razvrščene po višini vsot, goldinarji zaokroženi na cele vsote):²⁶

Izdatki

Investicije v rudnike svinca	19.006 fl
Investicije v rudnike premoga	7.292 fl
Investicije v rudnike cinka	5.130 fl
Investicije v rudnike železa	2.602 fl
Investicije v obe cinkarni	19.251 fl
Investicije v pudlarno	12.214 fl
Investicije v svinčarno	4.500 fl
Investicije v pasješki plavž	4.292 fl
Investicije v obrat nezgorljive opeke	1.331 fl
Uradna režiija	8.832 fl
Nakup zemljišč in entitet	8.468 fl
Obresti od najetih posojil	7.276 fl
Razni izdatki	29.911 fl
	Skupaj 130.105 fl

Prejemki

Proizvodnja svinca in cinka	46.133 fl
Widmannova vloga	41.000 fl
Luckmannov kapital	20.000 fl
Habtmannova vloga	10.000 fl
	Skupaj 117.133 fl

Podjetje izkazuje čiste izgube 12.972 fl

²⁵ Prav tam, fasc. IV.

²⁶ Prav tam, fasc. VI.

Daleč na prvem mestu so investicije v rudnike svinca. Premog zastaja, ker je bila tehniška revolucija šele na pohodu (industrija, železnica). Glede rudnika cinka pri Šoštanju je bila direkcija združbe opozorjena že prej, da naložbe ne bodo rentabilne, ker je ruda prerevna (samo 10 % čistine), toda povpraševanje po cinku je bilo tolikšno, da je direkcija le tvegala odkop v širokem obsegu. Naložbe so pozneje opustili in prešli na nakup rude v Rablju. Investicije v obe cinkarni (tisto v Lokah so kmalu ukinili) so bile zelo rentabilne, saj je združba imela v Toplicah že najmočnejšo cinkarno v vsej monarhiji, medtem ko so bile vloge v pudlarno docela zgrešene. So odsev konjunktura za železo, toda pasješki plavž zaradi pomanjkanja gozdnega železa ni redno obratoval, dovoz koroške rude ali surovega železa v zakotni obrat pa ne bi izkazoval dobička. V postavki »Razni izdatki« so skrita izplačila za mezde.

Medtem ko sta vlogi Widmanna in Habtmanna redni vlogi dveh članov združbe, gre pri Lukmannu, znanem ljubljanskem grosistu, za kratkoročno posojilo, ki seveda ne bi bilo potrebno, če bi združba opustila naložbe v pudlarno. Zanimivo je, da med prejemki ni izkazan dobiček od prodaje premoga. Ali ga sploh ni bilo ali pa imamo pred seboj nepopoln osnutek bilance. Verjetnejša je prva možnost, kajti čista izguba je že fiksirana.

Sicer je res, da bilanca dokumentira le eno poslovno leto, toda zaradi konjunktura za cink in svinec in ob dejstvu, da železnica skozi Zasavje še ni redno obratovala, je skoraj gotovo, da bistveno drugačne podobe bilance neposredno pred in po citiranem letu niso imele. Ko je stekla železnica in je število industrijskih obratov naraslo, se je združba vse bolj osredotočila na premog; plavž v Pasjeku je prodala z gozdovi vred leta 1856, opustila pudlarno že pred tem, v letih 1861—1862 opustila manjšo železarsko fužino blizu Šmartnega, opustila izkop svinčene rude in proizvodnjo metalnega svinca (glede bakra ni nikoli prešla meje poskusov),²⁷ obdržala pa brezkonkurenčno cinkarno. Končno imamo dokaz za to, da se je združba vse bolj osredotočila na premog, tudi v dejstvu, da so pričeli 1865 graditi in naslednjega leta končali 1600 m dolgo konjsko železnico od premogovnika v Toplicah do železniške postaje Zagorje. Najmočnejši dokaz preusmeritve v premogovništvo pa je odkup vseh rudnikov Združbe c. kr. priv. Ljubljanske čistilnice sladkorja leta 1862.

Kmalu za to združbo se je v okolici Šmartnega zasedrila tudi *družina podjetnikov Baumgartner*. Na dan 30. decembra 1845 je ljubljanska družba Ivan Baumgartner & Co prejela v Pólsniku več kopov za svinčovo rudo in iz njih ustvarila kompleks, ki mu je dala ime Pólsnik I. Tu so bili deleži razdeljeni takole: ljubljanski grosist Ivan Baumgartner 34 %, koroški železarski podjetnik Peter Mayerhofer 33 %, direktor ljubljanske cukrarne Carl Kranz 23 %, Franz Wieland 10 %.²⁸ Istega dne je ta skupina prejela še kompleks Pólsnik II — in tretjega Na jezeh (pri Šmartnem), ki si ju je enako razdelila v omenjenem sorazmerju in je

²⁷ Rudarska knjiga M 3, str. 239.

²⁸ Rudarska knjiga M 12, str. 206.

bilo podobno razmerju tudi pri premogovniku Šemnik II blizu Zagorja ob Savi.²⁹ Vsi trije kompleksni skupaj so bili rudarska osnova podjetja »Rudnik svinca pri Šmartnem« (Bleibergbau bei St. Marein).³⁰

Nekako šest mesecev pozneje je družba smela v Šmartnem postaviti poskusno talilno peč po — novost! — severnoameriški talilni metodi (vendar prek poskusov ni smela). Zaradi tega je šele v februarju 1849 prejela koncesijo za dve peči blizu Šmartnega s pogojem, da bo talila samo s premogom in šoto.³¹ Drobilnico rude s pritikinami je imela v Spodnjem Logu ob Savi.³² Izmed vseh svinčarskih podjetnikov te dobe je imel Baumgartner še najmanj delavcev: leta 1853 le 115 (90 moških in 25 žensk).

V lastništvu deležev so kmalu nastopile spremembe: leta 1852 je izstopil Peter Mayerhofer ml., kosár s Koroškega,³³ od leta 1859 dalje pa so deleži ljubljanskega Ivana Baumgartnerja prehajali na tržaškega Jožefa Baumgartnerja.³⁴

Nekaj pred tem, leta 1854, je Jožef Baumgartner v družbi s Carlom Kranzem prejel posebne kope svinčeve rude. Svojo družbo sta imenovala »Združba Jožef Karel za kopanje svinca v Šmartnem« (Josef Carl Bleibergbau Gewerkschaft zu St. Marein).³⁵ Ob vstopanju tržaških Baumgartnerjev v staro družbo se je razširila vest, da jo bodo s pomočjo nove preobrazili v delniško družbo in da bodo montirali parni stroj 12 KM.³⁶ Misel se ni uresničila, pač pa so izpeljali naslednja dela: postavili so drobilnico rude in separacijo, 363 m dolgo ozkotirno železnico od drobilnice k talilnici ter 255 m dolg »vodovod« od nekega potočka k separaciji. V decembru 1862 so vse te naprave že delovale,³⁷ po kaj pogosti takratni praksi so šele naknadno prosili in prejeli koncesijo za vse te nove naprave. Istočasno je dal Jožef črtati entiteti Pólsnik I in II ter drobilne in druge naprave v Spodnjem Logu, ki so bile Ivanova last.³⁸

²⁹ Prav tam, str. 201.

³⁰ Prav tam, str. 208, in Rudarska knjiga M 1, str. 513, 521, 529. — Ne gre za neko Šmarje (St. Marein), ampak za določeno Smartno (Set. Martin) pri Litiji. Katastralne mape iz predmarčne dobe (hrani jih AS) nimajo niti v neposredni niti v bolj oddaljeni okolici Litije ali Šmartnega nikjer vrisanega ledinskega ali krajevnega imena Šmarje. Da je Šmarje = Smartno, so mi potrdili tudi nekateri dobri poznavalci krajevne zgodovine, zlasti tov. Jože Stare, Smartno št. 3. Sicer pa tudi uporabljeni viri ne dopuščajo dvoma: podjetje »Rudnik svinca bei St. Marein« je imelo dve peči 'in Set. Martin'. Gre torej za popačenje Smartna v Šmarje.

³¹ Rudarska knjiga M 13, str. 27 in 28.

³² V isti vasi je 26. maja 1849 dobil koncesijo za pralnico svinčeve rude in phalnico s 5 stopami tudi Friedrich baron Steiger-Mantricher; toda tudi ta je bil eden izmed tistih »podjetnikov«, ki jih je vabila k delu konjunktura, a so bili njihovi uspehi enaki ničli. Rudnik z vsemi napravami je 7. aprila 1851 kupila družba ljubljanskega Baumgartnerja; osem let pozneje je vse prešlo v last tržaškega Baumgartnerja (Rudarski knjigi M 1, str. 573, in M 13, str. 30).

³³ Bergbuchs-Urkunden (lj. sod.) 1851—1855, dok. št. 17.

³⁴ O udeležbah Karoline Baumgartner iz Trsta pri svincu in premogu prim. še Bergbuchs-Urkunden (lj. sod.) 1856—1859, dok. št. 95.

³⁵ Bergbuchs-Urkunden (lj. sod.) 1856—1859, dok. št. 11.

³⁶ Namest. arh., fasc. 28, 6—7.

³⁷ Bergbuchs-Urkunden (lj. sod.) 1860—1866, dok. št. 39, in Rudarska knjiga M 3, str. 199.

³⁸ Upniki stare družbe, ki ji je večji del entitet ugasnil novembra 1862, so bili: Peter Mayerhofer ml. z 18.000 fl, Carl Kranz in Mihael Suštersič skupaj s 50.000 fl, Jožef Pugel s 35.000 fl, Ivan Kosler s 40.000 fl, Jožef Kosler iz Trsta z neznano vsoto (Rudarska knjiga M 1, str. 505). — Gre za skupno upniško vsoto najmanj 143.000 fl, ki se pa po vsej verjetnosti ne nanaša samo na svinčarsko dejavnost tvrdke Ivan Baumgartner & Co, ampak na vso njeno rudarsko aktivnost, torej tudi na premogovništvo v Šemniku. — Vsekakor je vsota dokaz, da že zgodaj v začetku gospodarskega liberalizma s kapitalom npr. 150.000 fl, ki je v predmarčni dobi predstavljal zadostno osnovo, nisi mogel nič več uspešno konkurirati v že tako dragem rudarstvu.

Tako je tržaški Baumgartner absorbiral ljubljanskega brez delniške družbe — in to je bila velika napaka. Gospodarski liberalizem je bil na pohodu in je drobil grösistične tvrdke, forsiral pa delniške družbe.

Jožef-Karlova združba ni že od leta 1865 dalje nič več mogla plačevati rudarskih davščin, — ali z drugimi besedami: postala je nelikvidna. Ustavila je vsa dela, čeprav se je komaj modernizirala. Tudi preostanki stare družbe (kompleks Na jezeh itd.), ki so bili Jožefova last, so dočakali isti konec. Vse to je kupil leta 1868 na dražbi znani kapitalist dr. Oskar Pongratz³⁹ za ceno, ki je bila »brez primere nizka«.

S tem smo končali zunanji opis nosilcev prve konjunktore. Treba pa je še spregovoriti o njenih karakteristikah, o njenem mestu v okviru avstrijske proizvodnje metalnega svinca, zlasti pa o padanju cen svinca kot o glavnem vzroku za njeno recesijo.

Do leta 1849 je bila nosilec proizvodnje metalnega svinca Premogopna združba; torej je njena proizvodnja obenem proizvodnja osrednje Slovenije oziroma Kranjske. Leta 1844 je še znašala 140 ton, poskočila nato na 162 ton, leta 1846 pa padla na 102 toni; leta 1849 se je povzpela na 197 ton metalnega svinca.

V sedemletju 1850—1856 se je skupna proizvodnja osrednje Slovenije, konkretno torej Premogokopne združbe, obeh Baumgartnerjev in Knapovž že gibala med 424 tonami leta 1850 in 190 tonami leta 1856, vendar s stalno tendenco padanja tonaže. Prav za prav so v letu 1856 imenovano količino proizvedli le v Knapovžah, ker so vsi drugi obrati praznovali.

V dveletju 1857 in 1858 je bila tonaža izredno nizka, ker je Premogopna združba že pričela polagoma opuščati svinec, Baumgartnerji so še upali z investicijami v rudniška raziskovalna dela dvigniti izkop rude in boljše založiti slabo izkoriščene peči, Knapovže pa so hirale zaradi pomanjkanja investicijskega kapitala. Proizvodnjo metalnega svinca je težko fiksirati, vendar utemeljeno domnevamo, da se je sukala med 30 in 50 tonami. Potem je sledil ponoven dvig, katerega absolutni nosilec so Knapovže. Le-te so proizvedle v letih⁴⁰

1859	377 ton	1865	130 ton
1860	311 ton	1866	146 ton
1861	283 ton	1867	113 ton
1862	179 ton	1868	54 ton
1863	155 ton	1869	43 ton
1864	171 ton	1870	28 ton

V vseh 25 letih konjunktore je izkop rude zelo nihal, vzporedno z njim seveda tudi proizvodnja metalnega svinca. Ko je Premogopna opustila svinec v lastni režiji, ga je proizvajala v prav skromnih količi-

³⁹ Gewerkenbuch Tom I, str. 69.

⁴⁰ Podatke smo povzeli iz dveh serij tako zelo znanih statističnih publikacij, da jih tu ne citiramo precizno (glavni naslov se jima je namreč večkrat menjal); ti seriji sta: Poročila trgovske in obrtne zbornice v Ljubljani — od 1852 dalje, in Der Bergwerks-Betrieb im Kaiserthume Osterreich.

nah le še kot stranski proizvod pri taljenju cinkove rude v topliški cinkarni (5—8 ton). Ker za podjetje ni bilo rentabilno, kopati rudo v lastni režiji in dodatne količine kupovati v koroških svinčevih rudnikih, izpričuje zgornja razpredelnica neprijetno dejstvo, da so se domači rudniki počasi izčrpali in da bo novo rudosledenje izredno drago. Spričo absolutne dominacije koroških proizvajalcev, ki so se v tem času že modernizirali in vpeljali vrsto tehničnih novosti ter so zato mogli pristati na zelo elastične cene, so bili osrednjeslovenski podjetniki praktično brez moči. Koroška proizvodnja je namreč prav v tem času napredovala takole:⁴¹

leta 1864	3228 ton	leta 1866	3695 ton
leta 1865	3506 ton	leta 1867	3751 ton

Navedene količine metalnega svinca je leta 1868 natalilo 70 peči, naslednjega leta 64 peči. Osrednja Slovenija je premogla le šest peči (tri v Knapovžah, tri v Šmartnem; Toplic sèm ne štejemo več), torej toliko, za kolikor se je znižalo število na Koroškem; tu številka 6 ne predstavlja nobene kvantitete, v osrednji Sloveniji pa pomeni to že kar likvidacijo svinčarstva.

Vemo že, da je bila na Kranjskem povprečna cena metalnega svinca višja kot na Koroškem in se je sukala okoli 12 gld. Kadar so bile cene v Knapovžah in v Šmartnem precej nad 12 gld, so podjetja še bila rentabilna, kadar so bile pod 12 gld, so delala z izgubo. Zato bomo vzroke za hiranje naših podjetij iskali in našli v naslednjih številkah oziroma cenah metalnega svinca za cent:⁴²

Leto	gld	kr	Leto	gld	kr
1859	14	84	1864	12	55
1860	14	23	1865	11	22
1861	16	00	1866	12	49
1862	15	60	1867	13	04
1863	13	01	1868	12	06

Pri letu 1864 smo navedli letno povprečje, toda že v novembru in decembru je cena znašala celo samo 11 fl 83 kr; v naslednjem letu je padla še bolj. Podobne hude padce cen je poznalo seveda tudi koroško svinčarstvo. Tako je od oktobra do konca leta 1862 padla cena erarnega bleiberškega svinca od 17 gld 25 kr na 14 gld 50 kr (padec za več kot eno šestino). Torej padanje cen na Koroškem je izzvalo padec cen na Kranjskem in ker je bila tu proizvodnja dražja, so podjetniki prej pričeli zapirati jame in ugašati peči. Če je leta 1855 še delalo v svinčarstvu 379 moških in 96 žensk (skupaj 475 zaposlenih, od tega 42% v Knapovžah), so ob navedeni krizi praktično ostali na delu dobri trije odstotki delavcev.

⁴¹ Der Bergwerks-Betrieb za citirana leta.

⁴² Der Bergwerks-Betrieb za citirana leta.

Leta 1870 so delovale oziroma životarile samo Knapovže, ki so pridobile bore 15 ton svinca, preostalih 13 ton sta proizvedli cinkarni v Topličah in v Šentjanžu kot stranski proizvod taljenja cinkove rude. Od navedenega leta dalje do 1876 je slonela vsa proizvodnja metalnega svinca na obeh cinkarnah. Skupno sta pridobili v tem času letno od 14 do 19 ton svinca, le leta 1876 že 28 ton.

Zato je tudi slika o delavcih v svinčarstvu zelo bleđa. Leta 1872 se je število zaposlenih v montanisticumu na Kranjskem sicer povečalo za 211 oseb v primeri s prejšnjim letom, toda dvig gre na račun rudnikov premoga in bakra:⁴³

Rudniki		Fužine	
Rjavi premog	1061 rudarjev	Železo	236 delavcev
Živo srebro	692 rudarjev	Živo srebro	143 delavcev
Železova ruda	510 rudarjev	Cink	104 delavci
Bakrova ruda	138 rudarjev	Baker	81 delavcev
Cinkova ruda	102 rudarja	Svinec	4 delavci
Črni premog	28 rudarjev		
Rj. manganovec	21 rudarjev		
Svinčeva ruda	12 rudarjev		
		Skupaj	568 delavcev
Skupaj 2564 rudarjev			

Kolikor je bilo zaposlenih v svinčarstvu, so to le posadke za nujna vzdrževalna dela, da ni vse skupaj propadlo, pa tudi rudarsko-pravno so podjetja s tem zadrževala ugasnitev entitet in koncesij.

Druga domača konjunktura (od leta 1878 dalje). Toda svinčarstvo v osrednji Sloveniji le še ni do kraja zamrlo. Znova se je silovito dvignilo in ustvarilo krivuljo, kakršne do takrat še niso poznali. Še enkrat si je okolica Litije pridobila dober sloves.⁴⁴ Ta trditev velja od 1878 do 1888 tako za proizvodnjo litijske svinčeve rude kot za produkcijo metalnega svinca iz nje, za čas po letu 1888 pa velja trditev le še za litijsko svinčarno, ki je talila surovi svinec iz *izključno uvožene rude*. To je prva izmed več karakteristik te druge konjunktura.

Začetek je dokaj nenavaden: Leta 1875 in pozneje⁴⁵ je okoli Šmartnega rudosledil živo srebro in svinec Carl Alexander Wehrhan, po poreklu iz saškega Harza, sicer pa v službi v naših krajih že od leta 1841 dalje. Od 1844 do upokojitve v letu 1866 je vodil v Hrastniku rudarska dela Tržaške premogokopne združbe v Hrastniku in Dolu. Ob upokojitvi se je umaknil v Celje, kjer je privatno pričel študirati nahajališča raznih rud po južni Štajerski, predvsem pa nahajališča cinobrove in svinčeve rude pri Litiji.⁴⁶

V Celju je ustanovil 23. aprila 1878 »Združbo Litijo« (Gewerkschaft Littai) na 60 kuksov, katere člani z njimi vred so bili Viljem

⁴³ Der Bergwerks-Betrieb za citirano leto.

⁴⁴ O litijskem svinčarstvu v 16. stoletju in o Združbi Litija prim. med drugim Österr. Zeitschrift, 34. Jgg, 1886, str. 334 (s kartami).

⁴⁵ Nova posestna knjiga I, str. 36, 38, 39, dalje Rudarska knjiga M 3, str. 554.

⁴⁶ Nekrolog v Österr. Zeitschrift, 36. Jgg, 1888, priloga, str. 86.

Langer, A. Griesheim, dr. Julius Buchler iz Trsta itd.; Carl Wehrhan je bil poleg tega obratovodja. — Pozneje so še pristopili Ljubljčan Jožef Krisper in dva Odendalla z Dunaja.⁴⁷ Okrepljena družba je zgradila litijsko fužino ali talilnico za svinec v letih 1880—1882 in montirala vanjo potrebne strojne naprave ter tri moderne peči tipa Tarnowitz; v naslednjih letih je postavila še nekaj podobnih peči. Omislila si je tudi žičnico s Sitarjevca (s hriba tik nad Litijo) do talilnice, ki je stala v Gradcu, to je, blizu današnje železniške postaje.

Združba Litija s sedežem v Litiji se je protokolirala na sodišču šele 6. junija 1882.⁴⁸ Najprej je šlo njeno delo precej v širino; kupovala je druge manjše a nedelujoče »družbe« za izkop svinca. Tako je leta 1883 kupila kope svinca in cinka blizu Jablance od dosedanjih lastnikov bratov Staretov iz Mengša,⁴⁹ leta 1887 rudarsko družbo v Dravskem gozdu, ki je nehala obratovati že leta 1878 (njene deležniki so bili od 1850 dalje nekaj let tudi ljubljanski Baumgartnerji, leta 1878 tudi tržaška Karolina Baumgartner).⁵⁰ Dalje je Združba Litija za svoj račun iskala rude tudi v ruškem gozdu blizu Maribora, še posebej svinčevo na Dolenjskem in zlasti pri Radečah. Toda nikjer je ni bilo toliko kot prav okoli Šmartnega, pa še to so zaradi velike intenzivnosti kopanja hitro izčrpali. Del litijske svinčeve rude je *vseboval tudi srebro*. Tako so leta 1886 prvič⁵¹ — in iz te rude tudi poslednjič — pridobili 40,9 kg čistega srebra; iz 3,7 kg so dali izkovati spominske srebrnike, ostalo količino so morali oddati Glavnemu novčnemu uradu na Dunaju.⁵² Naslednje količine srebra, ki niti niso bile tako skromne, je fužina pridobivala iz bosenskih, srbskih, koroških in drugih uvoženih svinčevih rud z visokim odstotkom srebra.

Absolutno glavni nosilec — ne pa edini nosilec — izkopa rude in proizvodnje metalnega svinca je v drugi konjunkturi bila Združba Litija. Ko je leta 1877 pričel Wehrhan intenzivno rudoslediti, je bil položaj v avstrijskem svinčarstvu naslednji: Koroška je proizvedla 71,46 % vsega metalnega svinca, do sedaj v ozadju stoječa Češka pa 23,62 %; tako se je osrednja Slovenija uvrstila med preostalih 4,92 % proizvodnje. Vendar se je produkcija Litije nenavadno hitro vzpenjala in na višku leta 1884 so bila sorazmerja naslednja:⁵³

Izkop svinčeve rude		Proizvodnja metalnega svinca	
Koroška	8069 ton	Koroška	5346 ton
Kranjska	2942 ton	Kranjska	1906 ton
Češka	2299 ton	Češka	1182 ton
Galicija	1893 ton	itd.	
itd.		Vsa Avstrija	8511 ton
Vsa Avstrija	15.931 ton		

⁴⁷ Gewerkenbuch Tom I, str. 276.

⁴⁸ Ljublj. okrož. kot trg. sodišče, knjiga Druž I, fol. 91.

⁴⁹ Bergbuchs-Urkunden (Ij. sod.) 1877—1885, dok. št. 575, in Rudarska knjiga M 3, str. 522, 538, 546.

⁵⁰ Rudarska knjiga V B, Steyermärkisches Berghauptbuch für den Cillier Kreis, str. 185.

⁵¹ Osterr. Zeitschrift, 35. Jgg, 1887, str. 542.

⁵² Der Bergwerks-Betrieb za citirano leto.

⁵³ Der Bergwerks-Betrieb za citirano leto.

Nekaj ton metalnega svinca je pridobila cinkarna Zagorje, vse ostalo odpade na Litijo. Galicija ni imela svojih peči; skoraj vso njeno rudo so pretalili v čeških svinčarnah. Pozneje, ko Litija ni več imela svoje lastne rude in je bila navezana izključno na uvoz, je Češka glede proizvodnje metalnega svinca znatno prehitela Kranjsko. Za povprečje razmerij smo izbrali leto 1898; takrat je natalila

Koroška	6096 ton metalnega svinca
Češka	2523 ton metalnega svinca
Kranjska	1709 ton metalnega svinca
Galicija	12 ton metalnega svinca

Ko je habsburška monarhija vstopila v prvo svetovno vojno, se je litijska talilnica svinca spremenila v tipično vojnodobaviteljsko fužino, saj je skoraj v celoti proizvajala svinec za armado. Ta naročila so ji omogočila konjunkturo, kakršne do takrat ta obrat ni poznal. Največ je proizvedla v prvem vojnem letu 1914, in sicer 3660 ton, potem pa manj: leta 1915 še 3220 ton, nato 2558 ton, leta 1917 spet 2715 ton.⁵⁴ Za poslednje vojno leto nimamo točnih podatkov, vendar smemo trditi, — po analogiji z vsemi drugimi podjetji v državi, — da je proizvodnja močno padla. Ko je po prevratu Slovenija dobila del slovensko-koroškega svinčarskega področja, je Litija bistveno nazadovala in pozneje ustavila delo. V času obstoja habsburške monarhije pa je bila ves čas na tretjem mestu oziroma na zadnjem mestu izmed treh vodilnih talilniških podjetij.

Tudi glede na števila rudarjev in talilničarjev je bilo to podjetje zanimivo po svoje. Predvsem je bila tu storilnost rudarjev večja v primeri z zgoraj naštetimi podjetji, pa tudi glede uvajanja otrok v proizvodni postopek je bila Združba Litija prva med svinčarnami v osrednji Sloveniji. Še najstalnejše je bilo število plavžarjev. Prav za njih je bila zgrajena manjša vrsta hiš v neposredni bližini fužine. Ko so v času gospodarske krize med obema svetovnima vojnama talilnico porušili, so zidane hiše seveda ostale in prešle v druge roke (stoje v bližini železniške postaje Litija).

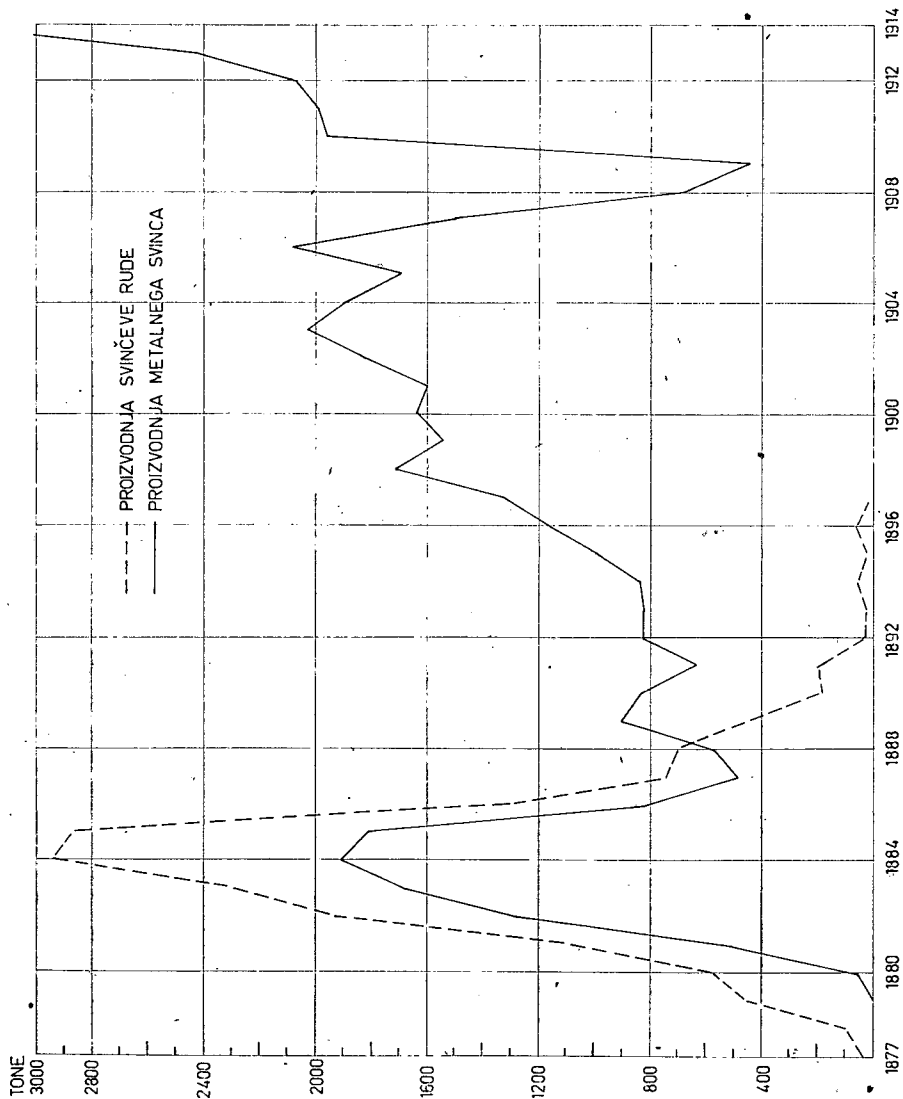
Združba Litija je pričela leta 1877 delati s 7 delavci, leta 1879 pa je poskočilo število na 82 rudarjev. Dve leti pozneje je že bilo zaposlenih 6 otrok. Število zaposlencev se je pričelo dvigati nenavadno hitro: leta 1883 je doseglo številko 484 (od tega 385 moških, 86 žensk in 13 otrok). Potem je pričelo padati: dve močni redukciji sta bili zlasti v letih 1886, ko je število padlo od skoraj 400 delavcev na 226 (zmanjšanje za 44%), in 1887, ko so spet reducirali 56% delavcev (padec števila od 226 na 100). Redukcije so bile torej direktno odvisne od proizvodnje rude, torej od izdatnosti ležišč. — Od leta 1892 do 1897, ko so odpravili rudarje, je število le-teh nihalo od 4—9 ljudi.

Tudi v tem primeru smemo trditi, — viri jasno namigujejo na to, — da so po ogromni večini bili rudarji neprofesionalni kopači in vozači ter

⁵⁴ Ivan Češmiga, Rudarstvo LR Slovenije, Ljubljana 1959, tabela na strani 208.

da so redukcije zadele predvsem njih. Glede žensk in otrok je jasno, da so jih zaposlili pri separacijskih in podobnih lažjih delih.

Večjo stalnost kažejo številke fužinarjev. Leta 1880 je še bilo 7 talilničarjev, potem pa je število naraščalo do 50 delavcev v letih 1884 in 1885. Od leta 1889 dalje je bilo do prve svetovne vojne stalno zaposlenih 22—25 talilničarjev. — Za sam čas vojne nimamo zanesljivih podatkov.

Proizvodni diagram Zdrúžbe Litija

Obrobno kopanje svinčeve rude. Opis svinčarstva zaključujemo z opisom »rudnikov«, o katerih imamo sorazmerno veliko podatkov, niso pa nikdar predstavljali činilcev, ki bi bistveno in za dlje časa vplivali na proizvodno krivuljo ali ki bi tudi sicer imeli znatnejšo veljavo pri ustvarjanju določene investicijske politike. Kot se vsa že zgoraj opisana podjetja niso posluževala bančnega kapitala, ampak so obratovala predvsem s privatnim kapitalom in morda sem ter tja s kratkoročnimi posojili, tako so še toliko bolj delovali obrobni rudniki z lastnim osnovnim kapitalom in lastnimi vlogami.

V 19. stoletju sta prva prejela — leta 1804 — švinec pri Radečah dva moža, od katerih je prvi bil Franz Joh. Maurer, ki ga viri navajajo kot trgovca v Dunajskem Novem mestu in kot direktorja Trboveljske premogokopne družbe (!), ter Wilhelm Birmaus, rudarski mojster v Trbovljah.⁵⁵ — To je vse, kar vemo o tem rudniku. Približno 35 let pozneje sta se tam bežno pojavila železarski fužinar z Dvora Carl Wilhelm knez Auersperg in papirničar Ivan Pothorn iz Njivic pri Radečah.⁵⁶

Kot obe dosedanji družbici je zgolj zaradi priimkov in poklicov zanimiva tudi tretja družba. Lastniki Tržaške premogokopne združbe v Hrastniku in Dolu, sami znani tržaški in dunajski grosisti, so v letih 1853 in 1854 prejeli dva kopa svinčeve rude blizu Loke pri Zidanem mostu in ju 1879 prodali — za 5 gld 40 kr.⁵⁷

Brez posebnega pomena je družba »Rudnik svinca Log« pri Kompoljah, ustanovljena leta 1882. Deleži so hitro prehajali iz rok v roke, dokler se niso 1895 ustavili v rokah novomeškega trgovca Frana Seidla.⁵⁸

Potem nastopi Jožef Terček iz Radeč, lastnik kopa v Podkrajju (od septembra 1883 dalje), ki je sklenil pogodbo z Rafaelom Hofmannom, rudarskim direktorjem na Dunaju, da mu bo dobavil do konca 1885 bore 50 ton svinčevega sijajnika.⁵⁹ Kako je bilo s spolnitvijo pogodbe, ne vemo, znano je le, da je marca 1886 kupila ta »rudnik« Združba Litija in da je v njem leta 1895 prenehalo vsakršno delo.⁶⁰

Nekoliko več uspeha s kopanjem in prodajo rude je imel tržaški učitelj na tamkajšnji nem. osn. šoli Gustav Krischmann, ki je imel od leta 1888 dalje rudnik svinca Srednik pri Cerovcu. Že tega leta je sklenil izključno pogodbo z dunajsko firmo Heinrich Beck & Sohn, da ji bo pošiljal samo vagonске pošiljke takšne rude, ki bo imela najmanj 60 % svinca, sicer firma ne bo prevzela pošiljke. Pogodbo so resda sklenili za 15 let, veljala pa je le 2 leti, ker je šla dunajska tvrdka v konkurs.⁶¹ Leta 1892 je Krischmann prodal svoj rudnik kar za 1000 gld neki tržaški skupini kupcev.⁶² Po mnogih spremembah je 1898 končno vse priposestvoval Peter knez Dumičić, posestnik v Zagrebu; leta 1904 je

⁵⁵ Rudarska knjiga M 10, str. 160.

⁵⁶ Rudarska knjiga M 1, str. 485.

⁵⁷ Rudarska knjiga V B, str. 302; prim. tudi Österr. Zeitschrift, 26. Jgg, 1878, str. 351.

⁵⁸ Rudarska knjiga M 3, str. 578.

⁵⁹ Bergbuchs-Urkunden (lj. sod.) 1877—1885, dok. št. 676, in Rudarska knjiga M 3, str. 386.

⁶⁰ Rudarska knjiga M 3, str. 586.

⁶¹ Bergbuchs-Urkunden (lj. sod.) 1886—1897, dok. št. 746.

⁶² Prav tam, dok. št. 856.

entiteta prešla na Prvo záhorsko premogovno združbo v Zagrebu (Erste Zagorianer Kohlengewerkschaft).⁶³

Rudnik svinca in cinka z imenom Friderici na Bohorju nad Sevnico je prejel v eksploatacijo 21. novembra 1874 Friedrich Brandstetter z Dunaja. Ker podjetje nikakor ni uspevalo, ga je leta 1879 kupil na dražbi za 50 goldinarjev Mariborčan dr. Franc Radaž zase in za Gustava Pirhana. Tudi ta družbica ni bila uspešna. Leta 1889 so rudnik pripopestvovali trije Dunajčani; ti so dali na osnovi združbene listine z dne 18. julija 1901 vpisati firmo Združba za svinec in cink Friderici na Bohorju (Blei- und Zinkgewerkschaft Friderici am Wacher), ki je imela sedež na Dunaju.⁶⁴

Boljši preglednosti na ljubo naj omenimo še tri kraje, kjer so rudosledili svinec. Iskanje je veliko bolj zanimivo za geologa kot pa za gospodarskega zgodovinarja. Ti trije kraji so Šmartno pri Slovenjem Gradcu, Šoštanj, Topolšica. Glede Šmartna vemo samo to, da je tod iskal svinec leta 1842 mislinjski fužinar Bonazza.⁶⁵ — Leta 1839 je v okolici Šoštanja izsledil svinčevo rudo Franc Rachoy, rudarski nadzornik na Prevaljah.⁶⁶ Za njim je tam rudosledila cink in svinec leta 1842 Premogokopna združba v Zagorju ob Savi. Medtem ko je cink eksploatirala od 1844 dalje, pa o svincu ne slišimo kar nič.⁶⁷ — Končno so še »ležišča« svinca v Št. Vidu ter svinca in srebra v Razborju (oboje pri Topolšici). Obe ležišči je 1885 prejel Carl Wehrhan oziroma firma Blei- und Silber-Bergbau Rasswald. Od Wehrhana je družbo kupila čez tri leta Združba Litija za 40.000 gld; torej točno za toliko, kolikor je znašal Wehrhanov delež v tej združbi. Ker ni bilo ne svinca ne srebra, je rudnik 1891 ugasnil.⁶⁸

Zusammenfassung

BLEIPRODUKTION IN MITTELSLOWENIEN ZWISCHEN DEN JAHREN 1840 UND 1918

Der Beginn des intensiven Bleierzabbaues und der Metallbleigewinnung in Mittelslowenien, eigentlich war es dass nur in Litija und Knapovže (Littai, Knappousche), fällt erst in die letzten Vormärzjahre. Während der ersten Konjunktur (1841—1867) haben vier Unternehmen maximal 424 Tonnen Metallblei im Jahre 1850 gewonnen, in der zweiten Konjunkturperiode (1878—1913) erreichte die Produktion des einzigen Unternehmens (Združba Litija, Gewerkschaft Littai) maximal 2425 Tonnen Metallblei im J. 1913, doch aus dem ausschliesslich eingeführten Bleierze. — Während der Kriegswirtschaft hat dasselbe Unternehmen den Höhepunkt mit 3660 Tonnen Blei im J. 1914 erreicht.

⁶³ Rudarska knjiga M 3, str. 626.

⁶⁴ Rudarska knjiga V C, str. 781, in Bergbuchs-Urkunden (celj. sod.) 1902, dok. št. 5.

⁶⁵ Fevdna in koncesijska knjiga (za sp. Štajer.), str. 75.

⁶⁶ Rudarska knjiga V A, str. 795; za druge kopače tod prim. Rudarsko knjigo V B, str. 202.

⁶⁷ Fevdna in koncesijska knjiga, str. 55, dalje Rudarska knjiga V A, str. 429 in 465, potem Posestna knjiga, str. 45, končno Nova posestna knjiga, I, str. 18.

⁶⁸ Rudarska knjiga V D, str. 51; Bergbuchs-Urkunden (celj. sod.) 1886, dok. št. 307—308; Bergbuchs-Urkunden (celj. sod.) 1888—1889, dok. št. 984; Bergbuchs-Urkunden (lj. sod.) 1892, dok. št. 3356.

ZAPISKI

NARODNOSTNI PODATKI KOČEVSKEGA OBMOČJA PO PODATKIH NARODNEGA KATASTRA IZ LETA 1936

O vprašanih kočevskih Nemcev v letih med obema svetovnjima vojnama, predvsem pa leta 1941 (in kasneje), imamo na slovenski in nemški strani vrsto del, ki skušajo, vsaka s svojega zornega kota, približati raziskovalcu in bralcu problematiko kočevskega jezikovnega otoka. Eno takih vprašanj je gotovo vprašanje števila kočevskih Nemcev. Tu lahko navedemo poleg ostalega na prvem mestu podatke uradnih ljudskih štetij (tako tistega leta 1931), medtem ko se bomo na tem mestu dotaknili sumarnih podatkov privatnega katastra za kočevsko ozemlje, izdelanega na slovenski strani leta 1936. V celoti to gradivo sicer ni nastajalo po natanko izdelanih kriterijih, vendar skuša dati čim vernejšo jezikovno podobo kočevskega območja. Kolikor lahko presodimo, izhajajo jezikovni (in narodnostni) podatki katastra predvsem iz subjektivnih ocen popisovalcev in se v glavnem naslanjajo na poznavanje terena in vednost popisovalcev. Pri tem so popisovalci izhajali predvsem iz etničnega porekla posameznika, istočasno pa tudi beležili njegovo jezikovno pa tudi narodnostno zavest. Seveda podatki popisovalcev niso vedno med seboj uskladeni, pa tudi ne vedno dovolj izčrpni, kar otežuje tehtanje in medsebojno primerjavo zadevnih podatkov. Zelo poučni so v katastru podatki o opuščeni domovih, ki nam omogočajo ugotoviti vsaj nekatere pokazatelje takratnega gospodarskega stanja posameznih kočevarskih vasi. Zanimivi so tudi podatki, ki mestoma opozarjajo na posamezne prebivalce, drugače Slovence, ki jih je vsaj jezikovno (če že ne tudi narodnostno) vsrkala nemško-kočevska sredina. Poleg posameznikov ob tem npr. zlasti izstopa šestčlanska družina Ivana Marušiča iz vasi Stari log (Marušič je bil rojen v Gorici!), ki se je posluževala za občevalni jezik kočevskega narečja.

Dalje nam gradivo omogoča proučevanje gospodarskega stanja kočevskega območja na podlagi primerjave števila naseljenih in opuščeni domov. V tej smeri je zgovoren podatek, da se je v desetletju 1921—1931 zmanjšalo na kočevskem področju število oseb z nemškim občevalnim jezikom (mišljeni so jugoslovanski državljani) za 1.312 (od 12.817 leta 1921 na 11.505 leta 1931). Še posebej pa omogoča študij gibanja prebivalstva za čas velike gospodarske krize in neposredno po njej prikaz, ki ga je na podlagi uradnih virov pripravil za obdobje med leti 1930 in 1936 za območje župnij sodnega okraja Kočevje aprila 1937 France Ostanek. Zanimivost Ostanekovega prikaza je predvsem v tem, da ugotavlja depopulacijo nakaneganega prostora s podatki o gibanju porok, rojstev in smrti. Slika bi bila seveda še poučnejša, ko bi zajela še notranje gibanje tamkajšnega prebivalstva, vendar že o teh podatkih dobimo naslednjo podobo za sedemletno obdobje (1930—1936): Župnija Borovec (o. Kočevska Reka): ob dejanskem padanju števila porok je bil vse do leta 1934, kljub padanju števila rojstev opazen presežek rojstev nad smrtmi, vendar pa se je obojna bilanca v letih 1935 in 1936 skoro izenačila (l. 1935: 14 rojstev in 13 smrti, l. 1936: 8 rojstev in 7 smrti). Za Grčarice (o. Dol. vas p. Ribnica) je bil opazen isti proces, in je v nekaterih letih (1930, 1936) število smrti celo preseгло rojstva. Celo mesto Kočevje z okolico ni bilo izvzeto iz splošnega padanja ali stagnacije števila porok, odprto pa je seveda vprašanje, koliko niso

na pozitivni saldo v korist rojstev vplivali priseljenci v to mesto. Splošnemu negativnemu publikacijskemu razvoju se niso odtegnile tudi ostale župnije in občine. Pri tem je izstopala zlasti župnija Nemška Loka (o. Koprivnik) in to še posebej leta 1931 s presežkom 9 smrti nad rojstvi. V prihodnjih letih se pa negativna bilanca v tej župniji sicer polagoma umirja in se leta 1936 izenači. V celoti pa je bila izjema župnija Dolnja Topla Reber (o. Stari log v okraju Novo mesto) za katero je bil opazen v letih 1934—1936 močan porast rojstev tudi v primeri s smrtnimi primeri, zlasti pa velja to za župnijo Koprivnik.

Podatkom o depopulaciji kočevskega območja se pridružuje še pregled narodnostnega sestava zajetih občin 1936 leta, ki ga je na podlagi istih podatkov prav tako pripravil v začetku maja 1937 leta po upravnih občinah kočevskega območja France Ostanek. Iz njegovega sumarnega pregleda dobimo naslednjo sliko:

Občina	Število družin z družinskimi člani			Opomba
	slovenskih	nemških	mešanih	
Kočevje-mesto	1887 Slov.	840 Nem.		Skupaj 520 družin
Kočevje-Mahovnik (mestu priključena vas)	29/58	16/59	9/35	
Kočevje-ok.	262/958	425/1586	193/809	
Kočevska Reka	154/793	241/883	147/596	
Koprivnik	49/232	158/702	53/263	
Mozelj	114/327	216/858	95/421	Samo okoliš
Stari log	25/89	350/1438	51/243	Grčaric
Dolenja vas	9/64	40/186	4/11	
Črmošnjice	49/182	297/1356	67/301	
Črnomelj-ok.: Planina, Dobljče, Rečica	37/160	53/213	30/144	
Stari log ob K.				
Nemška loka	5/21	6/21	11/57	
Čeplje				
Draga	50/846	14/97	51/193	
Trava	65/610	20/80	13/60	

(Op.: Prva številka pomeni družine, druga posameznike).

France Ostanek je pripravil tudi narodnostni pregled prebivalcev po narodnostno mešanih krajih dolenskih okrajev:

Občina	Število družin z družinskimi člani		
	slovenskih	nemških	mešanih
Okraj Kočevje (brez mesta Kočevje)	642/2521	1446/2712	552/2378
Novo mesto	49/182	297/1356	67/301
Črnomelj	42/181	59/234	41/201
Čabar	85/414	34/177	64/253
Skupaj:	818/3298	1836/7479	724/3133

Prvi je pri nas analiziral jezikovne podatke kočevskega območja do leta 1900 Ante Beg v knjžici Slovensko-nemška meja na Kočevskem, predstavljeni javnosti leta 1911. Podobno kot podatki katastra iz leta 1936 tudi Begova analiza pokaže na določeno prehajanje slovenskega življa na širšem kočevskem področju v nemštvo. Izven dvoma je, da se je prehajanje moralo nanašati predvsem na priseljene Slovence, predvsem pa na družinske člane tako imenovanih narodnostno (jezikovno) mešanih družin. Begovi podatki tudi kažejo postopno rast slovenskega deleža v središču tega območja, v Kočevju. Druga razprava, ki se je natančneje ukvarjala z etnično strukturo kočevskega otoka, je prispevek Jožeta Rusa Jedro kočevskega vprašanja, Kočevski zbornik, Ljubljana 1939 (str. 151—173, zlasti stran 169). Razprava se med drugim dotika tudi gospodarskih in socialnih izhodišč tega vprašanja ter povzame nekatere podatke narodnostnega katastra, ki ga na tem mestu analiziramo. Več številčnih podatkov za čas med obema svetovnima vojnama najdemo dalje v delu Dušana Bibra Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933—1941, Ljubljana 1966 (str. 22—23), še posebej pa so zanimivi in izčrpani podatki, ki jih prinaša Tone Ferenc v delu Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941—1945, Maribor 1968 (str. 554—557, 606, 610—611). — Iz sumarnega pregleda italijanskega štetja prebivalcev »Ljubljanske pokrajine« iz poletja 1941 — hrani ga Arhiv Slovenije — naj bi živeli v tem času na območju okrajev Kočevje, Crnomelj in Novo mesto skupaj 11.604 Nemci in seveda tisti, ki so se jim prištevali (po drugem podatku naj bi znašalo v tem času število obojih 12.487 oseb, Ferenc, str. 606). Po italijanskih podatkih je znašalo celotno število nemškega prebivalstva »Ljubljanske pokrajine« 13.220 oseb (od tega 1456 v Ljubljani); od tega se je izselilo v prihodnjih mesecih v tretji rajh 12.851 oseb (iz Ljubljane 1.172). Imenski spisek optantov za tretji rajh pa zajema interna nacistična publikacija *Verzeichnis der Volks- und Reichsdeutschen Umsiedler die auf Grund des Abkommens vom 31. August 1941 aus der Provinz Laibach umgesiedelt wurden.*

Pregled podatkov katastra iz leta 1936 po posameznih občinah

Občina Kočevje-okolica

Kraj Koblarji. Podatki narodnega katastra za območje tega kraja kažejo za vas Dolnje Ložine določeno stagnacijo: prirastek od zadnjega ljudskega štetja le za pet oseb, od 53 leta 1931 na 58. Med 13 hišnimi številkami v tej vasi so bile tri podrte ali prazne. Poklicna struktura prebivalstva iz podatkov ni vidna, bila pa je prejkone agrarna, vse tudi kaže, da so bile v vasi štiri slovenske družine (11 članov), dve družini pa naj bi bili mešani. Vsekakor pa dostopna dokumentacija opozarja, da je bilo v vasi skupaj osem nemških družin (hišnih števil) z 42 družinskimi člani. Tamkajšnji Slovenci so bili očitno priseljenci iz Blok, pa tudi iz Straže, Ribnice in Žužemberka.

Enako število hišnih števil (13) je štela tudi vas Nove Ložine, med njimi pa so bile očitno štiri prazne, ali pa popisovalec ni imel na razpolago zadevnih podatkov. Vas je 1936. leta štela 41 oseb, deset manj kot leta 1931. Iz podatkov katastra bi mogli sklepati, da je bila v vasi vsega ena trdna kočevarska družina (6 družinskih članov), medtem ko so bili ostali Slovenci ali pa so pripadali mešanim zakonom.

Podoben proces depopulacije prebivalstva lahko leta 1936 ugotovimo tudi za Gornje Ložine, kjer je prebivalstvo nazadovalo po letu 1931 od 127 na 95 (za 32). Med 31 hišnimi številkami je bilo leta 1936 pet praznih ali podrlih. Od 26 družin je odpadlo tega leta 15 (48 družinskih članov) na Kočevjarje, medtem ko so bile ostale slovenske družine slovenske ali mešane.

Stagnacijo prebivalstva (porast le za eno osebo, skupaj 197 prebivalcev) zasledimo za vas Koblarji, po kateri je dobila katastrska občina tudi ime. Kolikor lahko presodimo po dostopnih podatkih, je bilo v tej vasi vsaj 41 kočevarskih družin (142 prebivalcev). Čisto slovenskih naj bi bilo 1936. leta

le šest družin z 29 člani, vsi pa so bili priseljeni iz širšega območja Dolenjske in Notranjske, pa tudi od drugod (tako iz Sl. Primorja). V narodnem katastru najdemo tudi podatek za dve mešani družini, katerih slovenski člani so se očitno priselili v Koblarje; sin ene teh družin Antona Jakopina, rojenega v Loškem potoku, je bil celo član tamkajšnje kulturbundovske godbe. Za popolnoma slovensko družino Antona Lovšina, rojenega v Ribnici (žena je bila Slovenka iz Prezida), kataster kaže na njeno nemško usmeritev. Zanimiv je podatek ki kaže, da je znal v tej vasi med Kočevarji eden slovenski (Franc Gode, rodom iz Ribnice).

Livold. Popis v obeh vaseh tega območja je bil opravljen maja 1936. Pregled dostopne dokumentacije opozarja na različnost gibanja prebivalstva obeh vasi. Tako je v Dolgi vasi padlo v letih 1931—1936 število prebivalcev od 395 na 383, nasprotno pa je v Livoldu naraslo za 20 (od 363 na 383). Skupno je v Dolgi njeni odpadlo na Kočevje 34 družin s 102 druž. članoma, 29 družin je bilo mešanih (136 članov), 39 družin s 145 člani pa je bilo slovenskih. Slovenci so bili priseljenci iz širšega dolenjskega in notranjskega območja. Za narodnostno mešane družine kataster kaže, da so se vse prištevale (le za eno podatki niso sigurni) k Nemcem ter se tudi v javnosti posluževale kočevskega dialekta kot občevalnega jezika. Podobno so bile usmerjene tudi vsaj še tri popolnoma slovenske (po starših op.) družine.

Med 77 družinami in 283 prebivalci v Livoldu je odpadlo 19 družin s 73 družinskimi člani (d. č.) na Kočevarje, 36 družin s 129 člani je odpadlo na mešane ter 22 družin z 81 d. č. na Slovence. Podobno kot v Dolgi vasi, so bili tamkajšnji Slovenci po rodu iz širšega, na Kočevsko mejočega dolenjskega in notranjskega območja. Enako kot v Dolgi vasi so se vsi člani mešanih družin prištevali k Nemcem ter se posluževali kot občevalnega jezika kočevskega dialekta.

Mačkovec. Območje Mačkovca sta zajemali dve vasi: Mačkovec in Onek. Medtem ko za leto 1936 lahko ugotovimo stagnacijo prebivalstva prve vasi, kažejo podatki za drugo vas določen padec števila prebivalcev (v letih 1931—1936 od 139 na 130). Ta razvoj spremljajo za obe vasi tudi podatki o številu naseljenih in opušenih hiš. Tako je bilo od 22 hišnih števil 1936. leta v Mačkovcu naseljenih le še 18, medtem ko je bilo v Oneku med 48 številkami opušenih ali porušenih 19. Med 20 družinami živečimi v Mačkovcu, je odpadlo leta 1936 15 s 66. d. č. na Nemce, 2 z 12 d. č., sta bili narodnostno mešani, tri s 16 člani pa slovenske. Narodnostno razmerje posameznih družin za Onek pa bi bilo po podatkih katastra naslednje: 27 kočevskih družin (105 d. č.), 4 (18 d. č.) mešane in dve (7 d. č.) slovenski. Podobno kot v Livoldu so bile vse narodnostno mešane družine popolnoma nemško (kočevarsko) usmerjene. Zanimivo je tudi dejstvo, da so se tri kočevarske družine pri štetju leta 1931 prištele k Slovencem.

Mala gora. Med 57 hišnimi številkami v vasi Mala gora je bilo 1936 opušenih ali podrtih devet, medtem ko je število prebivalcev v letu 1931 padlo za pet (na 205). Vse kaže, da podatki katastra niso bili do kraja med seboj usklajeni; na tem mestu povzemimo le, da je živelo v vasi vsaj 83 Kočevarjev, v narodnostno mešanih, vendar popolnoma kočevarsko usmerjenih zakonih naj bi živelo 39 oseb, 59 oseb pa je bilo slovensko usmerjenih. Razlika 19 oseb je očitno odpadla na tamkajšnje Nemce.

Stara cerkev. Večja ali manjša nadržnost narodnostnih (oz. jezičnih) podatkov narodnostnega katastra iz leta 1936 žal preprečuje popolnejše slike za celotno območje posameznih krajev. Tako npr. za vas Breg ne najdemo podatkov o opušenih domovih kot pokazatelja takratnih populacijskih in gospodarskih gibanj. Vsekakor pa nam primerjava katastra za to vas s štetjem leta 1931 pokaže, da je padlo od leta 1931 število prebivalcev te vasi od 85 na 77 leta 1936 (za eno družino ni podatkov). Po narodnostni sestavi je bila vas izrazito mešana, saj je bilo med približno 77 prebivalci vsaj 30 Slovencev, medtem ko je bila sedemčlanska družina Janeza Čim-

pelja, doma iz Žužemberka, menda pri ljudskem štetju prišteta k Nemcem. Vsaj ena družina je bila narodnostno mešana (žena je bila priseljena Gorenjka), medtem ko podatki za dve ali tri družine o narodnostni pripadnosti niso sigurni (kataster prišteva za to vas skoro vse nemške družine k mešanim). Za slovenske družine, živeče v tej vasi kataster opozarja, da izhaja njihov rod iz širšega kočevskega obrobja Dolenjske (npr. Velike Lašče, Skofljica), izvzeta pa tudi ni Gorenjska. Za večino članov »mešanih«
družin podatki kažejo, da izhaja njihov rod iz območja Prezida in Čabra—Osilnice.

Za vas Gorenje podatki katastra kažejo, da je padlo število prebivalstva v letih 1931—1936 za enajst (od 141 na 130). Med 31 družinami naj bi bilo kočevarskih 14 s 57 d. č., 8 z 41 d. č. slovenskih ter 9 z 32 d. č. mešanih.

Podobno depopulacijo kažejo dalje podatki za vas Konca (za 6 oseb od 75 na 69). O tem procesu opozarja tudi podatek, da sta bili v času tamkajšnjega popisa decembra 1936 dve hiši opuščeni. Med 48 družinami je tega leta odpadlo na kočevarske Nemce 12 družin z 42 d. č., dve družini s 6 d. č. sta bili mešani (pri eni družini je bila žena Nemka iz Prezida, pri drugi pa mož priseljeni češki Nemeec, ostale štiri družine z 21 d. č. so bile slovenske). Podatki tudi kažejo, da so bili Slovenci priseljeni iz Loža, Blok, Mengša in Vel. Lašč po poklicu predvsem delavci; med njimi je bil tudi en kajzar.

Vse kaže, da so popisovalci ugotovili za Slovensko vas izključno slovensko in narodno mešano prebivalstvo. V kolikor drže zajeti podatki, je padlo število tamkajšnjega prebivalstva med letom 1931 in 1936 od 254 na 232 (za 22). Med 61 družinami, živečimi v tem kraju, je 1936 odpadlo 61 z 91. d. č. na domače Kočevarje, 22 družin (98 d. č.) je bilo slovenskih, 43 pa je odpadlo na mešane zakone. Po poreklu so bili Slovenci priseljenci iz širšega območja Dolenjske ter iz Prezida. Značilno je tudi, da so se vse narodnostno mešane družine (z izjemo ene, za drugo podatki niso popolni) prištevale h Kočevarjem in se posluževale kot občevalnega jezika kočevskega narečja (ena družina je uporabljala čisto nemščino). Po poreklu je bila večina slovenskih zakoncev v mešanih družinah iz širšega kočevskega območja, tja do Dobrepolja in Metlike.

V nasprotju z že omenjenimi vasm, podatki za Mlako kažejo, da se je tamkajšnje prebivalstvo od popisa leta 1931 dvignilo od 165 na 181 (za 26). Opustelih hišnih števil v vasi je bilo sedem. Med narodnostmi v vasi so bili po katastru najmočnejši Slovenci (22 družin s 85 d. č.), njim so sledili mešani zakoni (11 z 49 d. č.), najmanj pa je bilo Kočevarjev (15 družin s 47 d. č.). Za Slovence podatki kažejo, da so se ti priselili predvsem iz širšega dolenskega območja, po poklicih pa so bili v glavnem delavci in bajtarji. Med 11 narodnostno mešanimi družinami sta se dve prištevati k Slovincem, v nadaljnjih dveh so se posluževale slovenskega občevalnega jezika, vendar pa se prištevati h Kočevarjem. Ena družina je govorila čisto nemščino. V celoti pa prav podatki za Mlako opozarjajo na relativnost narodnostnih in jezikovnih podatkov katastra, saj omogočajo le bolj ali manj okvirno sliko. Tako npr. lahko prav za ta kraj ugotovimo, da se je družina Josefa Poje, ki so jo popisovalci prišteli k Slovincem, prištevata h Kočevarjem ter se posluževala kočevskega dialekta. Za družino Marije Bradač sodelavec katastra ni mogel ugotoviti narodnosti, ampak le pripadnost h kočevarskemu dialektu.

Minimalen padec števila prebivalcev je na tem območju v letih 1931 do 1936 beležila vas Stará cerkev (vsega dve osebi, od 177). Po katastru naj bi med 46 družinami, živečimi v tej vasi odpadlo 28 s 108 d. č. na Kočevarje, 10 družin z 39 d. č. je bilo mešanih, 8 družin pa je odpadlo na Slovence (29 d. č.). Podatki kažejo, da sta bili hišni številki leta 1936 prazni ali prazni. Vidi se tudi, da so bili vsi Slovenci po rodu priseljenci od drugod (eden iz Prezida). Značilno je tudi, da so se vse mešane družine prištevale h Kočevarjem, tako narodnostno kot jezikovno. To velja tudi za priseljene slovenske družinske člane iz popolnoma slovenskih krajev (gre v glavnem za može). Za usmeritev Slovencev pa je značilno, da so bili posamezniki kočevarsko usmerjeni.

Zeljne. Za vas Cvišljari podatki kažejo, da je 1936. leta živelo v tej vasi vsega 38 družin s 143 d. č. (padec v primerjavi z letom 1931 za 34 oseb). Od tega je odpadlo 23 družin z 79 d. č. na Kočevarje, 7 z 29 d. č. na mešane zakone in 8 s 33 d. č. na slovenske družine. Slovenci v tej vasi so bili v glavnem priseljenci iz Št. Ruperta na Dolenjskem, iz Suhe Krajine, iz Primorske in Prezida.

Za Klinjo vas lahko ugotovimo leta 1936 enak padec prebivalcev kot smo ga našli v Slovenski vasi (od 187 na 183). Vas je zajemala tega leta 52 števil, od katerih je bilo 10 porušenih ali praznih. Od 42 družin je bilo 27 (121 d. č.) kočevarskih, 5 (22 d. č.) mešanih in 10 docela slovenskih (42 d. č.). Slovenci so bili v glavnem dolenski priseljenci, tako iz Dobropolj, Loškega potoka, Ribnice in od drugod. Značilno je, da sta bili dve popolnoma slovenski družini nemško usmerjeni ter da so njihovi otroci obiskovali v šoli nemški pouk.

Stagnacijo prebivalstva zasledimo 1936. leta tudi v Šalki vasi (porast za dve osebi od 441 na 443). Tako kot na ostalem področju okraja Kočevje-okolica, so bili tudi v tem kraju Kočevarji in nemško usmerjeni v večini. Med 126 družinami je odpadlo na prve 46 s 149 d. č., na mešane zakone 29 družin s 125 d. č. in 51 s 168 d. č. na Slovence. Podatki katastra tudi kažejo, da gre pri Slovencih predvsem za priseljene rudarje, za Kočevarje pa vse kaže, da so pripadali agrarnim dejavnostim in obrti; v to smer nas napoljujejo predvsem podatki o narodnostno mešanih družinah. Podatki tudi kažejo, da se je večina mešanih družin prištevala h Kočevarjem in le nekateri (vsaj sedem oseb) k slovenstvu in so tudi uporabljali slovensčino kot občevalni jezik.

Za vas Zeljne pa podatki kažejo, da je padlo tamkajšnje prebivalstvo v letih 1931—1936 od 297 na 262 oseb, medtem ko je bilo 1926. leta med 82 hišnimi številkami 15 opuščeni ali prazni. Iz katastra bi mogli tudi razbrati, da je živelo v vasi kakih 54 kočevarskih družin s 190 d. č., 4 družine naj bi bile narodnostno mešane (17 d. č.), ostalih devet družin pa naj bi odpadlo na Slovence, priseljence v ta kraj (55 d. č.).

Občina Kočevska Reka

Borovec. Določeno narodnostno in jezikovno podobo manjšega kočevskega območja nedvomno kažejo (sicer relativni) podatki narodnega katastra za vas Borovec. Medtem ko najdemo za druge vasi bolj ali manj absolutne podatke, pa podatki za Borovec kažejo na njihovo relativnost. Tako je bilo med 116 prebivalci po podatkih katastra šest zavednih slovenskih družin. Mešana naj bi bila ena družina, medtem usmerjene posameznike. Kljub temu pa najdemo podatek, da so se tudi zavedne slovenske družine v glavnem posluževale kot občevalnega jezika nemške kočevarske govornice, dejstvo ki po analogiji z drugimi kraji kaže na relativnost podatkov katastra.

Tudi podatki za Drago kažejo, da je bila v tem zaselku 1936. leta naseljena le ena hišna številka in to s tričlansko slovensko družino (leta 1931 je živelo v zaselku še sedem oseb, kar kaže, da je bila po tem letu opuščena ena hišna številka).

V nasprotju s prikazanimi kraji pa naj bi bila večinsko slovenska vas Pleš s šestimi slovenskimi (30 d. č.) in tremi (9 d. č.) mešanimi družinami.

Za vas Inlauf podatki katastra opozarjajo na negotovost vanj zajetih podatkov. V času popisa je vas štela 18 števil (od tega so bile štiri opuščene). Razmerje tamkajšnih prebivalcev po narodnostnem sestavu naj bi bilo naslednje: 8 (30 d. č.) kočevarskih, 3 (15 d. č.) mešane in 3 (15 d. č.) slovenske družine. Zanimivo je, da sta se dve mešani družini sicer priznavale k Slovincem, vendar pa sta se posluževali kočevskega narečja, medtem ko so njihovi otroci posejali v šoli nemški pouk. Nekaj podobnega je veljalo tudi za slovensko družino iz Pleš, medtem ko so se mešane družine te vasi tudi narodnostno prištevale k Nemcem.

Gledano s stališča splošnega gibanja prebivalstva preseñeča na tem območju vas Ravne, saj je vas beležila 1936. leta porast prebivalcev za 17,7 % (od 57 na 91). Med 21 hišnimi števkami so bile 4 porušene. Po narodnosti naj bi bili v tej vasi Slovenci v večini (11 družin s 47 d. č.), tem so sledili mešani zakoni (7 družin z 28 d. č.), na zadnjem mestu pa so bile kočevarske družine (3 družine s 16 d. č.). Podatki tudi kažejo, da so se Slovenci priseljevali v Ravne iz območja Čabra, Prezida, Osilnice, Sodražice, Dolenje vasi, Loškega potoka in Ljubljane. Kot drugod, so bili tudi tu mešani zakoni narodnostno in jezikovno kočevarsko usmerjeni.

Briga. Zbirni podatki za območje Dol. in Gor. Brige, Pleže in Prežule opozarjajo na dokajšnji padec prebivalstva teh krajev po letu 1936 (od 280 na 246), pri čemer pa so med vami dokajšnje razlike. Tako je npr. beležila Dol. Briga manjši porast števila prebivalcev (za 7, od 146 na 153), medtem ko je v ostalih vaseh prebivalstvo številčno padalo, tako v Gor. Brigi za 15 (od 68), Preži 15 (od 52) in v Prežuli za eno osebo (od 14). Po katastru naj bi v teh vaseh živelo 90 Slovencev, 64 oseb naj bi bilo narodnostno mešanega rodu, 92 oseb pa so popisovalci 1936. leta prišteli h Kočevarjem. Podatki tudi kažejo na narodnostno »mlačnost« posameznih slovenskih družin. Po jezikovnem kriteriju je dostopen podatek, da so se v vasi Preža posluževali slovenskega jezika v treh domovih, kočevskega narečja v sedmih, v dveh pa mešanega (slovenskega in kočevskega) govora. Podobni podatki so ohranjeni tudi za Dolenjo in Gorenjo Brigo. V prvi so bili med 36 hišnimi števkami opuščeni štirje domovi. Slovenskega jezika so se posluževali v 12 domovih, kočevskega narečja v 14, obeh jezikov pa v šestih. Poročilo tudi pripominja da so Slovenci v glavnem siromašnejši sloj, očitno v primerjavi s Kočevarji. Slovenska naselitev v tem kraju je bila opazna nekako od leta 1905 dalje. Za njihovo narodnostno usmeritev pa je značilno, da so stopali v mešane zakone, kar je vodilo sodelavca katastra k sklepu, da se bodo v nekaj desetletjih asimilirali v nemštvo. Med 14 števkami v Gor. Brigi so bile 1936. leta štiri naseljene. V celoti so se v tem kraju posluževali slovenskega jezika v treh domovih, kočevarska govorica v petih, v dveh pa obeh jezikov.

Gotenica. V katastru nastopa leta 1936 vas Gotenica kot popolnoma nemški kraj. Le za posamezne družine (11 od 85) kažejo podatki, da so bili njihovi člani slovenskega ali deloma slovenskega rodu. Za sedem družin bi mogli po jezikovnem kriteriju (te so se za občevalni jezik posluževale slovenskega jezika) predvidevati slovensko narodnostno zavest, res pa je, da je otrok ene takih družin obiskoval nemško šolo. V celoti pa nam podatki za ta kraj kažejo na gospodarsko nazadovanje tega območja: tako je bilo od 108 hišnih števk opuščeni do leta 1936 23, medtem ko je padlo število prebivalcev od 317 leta 1931 na 255 leta 1936 (padec za 28,4 %).

Koče. Za vasi tega območja pokaže primerjava podatkov katastra s tistimi ljudskega štetja leta 1931 stagnacijo prebivalstva v naseljih Handlerji. Koče in Mlaka (v tej vasi celo porast števila prebivalcev za šest oseb na 95). Splošni gospodarski razvoj tega območja pa nedvomno kažejo podatki, da je bilo v prvi vasi od 34 števk opuščeni ali porušeni devet, v drugi vasi od 33 šestnajst in v treji od 33 deset. Po narodnostnem sestavu so bili povsod kočevarski Nemci v večini: v Handlerjih je živelo 17 kočevarskih družin s 50 d. č., tri so bile mešane (12 d. č.), 6 pa slovenskih (21 d. č.). V Kočah je bilo med 17 družinami 7 kočevarskih (27 d. č.) 5 mešanih (18 d. č.) in 5 slovenskih (23 d. č.). Za Mlako pa dobimo naslednje številke: 7 kočevarskih družin (19 d. č.), 11 mešanih (50 d. č.) in 5 slovenskih (26 d. č.). Za Slovence, živeče v teh treh vaseh kataster opozarja, da so izhajali v glavnem iz ribniškega območja, Loškega potoka, Sodražice, Kostela; predvsem pa iz Čabra, Prezida in Delnic.

Med vasi s porastom števila prebivalcev po letu 1931 spada tudi Kočevska Reka (porast od 314 na 354; med njimi je bilo 399 domačinov in približno 15 slovenskih hlapcev in dekel). Podobno kot v ostalih vaseh, je bilo tudi v tem kraju med 106 hišnimi števkami porušeni ali opuščeni 25. Po narodnostni

pripadnosti naj bi ob 15 slovenskih hlapcev in dekel odpadlo 160 oseb (47 družin) na Kočevarje, 105 (26 družin) na Slovence in 74 oseb (16 družin) na mešane zakone. Kataster dalje opozarja, da so se Slovenci priseljevali v ta kraj predvsem iz širšega območja Kočevske in Dolenjske, od Drage do Novega mesta, Loškega potoka, Ribnice in Prezida. Ena slovenska družina (13 d. č.) je bila kočevarsko narodnostno in jezikovno usmerjena, isto velja tudi za večino narodnostno mešanih zakonov (kočevarskega rodu so bile, podobno kot drugod, večinoma žene). Poleg posameznikov sta se v celoti priznavali k slovenstvu dve družini. Dalje je katastru priložena tudi narodnostna statistika župnije Kočevska Reka (župnija je obsegala celotno politično občino, z izjemo katasterskih občin Borovec, Briga in Gotenica). Po tej statistiki pripravljeni maja 1936, naj bi odpadlo med 1229 župljani 460 na Slovence, 303 na mešance in 535 oseb na Kočevarje.

Podobno naraščanje prebivalstva, kot v Kočevski Reki, je bilo opazno tudi v Spodnjem in Zgornjem Vincenbahu (v prvem kraju od 63 na 79, v drugem od 51 na 54). Med 26 hišnimi številkami v prvi vasi je bilo leta 1936 porušenih ali opuščenih 9, v drugi pa med 13 3. Podatki o narodnostni sestavi pa nam dajo za leto 1936 za Sp. Vincenbah naslednjo sliko: med 17 družinami in 79 d. č. je odpadlo na Slovence 6 družin z 21 d. č., Kočevarje 9 (47 d. č.) in na narodnostno mešane zakone dve družini (11 d. č.). Za Gornji Vincenbah pa so bili podatki naslednji: med 10 družinami s 54 d. č. je bilo 5 slovenskih družin (26 d. č.), 4 so bile mešane (22 d. č.), ena družina pa je bila Kočevarska (6 d. č.). Slovenci so izhajali predvsem iz območja Banja Loke, Rezida, Osilnice in Loškega potoka.

Novi Lazi. Podatki za vas Novi Lazi z naseljem Iskerba kažejo, da je bilo v času popisa leta 1936 med 68 hišnimi številkami opuščenih ali porušenih 13 domov. Vidi se tudi, da so se Slovenci priseljevali na to območje v glavnem iz istega prostora kot v Kočevsko Reko. Enako kot v Kočevski Reki je bil tudi v Novih Lazih 1936 opaziti močan porast prebivalstva (od 194 na 232). Značilno je tudi, da so se z izjemo posameznikov člani narodnostno mešanih družin (med nje so bili prišteti tudi tisti slovenskega porekla po očetovi ali materini strani) z izjemo posameznikov prištevali k nemštvu. Takih družin je bilo 11 s 48 d. č. Njim se je pridruževalo še 35 kočevarskih družin s 143 d. č. Slovenskih družin je bilo 9 (41 d. č.), od tega je bila ena družina čisto nemško usmerjena.

Stagnacija prebivalstva je bila vidna 1936 leta v vaseh Morava in Ograja. Značilno je, da je večina slovenskih priseljencev v ti dve vasi izvirala predvsem iz Banje Loke in da so se z izjemo ene družine vsi priznavali za Slovence. To prvo vas je tudi videti, da je bilo leta 1936 32 % vseh domov opuščenih ali porušenih (od 53 17), medtem ko je bila druga vas še v celoti naseljena. Po narodnostni pripadnosti in izvoru je odpadlo v Moravi od 36 družin (144 d. č.) 15 družin (40 d. č.) na Kočevarje, tri (13 d. č.) na mešane zakone in 18 družin (91 d. č.) na Slovence. Podatki katastra tudi opozarjajo na približno točnost vanj zajetih podatkov. Za mešane družine je videti, da so se z izjemo enega posameznika v celoti prištevale k nemštvu. — Za vas Ograja pa daje kataster naslednjo sliko: 5 slovenskih družin (28 d. č.), ena mešana (4 d. č.) in ena kočevarska (8 d. č.).

Štalcerji. Popisno gradivo iz leta 1936 za kraj Štalcerji nas opozarja, da so bile tega leta med 12 slovenskimi družinami (52 d. č.) vsaj tri družine popolnoma nemško usmerjene (op. v celoti podatki niso popolni) (19 d. č.). Zanimivo je tudi opozorilo, da se je en Slovenec »še« priznaval za Slovence, dejstvo, ki očitno opozarja na dokajšnji asimilacijski proces slovensko govorečih v smeri kočevarskega nemštva. V celoti je bilo v tem kraju med 28 družinami še 11 mešanih (43 d. č.) ter pet »čistih« kočevarskih (24 d. č.). Prav podatki za Štalcerje, kot smo že videli, opozarjajo na relativnost narodnostnih in jezikovnih podatkov na škodo Slovencev in na njihovo odvisnost od popisovalca ali pa morebitnih kasnejših dopolnil katastra. Tak popravek je bil kasneje pripravljen prav za ta kraj. Po teh dopolnilih

dobimo za Štalcerje v popravljenem spisku naslednje podatke: v vasi je živelo leta 1936 13 slovenskih družin z 48 d. č., 12 mešanih zakonov (55 d. č.) ter 4 kočevarske družine (18 d. č.). Po teh podatkih so izhajali Slovenci iz Prezida in Banja Loke. — V primerjavi z letom 1931 je do leta 1936 naraslo število prebivalcev tega kraja za 6 oseb (na 109), medtem ko je znašal odstotek opuščeni ali porušeni hiš 36,5% (med 42 številkami 15).

Se večji odstotek opustelosti pa je v tem času imela vas Rogati hrib: 39% (med 41 številkami 16). Med 25 družinami in 94 d. č. (leta 1931 108 prebivalcev) je v tej vasi odpadlo na Kočevarje 11 družin (34 d. č.) ter na Slovence tri družine (15 d. č.). Značilno je, da sta dve slovenski družini izvirali iz Čabra, ena pa iz Novega kota. Podobno kot drugod so bile tudi tu (z izjemo enega posameznika) vse tri mešane družine kočevarsko narodnostno in jezikovno usmerjene.

Občina Koprivnik

V gradivu narodnega katastra za Kočevsko, ki ga hrani inštitut za narodnostna vprašanja, so za občino Koprivnik ohranjeni podatki le za vasi Ovčjak, Grodec, Slaba gorica, Nemška Loka, Topli vrh in Perigel. Tudi podatki (z izjemo Nemške Loke in Prerigla) niso tako nadrobni kot za ostale kočevske občine. Kolikor lahko presodimo, je v prvi vasi živela le ena kočevarska družina (10 d. č.), medtem ko so bile ostale družine očitno slovenske. Na propadanje kraje kaže že dejstvo, da je od leta 1931 padlo število prebivalcev od 45 na 33, opuščena pa je bila tudi tamkajšnja šola. Med 14. hišnimi številkami je bila 1936 leta naseljena le še polovica.

Kot popolnoma kočevarska vas je 1936 leta nastopal Grodec. Tega leta je živelo v tej vasi vsega 5 družin (28 d. č.; leta 1931 jih je bilo še 33). Med osmimi hišnimi številkami so bile v tem času opuščene tri. Enako kot Grodec je bil čisto nemško naselje zaselek Topli vrh s 25 prebivalci. Med 11 hišnimi številkami sta bili dve opuščeni.

Za Slabo gorico lahko na podlagi podatkov katastra le ugotovimo dvig števila prebivalcev po letu 1931 od 9 na 15. Leta 1931 so živeli v zaselku vsega tri družine, od tega ena kočevarska (4 d. č.).

Zanimivo je opozorilo sestavljalca katastra za Nemško Loko in Perigel, ki utegne v marsičem veljati za širše kočevarsko območje. Tako najdemo v katastru opozorilo, da v obeh vaseh žive le Kočevarji in »ponemčeni mešanci«, pa »tudi pravi Slovenci so mlačni ali pa nemškutarji«. Teh naj bi bilo v prvi vasi šest. Mešanih družin je živelo v Nemški Loki po podatkih katastra 7 (31 d. č.), ostalih 61 oseb pa je popisovalec prištel k »čistim«
Kočevarjem. Podatki za Perigel pa kažejo, da je 1936 leta živelo v vasi 47 oseb.

Občina Mozelj

Podatki katastra za to občino so nadrobnejši kot za občino Koprivnik ter so ohranjeni za celotno območje občine z izjemo vasi Zajčje Polje.

Mozelj. Po podatkih katastra iz leta 1936 je prebivalstvo v kraju Mozelj ob določeni depopulaciji tega prostora v glavnem stagniralo. Med 88 hišnimi številkami je bilo v tem času praznih ali porušeni 18. Po podatkih katastra naj bi bilo med 99 v tem kraju živečimi družinami z 269 d. č. 1936 leta 42 čistih kočevarskih družin (142 d. č.), 41 družin je bilo slovenskih (75 d. č.), 16 družin pa mešanih (52 d. č.). Podobno kot drugod so bili (pač z izjemo posameznikov) vpisani v mešano narodnostno kategorijo nemško (kočevarsko) usmerjeni. Med njimi in med zavednimi Slovenci so bili priseljenci iz Primorske, Rakitnice, širšega ljubljanskega in gorenjskega prostora, predvsem pa iz kočevsko-dolenjskega območja (zlasti iz Loškega potoka).

Pač pa je bilo za ostale vasi mozeljskega območja (Kačji potok, Kočarji in Suih potok) opaziti nazadovanje prebivalstva (v celoti po letu 1931 za 30 oseb, od 169 na 139). Podatki katastra nam dajejo za te vasi naslednjo sliko: v Kačjem potoku je bilo med 17 družinami 10 kočevarskih (50 d. č.), slovenske so bile štiri (14 d. č.) in mešane 3 (5 d. č.); Kočarji: med 52 družinami 23 kočevarske (94 d. č.), 6 slovenskih (23 d. č.) in 3 mešane (6 d. č.); Suih potok: med 25 družinami 6 kočevarskih (23 d. č.), 4 slovenske (14 d. č.) in tri mešane (5 d. č.). Podatki tudi kažejo, da so slovenske družine izhajale iz širšega kočevskega območja tja do Babnega polja, med njimi pa je bilo nekaj Primorcev. Podobno kot drugod so bile »mešane« družine narodnostno in jezikovno kočevarsko usmerjene.

Podobno kot Mozelj ugotovimo za leto 1936 populacijsko stagnacijo za območje Rajndola. Izjema je na območju te občine le vas Verderb, kjer je padlo po letu 1931 število tamkajšnjih prebivalcev na polovico (od 23 na 12 oseb). — Podatki o opuščenih ali porušeni domovih na tem območju dajejo naslednjo sliko: med 45 številkami v Ranjdolu je bilo naseljenih še 34, v Verderbu od 24 7, medtem ko so bili v Zgornjem Pokštanju še vedno naseljeni vsi domovi. Za narodnostni sestav teh vasi nam kataster daje naslednjo sliko: v Ranjdolu je bilo med 35 družinami 26 kočevarskih (103 d. č.), 7 slovenskih (21 d. č.) in dve mešani (7 d. č.); Verderb: 4 kočevarske družine (25 d. č.); Verdreng: 9 kočevarskih družin (53 d. č.), 3 slovenske (13 d. č.) in 6 mešanih (33 d. č.) ter Gornji Poštanj: 1 kočevarska družina (6 d. č.), 2 slovenski (12 d. č.) in 5 mešanih (18 d. č.). Za Slovence podatki kažejo, da so izhajali iz širše slovenske okolice kočevskega prostora, pa tudi iz Primorske.

Knežja lipa. Kataster za območje Knežje lipe kaže na njem pretežno nemško-kočevarski značaj. Podobno kot drugod, je tudi tu videti določeno populacijsko nazadovanje, saj je bilo v času izdelave katastra med 44 hišnimi številkami opuščenih 15, medtem ko je padlo število prebivalcev po letu 1931 za 10 (od 122). Po narodnostnem poreklu je bilo kakih 15 družin (od 9 hišnih števil) kočevarskih, medtem ko so bile ostale družine v večini narodnostno mešane.

Močno je po letu 1931 padlo število prebivalcev tudi v zaselku Ramsrigel (od 30 na 17). Kolikor lahko presodimo, so bili vsi prebivalci zaselka Kočevarji. Isto velja tudi za zaselek Turn (10 oseb). Med 9 družinami (35 oseb) v vasi Remergrund so bile v večini kočevarske. Izjema je pravzaprav bila le priseljena slovenska dvočlanska družina (mož: je bil doma iz Trebelnega, žena iz Istre).

Spodnji log. Za naselje Lapinje, vključeno v to katastrsko občino podatki katastra opozarjajo, da so živele v tem naselju izključno kočevarske in narodnostno mešane družine. Podatki tudi kažejo, da je bil drugi rod mešanih zakonov kočevarsko usmerjen. Skupno je 1936 leta v tem kraju živelo šest družin z 41 d. č., od tega so bile tri družine mešane. Za naselje Sp. Pokštanj kataster kaže, da so živele tu vsega tri družine, od katerih je bila ena mešana, vse pa kaže, da je v tem zaselku živel tudi narodno zaveden Slovenec. Medtem ko kažejo podatki za omenjena kraja populacijsko stagnacijo, je bila 1936 leta opazen za Spodnji log porast števila prebivalcev (od 166 na 175). Vse tudi kaže, da je bilo med 45 hišnimi številkami tega kraja opuščeno od tega časa 8 domov. Po narodni pripadnosti naj bi bilo v vasi 11 mešanih, 3 slovenske ter 23 kočevarskih družin. V celoti je v vasi odpadlo na Kočevarje 94 oseb, Slovence (tudi narodnostno labilne, ali pa domačine slovenskega rodu) pa kakih 41 oseb. — Za naselje Kozica kataster ugotavlja, da je bilo med osmimi domovi 1936 leta praznih ali opuščenih sedem.

Škrilj. Podatki za vas Kuhlarje kažejo, da so 1936 leta v tem zaselku živele štiri družine (17 d. č.), od tega dve kočevarski in dve mešani. Tako kot drugod, so bili člani mešanih družin kočevarske zavesti. Zeselek Zdihovo je v tem času imel 17 prebivalcev, od tega 10 Slovencev (3 družine) in 7 »me-

šancev« (4 družine). Med devetimi hišnimi številkami je bilo naseljenih šest Slovinci so izhajali iz Banja Loke, Fare in tudi iz Litije. Za Josefa Oblaka (oče rojen v Litiji) kataster podčrtuje, da je bil hitlerjanec in »glavni (hitlerjanski op.) zastopnik za Kočevsko.«

Stagnacijo števila prebivalcev lahko ugotovimo tudi za Muho vas (leta 1936 je tu živelo 45 oseb, padec po letu 1931-za dve osebi). Od 14 hišnih številk je bilo opuščenih ali porušenih po podatkih katastra pet. Po narodnostnem izvoru so med 11 družinami 3 odpadle na Slovence (8 d. č.), 6 na mešane družine (28 d. č.) in 2 (9 d. č.) na Kočevarje. Zanimiv je podatek, da so se v eni kočevarski družini posluževali slovensčine kot domačega občevalnega jezika, medtem ko je bila kočevarščina občevalni jezik deloma primorske družine (iz Bovca). Ostali Slovenci so izhajali iz občin Draga, (Novi kot), Cabar (Tršče) in Trava (Stari kot) ter iz Banja Loke.

Junija 1936 popisana vas Skrilj je v tem času štela 80 oseb (l. 1934 84). Med 18 družinami je šest odpadlo na Slovence (22. d. č.), 11 na mešane zakone (57 d. č.), en zasebnik pa naj bi bil čisti Kočevar. Kataster tudi opozarja, da so se v eni »slovenski« družini posluževali tako kočevskega narečja kot slovenskega jezika, druga taka družina pa je tudi doma govorila kočevarsko. Očitno je, da so bile vse mešane družine kočevarsko usmerjene. V dokumentaciji najdemo tudi pripombo v hitlerjanski usmerjenosti dveh »slovenskih« družin. — Slovenci, naseljeni v tej vasi so v glavnem izhajali iz Banja Loke, Hinj in Fare.

Po nepopolnih podatkih katastra naj bi živelo v vasi Turkova Draga vsaj 32 oseb, od tega 12 Slovencev (3 družine), 6 družin je bilo kočevarskih (18 d. č.), ena družina pa je bila prišteta med »čiste« Kočevarje. Vsi Slovenci so pripadali agrarnim poklicem; med njimi sta dve družini izhajali iz Primorske in Štajerske. V kategorijo mešanih oseb vpisana tamkajšnja družina je bila kočevarsko usmerjena.

Stari log. Podatki katastra za območje tega kraja kažejo na eni strani na proces depopulacije tega prostora, po drugi strani pa pretežni nemško-kočevarski značaj občine. Za Stari breg kažejo podatki, da je po letu 1931 v tej vasi padlo število prebivalcev za 10 (na 65). Med 17 hišnimi številkami sta bili opuščeni dve. Za vas Novi breg ugotovimo majhen porast prebivalstva za dve osebi (na 42); med 12 hišnimi številkami sta bili dve opuščeni. Podatki za Rigelj pa kažejo, da je po letu 1931 padlo število tamkajšnjih vaščanov za 5 (od 46); med osmimi hišnimi številkami sta bili dve opuščeni ali porušeni. Za Trnovec podatek kaže padec števila prebivalcev za 5 (od 59); med 18 hišnimi številkami je bilo 5 opuščenih ali porušenih. Tako kot omenjene vasi je bila popolnoma nemška tudi Grintovec, v kateri je živela le ena slovenska družina (7 d. č.); padec števila prebivalcev je znašal po letu 1931 5 oseb (od 44); med osmimi hišnimi številkami je bila ena opuščena. Za popolnoma kočevarsko vas Beli kamen podatki kažejo padec števila prebivalcev za 6 (od 56); med 29 hišnimi številkami je bilo 18 praznih. Podobno sliko daje kataster tudi za vas Cesta, kjer sta bili med 11 hišnimi številkami opuščeni dve; število prebivalcev je padlo po letu 1931 od 72 na 63, medtem ko je beležil zaselek Žibern le padec za eno osebo (od 13); med petimi številkami sta bili dve podrti ali prazni. Za Kleč kataster podčrtuje, da je bilo 16 v tem kraju živčih družin (od 22 števil) nemških. V tem kraju je po letu 1931 nazadovalo število prebivalcev za 25 (od 64) in le za eno družino podatki kažejo, da je bila po poreklu deloma slovenska. Med 15 družinami v Novem logu sta bili le dve deloma slovenski, vendar jezikovno kočevarsko usmerjeni (šlo je za dve ženi, primoženi iz Hinj in Žužemberka). Po letu 1931 je padlo število prebivalcev te vasi za 5 (od 89). Med 28 hišnimi številkami je bilo 13 praznih ali podrtih. Izjema sta po narodnostnem sestavu v celoti občini pravzaprav le vasi Šebreg in Stari log z več »mešanimi« kočevarsko usmerjenimi družinami. Očitni izjemi sta bili le v Starem logu dve družini, katerih otroci so v šoli obiskovali pouk slovenskega jezika. V vasi Šebreg so bile mešane družine celo v večini (med osmimi družinami 5). V vasi je bilo

med 26 domovi podrtih 17. Podobno kot v tej vasi je padlo do leta 1936 tudi prebivalstvo Starega loga za 14 oseb (od 280 na 366). Med hišnimi številkami so v Starem logu odpadle na Slovence štiri, po drugih podatkih pa dve. V celoti naj bi bilo po katastru 13 (15) družin mešanih. Značilno je, da je bila v tej vasi kočevarsčina občevalni jezik celo (v drugače slovenski) družini Ivana Marušiča, doma iz Gorice. Med 104 hišnimi številkami je bilo do leta 1936 opuščenih ali porušenih 20.

Polom. Za vasi Kukovo, Polom, Seč in Vrbovec podatki katastra dajejo le podatke o številu tamkajšnjih prebivalcev ter o njegovi narodnostni pripadnosti (usmeritvi). Vse štiri vasi v katastru nastopajo kot pretežno nemške. Tako so se med 20 hišnimi številkami vasi Kukovo vse (59 prebivalcev, leta 1931 78) prištevale h Kočevarjem; med njimi sta bili dve družini mešani, slovensko-nemški. Podobno sliko dobimo tudi za Polom (stagnacija prebivalcev med letoma 1931 in 1936), v kateri sta bila zavedna Slovenca le tamkajšnji učitelj in njegova žena. Zanimivo je tudi, da sta v eni družini starša govorila med seboj slovenski, medtem ko z otroki le nemški (kočevarsko). Za naselje Sič (l. 1931 102 prebivalca, 1936 103) kataster opozarja na eno slovensko družino, za drugo družino pa podatki govore, da je uporabljala nemščino kot občevalni jezik. Med 61 prebivalci Vrhovec je bila ena družina mešana, nemško usmerjena družina (v vasi Seč dve). — Število praznih ali pa porušeni domov je v omenjenih vaseh bilo naslednje: Kokovo 4 (med 24), Polom 4 (med 38), Seč 7 (med 26) in Vrbovec 9 (med 21).

Smuka. Podobni so tudi podatki za vasi Dolenja in Gorenja Topla Reber, Komolec, Kunče in Rdeči kamen. Podatki katastra opozarjajo na stagnacijo prebivalstva teh vasi; izjemi sta bili leta 1936 le Dolenja Topla Reber in Kunče z manjšim prirastkom števila prebivalcev. Število opuščenih ali porušeni številke je bilo po posameznih vaseh naslednje: Dolenja Topla Reber med 38 10, Gorenja Topla Reber med 24 13, Komolec med 34 15, Kunče med 12 5 in Rdeči kamen z Lužo med 19 4. Po narodnostni pripadnosti je med 28 številkami v Dolnji Topli Rebri odpadlo na kočevarske družine 25 (s 106 d. č. 7, tri hišne številke so bile slovenske (7 d. č. od tega je odpadla ena številka na tamkajšnje župnišče). Vas Gorenja Topla Reber je bila po podatkih katastra popolnoma kočevarska in le dvema osebama (od 58) je popisovalec vnesel slovensko narodnost, kljub njuni nemški usmeritvi. V vasi Komolec (97 prebivalcev) je živel le ena slovenska družina (5 d. č., očitno priseljenega logarja). Poleg Kočevarjev je bila v vasi še ena »mešana« kočevarsko usmerjena družina (žena Slovenka). Vas Kunče je bila popolnoma kočevarska. Podobno kot v Komolcu pa je tudi v Rdečem kamnu živel ena slovensko (jezikovno?) usmerjena družina, deloma slovenskega rodu. V zaselku Luža je živel vsega gozdni čuvaj, Slovenec (2 osebi). Stagnacijo prebivalstva je 1936. leta kazala tudi vas Smuka (l. 1931 in 1936 228 prebivalcev). Med 43 hišnimi številkami je bilo v vasi porušeni kakih 13. Na tamkajšnji kočevarski živelj kažejo podatki, da je bilo 40 družin (162 d. č.) popolnoma kočevarskih, kakih 6 družin slovenskih (po poreklu in jeziku), ostale družine pa so odpadle na mešane, kočevarsko usmerjene vaščane. Po poreklu so bili tamkajšnji Slovenci iz Hinj, Liplja, pa tudi iz območja Ribnice in Velikih Lašč.

Občina Dolenja vas

V katastru so za to občino podatki le za kraja Grčarice in Grčarske ravne. Medtem ko kažejo podatki za Grčarice padanje števila prebivalcev (od 258 leta 1931 na 204 l. 1936 ali za 21 %), kažejo podatki za drugo vas njihov določen porast (od 47 na 54). Med 62 hišnimi številkami v Grčaricah je bilo leta 1936 opuščenih 9. Od 53 družin, živečih v tej vasi je tega leta očitno odpadlo sedem na slovenske ali mešane, ostali Slovenci v vasi pa so bili

predvsem posli (iz katastra se podatki ne dajo nadrobneje diferencirati). — Med 11 hišnimi številkami v Grčarski ravni naj bi vse, z izjemo ene, odpadle na Slovence.

Občina Črnomelj-okolica

Podobno kot za občino Koprivnik, so v gradivu katastra, ki ga hrani arhiv inštituta za narodnostna vprašanja ohranjeni le fragmentarni podatki za območje občin Črnomelj-okolica, Stari trg ob Kolpi in Dolenjo vas. — Tudi za ohranjeni del katastra pripomba, vnešena v dokumentacijo, opozarja na nepopolnost gradiva. Tako dobimo za posamezne vasi te občine iz katastra naslednje podatke: za Maverlen: leta 1936 je živelo v vasi vsaj 72 oseb, med njimi večinoma Kočevarji, medtem ko so bili Slovenci v manjšini. Vse kaže, da so bile podobno kot drugod, narodnostno mešane družine kočevarsko usmerjene. V letu popisa je bilo opuščenih 15 hišnih števil. Stražni vrh: med 15 družinami, ki so prebivale v tej vasi, je bilo 6 slovenskih (21 d. č.), tri družine so bile mešane, šest pa je bilo kočevarskih. Vas Kleče: vse kaže, da je bila vas kočevarsko usmerjena, isto bo veljalo tu za še nekatere vasi: Lahinja, Konjski hrib, Skrilj in Ponikve. Za vas Sredgora je ohranjen podatek, da je od petih kočevarskih in morda mešanih prebivala tudi ena hrvaška družina. V vasi Topličice (6 družin, 27 d. č.) je prebivala ena kočevarska družina.

Občina Stari trg ob Kolpi

Za vas Zaderc kataster kaže na določeno rast števila tamkajšnjega prebivalstva, saj je njihovo število zraslo po letu 1931 za 5 (na 37). Med osmimi družinami so bile v vasi le dve mešani (11 d. č.), medtem ko so bile ostale družine slovenske. V vasi Brezovica je 1936. leta živelo 14 družin, od tega dve slovenski (8 d. č.), 7 mešanih (44 d. č.), 5 družin (10 d. č.) pa je bilo kočevarskih. Število prebivalcev je po letu 1931 padlo za devet (na 62). — Za vasi Kralji, Vimol in Čeplje kataster pripominja, da so to »popolnoma slovenske« vasi, medtem ko žive v Brezovici in Zadercu Nemci in ponemčeni mešanci. Po narodni usmeritvi po opozorilu katastra popisne vasi tudi »nisó slovensko zavedne in tudi pravi Slovenci so mlačni ali celo nemškutarji«.

Občina Semič

Iz te občine so v katastru podatki le za vas Rečica, žal pa so podatki o narodnostni pripadnosti (oz. poreklu) tamkajšnjih prebivalcev dokaj nezanesljivi. Lahko rečemo le to, da je bila vas po poreklu sicer močno mešana, večinsko pa je najbrž dokaj kočevarsko usmerjena. Zanimiv je podatek, da so vsi tamkajšnji učenci obiskovali v šoli slovenski razred.

Območji občin Črmošnjice in Toplice

Kot kažejo številni podatki narodnega katastra za novomeško območje Kočevske, je bilo na tej strani padanje števila prebivalcev manj izrazito kot na ostalem, s Kočevarji poseljenem področju. Tako moremo za posamezne vasi ugotoviti leta 1936 določen porast prebivalcev, pa tudi podatke, žal fragmentarne, o številu opuščenih ali porušenih hiš. Očitno je, da je bila vrsta vasi pretežno ali v celoti kočevarska, tako Brezje, Vimol, Gaber, Stari tabor (v zaselku je živela le ena družina), Mašlje, Ošelice, Komarna vas, Goričice, Novi tabor, Stara žaga, Topli vrh, Blatnik, Občice, Srebotnik, Rampoha, Stale, Rebnik, pa tudi ostala manjša naselja. Za vas Blatnik (96 prebivalcev leta 1931) podatki kažejo, da sodelavec katastra ni v celoti preveril podatkov o poreklu prebivalcev. O narodnostni vasi je dalje zapisal, da so se njeni prebivalci še »pred leti« šteli za Slovence, vendar pa je bil dotok priseljencev iz kočevarskih krajev močnejši kot iz doline, iz območja o. Semič. Popisovalec

MALI NARODI IN SOCIALIZEM*

Dovolite, da v idejnopolitični mozaik jugovzhodne Evrope in Balkana, tako pester v sedaj obravnavani dobi, dodam še en kamenček in sicer nekatere vodilne ideje v vrstah slovenskega naroda.

Slovenci spadajo med južne Slovane in tvorijo njihovo zahodno vejo, naseljujoč skrajne severne brežove Jadranskega morja in južne obronke Alp. Tu se križajo poti iz Italije in zahodne Evrope v osrednjo Evropo in na Balkan in v obratni smeri. Za sosede imajo Slovenci na zahodu Italijane, na severu Nemce, torej velike narode. Sosedo so stoletja pritiskali na ozemlje, ki so ga krčevito in uspešno branili Slovenci, narod, ki je ostal mal in šteje samo dva milijona; od teh danes živi milijon šeststo tisoč v socialistični republiki Sloveniji.

Ko je v zahodni in centralni Evropi nastopila doba kapitalizma in meščanke demokracije, se pritisk sosedov na Slovence ni zmanjšal; nasprotno, povečal se je. Slo je za nasilno asimilacijo, za ponemčevanje itd.

Kakšne poglavitne družbeno-politične ideje je zoblikoval slovenski narod v boju za svoj obstanek? O tem v referatih H. Hristova (Bolgarija) in D. Zografskega (Jugoslavija) ni bilo ničesar.

Če se omejimo na glavnih smereh politične dejavnosti Slovencev pred sto leti in v naslednjem obdobju, lahko ugotovimo dva stalna pojava v slovenski obrambi, dasi s tem, umljivo, niso izčrpana vsa dogajanja.

Prvo konstanto sestavlja splošno stremljenje Slovencev po zedinjenju v eno ozemeljsko, upravno in politično enoto, v tako imenovano »zedinjeno Slovenijo«. Čeprav so Slovenci strnjeno naseljevali svoje kraje — tako je tudi dandanes — so jih delile posamezne province, preostale še iz fevdalnih časov, kar je Slovence cepilo in jih izročalo številčno močnejšim sosedom. Zato je geslo »zedinjene Slovenije« dolga desetletja pomenilo poglavitno strategijo slovenske politike v evropskem prostoru, dokler se zedinjenje ni uresničilo med narodnoosvobodilno vojno in socialistično revolucijo 1941—1945. Geslo »zedinjene Slovenije« spada med glavna ideološka strujanja narodov jugovzhodne Evrope in na Balkanu v drugi polovici preteklega in v začetku tega stoletja.

Druga stalna skrb Slovencev je bilo iskanje zaveznikov za pravični boj obstanka in zedinjenja. Zavezniki so bili predvsem na jugovzhodu: Hrvati, Srbi, Bolgari, Črnogorci, Makedonci. Za Slovence je bilo naravno, da so iskali zaveznikstva v obliki jugoslovanstva kot ideje in kot državnega sožitja sorodnih narodov; to je bila hkrati potrebna politika glede na mogočne sosede. Zategadelj je jugoslovanstvo kot ideja in gibanje nastalo in raslo med Slovenci; jugoslovanstva misel je nastala seveda tudi pri drugih južnih Slovanih.

Velja pripomniti pri tem, da za Slovence ideja jugoslovanstva ni bila tako absolutna in nepreklicna kot ideja zedinjene Slovenije. Od časa do časa je jugoslovanstvo izgubljalo pomen in vpliv, da bi spet oživel in doseglo močno uveljavitev, kakor se je zgodilo med prvo svetovno vojno. Prav tako je treba opozoriti, da so si Slovenci vsebino jugoslovanstva včasih razlagali po svoje; tako npr. so vanj vključevali Bolgare.

Pri presoji jugoslovanstva med Slovenci moramo upoštevati te posebnosti.

Seveda je sosedstvo močnih in naprednih narodov, kakršni so bili in ostali Nemci in Italijani, prinašalo Slovincem tudi pozitivne posledice, npr. rast splošne kulture in civilizacije. Industrialni razvoj pri sosedih se je

* Objavljamo besedilo diskusije Franceta Klopčiča na XIII. mednarodnem kongresu zgodovinskih ved v Moskvi dne 19. avgusta 1970, na seji sekcije za sodobno zgodovino k referatoma Hrista Hristova (Sofija) »Ideološka gibanja v jugovzhodni Evropi v XIX. in XX. stoletju (do prve svetovne vojne)« in D. Zografskega (Skopje) »Evropske velesile in Balkan v začetku XX. stoletja«.

Vsebina diskusije, kratka glede na omejitve kongresnega poslovnika in strnjena glede na sestav udeležencev, se nanaša na nacionalno vprašanje Slovencev v preteklosti in s tem v zvezi na odnos malih narodov do socializma. Besedilo je prevedeno iz ruščine.

razširil prav tako na slovenske dežele. Nastajala so industrijska središča, vznikel je delavski razred. Leta 1896 pride do ustanovitve slovenske socialnodemokratske stranke. In čeprav je bil delavski razred Slovenije mlad in maloštevilen, čeprav je pripadal malemu narodu, je željno srkal vase oživljajoče ideje socializma; našel je v njih svojo utrditev in nado ter si je ustvaril lastne pojme o prihodnosti slovenskega naroda.

Glede na konkretne domače razmere so kot prvo lastno politično misel izrazili slovenski socialni demokrati v zahtevi po »federaciji narodov«, ki jo je razglasil leta 1898 vodja slovenskih delavcev Etbín Kristan. Tiste čase je »federacija narodov« pomenila alternativo avstro-ogrski monarhiji, pri čemer ne smemo pozabljati, da je takrat huda industrijska kriza v Evropi majala stabilnost družbenega reda. »Federacija narodov je cilj socializma, v njej tiči tudi razrešitev narodnega vprašanja« — tako je pisal Etbín Kristan. Kasneje je zahteva po federaciji narodov doživljala nekatere spremembe; dokler ni leta 1913 prejela realne in pereče vsebine v geslu »jugoslovanske federativne republike«, ki ga je izrekel Ivan Cankar, največji slovenski pisatelj, socialist.

Tako se je slovenska socialna demokracija kot delavska stranka v prvi dobi dejavnosti ustvarjalno in realistično odzvala nacionalnim težnjam Slovencev.

V isto dobo spada tudi druga pridobitev slovenske socialnodemokratske stranke, namreč odkritje, da pomeni socializem edino rešitev ne samo za delovne razrede, marveč tudi za male narode sploh.

Leta 1902 je socialistični list »Rdeči prapor« pozdravil kongres socialnodemokratske stranke z naslednjimi mislimi: Socializem »se mora razvijati tudi na slovanskem jugu. Mora se razviti tem bolj, ker bi slovenski narod brez socializma poginil kot narod, ker bi končal v brezupnem boju z močnejšimi narodi, ker je preslab, da bi si zagotovil izolirano stališče«. Socializem, je pisal list, mu daje sredstva, da »zmore dokončati emancipacijo od tuje hegemonije«. »Socializem ga osvobaja po svoji mednarodni univerzalnosti.«

Leto pozneje je drugi pomembni socialistični vodja Albin Prepeluh-Abditus vpraševal v brošuri »Občina in socializem«, kaj naj store Slovenci kot mali narod, »ki v svetovnih bojih družbe ne odloča«. Odgovoril je jasno in odločno: Rešitev je v socializmu, ki »ima tudi nalogo malim narodom ustvariti pogoje za njihov obstanek«.

Spoznanje, da je v socializmu rešitev za male nacije, zatirane in neenakopravne v primerjavi z velikimi narodi, pomeni dokajšnjo pridobitev družbene misli v njenem razvoju. Z njim so slovenski socialisti obogatili socializem in socialistično gibanje.

Kolikor vem — če se motim, naj me popravijo — ni bila pred tem nikjer izrečena misel o socializmu kot alternativni kapitalizmu pri malih zatiranih narodih; s tem je omenjena ideja prišla v zakladnico družbenega mišljenja.

Ta ideja zasluži poudarek, ker je ohranila svoj pomen še danes. Na vseh kontinentih se prebujajo vedno novi narodi, večidel mali; usmerjajo se k svobodi in napredku in prav zato k novemu družbenemu redu, k socializmu.

Po drugi strani je ta ideja, pred skoraj 70 leti še oddaljena prihodnost ali pogumno pričakovanje, doživela realizacijo v socialističnih deželah, ki so zagotovile svobodo in razvoj mnogim prej zatiranim in izkoriščanim nacijam.

Zadnja okoliščina omogoča in zahteva, da preberemo prvotno tezo o socializmu kot rešitvi za male narode tudi v nasprotni smeri: Socializem mora zagotoviti malim narodom svobodo in napredek.*

Če sem tako pokazal revolucionarne strani slovenske socialnodemokratske stranke, ne želim trditi, da ta stranka ni podlegla reformizmu. Gre tukaj za neizpodbitno dejstvo, da je imela posluh za nacionalne težnje

* Ta izjava namiguje na dogodke v Češkoslovaški leta 1968. Op. pisca.

zatiranih narodov in da je odkrila v socializmu rešitev za male nacije. To pomeni pozitivne dosežke in tega ne moremo zanikati. Prav ti pogledi so privedli slovensko socialno demokracijo, da je leta 1914 in 1915 zastopala protivojna stališča, da se ni vdala vojni psihozi in šovinizmu, dasi v protivojni politiki ni bila zadosti dosledna in aktivna, kakor so bili ruski boljševiki in srbski socialni demokrati.

Podobno slovenski sta zastopali protivojna stališča tudi hrvatska socialnodemokratska stranka in italijanska v Trstu z okolico.

Prehod teh treh strank k sodelovanju z buržoazijo — in s tem njihov polom — se je dogodil pozneje, leta 1917 in 1918. To je pa že tematika, ki ne spada na današnjo sejo XIII. zgodovinskega kongresa.

France Klopčič

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE, KONGRESI, SIMPOZIJI

ZNANSTVENI SIMPOZIJ O JURIJU KRIZANIČU V ZAGREBU 2. IN 3. MARCA 1972

Znanstveni simpozij o Juriju Križaniću (rodil se je v Obrhu okrog 1618, umrl pod Dunajem v času obleganja Turkov 12. IX. 1683), ki je bil v Zagrebu 2. in 3. marca 1972, sta organizirala Fakulteta političkih nauka Sveučilišta v Zagrebu in Politološko društvo Hrvatske, Fakulteta političkih nauka je edina tovrstna visokošolska ustanova v Jugoslaviji. Ustanovljena je bila pred desetimi leti. Simpozij o Juriju Križaniću je prvi v vrsti simpozijev, s katerimi bo fakulteta proslavila desetletnico svojega obstoja.

Na simpoziju so sodelovali vsi vidnejši znanstveniki, ki se ukvarjajo z življenjem in delom J. Križanića. J. K. je bil prikazan kot prvi hrvatski in južnoslovanski politolog, ki se je razen intenzivnega angažiranja na področju politologije udeleževal tudi na področju religije, muzikologije in književnosti. Simpozij predstavlja začetek poglobljenih raziskav o J. K. Predavatelji so skušali osvetliti lik J. K. z raznih aspektov.

V uvodnem referatu je dekan fakultete dr. Ante Pažanin prikazal J. K. kot filozofa in opozoril na njegova filozofska pojmovanja. Skušal je povezati njegovo filozofijo z grško in pri tem izvedel identifikacijo z Aristotelom. Zelo izčrpen in podroben je bil oris hrvatske družbe v dobi J. K., ki ga je podal dr. Jaroslav Šidak. Nanizal je problematiko Hrvatske v 17. stoletju do leta 1658, ko je J. K. zapustil Hrvatsko in odšel v Rusijo. To je doba ravnotežja sil na Balkanu. Zelo podrobno je osvetlil problematiko preseljevanja Vlahov na hrvatski teritorij in opozoril na privilegije, ki so jih dobili Vlahi. Kot aktualno je postavil vprašanje cerkvene unije pri Vlahih. J. K. je pri tem igral precejšnjo vlogo. Še posebej se je referent dotaknil migracij v Istro in se pri svojih izvajanjih skliceval tudi na izsledke filologov. V Istro gre namreč močan migracijski tok iz srednje Dalmacije ikavskega področja, kar seveda korigira dotedanje mnenje, da gre v Istri izključno za naseljevanje prebivalstva iz Boke Kotorske in Crnogorskega primorja. J. Šidak je orisal tudi družbene in gospodarske razmere v Banski Hrvatski, kjer je postavil v ospredje vprašanje fevdalne rente in položaj kmeta.

Dr. Ivan Golub, neumorni raziskovalec Križanićeve biografije in bibliografije, je v svojem referatu o biografskem ozadju Križanićevih del, obvestil o mnogih novih odkritjih. Pomembna je najdba Križanićevega avtografa »Bibliotheca chismaticorum universa« v arhivu sv. Oficija v Vatikanu. Delo na zbiranju Križanićevih del — v njegovi bibliografiji obstajajo še velike praznine — ni otežkočeno samo zaradi časovne odmaknjenosti ampak tudi zaradi različnih nahajališč Križanićevih rokopisnih del. Večino rokopisnih del hranijo v Moskvi, dolgoletnem centru Križanićevega delovanja, ki pa so le v manjši meri dostopna. (Od ruskih znanstvenikov se intenzivneje bavi s Križanićem A. L. Goljdberg, ki je v zadnjem času objavil v Historijskem zborniku dve zanimivi študiji: »Juraj Križanić u ruskoj historiografiji«, HZ XIX—XX, 1966/67, str. 129—140, Zagreb 1968; »Juraj Križanić i Rusija«, HZ XXI—XXII, 1968—1969, str. 259—281, Zagreb 1971.) Najpomembnejše Križanićevo delo »Politika« bo izšlo v novi kritični izdaji in v novem prevodu (prva izdaja MH 1947). Do novih ugotovitev je prišel Golub, ko je raziskal Križanićevo stališče do vprašanja pravice Slovencev

(Kranjcev) v ustanovah sv. Hieronima v Rimu (I. G., Juraj Križanić i pitanje prava Slovenaca na svetojeronimske ustanove u Rimu, Historijski zbornik, g. XXI—XXII, 1968—69, str. 213—258, Zagreb 1971; primerjaj tudi Josip Badalić, Juraj Križanić i Slovenci, Slavistička revija, leto XVII, št. 2, st. 9—15, Ljubljana 1969).

V času drugega bivanja v Rimu (od 1651 do 1658) je J. K. štiri leta z vso energijo in zavzetostjo sodeloval v sporu o »Kranjcih« in tim. »Ilirskih provincah«. Do spora je prišlo zaradi imenovanja Ivana Jampšića, ki je bil po očetu Kranjec doma iz Ljubljane, za kanonika Kaptola cerkve sv. Hieronima. Zbor ustanove sv. Hieronima se je ob tem imenovanju postavil na načelno stališče: kdo so Iliri, katere dežele sodijo v tim. ilirske province in kaj je treba razumeti pod ilirskim narodom. Zbor je namreč osporaval pravico Ivanu Jampšiću, da postane kanonik, češ da Kranjska ne sodi v Ilirske province. Križanić je stal na čelu skupine, ki je zagovarjala stališče, da je v Ilirik treba prištevati tudi Kranjsko, Koroško in Stajersko, češ da tamošnji narod govori ilirski jezik. Zanimiva so Križanićeva stališča do narodnostnih pojmovanj. Spor, ki se je reševal pred Sveto Roto kot skrajno instanco, je bil rešen na škodo pravic Kranjcev v ustanovah sv. Hieronima. Glede Ilirika je bil osvojen ožji princip, ki se je omejeval na Slavonijo, Hrvatsko, Bosno in Dalmacijo. I. Golub je navedel podatke o dopisovanju s kranjskimi deželnimi stanovni ter objavil izjave kranjskih plemičev, ki so nastopali v Rimu kot priče v navedenem sporu. Ko je Križanić ponujal svoje usluge Rusiji, je nekemu ruskemu poslancu v Varšavi izjavil, da poleg drugih slovanskih jezikov razume tudi kranjski. Kazalo bi, da tudi slovenski zgodovinarji posvetijo v bodoče J. Križaniću oziroma njegovim nacionalnim idejam več pozornosti. Verjetno bi našli v arhivu Kranjskih deželnih stanov podatke, ki bi še z druge strani osvetlili borbo za pravice Slovencev v ustanovah sv. Hieronima v Rimu.

Prečitane so bile teze dr. Ivana Babića (osebno se simpozija ni udeležil) o usmeritvi Križanićevih politoloških prizadevanj. Dotaknil se je tistih Križanićevih del, kjer govori o pravicah oziroma dolžnostih vladarja. Zamisljal si je, da bi moral vlogo idealnega vladarja prevzeti ruski car. Svoj politološki nazor je gradil Križanić na temelju koncepcije slovanske enotnosti. Občutil je potrebo politične, kulturne in ekonomske samostojnosti Slovanov, zato je namenil Rusiji vodilno, vendar ne vladajočo vlogo. Križanića smatrajo za predhodnika ideje o prosvetljenem absolutizmu.

Nov pristop k obravnavi Križanićevih politično filozofskih del je imel referat Radovana Pavića. Politično geografske aspekte je iskal v treh Križanićevih delih: »Politika ili razgovori o vladalaštvu«, »Opis puta iz Lavova u Moskvu« in »Ispomene od Sibira«. (primerjaj: R. P., »Neki političko geografski i geopolitički aspekti u djelima Jurja Križanića«, Hrvatsko sveučilište, 7. studena 1971, Zagreb). Križanićeva ideja je bila: Rusija nima možnosti razvoja v Sibiriji, Arhangelsk na severu ne predstavlja okno v svet, zapadni predeli so pod Nemci. Edina možnost za razvoj Rusije je usmeritev proti jugu, kjer živijo Slovani, ki ječijo pod turškim jarmom. Opozoril je na velik pomen rek, ki tečejo proti jugu ter izhod na morje, ki je za Rusijo izrednega pomena.

Podan je bil rezime referata, ki ga je poslal dr. Veljan Vrančić iz Krakova. Avtor prikazuje Križanića kot utopista 17. stoletja. Omenja, da se Poljaki iz političnih razlogov niso intenzivneje ukvarjali s Križanićem, vendar predstavlja mejnik v tem pogledu simpozij, ki so ga Poljaki organizirali ob 350-letnici Križanićevega rojstva. Opozoril je na nove podatke, ki so jih o Križaniću v zadnjem času odkrili v dominikanskem samostanu v Vilni, kjer je Križanić nekaj časa bival.

Dr. Josip Badalić je v svojem referatu obdelal gospodarsko-politične poglede Križanića in skušal najti merkantilistične ideje v njegovih delih.

Problem Jurja Križanića v hrvatski in srbski literaturi je zelo podrobno obdelal dr. Jaroslav Šidak. Od 1860, ko je izšla Kukuljevićeva razprava o

Križaniću je ugotovil kontinuiteto v proučevanju Križaničevega burnega življenja, njegovih idej in del. V historiografiji prevladuje še vedno Jagić-Valdenbergova komponenta, čeprav doživlja v zadnjem času občutne korure.

Referenti so obravnavali še Križaničevo teološko pojmovanje dogajanj (dr. I. Golub), njegov akcent (dr. Josip Hamm in dr. Milan Moguš) in nekatere njegove muzikološke aspekte (mr. Izak Špralja).

Referati, ki so bili prečitani na simpoziju bodo izdani v posebnem zborniku.

Ignacij Voje

MEDNARODNO ZNANSTVENO POSVETOVANJE O ZACETKIH SOCIALISTIČNEGA TISKA NA BALKANU 20. IN 21. DECEMBRA 1971 V BEOGRADU

Beograjski Jugoslovanski inštitut za novinarstvo in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja Srbije sta decembra lani ob stoletnici začetka izhajanja prvega srbskega socialističnega lista Radenik, ki ga je v Beogradu od aprila 1871 do maja 1872 izdajal Svetozar Marković, priredila znanstveno posvetovanje, z zgornjim naslovom, ki so se ga poleg referentov iz vseh naših republik, Vojvodine in Kosova udeležili tudi raziskovalci iz SZ, NDR, Romunije in Bolgarije. Istočasno je Zgodovinski muzej Srbije priredil razstavo o listu Radenik.

Na simpoziju je bilo prebranih 36 referatov, med njimi trije iz Slovenije. F. Vatovec je na podlagi literature v svojem referatu Kako je cenzura zatirala pojav prvih socialističnih časnikov na Slovenskem podal pregled slovenske delavske publikacije od njenih začetkov ob koncu 70. let preteklega stoletja do prve svetovne vojne, pri katerem velja omeniti, da referent še vedno vztraja pri sporni Železnikarjevi udeležbi v pariški komuni. Mislim, da tudi ni točno, da ima Železnikarja za utemeljitelja slovenskega socialističnega gibanja ter radikalnega marksista, ker ga je bolj imeti za levega predstavnika ljubljanskih obrtniških demokratov. Delovanje Železnikarja in njegov vpliv na obrtniške demokrate je v referatu v Ljudskem glasu 1892—85 orisala J. Fischer, ki je obdelala profil lista in njegovo mesto v takratni ljubljanski sredini. F. Rozman je v referatu o Naših zapisih opozoril predvsem na njihovo gledanje na revizionizem, češki separatizem ter njihov odnos do narodnoštnega vprašanja.

Za ostale referate velja, da so se omejili bodisi na prikaz posameznih listov in prikazali njihov program, idejno usmeritev in delovanje, bodisi da so problemsko obravnavali dobo in razmere, v kakršnih so izhajali ali pa samo določeno problematiko iz njihovega torišča udejstvovanja. O samem Radeniku, ki je prvi socialistični list v Srbiji, so govorili trije referenti: D. Kačarević je v referatu Program Radenika, Vragolana, Jdnakosti in Javnosti resumiral programe teh prvih socialističnih listov, posebej Radenika, za katerega se je v literaturi menilo, da programa sploh ni objavil. O njegovih ekonomskih konceptih je govorila K. Trifunović, M. Bjelica pa o njegovem financiranju. Od ostalih srbskih socialističnih listov je M. Nikolić obdelal niško Budućnost, L. Simoković, Jakovljević in R. Aničić so govorili o tisku Podrimja, I. Kovačević o smederevski Narodni volji 1875—76, Ž. Spasić o Javnosti, ki jo je 1873—74 v Kragujevcu izdajal S. Marković, R. Stanić pa o Borbi 1882—83. Novosadsko Zastavo je v njenih prvih letih obdelala V. Pilić, S. Mesaroš pa pregled socialističnega tiska v Vojvodini od 1890 do 1918. Med problemske referate spadata referat B. Djukića o odnosu srbskega socialističnega tiska do balkanskih narodov ter M. Vukomanovića o socialističnem tisku v Srbiji 1900—1901. D. Foretić je podal pregled socialističnega tiska v Dalmaciji, Istri in Reki do 1919, B. Pribić pa o kulturno-prosvetni politiki glavnih socialističnih glasil na Hrvatskem v obdobju

1892—1907, C. Knapić-Krhen je opozorila na pisanje osrednje revije avstrijske socialne demokracije *Der Kampf* o jugoslovanskem vprašanju v letih 1907—1914, V. Oštrić pa je dal nekaj prispevkov k zgodovini delavskega in socialističnega tiska v severni Hrvatski 1869—89, I. Kovačević je obdelal sodelovanje hrvatskih tipografov z madžarskimi v letih 1869—78, M. Despot pa je prikazala odmev pariške komune v sodobni hrvatski publicistiki, tudi meščanski. Referati iz zgodovine delavskega gibanja v BiH so obravnavali delavsko vprašanje v delih Vase Pelagića, o čemer je govoril D. F. Popliko, medtem ko sta I. Hadžibegović in I. Karabegović ocenila vlogo Glasa slobode v letih 1909—1919. Zelo dober je bil prikaz H. Kaleshija o začetkih socialističnega tiska v turškem cesarstvu. Problematiko o makedonski zgodovini je obravnaval referat K. Džambazovskega o srbski socialistični publicistiki in makedonskem narodnostnem vprašanju. M. Pandevski je prikazal odmev mladoturške revolucije v makedonskem socialističnem tisku 1908—12, medtem ko je D. Aleksić govoril o Vasilu Glavinovu kot prvem propagatorju socializma v Makedoniji. Prvi makedonski socialistični list *Političesko slobodo* je obdelal O. Ivanovski, ki je pripravil tudi referat o organu solunske socialistične federacije *Rabotničeskem vestniku*. N. Rakočević pa je govoril o črnogorskih Radničkih novinah v letih 1905—14.

Zanimiv je bil referat V. G. Karaseva o sodelovanju srbskih socialistov v ruskem demokratičnem tisku v 60 letih 19. stol. J. A. Pisarev in S. I. Bočkarova sta sodelovala s prispevkom o balkanskem periodičnem tisku in demokratični Rusiji konca 19. stol., Romun J. Jakoš je podal pregled osnovnih stališč romunskega socialističnega tiska do temeljnih vprašanj delavskega gibanja nasploh in Romunije še posebej. Vzhodna Nemka B. Rieck pa je ocenila *Neue Zeit* v letih 1883—91. O tem, kaj je pisal srbski socialistični tisk o bolgarskem osvobodilnem gibanju 1871—72 je poročal Dj. Ignjatović, medtem ko sta P. Boev in M. Červenkova prikazala vlogo socialističnega tiska pri formiranju marksistične stranke v Bolgariji 1885—1903.

Referate smo udeleženci v celoti dobili že pred simpozijem in je vsak referent podal samo povzetek svojega referata, tako da je bilo dovolj možnosti za diskusijo, ki pa ni dala posebnih rezultatov, ker so diskutanti v večini primerov samo razširjali svoje povzetke, niso pa diskutirali o ostalih referatih. V nekaterih primerih je diskusija prešla celo v neznanstveno leporečje in opevanje dosežkov delavskega gibanja, ki jih ni in tudi ni moglo doseči. V celem je simpozij podal pregled doslej opravljenega dela na tem področju, prav gotovo pa je bilo izrečenega precej, kar je bilo že doslej znano in če bi bilo udeležencem prihranjeno to ponavljanje, bi posvetovanje samo pridobilo. V kolikor bodo na voljo finančna sredstva, bodo referati izšli v posebnem zborniku.

Franc Rozman

ZNANSTVENO POSVETOVANJE O NOB 26.—28. JANUARJA 1972 V LJUBLJANI

Skupnost inštitutov za proučevanje novejšje zgodovine narodov in narodnosti Jugoslavije je v počastitev 30-letnice vstaje organizirala konec januarja 1972 v Ljubljani tridnevno znanstveno posvetovanje o temi »Osvobodilni boj jugoslovanskih narodov kot vseljudska vojna in socialistična revolucija«, ki se ga je udeležilo okrog sto jugoslovanskih raziskovalcev NOB in nekaj iz tujine. Določitev Ljubljane kot kraja simpozija je bila tudi izraz priznanja prvemu jugoslovanskemu mestu, ki je bilo odlikovano z redom narodnega heroja. Problematiko množičnosti NOB in prvine, ki so mu dajale tudi revolucionarni značaj, je obdelalo 46 referentov iz vseh republik in avtonomnih pokrajin. Tako glede udeležbe kakor tudi po številu referatov je ljubljansko znanstveno posvetovanje preseglo beograjski simpozij 1966. leta o 1941. letu v zgodovini jugoslovanskih narodov, ki ga

je prav tako organizirala navedena skupnost. Primerjava obravnavanih tem kaže, da so na ljubljanskem simpoziju poskušali zgodovinarji prikazati znatno širšo problematiko in prav to je njegova delna hiba. Množični in revolucionarni značaj sta tako pomembni in temeljni značilnosti NOB, da bi vsaka zase zaslužila obravnavo na posebnem znanstvenem posvetovanju. Zato bi bilo treba v prihodnje izbirati ožjo problematiko. Ta pomanjkljivost pa ne zmanjšuje pomena ljubljanskega znanstvenega posvetovanja, ki je bil dobro organiziran, le ob manj širokem spektru obravnavanih vprašanj bi bili rezultati lahko še bolj bogati.

Nekaj nad polovico referatov je obravnavalo problematiko simpozija v jugoslovanskem okviru, drugi pa so obravnavali posebnosti razvoja množičnega narodnoosvobodilnega boja in socialne preobrazbe pri posameznih jugoslovanskih narodih in narodnostih, pri čemer je več referentov posvetilo precej pozornosti tudi dejavnikom, ki so se izoblikovali že v okviru stare Jugoslavije in so nato vplivali na značaj in oblike NOB. Med referenti, ki so največ pozornosti posvetili predvojni problematiki moramo najprej omeniti Pera Damjanovića, ki je svoj referat o etapah in značilnostih sporov med KPJ in vodstvom kominterne označil kot prispevek k preučevanju političnega osamosvajanja KPJ. Ta problematika, ki je vzbudila veliko pozornost zlasti v času informbirojskega spora, je bila doslej osvetljena pretežno le v publicistiki in memoarih, v le skromni meri pa je bila predmet znanstvenega preučevanja. Prav zato so Damjanovićeve ugotovitve oziroma teze, kot jih je označil sam referent, še posebej pomembne. Po skrbni analizi nekaterih dosedanjih pogledov na odnose med KPJ in kominterno, je Damjanović zavrnil stališča, da je bila kominterna kriva za vse napake v politiki KPJ in da je bila KPJ »tipična stalinistična partija« (polemiziral je zlasti z nekaterimi tezami Stanka Lasića v knjigi »Sukob na književnoj ljevici 1928—1952«, Zagreb 1970), pri čemer je dobro prikazal tudi značilnosti stalinizma. Referent je postavil tudi tezo, da je bil Stalinov koncept revolucije po nemško-sovjetskem paktu (t. j. zaostrevanje boja delavskega razreda zoper lastno buržoazijo, in to zlasti angleško in francosko, medtem ko je v tem obdobju življenje postavljalo v ospredje boj zoper fašizem in za obrambo nacionalne neodvisnosti) bila na žalost od jeseni 1939 pa do spomladi 1940 precej prisotna tudi v politiki KPJ. Najbolj usodni spori pa so se začeli 1940. leta, ko je prišlo do kardinalnih razlik med Stalinovim oziroma kominternskim ter jugoslovanskim konceptom revolucije. Damjanović je v sklepu poudaril, da si je KPJ v številnih manjših in večjih spopadih izvojevala pravico do samostojnega vodenja politike skladno z notranjim in zunanjepolitičnim položajem, ki je ni mogoče predpisovati iz enega svetovnega centra.

V predvojno problematiko je posegel tudi dr. Dušan Lukač, ki je v svojem referatu pregledno prikazal napore CK KPJ pred začetkom vojne za utrditev nacionalnih partijskih vodstev in organizacij KP v vseh jugoslovanskih pokrajinah. Dr. Veselko Huljić je v svojem prispevku k preučevanju socialno-razrednih predispozicij opredeljevanja za oboroženi boj pod vodstvom KPJ analiziral strukturo prebivalstva v obdobju stare Jugoslavije, s čimer je želel spodbuditi intenzivnejše raziskovanje sociološke problematike NOB. Gledanje KPJ na nacionalno vprašanje in posebej o mestu jugoslovanske državne skupnosti v dokumentih CK KPJ je imel referat Enver Redžić.

Dr. Djuro Vujović je v svojem referatu o konstituiranju politične platforme narodnoosvobodilnega gibanja posvetil največ pozornosti problematiki t. i. prve (osvobodilne) in druge (revolucionarne) etape v obdobju od pripravnosti na oboroženi boj do osvoboditve, na kratko pa je prikazal stališča KPJ do fašizma in do obrambe domovine. Precejšnjo pozornost je posvetil tudi osvetlitvi levičarskih pojavov v KPJ konec 1941 in začetku naslednjega leta, ki jih je posebej obdelal še Mičo Leković. Ta referent je ugotovil, da je poudarjanje revolucionarnega in razrednega značaja NOB v nekaterih doku-

mentih CK KPJ in levičarske napake na terenu zlasti v Črni gori in v Hercegovini, ob še drugih dejavnikih, povzročilo škodo narodnoosvobodilnemu gibanju. Vodstvo CK KPJ je na svoji seji 4. aprila 1942 v Foči te napake kritično ocenilo in komunistom naložilo kot temeljno nalogo ustanavljanje enotne narodnoosvobodilne fronte (NOF), ki naj bo osnova za širino NOB. O nekaterih elementih socialistične revolucije v NOB jugoslovanskih narodov je imel referat tudi Vojmir Kljaković.

Medsebojno so se dobro dopolnjevali mestoma pa tudi nekoliko ponavljali referati Pera Morače o narodnoosvobodilnem boju kot vseljidski vojni, Trga Fabjana o vplivu nacionalnega dejavnika na vojno strategijo, Milija Stanišića o idejnih osnovah in razvojnih procesih vojne organizacije, Milojice Pantelića o bistvu in osnovnih značilnostih oboroženega boja in Miloša Prelovića o nekaterih vidikih družbenega bistva narodnoosvobodilnih vojaških sil (podal je zlasti zanimivo analizo socialne strukture borcev nekaterih enot), medtem ko je Gojko Miljanić obdelal nekaj problemov pri vodenju vstaje 1941. leta. Referenti so dobro osvetlili vpliv različnih dejavnikov na značaj, organizacijo, strategijo in taktiko NOV in PO Jugoslavije in z vojaškega vidika periodizirali etape NOB, pri čemer o prelomnicah niso bili enotni. Pero Morača je npr. z vidika vseljidske vojne razdelil narodnoosvobodilni boj v tri obdobja: v etapo partizanskih akcij do konca 1942, v leto množične vstaje — 1943 in končno v obdobje osvobodilne in revolucionarne vojne. Trije referenti (Andjelko Kalpić, Dušan Miljanić in Jovan Vasiljević) so kompleksno prikazali vojaški in tudi politični pomen delovanja mornariških enot NOVJ na Jadranu 1941—1945. Posebej so poudarili prelomni pomen kapitulacije Italije za rast mornariških enot, ki so prej kot kopenske sile neposredno operativno sodelovale z zavezniškimi enotami. Referenti so pokazali tudi nekaj posebnosti NOB na jadranskih obalnih območjih in na otokih.

Množični značaj narodnoosvobodilnega gibanja so prikazali v svojih referatih tudi Pero Kačevenda, ki je obravnaval razvoj protifašističnih mladinskih organizacij 1941—1942, Vlado Kecman, ki je obdelal delovanje pionirjev v NOB in Dragi Milenković, ki je opisal delež žena v NOB. Djordje Radišić je pokazal kulturo in umetnost v NOB jugoslovanskih narodov kot element socialistične revolucije.

O okupatorjevih ukrepih zoper narodnoosvobodilno gibanje in o njegovi politiki so bili trije referati. Nikola Živković je opisal nemške povračilne ukrepe zoper prebivalstvo in angažiranje delovne sile na okupiranih območjih, Muharem Kreso življenjske pogoje prebivalstva v okupirani Jugoslaviji, Jovan Vujošević pa kontrarevolucionarni značaj italijanske okupacijske politike. Posebno pa je bil zanimiv referat Mladena Colića o kontrarevolucionarnem značaju kolaboracionističnih oboroženih formacij v Jugoslaviji 1941—1945, ki doslej v našem zgodovinopisju še niso bile deležne takšne pozornosti, kot bi jo glede na svojo vlogo v boju zoper narodnoosvobodilno gibanje zaslužile. Bolj je bila prikazana le vojaška aktivnost teh formacij, medtem ko je Colić poskušal prikazati njihovo številčno moč (1943 in 1944. leta nad 400.000 oboroženih pripadnikov), vpliv, heterogenost in cilje ter jih glede na pglavitna obeležja razdelil v kvizlinške, kontrarevolucionarne in okupatorske formacije, sestavljene iz domačega prebivalstva. Zlasti problematiko teh formacij na Slovenskem bi avtor glede na dosedanja dogajanja lahko mestoma bolj nadrobno prikazal. Colićev referat je dopolnil Alija Bojić, ki je v svojem referatu prikazal poraze kontrarevolucionarnih sil 1943. leta zaradi katerih so morali npr. četniki tudi spremeniti svoj program.

Nekaj manj kot polovica referatov je obravnavala posebnosti razvoja NOB v posameznih jugoslovanskih pokrajinah. Iz zgodovine NOB makedonskega naroda so referenti obravnavali problematiko začetkov oborožene vstaje (dr. Vlado Ivanovski), dileme političnega in vojaškega vodstva NOB v Makedoniji v začetku 1942. leta (Koče Solunski), razvoj in delovanje kontrarevolucionarnih formacij ter vprašanje kontinuitete in množičnosti

oboroženega boja (akademik Mihajlo Apostolski), ter politiko bolgarskega okupatorja za razdvajanje narodnosti v Makedoniji in napore KPJ za njihovo enotnost (dr. Rastislav Terzioski).

Za območje SR Srbije so referenti osvetlili krizo narodnoosvobodilnega gibanja 1942. leta (dr. Venceslav Glišić) in njegov razvoj ter dejavnost KPJ v Srbiji naslednje leto (dr. Milan Borković), dejavnost pokrajinskega komiteja KPJ za Vojvodino in Banat 1941. leta (Ljubomir Tabački), politične in taktične koncepcije vodstva narodnoosvobodilnega gibanja v Vojvodini v vstaji 1941. leta (dr. Josip Mirnić) ter boj za enotnost množic na Kosovu v obdobju 1941—1943 (Ali Hadri).

Iz problematike NOB na Hrvaškem so bile na simpoziju obdelane štiri teme: KPH ob zlomu stare Jugoslavije (Ivan Jelić), vloga izobraženstva na Hrvaškem v moralno-intelektualnih in političnih pripravah socialistične revolucije (Zorica Stipetić), nekateri politični in socialni dejavniki, ki so vplivali na razvoj NOV v Slavoniji (Slavica Hrečkovski) in delovanje revolucionarnega mladinskega gibanja na Hrvaškem (Slobodan Žarić).

NOB v Črni gori sta osvetlila Radoje Pajović z referatom o boju KPJ za množičnost narodnoosvobodilnega gibanja 1941—1942 in Slavko Stanišić s prikazom aktivnosti mladine v prvem letu NOB, Abdulah Sarajlić pa je opisal nekatere elemente vseljidske vojne in socialistične revolucije v NOB v Bosni in Hercegovini.

Pet slovenskih referentov je obravnavalo zlasti probleme, ki ilustrirajo posebnosti NOB v Sloveniji. Zanimive in skoraj neobdelane problematike se je lotil dr. France Škerl, ki je poskušal prikazati vprašanje socialne preobrazbe slovenskega naroda od ustanovnega sestanka Protiimperialistične fronte 27. (26.) aprila 1941 do znamenite dolomitske izjave treh ustanovnih skupin OF februarja 1943. Referent je imel precej težav zlasti zaradi pomanjkanja ustreznih virov, ki so glede socialnih ciljev NOB mnogokrat medli in redkobesedni. Tako npr. za ugotovitev, da je bil program o socialni preobrazbi Slovencev bistveni del razgovorov na ustanovnem sestanku Protiimperialistične fronte ni uspel najti nobenega sodobnega vira (dokumentira jo zlasti z okrožnico krščanske skupine v OF z dne 11. 1. 1943). To problematiko pa bi verjetno lahko osvetlili preživeli udeleženci ustanovnega sestanka. Referent je ugotovil, da so o socialni preobrazbi odkrito govorili na sestankih aktivistov in partizanov, malo pa se je o tem javno pisalo. Poudariti moramo Škerlovo uvodno misel, da je na socialno preobrazbo mislila zlasti »partija, ki je bedela nad vsem razvojem, da bi se od tega cilja ne oddaljil.«

Ob prehodu na vstajo pa partija ni postavljala v ospredje revolucionarnih ciljev temveč narodnopolitične cilje kot platformo za vključevanje najširših plasti slovenskega naroda v narodnoosvobodilni boj. Dr. Škerl je nato prikazal kako so kontrarevolucionarni dejavniki s poudarjanjem socialne vsebine narodnoosvobodilnega gibanja zaman poskušali porušiti enotnost skupin OF. Opisal je tudi, kako se je na prvem obsežnem osvobojenem ozemlju v Ljubljanski pokrajini spomladi 1942 v odloku o razlastitvi tujih veleposestnikov kazala socialna komponenta. Boj zoper belo gardo je bila tudi pomembna oblika odstranjevanja ovir za socialno preobrazbo slovenskega naroda. Dr. Škerl je načel tudi zanimivo vprašanje, kako je problematika »zadnje etape« vplivala na odnose med ustanovnimi skupinami. Gledanje na to vprašanje lepo ilustrira izjava Borisa Kidriča, »da gre pri socialnem cilju šele za perspektivo, katere realnost si bo treba šele priboriti, da trenutno gre prej za osvoboditev in združitev slovenskega naroda.« Škerl je opozoril, da je bilo vprašanje socialne preobrazbe prisotno tudi pri ustanavljanju Delavske enotnosti jeseni 1942. Ob sklepu svojega referata je prikazal nekaj vzrokov za nastanek dolomitske izjave in razpravo o njej na zboru aktivistov na Pugledu, kjer so jo ocenili takole: »Po mnenju vseh sodelujočih je bila socialna preobrazba s tem zagotovljena. To naj bi bil bistveni namen dolomitske izjave.« Dr. Škerl je načel torej zelo tehtno

problematiko, vendar bi bilo treba nekatera mnenja in trditve še bolj preučiti in dokumentirati.

Dr. Tone Ferenc je v prikazu nekaterih odnosov med narodnoosvobodilnim gibanjem in okupatorji mimo že znanih dejstev o tej problematiki nanizal tudi nekaj tehničnih problemov, ki jim doslej zgodovinopisje še ni posvetilo ustrezne pozornosti. Tako so v njegovem referatu zanimivi podatki o gledanju različnih slojev slovenskega naroda na okupatorje ob razkovanju Slovenije, pri čemer je odločno zavrnil stališča nekaterih nemških zgodovinarjev in publicistov, ki poskušajo množični vpis v Steierischer Heimatbund in Kärntner Volksbund prikazati kot opcijo večine prebivalstva za nemški rajh, dejansko pa je zlasti posledica okupatorjevih deportacijskih ukrepov. Prav tako so zanimivi podatki o mezdnihih stvkih slovenskega delavstva 1941. leta in o njegovem materialnem položaju. Referent je na kratko ilustriral tudi prizadevanje in načrte okupatorjev za izkoriščanje slovenskih industrijskih, kmetijskih in gozdnihih zmogljivosti, ki jih je narodnoosvobodilni boj zelo oviral in mnogokrat tudi preprečil. Ob teh in še drugih problemih je dr. Ferenc poudaril, da bi jih bilo treba še nadrobneje preučiti, ker ob njihovi dosedanji obdelanosti slika okupatorjeve politike in NOB na Slovenskem ni dovolj vsestranska in plastična.

Polkovnik Zdravko Klanjšček je v svojem referatu prikazal pogloblitve karakteristike strategije, taktike in delovanja NOV in PO Slovenije od vstaje do osvoboditve. Ta referat je dejansko prvi poskus sinteze strateških in taktičnih zamisli NOV in POS v posameznih obdobjih in pokrajinah, ki je rezultat analize številnih preglednih in problemskih obravnava delovanja narodnoosvobodilnih enot na Slovenskem. Klanjšček je poudaril, da so na strategijo in taktiko NOV in PO Slovenije vplivali zlasti trije dejavniki: cilji okupatorjev, nevarnost popolnega uničenja Slovencev ter program osvoboditve in združitve vseh Slovencev, kar je terjalo stalno prisotnost narodnoosvobodilnih enot na vseh območjih Slovenije. Referent je posebej poudaril tudi vlogo in pomen delovanja NOV in POS pri uresničitvi operativnih načrtov JA za popolno osvoboditev Jugoslavije, zlasti pri osvobajanju Slovenskega Primorja in Koroške. Opozoril je tudi na nekatere napake v prikazovanju delovanja NOV in POS v jugoslovanski vojaški literaturi.

Viktor Smolej je izjemno pomembno vlogo kulture v NOB na Slovenskem osvetlil z dveh plati: 1. v kakšnih oblikah so v NOB množično gojili in spoštovali kulturno izročilo preteklosti in 2. kako je v mnogih primerih množična pesem narodnoosvobodilnega gibanja rasla iz predvojnje prepevane pesmi in dobila novo vsebino.

Ožje problematike se je lotila Marica Čepe, ki je prikazala v svojem referatu nekaj posebnih oblik narodnoosvobodilnega boja v Ljubljani. Referat je pregledno ilustriral Ljubljano kot primer vseljidskega odpora in pokazal tudi njen velik pomen za celotno narodnoosvobodilno gibanje na Slovenskem.

Ta prikaz pogloblitve problematike kaže, da so referenti posvetili več pozornosti prikazu vseljidskega in množičnega značaja NOB, medtem ko so ostali revolucionarni elementi še precej pomanjkljivo obdelani in bo treba njihovo proučevanje poglobliti. Velika večina referatov je bila na solidni strokovni ravni. Zlasti referati o jugoslovanski problematiki so v sintetični obliki podajali predvsem rezultate dosedanjih raziskovanj, z novimi izsledki pa so bili bogati nekateri referati z ožjo tematiko. Posamezniki so v svojih referatih kritično osvetlili tudi nekatera vprašanja, ki jih je doslej zgodovinopisje le nakazovalo ali pa se jim je izogibalo (npr. škodljivost levega sektaštva v NOB). V nekaterih sintetičnih referatih je bila preveč posplošena problematika v osrednjih jugoslovanskih pokrajinah in mestoma niso bile upošteevane pomembne posebnosti zlasti v NOB Makedoniji in v Sloveniji. Pomanjkljivost nekaterih referatov s širšo problematiko je tudi neupošteevanje nekaterih dosedanjih dognanj v zgodovinski literaturi. V znatnem delu referatov je tudi še vedno prevladovala obravnava začetnih obdo-

bij NOB. Posebej naj opozorimo, da je bolj kot v političnem pogledu doslej raziskan razvoj našega narodnoosvobodilnega boja z vojaške strani, za kar ima veliko zaslug zlasti vojaško-zgodovinski inštitut JLA. Napredek v raziskovanju NOB je precej rezultat načrtnega dela ustanov za zgodovino delavskega gibanja, pri čemer moramo za ljubljanski inštitut, ki prerašča v inštitucijo za raziskovanje slovenske sodobne zgodovine, pripomniti, da bo moral za pospešitev raziskovanja NOB na Slovenskem svojo skupino raziskovalcev okrepiti.

Organizator si je posebej prizadeval, da bi bilo težišče dela znanstvenega posvetovanja na razpravi. Zato je vse referate razmnožil v šestih zvezkih z nad 1200 strani in jih razdelil udeležencem, nekaj žal šele zadnji hip. Referenti so na simpoziju le v nekaj minutah podali povzetek svojih referatov, pri čemer so razpravo usmerjali zlasti tisti, ki so odmerjeni čas porabili za prikaz problemov in tez, o katerih bi posebej želeli kritično oceno in dopolnilo. Žal pa so se odrekli možnostim za prikaz pogloblitve problematike tudi nekateri referenti, ki so šele zadnje dni oddali svoje referate in jih zato udeleženci niso mogli dovolj preučiti, da bi o njih razpravljali.

Okrog 40 diskutantov je posvetilo največ pozornosti odnosom med KPJ in kominternu, pri čemer so nekateri opozarjali, da bi težko govorili o pravih sporih med njima, čeprav je KPJ zlasti po svoji konsolidaciji uveljavljala lastno strategijo in taktiko. Zavrnilo so Vujovićevo tezo o politiki KPJ od pakta Stalin—Hitler pa vse do napada Nemčije na SZ, ki naj bi načelno ne delala razlik med zahodnim in fašističnim imperializmom, in njegov prikaz odnosa KPJ do obrambe domovine. Precej pozornosti so posvetili tudi vprašanju prelomnic v razvoju NOB, kategorizaciji kolaboracionalističnih formacij, razlikam med odporniškimi gibanji v zahodni Evropi in narodnoosvobodilnimi gibanji v nekaterih vzhodnoevropskih državah, še ne preučeni problemom v prikazu vstaje posameznih jugoslovanskih narodov, zlasti makedonskega naroda.

Vsi slovenski referati so bili deležni pozornosti razpravljalcev, ki so največ razpravljali o Škerlovem referatu. Dr. Tone Ferenc se ni strinjal z ugotovitvijo, da je bil bistveni namen dolomitske izjave zagotovitev socialne preobrazbe, temveč je poudaril, da je bil njen osnovni cilj utrditev enotnosti OF. Po njegovem mnenju je referent podcenjeval nekatere pojave, zaradi katerih so se zaostriili odnosi med partijo in krščansko skupino v OF (sekaštvu partijskih aktivistov, tendence nekaterih krščanskih socialistov po snovanju lastne stranke ter njihov pomirljiv odnos do belogardizma itd.). Tudi prof. Boris Zihelr se je s to oceno strinjal, pripomnil pa je, da je bila utrditev enotnosti OF potrebna tudi zaradi morebitnega zavezniškega izkrcajanja na jugoslovanskem ozemlju. Opozoril je tudi na neenotnost krščanske skupine OF, ki je bila sestavljena iz treh različnih skupin (pripadnikov Jugoslovanske strokovne zveze, krščanskosocialnih izobražencev in t. i. stare SLS). General Jaka Avšič pa je sprožil tudi vprašanje reševanja svetovno-nazorske problematike z dolomitsko izjavo. Dr. Škerl in prof. Zihelr sta v razpravi tudi pojasnila temeljne razlike med OF slovenskega naroda, ki ima svoje korenine že v ljudskofrontnem gibanju konec tridesetih let, ter NOF, ki so ga začeli snovati v drugih jugoslovanskih pokrajinah od spomladi 1942. dalje.

Probleme, ki jih je nanovo načel dr. Ferenc, bi bilo po mnenju razprave lahko rešiti tudi z mikroštudijami po upravno- ali geografsko zaokroženih območjih, ki pa bi morale biti napisane po nekih enotnih programskih in metodoloških napotilih, da ne bi bila v njih spet določena vprašanja zapostavljena ali neobdelana. V mikroštudijah bi morale priti do izraza zlasti n drobности in posebnosti v delovanju političnih organizacij ter temeljnih organov ljudske oblasti.

Zdravko Klanjšček je v svoji razpravi opozoril na neustrezno obravnavanje vojaške organizacije 1941 na Slovenskem, ko se nekateri pisci zadovoljujejo z ugotovitvijo, da na slovenskem ozemlju ni bilo odredov. Poudaril

je, da imajo bataljoni in tudi samostojne čete iz obdobja vstaje na Slovenskem isti značaj kot odredi v drugih jugoslovanskih pokrajinah. General Jaka Avšič in prof. Viktor Smolej sta razpravljala o pomenu slovenskega poveljevanja med NOB, zlasti na Primorskem in Koroškem, France Filipič je dopolnil sliko o deležu slovenske kulture v NOB, Matija Žgajnar je posredoval nekaj podatkov iz italijanske dokumentacije k referatu Cepetove, ob katerem je bila izrečena tudi pripomba, da bi bilo sploh potrebno preučiti oblike boje v okupiranih jugoslovanskih mestih, Ivan Jan je dopolnil referat o kolaboracionističnih formacijah, o politiki KPJ in njenem odnosu s kominterno pa sta razpravljala tudi France Klopčič in Miha Marinko, ki je posredoval tudi nekaj zanimivih podatkov o osnovanju glavnega poveljstva partizanskih čet Slovenije.

Za celotno razpravo moremo ugotoviti, da je bila vsebinsko zelo bogata, pri čemer pa ni presegala tematskega okvira znanstvenega posvetovanja, da je bila pretežno kakovostna in tudi strpno kritična. Prav zaradi tega je koristen predlog, da bo skupnost inštitutov za zgodovino najnovejše dobe mimo referatov natisnila v posebni publikaciji tudi razpravo.

Simpozij je pomemben v dveh pogledih: kot približna slika stanja zgodovinopisja NOB in kot napotilo za raziskovanje v prihodnje. Pokazal je tendenco našega zgodovinopisja, da vedno bolj poglobljeno in monografsko obravnava posamezne probleme NOB. Glede na to bi bilo za eno prihodnjih posvetovanj primerna tema analiza stanja zgodovinopisja NOB in obdelanosti posameznih problemov, kar bi omogočalo še bolj vsklajeno in načrtno znanstveno raziskovanje narodnoosvobodilnega boja v prihodnje.

Mirko Stiplošek

OCENE IN POROČILA

Dictionnaire Archéologique de la Bible. Paris, Fernand Hazan Editeur, 1970, 336 str., 53 ilustr., 3 zemljevidi, 1 arheološka in 1 zgodovinska kronološka tabela, 89.

Leksikon biblične arheologije je sestavila skupina izraelskih arheologov (Abraham Negev, Yohanan Aharoni, Shimon Apfelbaum, Uri Avida, Michael Avi Yonah, Dan Barag, Ofer Bar-Yoseph, Abraham Biran, Moshe Dothan, Mordechai Gihon, Rivka Gonen, Jacob Kaplan, Joseph Naveh, Renata Rosenthal, Beno Rothenberg, Ruth Yacobi) v sodelovanju z nekaj znanimi ameriškimi biblicisti (Joseph A. Callaway, William G. Dever, Nelson Glueck). V njem so po abecednem redu obdelana krajevna imena Palestine in važnejša imena dežel in mest Starega vzhoda. Prav tako so obdelana vsa arheološka najdišča, ki sicer ne segajo v biblično zgodovino, a so v Palestini.

Od ostalih del s tega področja, ki se v glavnem omejujejo le na prikaz biblične zgodovine in arheologije, se leksikon razlikuje v tem, da zajema vso zgodovino Palestine, izčrpno obravnava prazgodovino, zgodovino pred naselitvijo Izraelcev, seveda zgodovino Izraelcev, potem pa še rimsko in bizantinsko dobo tja do arabske osvojitve leta 636.

Posamezni članki so zasnovani kot kratke, jasne in temeljite zgodovinske sinteze. V njih se prepletajo topografski opisi, biblični citati, arheološki podatki, etnografija, ekonomika in verstvo. Poleg prazgodovinskih in zgodovinskih najdišč, so v posameznih geslih podane okvirne informacije o okoliških deželah, njihovi zgodovini in zveze z zgodovino Izraelcev (npr. Aram, Egipt, Iran, Mezopotamija, Moab, itd.). Vrsta člankov obravnava posamezne elemente materialne kulture (npr. dragulji, koledar, pisava, denar, keramika, pokop templji) in duhovne kulture (magija, kerub, kult, glasba, itd.).

Leksikon je skratka izčrpen in zanesljiv vodič po arheologiji in zgodovini Palestine. Omenili bi lahko le eno pomanjkljivost: leksikon bi moral imeti tudi kratke preglede posameznih arheoloških obdobij (neolitik, halcolit, bronzasta in železna doba) in zgodovinskih obdobij (izraelsko kraljestvo, perzijska, helenistična in rimska doba).

Marko Urbanija

Giovanni Pettinato, *Das altorientalische Menschenbild und die sumerischen und akkadischen Schöpfungsmythen*. Heidelberg, C. Winter, 1971, 164 strani, 1 tabela. Abhandl. d. Bayer. Akad. d. Wiss., Philos.-hist. Kl., Jahrg. 1971, 1. Abhandl.

Avtor, znan sumerolog, skuša rešiti dve osnovni vprašanji sumerskega in akad. svetovnega nazora: 1. Čemu je bil človek ustvarjen in 2. Kaj je človek?

Dosedanja mnenja, ki so sumersko in akadsko verstvo obravnavala kot eno celoto, so bila namreč zelo različna. Tako meni Th. Jacobson, da so Mezopotamci na življenje in svet gledali pesimistično, F. R. Kraus meni, da so bili optimisti, G. R. Castellino pa pravi, da so bili teoretično optimisti, v vsakdanjem življenju pa pesimisti.

G. Pettinato ugotavlja, da je do tako različnih mnenj prišlo zato, ker so znanstveniki mezopotamska verstva obravnavali kot eno celoto. Sumerci naj bi postavili temelje, Akadci pa so verstvo sprejeli od Sumercev in dodali nekaj

svojih nepomembnih podrobnosti. Avtor obe verstvi loči in skuša ugotoviti za vsako posebej, kakšen življenjski nazor oznanja.

Čemu je bil človek ustvarjen? Sumerci in Akadci so si tu edini. Človek je bil ustvarjen zato, da bo delal namesto bogov. V začetku namreč,

*ko so bogovi (kot) človek
opravljali tlako, vlačili košaro,
je bila košara bogov velika,
tlaka težka, mnogo je bilo pritožb. (Atramhasis, 1, I, 1—4)*

Veliki bogovi so potem delo naložili nižjim Igu božanstvom. To so 40 let delali dan in noč, potem pa so se uprli, sežgali orodje in ponoči oblegali palačo Enlila, boga zemlje. Ta je poslal sla nezadovoljnejšem in ti so dejali:

*Košara bogov nas bo gotovo strla,
težka je naša tlaka... (Atramhasis 1, III, 36—36)*

Zbor bogov prizna, da je delo res težko. Enki, bog modrosti, predlaga, da bi ustvarili človeka, mu naložili tlako in tako rešili problem. Tako se je tudi zgodilo.

V tem trenutku, ko bogovi človeku naložijo delo, se ločita sumersko in akadsko pojmovanje dela. Sumerci nikoli niso dela obsojali ali se mu upirali, Akadcem pa je bilo delo nadloga. Sumerci so potrpežljivo prenašali svojo usodo, Akadci so se upirali, se dvignili proti bogovom in bogovi so jih kaznovali s potopom.

S stvarjenjem človeka je tesno povezano tudi vprašanje, kako, po kakšnem postopku je bil ustvarjen človek?

Sumerska mitologija pozna dva postopka, ki ju avtor imenuje emersio (vzrast, vznik) in formatio (oblikovanje). V prvem postopku, ki obsega dve fazi, človeštvo na povelje božanstva (An, Enlil) vzraste iz zemlje. V mitu o motiki je Enlil napravil v zemlji razpoko,

*prvence človeštva je položil v razpoko,
in medtem ko so ljudje kot trava rasli iz tal,
je Enlil blagohotno gledal svoje Sumerce.*

S tem je končana prva faza stvarjenja. V drugi fazi pa bogovi človeštvu dajo civilizacijo. V zgodbi o prepiru med ovco in žitom beremo, da

*ljudje v pradobi (= v času po stvarjenju)
niso znali jesti kruha,
niso se znali obleči v obleke,
kot ovce so jedli travo,
vodo so pili iz jarka.*

Bogovi so se odločili, da bodo ljudem dali ovco in žito, živinorejo in poljedelstvo. Enki pravi Enlilu:

*»Oče Enlil, ovco in žito,
ki sta zrasla na »Svetem griču«,
pustimo, naj gresta s »Svetega griča« (na zemljo).«
Po čisti besedi Enkija in Enlila,
sta prišli ovca in žito s »Svetega griča« dol (na zemljo).*

Iz tega sledi dvojje: da so ljudje po stvarjenju živeli kot živali in da so jim civilizacijo dali bogovi. Iz živalskega človeka so naredili civilizirano bitje, ki si samo razumno prideluje hrano in uživa sadove svojega dela. Ta predstava je tipična za naseljene poljedelce, ki s prezirom gledajo nomade; o njih pravijo:

*»Ta človek na robu višavja izkopava gomoljike, ne zna upogniti kolena,
je surovo meso, celo življenje ne pozna hiše, po smrti pa ga niti prav ne pokopljejo.«*

Za Sumerca je šele civiliziran človek krona stvarstva. Nadaljuje delo bogov, zato uživa njihovo zaščito, ki se kaže v bogatem pridelku. Delo za bogove je Sumercu častno. Vladarji se nemalokrat hvalijo, da so postavljali templje, organizirali daritve. Gudea, vladar Lagaša, se hvali:

*»košaro za hišo si je posadil na glavo, kot bi bila sveta krona,
temelj je postavil, dal zidove okopati v zemljo.«*

Bog Ningirsu, kateremu je ta tempelj postavil, pa mu za to obljublja izobilje, bogat pridelek, srečo.

Drugi postopek, *formatio*, pa je potekal takole: Enki ustvari najprej Sigensigšar, mu da obliko človeka in mu vdihne nekaj svoje modrosti. Sigensigšar še ni človek ampak le »oblika« človeka, njegove višje sestavine. To »oblika« potem pomeša z glino in šele sedaj je človek dokončno ustvarjen. Človek ima torej v sebi del božanske modrosti in je plemenito bitje.

Akadci poznajo le *formatio*. Glavna vira sta nam ep o stvarjenju sveta Enuma eliš in ep o vesoljnem potopu Atramhasis.

V epu Atramhasis se Enki odloči, da ustvari človeka, ki bo prevzel tlako bogov in pravi:

*»Prvi, sedmi in petnajsti dan bom pripravil kultno očiščenje in kopel,
Bogovi ne ubijejo kakega boga,
z njegovo krvjo in mesom naj Nintu pomeša glino,
bog in človek naj se pomešata v glini.«*

Tako se je tudi zgodilo. Poleg tega so Igiu bogovi pljuvali na glino. V Enuma eliš pa dá vrhovni bog Marduk ubiti hudobnega Kinguja (vojskovodjo premagane boginje Tiamat) in iz njegove krvi ustvari človeka.

Človek je bil torej ustvarjen iz krvi zlega boga, ki je bil izbran kot grešni kozel. Že v začetku je zaznamovan z zlim. Posredno je sam postal grešni kozel za pregrehe bogov. Akadci so obtoževali bogove, da so jih za vekomaj napolnili z lažjo in ne z resnico. Tu je korenina akadskega pesimizma. Človek je od stvarjenja dalje obložen s pregrehami in zlom. V akadski verziji Epa o Gilgamešu pravi krčmarica junaku:

*»Kam hitiš Gilgameš?
Življenja, ki ga iščeš, ne boš našel!
Ko so bogovi ustvarili človeka,
so smrt dodelili njemu,
zase so vzeli življenje.«*

Skozi ves Atramhasis veje pesimizem. Bogovi so bili človeku sovražni pri stvarjenju, pri vesoljnem potopu in še po njem.

Sklepi, ki sledijo so naslednji:

1. Ne moremo govoriti o mezopotamski podobi človeka, ampak o sumerski in akadski, ki se bistveno razlikujeta.

2. Odnos Sumercev do življenja in dela je pozitiven, odnos Akadcev je negativen.

3. Tu srečamo dve različni mentaliteti: pojmovanje stalno naseljenega Sumerca in nomadskega Akadca. Svoboden nomad se nagonsko upira jarmu civilizacije, Sumerec je s svojo usodo zadovoljen in skuša biti kolikor je mogoče dober.

Obe mentaliteti se lepo kažeta v sumerski in akadski varianti Epa o Gilgamešu. Sumerski Gilgameš hoče biti nesmrten kot bogovi. Ko pa vidi, da je to nemogoče, se zadovolji z nesmrtnostjo svojega imena in slavo svojih del. Tudi akadski Gilgameš je nezadovoljen z usodo človeka, biti hoče kot bog. Najde zelišče večnega življenja, vendar mu ga kača ukrade. Ves trud je zaman, kot vse ljudi tudi njega čaka smrt in grob. Obupan se vrne v svoje mesto.

V nadaljnjih poglavjih avtor podrobno obdela vso terminologijo, ki je v zvezi s stvarjenjem, sumersko posebej in akadsko posebej (2. poglavje).

V 3. poglavju prinaša transkripcijo in prevod tekstov, ki se nanašajo na stvarjenje človeka.

Na koncu je dodan še slovar sumerskih in akadskih besed, ki jih vsebujejo uporabljeni teksti, s podrobnim filološkim komentarjem.

Temeljita in podrobna študija G. Pettinata je gotovo eno pomembnejših del s področja staroorientalskega veroslovja, saj prinaša nove ugotovitve, ki se bistveno razlikujejo od dosedanjih.

Marko Urbanija

Kralj Boja. Iz hetitske pismenosti. Tekste je prevedel, spremno besedo in opombe napisal Silvin Košak. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1971, 111 str., 6 ilustracij, zemljevid, kronološka tabela. Knjižnica Kondor, 126.

Kadarkoli govorimo ali beremo o kulturah Starega vzhoda, nam vzbujajo občutek pravljične odmaknjenosti v pradavne čase, nedoumljive tajinstvenosti, so skrivnosten svet nenavadnih legend in kultur, ki so sicer zanimive, z nami in našo kulturo pa nimajo kaj dosti zveze.

Orientalistika, ki preučuje te kulture, pa nam podaja popolnoma drugačno sliko. Vedno bolj opozarja in dokazuje tesno povezavo med kulturami Starega vzhoda ter prazgodovinskimi in zgodovinskimi kulturami Evrope. Kot rdeča nit se skozi vso zgodovino Evrope, od najstarejših časov dalje, vleče prisotnost in vpliv orientalskih kultur. Z vzhoda je verjetno prišel v Evropo Homo sapiens (vendar to še ni popolnoma jasno), od tam se je v Evropo razširilo poljedelstvo in z njim v zvezi poljedelski kulturi, prav tako obdelovanje kovin; orientalska verstva so vplivala na oblikovanje grškega verstva; krščanstvo, tudi orientalska religija, je evropski kulturi vtisnilo neizbrisni pečat. Lahko bi našli še dolgo vrsto vplivov. Nočemo seveda reči, da so evropske kulture posnemale in slepo prevzemale orientalske elemente. Nikakor ne. Z Orienta je prišla spodbuda, prvi sunek, evropske kulture pa so te nove pridobitve uporabile, jih preoblikovale in prilagodile svojemu duhu ter razmeram, v katerih so živele, primerno. Čeprav so orientalske kulture geografsko odmaknjene, so vendar vedno bile prisotne v materialni in duhovni kulturi Evrope. Proučevanje orientalskih kultur torej ne moremo ocenjevati kot hobby nekaterih posameznikov, ampak kot sestavni del proučevanja evropske kulture.

Iz staroorientalske književnosti imamo že prevedenih nekaj del: »Ep o Gilgamešu« in »Prozo starega Egipta« je prevedel prof. Mirko Avsenak, »Gospodovo pesem« iz Bhagavadgite in Kalidasovo »Šakuntalo« pa je prevedla indologinja Vlasta Pacheiner. Vsa štiri dela sodijo v duhovno zakladnico več ali manj znanih kultur: mezopotamske, egipčanske in indijske. S »Kraljem boja« smo dobili lep pregled pismenosti nam malo znanega, v staroorientalskem svetu pa pomembnega naroda, Hetitov. So prvi zgodovinsko opredeljen indoevropski narod in hetitsčina je prvi indoevropski jezik, ki je razvijal svojo pismenost. Njihova država je v osrednji Anatoliji obstajala od ca: 1800—1200 pr. n. e. V 14. in 15. stol. pr. n. e. so bili velesila, enakovredna Egiptu, Babiloniji in Asiriji. Po propadu hetitskega imperija ca. 1200 so se v severni Siriji obdržale male hetitske države tja do konca 8. stol. pr. n. e. V njihovi kulturi se prelivajo indoevropski elementi, ki so jih prinesli s seboj iz pradomovine, vplivi predhetitskih anatolskih kultur, ter vplivi mezopotamskih in sirijskih kultur. Kljub tako različnim vplivom pa hetitska kultura ni mešanica raznih vplivov. Hetiti so jih znali oblikovati v enoten verski in civilizacijski sistem, ustvarili so originalno, samostojno kulturo, ki je bila dovolj močna, da je živela še celega pol tisočletja po propadu imperija.

Izbor iz hetitske pismenosti obsega zgodovinske, verske in pravne tekste. Razdeljeni so po zgodovinskih dobah (stara, srednja in nova država), v okviru vsake dobe so najprej zgodovinski, potem verski teksti. Ta razporeditev je dobra v toliko, da nam »ponazarja razvoj hetitske kulture od začetnih protohatskih vplivov do vdora huritske kulture v srednji državi«. Vendar temu razvoju lahko sledi strokovnjak, ki pozna problematiko razvoja hetitske kulture. Za laika, ki mu gre za okvirno podobo hetitske kulture, bi bilo primerneje, ko bi bili verski teksti zbrani v eno skupino, prav tako zgodovinski in pravni.

Silvinu Košaku je uspelo, da je iz hetitske pismenosti izbral najzanimivejše tekste. Odlomek iz epa »Kralj boja«, po njem je tudi izbor dobil naslov, je prvi zgodovinski tekst, ki poroča o Anatoliji. Govori o pohodu kralja Sargona (ca. 2350 pr. n. e.) v Malo Azijo. »Poročilo kralja Anitte« pa je prvi hetitski zgodovinski tekst. Govori nam o burnih časih, ko so Hetiti prodirali v osrednjo Anatolijo in se je tu pričela oblikovati njihova država. V »Labarnovi oporoki« nam mogočni kralj iz časa Stare države Hatušili I. (Labarna je le naziv za

vladarja, podobno kot kralj, cesar ali car) z živo prizadevnostjo opisuje svoje razočaranje nad sinom, hčerjo, nečakom, ki ga je določil za prestolonaslednika in njegovo materjo. Opisuje krvave dvorne spletke in na koncu določa mladega Mursilija za svojega naslednika. Naroča mu, kako mora živeti, da bo dober vladar, podložnikom pa zapoveduje, naj spoštujejo njegovo voljo. »Ustava kralja Telepinuja« govori o tem, kako je kralj Telepinu (ca 1500 pr. n. e.) naredil konec krvavim dvornim bojem za prestol in določil nasledstveni red. Skratka, vsak od zgodovinskih tekstov je nekaj posebnega, vsak nam razkrije novo zanimivost ali iz hetitske zgodovine, ali iz osebnega življenja kraljev.

Nič manj niso zanimivi pravni teksti. »Hetitski zakonik«, Košak je prevedel 40 določb, nam kažejo za tiste čase izredno humanost hetitske zakonodaje, če jo primerjamo z mezopotamsko. Smrtna kazen je zelo redka. Uporabljajo jo le pri nekaterih verskih prestopkih in pri uporih zoper kraljevo razsodbo. Za ostale prekrške je določena kazen v zlatu, srebru, v naturalijah ali pa mora dati kot odškodnino člana družine ali sužnja (za nenameren uboj, uboj sužnja). Posebnost so tudi pogodbe z vazali. Mezopotamski vladar je od podložnega vladarja zahteval pokorščino pač zato, ker si ga je pokoril z orožjem, ker je močnejši in mu je oni zato dolžan plačevati davke. Hetitski vladar pa v pogodbi najprej našteje vsa dobra dela, ki jih je storil vazalu, včasih celo njegovim prednikom, se sklicuje na vazalovo hvaležnost in ga skuša prepričati, naj mu bo prostovoljno pokoren, naj mu prostovoljno plačuje davke in mu v vojni s četami pomaga. Seveda, če ne gre drugače, kralj podložnika s silo prisilili k pokorščini.

V verskih tekstih se nam razkriva pisan svet bogov, polbogov, mitov, ki opisujejo njihova dela, ritualov, ki naj odvrnejo zlo in priključijo blagoslov bogov nad ljudmi. Pretresljivi sta obe kužni molitvi kralja Mursilija II. V deželi Hatti je dvajset let divjala kuga, kazen za pregrehe kraljevega očeta. Mursili spokorno prizna vse očetove prestopke in prosi bogove, naj se usmilijo nesrečne dežele. »Jaz pa ne morem več obvladati bolečine v svojem srcu in ne morem več obvladati tesnobe v svoji duši... In ker se bom spokoril in popravil greh, mi bodite spet naklonjeni o bogovi, moji gospodarji... usliši me, o hetitski gromovnik, moj gospod, in me odreši. In razmisli še o tem: Ptica se zateče v gnezdo in gnezdo ji da varno zavetje. Ali, kadar je služabnik v stiski, se obrne s prošnjo na gospodarja. In gospodar ga usliši in mu je prijazno naklonjen; kar ga je skrbelo se spet uredi. Ali kadar služabnik kaj zagreši, pa prizna prestopke gospodarju, tedaj gospodar pač stori z njim, kar se mu zdi prav. Ker pa je prestopke priznal, se gospodarju srd poleže in zato ne bo kaznoval služabnika. Tudi jaz sem priznal očetov greh... Hetitski gromovnik, moj gospod, reši me! In kuga naj spet zapusti hetitsko deželo.«

Prevod tekstov je živ in tekoč, prevajalec se je, kolikor je bilo le mogoče, držal izvirnega besedila, včasih pa kak stavek ali frazo prevede tudi bolj smiselno kot pa dobesedno. To pa prevodu nikakor ne škodi, ampak ga popestri.

V spremni besedi (str. 90—101) so kratko prikazane staroorientalske kulture, med katerimi je vzrasla hetitska kultura in ki so nanjo vplivale. Temu sledi opis hetitske kulture, jezika, verstva, državne ureditve, umetnosti. Na koncu (str. 101) je dodana tabela hetitskih kraljev s približnimi letnicami vladanja, kajti kronologija hetitskih vladarjev je, razen za Novo državo, še zelo nezanesljiva. Na strani 102—103 je podana sinhrona tabela vladarjev hetitske države, huritske države, Babilonije, Asirije in Egipta. Avtor v tabeli uporablja srednjo kronologijo. V opombah (str. 105—108) k posameznim tekstom so pojasnjena imena božanstev, krajev in sicer neznanih izrazov.

Naslednjih nekaj pripomb nikakor noče zmanjševati vrednosti avtorjevega dela. Zanimive so le za specialista, ki se ukvarja s problemi hetitske in orientalske zgodovine. Silvinu Košaku, asistentu na katedri za staro orientalistiko pri Oddelku za primerjalno jezikoslovje in orientalistiko Filozofske fakultete, smo za posrečen izbor in prevod tekstov iz hetitske pismenosti lahko le hvaležni.

Str. 98: Ko so Hetiti okrog leta 1700 pr. n. št. prišli na svoje zgodovinsko področje in se naselili v loku, ki ga opiše reka Kizil Irmak... Po kratki kronologiji je Šamši-Adad I. vladal v času 1749—1716, v tem času je bil uničen karum Ib v Kanišu. V tekstih iz karuma II pa je že zapisanih nekaj hetitskih besed, ki kažejo na prisotnost Hetitov v osrednji Anatoliji (išhiul — »pogodba«, išpant — »noč«). Karum II sodi po kratki kronologiji v čas ca. 1830—1750. Po srednji kronologiji, ki jo uporablja avtor, sodi karum II v čas ca. 1910—1840 in karum Ib v čas višjega datiranja vladanja Šamši-Adada I. (1813—1781). V čas karuma Ib v Kamišu sodijo tudi teksti iz karuma v Alisarju, ki omenjajo kralja Anitto (gl. Kralj boja »Poročilo kralja Anitte«, str. 7). Iz tega sledi, da so lokalne hetitske državnice obstojale že konec 19. oz. na začetku 18. stol. Hetiti pa so pričeli prodirati v osrednjo Malo Azijo že sredi 19. stol.¹

Str. 94: Središče (asirskih kolonij) je bilo v mestu Kaniš (današnji Kültepe), kjer so odkrili arhiv z okrog tisoč ploščicami... Ploščic s teksti je bilo precej več. Okrog 2500 so jih izkopali in prodali domačini še preden je l. 1925 tu kopal Hrozný. Prišle so v razne muzeje v Evropi in Ameriki. Hrozný jih je izkopal kakih 1000. Povojna izkopavanja T. Ozgüca pa so dala še kakih 10.000 ploščic. Vseh skupaj jih je torej približno 13.500.²

Str. 110: K bibliografiji del o hetitski zgodovini in kulturi bi še dodali: K. BITTEL, Hattuša, the Capital of the Hittites. New York 1970.

H. in E. KLENGEL, Die Hethiter, Wien—München 1970.

E. AKURGAL — M. HIRMER, Die Kunst der Hethiter. München 1961.

Marko Urbanija

Ivan Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani* (Izkopavanja v letih 1964—1965). Razprave SAZU VII/1, Ljubljana 1971.

Literatura o arheološkem najdišču z dvorišča SAZU v Ljubljani je s tem delom ponovno bistveno razširila svoj obseg, čeprav še vedno ne dokončno. Doslej smo se lahko seznanili z arheološkimi ostalinami prazgodovinskega in zgodnesrednjeveškega obdobja, ki so bile tu odkopane, prek naslednjih del: J. Korošec in F. Stare, Začasno poročilo o arheoloških izkopavanjih v Ljubljani (Arheološka poročila, Ljubljana 1950); F. Stare, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani (Dela SAZU 9, 1954) ter V. Stare, Varstvo spomenikov 8, 1960—61 (1962), 272; P. Korošec, Slovanske ostaline na dvorišču SAZU v Ljubljani (Arheološki vestnik II/2, 1951, 156 s.) ter J. Korošec, Arheološke najdbe iz dobe selitve narodov in zgodnjega srednjega veka (Zgodovina Ljubljane I, 1951, 427 s.).

Novo delo kustosa Mestnega muzeja iz Ljubljane, pod čigar vodstvom so bile opravljene tudi zadnje arheološke raziskave, obdela gradivo, izkopano v letih 1964—65, medtem ko ostale najdbe, ki so bile odkopane istočasno, a spadajo v mlajša obdobja (antika, zgodnji srednji vek) niso zaobjeta v razpravi. Prav tako čaka objave tudi množica najdb prazgodovinskega porekla, ki so ležale izven grobnih kompleksov.

Razprava obsega 99 strani teksta s krajšim povzetkom v nemškem jeziku ter rezultati antrakotomske analize oglja iz nekaterih grobov, ki jih je opravil L. Serceļ. Tekstu sledi 52 tabel risb izkopanega arheološkega gradiva, na petih tabelah so shematično prikazane nekatere najkarakterističnejše rekonstrukcije grobov, temu pa se pridružujejo še štiri tabele fotografskih posnetkov grobov v času raziskav. Dodani pa sta še dve samostojni prilogi: načrt grobišča z

¹ H. LEWY, CAH² Vol. I, Ch. XXIV, § VII-X, Cambridge 1965.

H. OTTEN, Das Hethiterreich, v: Kulturgeschichte des Alten Oriente, Izd. H. Schmökel, Stuttgart 1961, str. 332—334.

P. GARELLI, Le Proche-Orient asiatique des originales aux invasions des peuples de la mer. Paris 1969, str. 302—303.

² P. GARELLI, Les Assyriens en Cappadoce, Paris 1963, str. 21.

vrisano situacijo grobov odkopanih od leta 1948 dalje ter statistični pregled odkopanih predmetov po grobovih.

Tekst je avtor razdelil po že več ali manj ustaljenem načinu. Iz uvoda zvemo, da so bili prvi grobovi odkopani tod že leta 1948, kasneje pa so se izkopavanja nadaljevala nesistematično iz različnih vzrokov. V vsem tem času je bilo odkopanih 259 grobov, najmanj 100 pa jih je bilo uničenih. Grobišče samo je bilo precej prizadeto od kasnejših antičnih, zgodnj srednjeveških, zlasti pa novejših zemeljskih posegov. Obseg grobišča doslej še ni bil ugotovljen, vsekakor pa je treba imeti v vidu, da se po današnjem poznavanju širi tudi pod bližnje obstoječe objekte in cestno omrežje.

Jedro razprave zavzema drugo poglavje, kjer je v zaporedju opisanih 189 grobov z najznačilnejšimi elementi grobnih jam in najdenih predmetov. Sledi opis načina pokopavanja, ki je bil tu zelo enostaven. V osnovi sta se uporabljala le pokop v žari, ta je tudi najštevilnejši, oziroma pokop brez nje v prosto vkopani jami. Skoro vse jame so bile koničnih oblik, razlike se opažajo le pri oblikovanju stranskih sten, katere so bile ponekod obložene s kamni ali celo z živalskimi kostmi (npr. gr. 236). Po teh jih avtor loči v 7 različnih tipov.

Sežgane človeške kosti so običajno ležale na dnu žare, na njih pa so bili položeni pridevki, keramični izdelki pa so ponekod ležali tudi ob žari. Nekatere žare so bile pokrite s keramičnimi posodami, nekajkrat pa je za pokrov služila tudi deska, kamnita plošča ali celo koža (usnje?). Pri grobovih brez žar pa so bile sežgane kosti raztresene po dnu jame in le v enem primeru je bila jama pokrita s ploščo (gr. 111). Tudi tu je zapažen pojav, ki so ga nekateri avtorji zasledili drugod npr. na Bledu, da so bile sežgane človeške kosti včasih zelo čiste, kar kaže, da so jih pred pokopom spirali ali pa da so bile kosti in celo kovinski predmeti zaviti v kos tkanine.

V grobovih so ponekod ležale tudi nesežgane živalske kosti. Grob 236 je imel del jame, kot že rečeno, obložen z 61 terzalnimi kostmi. Čeprav je ta pojav na grobišču KŽG že poznan, vendar zadovoljivega odgovora o pomenu tega pridevka še ni mogoče posredovati.

Mesto sežiga še ni znano, vsekakor pa ga je treba pričakovati v neposredni bližini, na kar kaže pojav sloja žganine po južnem delu grobišča. Avtor je ugotovil, da so v nekaterih primerih pokojnika sežgali skupaj s predmeti vred, ali pa so jih šele naknadno dodali na sežgane kostne ostanke, ponekod so bili predmeti celo nasilno zviti ali zlomljeni. Zanimive so tudi keramične posode, ki so bile poškodovane in zalite s smolo, kar bi po mnenju avtorja kazalo na uporabo manjvrednih posod pri pokopih.

Zunanjih znakov grobov ni bilo opaziti, čeprav je treba predpostaviti, da so bili grobovi na vrhu označeni vsaj z gomilico.

V poglavju o tipologiji obravnava avtor deljeno keramično in kovinsko gradivo. Keramični izdelki zaslužijo tu prav gotovo poseben poudarek, saj se njihova prisotnost ne odraža samo v številčnosti, marveč tudi po svoji bogati oblikovni raznovrstnosti. Prevladujejo velike žare boljše izdelave, ponekod je njihova površina prevlečena s črnim premazom. Iz zadnjih raziskav izstopajo predvsem primeri sodaste, kroglaste in situlaste oblike. Prve oblike so dokaj redke in so poznane pri nas na Vačah. Okras na omenjenih žarah je zelo redek pojav.

Kroglastih žar, ki so v osnovi bikonične, je tu 23 primerov, medtem ko je najden en sam primer ek situlaste žare, ki posnema kovinske oblike in predstavlja časovno mlajši element.

Okraševanje žar je na splošno pestro in enostavno. Prevladuje rebro v različnih variantah, slede bradavice, oziroma jezičasti izrastki prav tako v različnih motivih. Zanimivejši je morda okras, ki je pogost v KŽG, v obliki vrezov, trikotnih motivov, oziroma šrafiranih trikotnikov v nizu vrezanih poševnih in navpičnih črt, kanelur itd. Žlebovi so večkrat inkrustirani z belo barvo. Prav gotovo pa je najpomembnejši primer okrasa vrezan na žari gr. 86, kjer je prikazan na obodu stiliziran živalski motiv kombiniran z antropomorf-

nimi figurami, kateremu je dodan še vzorec vrezanih pik in žlebov in ki ga lahko smatramo za izjemen likovni dosežek domače tvornosti. Podobna živalska figura pa je prikazana tudi na ročaju amfore iz groba 101. V obeh primerih lahko ugotovimo, da se je avtor izdelka verjetno zgledoval na okras, ki so ga nosili nekateri dragoceni kovinski izdelki.

Po številčnosti zavzemajo vidno mesto tudi lonci, ki so ovalnih, bikoničnih, kroglastih oblik (en primer situlastega lonca) z redkim okrasom v obliki bradavic ali vrezov, v dveh primerih je vrezan motiv trikotnika.

Od skodel, odkopanih pri zadnjih raziskavah, prevladuje skodela z uvihanim ustjem, ki služi pogosto kot pokrov na žarah in ima zelo skromen okras. Dve skodeli na nogi izražata predvsem kultni značaj. Pri nas je taka skodela poznana iz obeh kulturnih krogov tako ruškodobovskega kot svetolucijskega. Izven našega prostora pa se je uporabljala npr. tudi v kulturi Este. Najdene so bile tudi štiri skodele z ročaji, od katerih ima ena inkrustiran okras, druga pa je okrašena z bronastimi žeblički in ima najbližje analogije zlasti na dolenskih najdiščih tega časa.

Visokih skodel-terin je bilo odkopanih 29 kosov in se uvrščajo po kakovosti med boljše kvaliteto. Ornamentirane so redko, so v grobem bikoničnih oblik s klekastim, oziroma zaobljenim največjim obodom. Podobne primere sledimo na Bledu in Vačah.

Oblika vrča, ki je pogosta na najdiščih v Mariboru in Hajdini, se sedaj pojavlja le dvakrat, kakor tudi amfora, od katerih je ena okrašena z vrezanim motivom in že omenjeno živalsko figuro. Med kulturne predmete pa bi mogli prišteti en primer vrča z livkom, ki je analogen slučajni najdbi iz Novega mesta in ki ga Knez tolmači kot predmet nevsakdanje uporabe.

H keramičnim izdelkom spadajo tudi glinasta vretenca, od teh je eno okrašeno z bronastimi žeblički ter glinaste uteži, ki so v nasprotju z vretenci dokaj redke v KZG.

V nasprotju z bogastvom keramičnih izdelkov pa je kovinsko gradivo razmeroma skromnejše. Najbolj pogosta je igla (precej poškodovanih) z različno obliko glavice, za katere naj bi veljala že starejša Staretova razporeditev. Nekatero od tu najdenih oblik je moč zaslediti tudi na bližnjih lokalitetah na Bledu, Vačah, v Novem mestu in drugod. Razen dveh primerov igel, ki sta železni, so vse bronaste.

Pri prejšnjih odkopih so bile in situ odkopane le fibule očalarke. Sedaj pa so poleg tega tipa našli tudi vozlaste, lunaste, ločne in certoške sponke. Ob tem je treba poudariti skupen pojav ločnih fibul in očalark na istem grobišču.

Ločne fibule (železne in bronaste) se tu pojavljajo vedno kot dvojno pentljaste. Ta tip fibule je zastopan v območju vzhodnih Alp in Balkana, zlasti so poznane z Vač in na Bledu.

Vozlaste fibule se lahko primerjajo z vaškim tipom. Za dva primera lunastih fibul, ki sta redka primera naših grobišč, pa je treba iskati sorodnosti v primeru iz Mosta na Soči. V grobu 132 so bili najdeni tudi trije primerki certoških fibul, ki se pojavljajo pogosteje na slovenskih železnodobnih grobiščih kasnejšega časa.

Dokaj številne so tu tudi zapestnice, za katere je že F. Stare izdelal razdelitveno shemo. Pri poslednjih raziskavah je prišlo na dan več ploščatih bronastih zapestnic, masivnih polkrožno ovalnih in okroglega preseka, predvsem iz železa. Dve ploščati zapestnici se zapenjata s kavljem in sta ornamentirani z motivom ribje kosti, kar srečamo tudi na Vaškem grobišču; sicer pa nastopa okras v obliki koncentričnih krogov, polkrožnih jamic in prečno vrezanih črt z vmesnimi X znamenji.

Ta izkopavanja so dala tudi večje število ovratnic, ponekod celo več primerov v enem grobu. Vsekakor pa izstopajo ovratnice iz železa s ploščato spiralno uvitima koncema, medtem ko so ovratnice iz bronu tu redke. Nasplošno pripadajo vse ovratnice iz tega najdišča v tip ovratnic z nazaj

zavitimi zaključki, ki jih pozna slovensko območje v obdobju najstarejše železne dobe.

Od ostalega kovinskega gradiva je treba omeniti še sicer redke primere bronastih gumbov, obročke za lase in razne jagode. Prav tako bi med izjemne najdbe lahko šteli obročke, prstane in uhane ter nekaj kosov obeskov, kakor tudi nekaj železnih nožev, del polmesečne britve, ščitast bronast okov in bronasto sončno kolesce.

Kamnito gradivo zastopajo dva brusa iz peščenca, nekaj odbitkov artefaktov (pri prejšnjih raziskavah je bilo najdeno več kamnitega orodja), predmeti iz kosti pa večje število uporabljenih astragalov, dva obrabljena in preluknjana, čigar uporaba je neznana ter eno koščeno šilo. Nekaj podobnih predmetov je odkritih tudi na Vačah, Bledu in Podzemlju.

V zaključni besedi avtor poudari bogastvo keramičnega in ne nazadnje kovinskega gradiva, ki dajejo poseben interesni pomen nekropoli, in ugotavlja, da bi na podlagi števila odkopanih in uničenih grobov, kakor tudi iz samega obsega grobišča, ki se širi še v okolico, lahko predvidevali, da gre za številno naselbino. Žal pa do danes njena lokacija še ni ugotovljena, čeprav jo je treba pričakovati na grajskem hribu.

Prve analogije s tem gradivom je poiskal že F. Stare in ga navezal na grobne pridevke iz ostalih slovenskih pokrajin oziroma evropskega teritorija, vendar avtor meni, da oblike gradiva kažejo največ sorodnosti pravzaprav s predmeti iz dolenskih najdišč KZG. Grobišče s tega dvorišča bi se uvrščalo v tisto vmesno grupo nekropol KZG, kjer se pojavljajo skupno lokaste fibule in fibule očalarke, v nasprotju z žganimi grobišči mariborsko ruške skupine, kjer je tipična očalarika, oziroma kranjskim grobiščem, ki ga označuje lokasta sponka.

Casovno bi grobišče obsegalo periodo od pozne bronaste dobe ter najstarejšo železno dobo. Konec nekropole zaenkrat še ni detajlno ugotovljiv. Na podlagi certoške fibule iz groba 132, bi moglo grobišče obstojati še v mlajšem obdobju starejše železne dobe, kar bi kazalo, da je tradicija posegla v zelo pozna obdobja (HaC in HaD). Višek svojega vzpona doseže naselbina tega grobišča v najstarejšem železnem obdobju, ko se prične uporaba železa.

Tak pojav kontinuitete in obdržanja tradicije pa ni osamljen. Poznan je ne samo v jugovzhodnem predalpskem območju, temveč tudi drugod; tako v Bosni, v Vzhodnih Alpah, na Češkem in Moravskem itd., kjer se stare oblike pokopa zavlečejo v mlajša obdobja, ne da bi jo prekinili vplivi novih oblik življenja.

Po avtorjevih besedah je imela naselbina tudi velik strateški pomen, saj je varovala prehodni prostor, prek katerega se je selil vpliv KZG tudi na Apeninski polotok, tu pa se tudi združujeta alpskobalkanska in panonska komponenta. Poleg tega pa predstavlja grobišče tudi vez v prikazu življenja na ljubljanskem območju med kulturnim horizontom ljubljanskega barja in antično emonskimi sloji. Svoj pomen pa prične izgubljati z rojevanjem cvetočega halštata Kranjske, ki s številnimi najdišči dokazuje naprednejšo silo, medtem ko tu življenje počasi krni v tradicionalnosti življenjskih oblik, do pojava antike.

Delo ima značaj sistematične obdelave gradiva in ne teži h globlji tipološki oziroma kronološki analizi. Avtor se pri iskanju analogij okvirno naslanja le na sorodna najdišča v slovenskem geografskem prostoru in ne posega v širši srednjeevropski in evropski kompleks. Po vsej verjetnosti ne želi do nadaljnjih raziskav, ko je pričakovati razrešitev nekaterih ključnih vprašanj, vključevati svojih najnovejših dognanj in se včasih zadrži še pri starejših Staretovih hipotezah in ugotovitvah. Vendar pa moramo kljub tem pripombam delu priznati enega izmed temeljnih in izhodiščnih tekstov za poznavanje prazgodovinskega obdobja na območju ljubljanskega kakor tudi širšega slovenskega teritorija.

Marijan Slabe

Dr. Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Izd. Školska knjiga, Zagreb 1971, str. 593, IX prilog.

Dolgoletne načrtne raziskave starejšega obdobja hrvatske zgodovine je kronala dr. Nada Klaić, redni profesor na katedri za zgodovino zagrebske univerze, z izdajo sinteze »Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku«. Knjigo je izdala Školska knjiga v zbirki univerzitetnih učbenikov. Nada Klaić je predhodno izdala v obliki skript dve publikaciji: »Povijest Hrvata u srednjem vijeku« (Zagreb 1965, sega do XV. stoletja) in »Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII. stoljeća« (Zagreb 1967). Sedanja izdaja je izpopolnjena. Odpira nove poglede na zgodovino Hrvatov v zgod. srednjem veku.

Prvi korak k reševanju zapletenih vprašanj hrvatske zgodovine je predstavljala ponovna proučitev in analiza domačih ter tujih virov. Rezultat tega prizadevanja je prvi del knjige, ki ga je Nada Klaić posvetila izčrpnemu pregledu virov, oceni splošnih obdelav hrvatske zgodovine ter specialnih študij, razprav in problematike. V drugem delu, ki obsega XI. poglavji pa avtorica z upoštevanjem modernih zgodovinskih metod razčlenjuje in opisuje zgodnje-srednjeveško obdobje hrvatske zgodovine. Knjigi je dodan obsežen znanstveni aparat, zato njena sinteza hrvatske zgodovine prerašča značaj običajnega univerzitetnega učbenika. Ker so v delu prikazana tudi nasprotna stališča do določenih vprašanj hrvatske zgodovine, dobimo vpogled v stanje hrvaške historiografije danes.

Nada Klaić je lahko prišla do tako presenetljivih rezultatov, ker je gradila na bogati dediščini, ki sta jo zapustila dva izrazita zgodovinarja narodne dinastije Franjo Rački in Ferdo Šišić. Rački je usmerjal hrvatsko historiografijo v drugi polovici XIX. stoletja, Šišićeva avtoriteta pa je vplivala na generacije hrvatskih zgodovinarjev v zadnjih štiridesetih letih. Pričakovali bi, da bo F. Šišić v svoji znani sintezi »Povijest Hrvata u doba narodnih vladara« (Zagreb 1925) nadaljeval in zaključil delo, ki ga je v svojih razpravah nakazal Rački. Žal je marsikje ostal na pol poti. Šišićevo delo po pravici uvrščajo med najbolj obsežne preglede zgodovine Hrvatov do XII. stoletja. Njegov pregled je sicer v celoti točen, vendar so mnogi problemi hrvatske zgodovine zgodnjega rednjega veka ostali odprti ali nepravilno interpretirani. Se to lahko dodamo, da je Šišić omejil svoj interes skoraj izključno na politično zgodovino. Pregledi hrvaške zgodovine, ki so sledili Šišićevemu (Katič, Barada, Hauptmann) niso slike Šišićeve hrvatske zgodovine bistveno spreminjali.

Nada Klaić je imela toliko energije, ljubezni do zgodovine lastnega naroda, in poguma, da je krenila naprej. Ob upoštevanju najnovejših znanstvenih dosežkov na področju bizantologije, umetnostne zgodovine, arheologije, tekstne kritike, jezikoslovja in ob ponovni analizi virov, je vse sporne točke v hrvatski zgodnje-srednjeveški zgodovini podvrgla ponovni obravnavi in prišla do povsem novih zaključkov. Njena sinteza prikazuje obdobje hrvatskih narodnih vladarjev v precej drugačni sliki, kot smo jo bili vajeni doslej. Prav tako je Nada Klaić obdelala vse vidike razvoja Hrvatov v preteklosti. Poleg političnega razvoja je obdelala družbeni in gospodarski razvoj, kulturno življenje in umetnost. Ni se omejila le na Hrvatsko in Slavonijo, ampak je zajela tudi Neretljansko krajino in Istro. Rezultati njenih dognanj bodo morali najti pot ne samo v znanstvena dela, ampak tudi v šolske učbenike in priročnike. Morda bodo nekatera njena stališča vzbudila pomisleke in kritično presojo, toda tudi to bo pripomoglo k razreševanju spornih problemov. Vsekakor predstavlja sinteza hrvatske zgodovine, ki jo je napisala Nada Klaić, velik napredek v hrvatski, pa tudi jugoslovanski historiografiji.

Listine s hrvatsko-dalmatinskega področja predstavljajo najbogatejšo zakladnico, iz katere črpamo naše znanje o zgodovinskem razvoju Hrvatske v času Trpimirovičev. Nada Klaić je prav zaradi tega posvetila njihovi analizi mnogo prostora (primerjaj njeno obsežno študijo: »Diplomatička analiza isprava iz doba hrvatskih narodnih vladara«, I. dio, *Historijski zbornik* (dalje HZ) XVIII, 1965; II. dio, HZ. XIX-XX, 1966/67). Ugotovila je prvič, da ni ob-

stajala hrvatska dvorna pisarna po vzoru na druge evropske vladarske pisarne tedanjega časa, in drugič, da niti ena vladarska listina iz dobe Trpimirovičev ni ohranjena v originalu, najstarejši prepis pa je verjetno ohranjen šele iz druge polovice XII. stoletja. Tudi dve najbolj znani hrvatski listini, to sta listini kralja Trpimira in Mutimira, sta proglašeni za falzifikata, saj sta bili obe sestavljeni šele v XVI. stoletju (primerjaj: N. K. »O Trpimirovoj darovnici kao diplomatskom i historijskom dokumentu«, VAHD LXII, Split 1967). Osnovna oblika listine na hrvatsko-dalmatinskem prostoru je privatna, kar pomeni, da so listine brez ozira na izdajatelja, pisane v obliki, ki odgovarja privatni listini v sosednji Italiji. Ograjuje se od misli, da vse diplomatično nepravilne listine proglasi kot lažne. Cerkev, ki je v največji meri falzificirala listine, se je v nekem zgodovinskem obdobju znašla v zelo težkem položaju, ko je morala braniti svojo zemljiško posest. To je pridobila na podlagi ustnega darovanja ali statucije, za katere ni imela pismenega potrdila. Ni ji preostalo nič drugega, kot da brani posest s pomočjo kasneje sestavljenih listin. Obstajajo listine, ki so popolnoma izmišljene, so pa med hrvatskimi listinami tudi takšne, ki so s stališča diplomatike lažne, čeprav je jedro, ki ga vsebujejo, zgodovinsko točno.

Ko analizira pripovedne vire, se zaustavi najprej pri domačih piscih, svetniških legendah in letopisih, nato pa spregovori tudi o tujih piscih in kronikah, ki prinašajo podatke o hrvatski zgodovini.

Za Letopis Popa Dukljanina ugotavlja, da ni slučaj, da je največjo pozornost v jugoslovanski historiografiji pritegnil prav ta vir, čeprav to najmanj zasluži. LPD je preveč oddaljen vir za zgodovino Hrvatov v času narodne dinastije. Starejša hrvatska historiografija je X. poglavje smatrala kot prvorazredni vir. Danes odpada kot podlaga za trditev, da bi se na zboru na Duvanjskem polju okronal Tomislav za hrvatskega kralja. Veliko težav je povzročila zgodovinarjem terminologija Bijela in Cervena Hrvatska. Pri analizi LPD bo treba upoštevati najnovejšo študijo Nikole Banaševića »Letopis popa Dukljanina i narodna predanja« (SKZ, Beograd 1971, str. 301). Avtor prihaja pri analizi teksta do presenetljivih rezultatov.

Splitskega arhidijakona Tomo prikazuje Nada Klaić kot enega naših najboljših kronistov, čeprav od zgodovinskega gradiva izbira le tisto, kar se pozitivno vključuje v njegov prikaz zgodovine splitske cerkve. Tomina kronologija hrvatskih vladarjev ni vedno zanesljiva, kljub temu prav na podlagi njegovih podatkov približno datiramo začetek Tomislavove in Držislavove vlade. (Opozarjam na kratko izdajo: Toma arhidiacon, Kronika, Izd. muzeja grada Splita, sv. 8, Split 1960; prevod: Vladimir Rismondo.) Nada Klaić je dokončno rešila problem drugega pomembnega pripovednega vira za hrvatsko zgodovino, to je »Historia salonitana maior«. (Primerjaj najnovejšo kritično izdajo Nade Klaić »H. S. M.«, SANU, pos. izd. knj. CCCXCIX, odelj. društ. nauka knj. 55, Beograd 1967.) Njena analiza je potrdila točnost mišljenja starejše historiografije. Neznani avtor, verjetno neki splitski duhovnik, je izpopolnil v začetku XVI. stol. Tomino delo in ga dopolnil z zgodovinskim materialom, ki predstavlja izredno važen prispevek za poznavanje zgodovine splitske cerkve in hrvatske države v prvi polovici X. stoletja. Poskusi, ki so skušali dokazati, da je HSM koncept za Tomino Historia salonitana minor (Gunjaća) ali da sta se Toma in neznani avtor HSM posluževala skupne predloge (Barada), niso uspeli.

Z oznako »Qualiter« je v novejši historiografiji imenovan vir, o katerem se je v starejši hrvatski historiografiji največ razpravljalo. Na podlagi tim. »Pacta conventa« je starejša historiografija gradila svoje poglede na karakter najstarejših hrvatsko-ogrskih odnosov, kasneje pa je ta vir služil kot podlaga za proučevanje družbenih odnosov. Čeprav je danes dokazano, da gre za vir, ki prikazuje stanje na Hrvatskem sredi XIV. stoletja (podrobneje o problematiki PC glej v poljubni razpravi N. K. »Tzv., pacta conventa' ali tobožnji ugovor izmedju plemstva dvanaestero plemena i kralja Kolomana 1102 godine«. Istorijski pregled, br. 2, Zagreb 1960; potek razpravljanja o PC je zelo po-

drobno obdelal B. Grafenauer v polemični razpravi »Pripombe k ‚dvema torzoma‘ (= nedokončanim deloma) o srednjeveški hrvatski zgodovini. Historijski zbornik, XIX-XX, 1966-67), še vedno nekateri hrvatski zgodovinarji zagovarjajo »Qualiter« kot avtentični vir za obdobje okrog leta 1102 (npr. Josip Lučić, Oleg Mnadić, M. Kostenčić itd.).

Ko obravnava tuje pisce, se obširneje zaustavi pri spisu bizantinskega cesarja Konstantina VII Porfirogeneta, ki predstavlja enega najpomembnejših virov za hrvatsko zgodovino. (Glej podrobno analizo teksta v razpravi B. Grafenauerja, »Prilog kritici Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata«, Historijski zbornik V/1-2, 1952.)

Avtorica izčrpno navaja ostale bizantinske pisce, zaustavlja pa se še pri analizi beneških, frankovskih, papeških in normanskih pripovednih virov.

Širšo bibliografsko vrednost imajo zelo podrobni in izčrpni pregledi ter analize splošnih del hrvatske zgodovine in specialnih študij o posameznih vprašanih hrvatske preteklosti. Posebej obravnava dela iz politične in pravne zgodovine Hrvatske in Dalmacije (o poreklu Hrvatov, o imenu Hrvat, o naselitvi Hrvatov, o odnosu dalmatinskih mest do hrvatskih vladarjev, o dalmatinski oblasti v Dalmaciji, o vprašanju samostojnih občin na kvarnerskih otokih in v Istri, o problemu dalmatinske marke, o vprašanju Slavca, o vprašanju nasilne Zvonimirove smrti, o problemu »Pacta conventa«), dela o družbeni in ekonomski problematiki (navaja razna mišljenja o strukturi starohrvatske družbe, o instituciji 12 plemen, o nastajanju fevdalizma na Hrvatskem), o cerkveni zgodovini na Hrvatskem in v Dalmaciji do XII. stoletja (o pokristjanjevanju Hrvatov, o vprašanju organizacije splitske cerkve, o nastanku ninske škofije, o slovanskem liturgičnem jeziku in o glagolici, o ustanovitvi zagrebške škofije) in končno navaja dela, ki razpravljajo o problematiki umetnosti in arheologije iz obdobja narodnih vladarjev.

Ko Nada Klaić v drugem delu svoje knjige obravnava zgodovinski pregled Hrvatov v zgodnjem srednjem veku, izhaja iz stališča, da razvoj Hrvatske ne predstavlja nikakršne izjeme. Proces razvoja na Hrvatskem je bil prav takšen, kot so ga doživljali vsi »barbarski narodi« na tleh nekdanjega rimskega cesarstva. Uspelo ji je, da se je vživela v razmere in miselnost zgodnjem srednjeveškega obdobja. Pri prikazu njenega dela se ne bom dotaknil vseh poglavij oz. vseh vprašanj, omejil se bom le na nekatere pomembnejše metodološke prijeme in rešitve, ki bistveno spreminjajo doslej znano sliko.

Obrsko-slovanski vdor v zač. VII. stoletja v osnovi menja podobo province Dalmacije. Ona se zmanjša na nekoliko nepovezanih naselij na kopnem in raztresenih mest na otočkih. O obsegu kopnega dela Dalmacije do nedavna ni bilo enotnega mišljenja. Topografske raziskave so dokazale, da se slovenska naselja oz. teritorij slovanskih držav ni začel pod zidovi dalmatinskih mest ampak da so nekdanje rimske kolonije zadržale svoj ager tudi v srednjem veku. Prav tako ni mogoče dosledno izvesti načelo etnične pripadnosti ob priliki politične razmejitve med Franki in Bizancem, ker je slovanski element prodril tudi na otoke.

Problem naselitve Hrvatov je šele v zadnjem času dobil sprejemljivejše rešitve. Pri vprašanju, kdaj so se Hrvati naselili na Balkanski polotok, se Nada Klaić razhaja od razlage B. Grafenauerja. B. Grafenauer postavlja kot najverjetnejšo letnico okrog leta 623, medtem ko je Nada Klaić mnenja, da bi se naselitev morala vsrčiti v zvezi z obrskim porazom pod zidovi Carigrada 626. leta. Zastopa tudi stališče, da ne smemo podcenjevati ali povsem zmanjšati vlogo Hrvatov v času njihovega naseljevanja. Poudarja, da so prišli Hrvati na Balkanski polotok vojaško dobro organizirani, zato je moral odnos med Hrvati in Slovani v dobi borbe proti Obrom imeti podoben karakter, kot prejšnja obrsko-slovanska zveza. Gospodarski dualizem in nomadsko vojaška superiornost sta delila Hrvate od Slovanov (B. Grafenauer npr. zastopa tezo, da so bili Slovani in Hrvati na isti družbeno-ekonomski stopnji in da so se po zmagi nad Obri združili v enotno plemensko zvezo). Pri nastanku hrvatske države poudarja vlogo Hrvatov, ki naj bi že v času naselitve ustvarili svojo

politično organizacijo — državo, ki je šele s prihodom Frankov (v zač. IX. stol.) prerasla v kneževino.

Obširno se dotakne tudi pokristjanjevanja Hrvatov. Postavlja sledeča vprašanja: kdaj se je vršilo pokristjanjevanje, iz katerega središča in kakšna cerkvena organizacija je bila uvedena na hrvatskem teritoriju. Arheološki material, ki bi pri vprašanju pokristjanjevanja Hrvatov moral imeti odločilno besedo je zatajil, ker ne obsoja dovolj komparativnih elementov, na osnovi katerih bi lahko ta material datirali. Med drugim navaja znano Višeslavovo krstilnico in Godečajev napis na cerkvi sv. Križa v Ninu, ki so ju do nedavna datirali v IX. stoletje, danes pa so strokovnjaki mnenja da izhajata iz XI. stoletja in potemtakem ne prihajata v poštev kot vira za pokristjanjevanje. V tej zvezi bi omenil njeno razlago o nastanku ninske škofije. Nastala naj bi sredi IX. stoletja, v času ko doseže Trpimirova Hrvatska izredno veljavo. Odklanja tezo, da bi bil v Hrvatski takoj po pokristjanjevanju postavljen kopriskop. Ninski škof je bil pravi rezidencijalni škof. Novoosnovana škofija ni bila podrejena papežu ampak oglejskemu patrijarhu kot metropolitu, kar se ujema s tedanjimi političnimi razmerami. V zvezi z analizo Trpimirove darovnice iz leta 852 pride do zaključka, da hrvatski vladar Mislavovo zadužbino cerkvice sv. Jurija na Putalju pri Splitu ni podelil splitskemu škofu temveč svojemu ninskemu škofu. Trpimir se bori za svojo cerkev, za svojega škofa.

Prikaz kneza Trpimira kot vladarja se precej razlikuje od vseh dosedanjih. Na osnovi zanesljivih virov je lahko popravila lažno sliko o Trpimirovi domnevni odvisnosti od splitske cerkve in od županov, Trpimir je bil edini hrvatski vladar, ki mu je uspelo premagati dalmatinska mesta.

Prihod bizantinskega cesarja Vasilija I. na oblast pomeni novo dobo v političnem življenju bizantinske Dalmacije. Takrat je (tj. v sedemdesetih letih IX. stol.) osnovna bizantinska tema Dalmacija. Rešeno je bilo tudi vprašanje tributa dalmatinskih mest slovanskim vladarjem v zaledju. Najverjetnejša je domnevala, da so bili urejeni odnosi v času vlade Zdeslava — on je namreč s pomočjo Bizanca prišel na hrvatski prestol. Odklonjeno je tudi staro mnenje, da so mesta plačevala tribut za posest, ki so ga najemala izven svojega obzidja na slovanskem teritoriju. Tribut naj bi plačevali za mirne sosedske odnose. Le tako si lahko razložimo, zakaj je vsota tributa pri posameznih mestih tako izenačena.

V času vlade Branimirja, se prvič pojavi vprašanje, na kakšen način naj bi bili uredili odnose med ninsko škofijo, kot edino cerkveno organizacijo na hrvatskem teritoriju in dalmatinskimi škofijami. Takrat se pojavi ideja, da bi morala ninska škofija postati metropolitna za področje Hrvatske in Dalmacije. Nosilec te ideje je bil ninski škof Teodozij.

Podrobno razpravlja Nada Klaić o prvem hrvatskem kralju Tomislavu, čeprav je zgodovinsko gradivo iz njegovega obdobja pomanjkljivo in nezanesljivo. Sprejema tezo Jadrana Ferluge o oorganizaciji bizantinske Dalmacije. Iz nje izhaja, da niti Tomislav niti Držislav nista sprejela Dalmacije od Bizanca v upravo. Bizanc ni nikdar prepuščal oblast v svojih pokrajinah tujcem. Uradni spisi bizantinskih uradnikov iz začetka X. stoletja, ki so pomemben vir za proučevanje uprave, ne omenjajo nikakršne spremembe v Dalmaciji. V novi luči je prikazan tudi odnos kralja Krešimira IV do dalmatinskih mest. Celotna Dalmacija in posamezna dalmatinska mesta so težila za tem, da se osvobodijo vsake oblasti in da dosežejo čim večjo avtonomijo.

Zelo veliko prostora je posvetila obravnavanju cerkvenega vprašanja, ki je prihajalo na dnevni red v času vlade Tomislava in Krešimira IV. Ni neupravičena domneva, da je Bizanc zopet enkrat prepustil papežu reševanje cerkvenih vprašanj v tem delu Balkana. Drugače ne moremo razumeti dejstva, da se v času Tomislava spet pojavi misel, kako bi se cerkveno vprašanje na hrvatsko-dalmatinskem teritoriju rešilo v celoti. Papež ni samo zameril dalmatinski duhovščini zaradi dolgotrajnega odtujevanja Rimu, temveč je opozarjal, da se na teritoriju njihove cerkve širi neka druga vera, ki jo ne najdemo v svetih knjigah. To naj bi bila »Metodova doktrina«, ki jo je treba

izkoreniniti. Verjetno se ta poziv nanaša tudi na teritorij dalmatinskih mest. Takšen zaključek izgleda sicer neobičajen, ker so razlagali, da so se meje škofij v tem času končale pod obzidjem mest in da je bila dalmatinska duhovščina orientirana k Rimu. Toda vzhodni cerkvi, pod katero so spadala dalmatinska mesta, narodni liturgični jezik ni bil neobičajen. Ker se je papežu zdelo, da v dalmatinskih pokrajinah predstavlja najvežnji problem liturgični jezik, je pisal v glavnem o njem, zapisniki saborov pa dokazujejo, da se je vodila ogorčena borba za primat. Za čast metropolita na hrvatskem in dalmatinskem teritoriju so se potegovali splitski škof, zadarski škof (škof glavnega mesta teme Dalmacije) in ninski škof kot prvaki na hrvatskem ozemlju. Ninskega škofa podpira vladar. Toda sklepi na saboru so bili sprejeti na osnovi cerkvenih kanonov. Čeprav splitska škofija ni imela nikakršne tradicije je naslonila svoje pravice na apostolicitet antičnega Solina. V tej borbi je zmagal Split, Ninska škofija pa je kot novoosnovana tvorba IX. stoletja ukinjena.

Borba ninskega škofa Grgurja za primat se pogosto prikazuje kot borbo za »narodno cerkev«. Čeprav je točno, da je slovanski liturgični jezik napravil to cerkev ljudstvu bližjo in dostopnejšo, je tudi res, da je ninska cerkev, kot vsaka druga »latinska« cerkev v svojem bistvu fevdalna ustanova.

V času Krešimirja IV. pride ponovno v ospredje cerkveno vprašanje kot odraz reformnega gibanja v katoliški cerkvi in boja za investituro (problematiko je obdelal N. K. v razpravi »Historijska podloga hrvatskog glagoljaštva« JIČ, št. 4, Beograd 1965). Izredne politične prilike v XI. stol. so vplivale na to, da se je slovanski jezik in z njim glagolica razširil na del Istre in hrvatske države. V borbi za investituro se je kranjsko-istrski grof Ulrik priključil Henrik II. To mu je omogočilo, da je ustanovil »dalmatinsko marko«. (drugačno stališče zastopa B. Grafenauer v razpravi »Vprašanje hrvatske krajine v Kvarneru«, ZČ XII—XIII, 1958—1959). V tej kratkotrajni politični tvorbi so bili ustanovljeni pogoji, ki so omogočili razcvet glagoljaštva. Vulfo, ki se je pojavil na Hrvatskem, je bil poslanec protipapeža Honorija II. Honorij je pridobival škofove na Kvarnerskem področju na ta način, da jim je dovoljeval slovansko bogoslužje. Eden takšnih je bil Zdeda, ki je vršil škofovsko službo na totoku Krku in posvečeval duhovnike na slovanskem jeziku.

Posebej obravnava vprašanje glagolice in glagoljaštva na Hrvatskem. Vsi podatki govorijo za tezo, da je Metodovim učencem, ko so bežali iz Moravske, lahko nudila zaščito samo bizantinska Dalmacija in da so tu našli ugodna tla za svoje delovnje. O nekem »hrvatskem gibanju« ali »glagolizmu« v smislu kot ga prikazuje naša historiografija, ne more biti govora.

V času Krešimirja IV, ki ga starejša historiografija neupravičeno prikazuje kot največjega hrvatskega vladarja, pride do izraza vpliv novih sil na dogajanja v Hrvatski. Hrvatska je pod vse močnejšim pritiskom fevdalnega partikularizma, papeštva in Arpadovičev. Hrvatska je v času Krešimirja IV ostala omejena v teritorialnih mejah njegovih prednikov. Oviro za teritorialno razširitev proti morju predstavlja avtonomni razvoj Dalmacije, ki jo še vedno ščiti Bizanc.

Značilno za Krešimirja IV je, da je podpiral razvoj hrvatskih mest, namerno je izbral Biograd za najpomembnejše središče — edini »civitas« — v svoji državi, in se pri tem oslanjal na cerkev. (V Biogradu ustanovi pomembno benediktinsko opatijo sv. Ivana). V njegovem času se je začela javna oblast fevdalizirati. Javna oblast prehaja s kraljevimi listinami na privatne osebe.

Celovito prikazuje Nada Klaić zgodovinski razvoj Neretljanske krajine in Istre, na novo osvetli tudi družbene odnose, organizacijo politične oblasti, gospodarski proces in stopnjo fevdalnega razvoja.

Ostalih problemov, kot je vprašanje odstranitve Krešimirja IV od strani Normanov in s tem zvezano vprašanje Slavca, vprašanje nasilne smrti Zvonimirjeve, vprašanje »pacta conventa«, se v tem poročilu ne bi dotikal, ker je o teh vprašanjih bilo dovolj pisano na drugih mestih. (Opozarjam na razpravo B. Grafenauerja, »Pomembnejši novi rezultati v starejši zgodovini jugoslovanskih narodov«, ZČ XVIII, 1964.)

Knjiga Nade Klaić o starejši hrvatski zgodovini je bogato ilustrirana. Opremljena je s skicami, ki ponazarjajo politično in družbeno situacijo v določenih obdobjih. Zelo nazorno prikazuje posamezne situacije političnega življenja na Hrvaškem in Dalmaciji v prilogah na koncu knjige. Koristen bo obsežen spisek izdaj virov in uporabljene literature. Izdelan je tudi register imen.

V času, ko se je pojavila na knjižnem trgu sinteza Nade Klaić je izšlo še več drugih pregledov hrvatske zgodovine, kar verjetno ni bil zgolj slučaj. Pri isti založbi je izšla lepo opremljena »Povijest hrvatskog naroda«, (sega do leta 1945), ki jo je napisal Trpimir Macan. Namenjena je predvsem kot pripomoček pri pouku zgodovine v šolah. Zaradi nepravilnih izhodišč in zaradi tega, ker avtor vztraja na nekaterih zastarelih pogledih, moramo to delo odkloniti kot neprimerno za uporabo v šolah. Primernejša je »Ilustrirana povijest Hrvata«, (izdala založba Stvarnost, Zagreb 1971, sega do leta 1945), kjer je sodelovalo več avtorjev, med drugim tudi za starejše obdobje Nada Klaić. Zgodovinski razvoj je podan sicer zelo suhoparno, dogodki se navajajo v kronološkem zaporedju, zato pa bogata ilustracija v mnogočem dopolnjuje tekst. Omenil bi še »Povijest Hrvata« (Rijeka 1971), ki jo je v obliki tez (delo je nedokončano) napisal znani hrvatski politični delavec Otokar Keršovani. To delo predstavlja pomemben in zanimiv poskus marksista in aktivnega partijskega delavca, da z marksističnih stališč obdela hrvatsko zgodovino od najstarejših obdobjih do začetka druge svetovne vojne. Ta knjiga je tudi pomemben dokument časa v katerem je nastala.

Lahko trdimo, da predstavlja sinteza Nade Klaić pomemben mejnik v modernem hrvatskem zgodovinopisju.

Ignacij Voje

Sprandel, Rolf, *Das Eisengewerbe im Mittelalter*, izd. Anton Hiersemann, Stuttgart 1968. Strani 463.

Avtor dela je redni profesor za srednjeveško in novoveško zgodovino na univerzi v Hamburgu. Dosedaj je obravnaval že številne teme, tako iz pravne in gospodarske kot iz politične in cerkvene zgodovine.

Kot pravi v predgovoru Sprandel sam, je obravnavana knjiga nastajala v letih 1961—1966, ko je bil docent v Freiburgu. Pri delu mu je precej pomagala žena, ki ima zasluge predvsem za statistične podatke, poleg nje pa so sodelovali tudi njegovi asistenti in študentje.

Vsebinsko je knjiga razdeljena na pet oddelkov z naslovi: Uvod in zgodovina, Razcvet Evrope v visokem srednjem veku, Posamezne produkcijske dežele predvsem v poznem srednjem veku, Tehnika in obseg proizvodnje v poznem srednjem veku, Položaj proizvodnje železa v poznosrednjeveški družbi. V dodatku je avtor podal pregled virov o krajevno določeni proizvodnji železa v karolinški dobi, o proizvodni dejavnosti cistercijancev, o železarstvu na Poljskem in v Gornji Šleziji v sredini in drugi polovici 15. stoletja in podobno, poleg tega pa še izčrpne podatke o merah, utežeh in denarju ter navedel uporabljeno literaturo.

Na začetku avtor omeji čas in prostor, ki ga knjiga zajema: to sta letnici 500 in 1500 našega štetja in Evropa (v glavnem brez vzhodne). Predmet obravnave je zgodovina proizvodnje in trgovine z železom. Namen dela pa vendar ni samo to, pač pa hoče odkriti socialnozgodovinsko zvezo med »zgodovino neke surovine in neke obrtne panoge«, kajti »vsi pojavi zgodovinskega življenja so med seboj povezani, tako da pojem zgodovina ne sme biti zožen samo na 'politiko' ali 'dela Duha' in je pri višjem ali nižjem vrednotenju določenih področij zgodovinskega življenja kot 'duhovnega' ali 'materialnega' potrebno precej previdnosti«. Razvoj družbe je lahko končno odvisen tudi od razvoja železarske tehnike in obrti, na kar bomo v knjigi marsikje naleteli.

Po pregledu vrst virov in literature po geografskih področjih pridemo do poglavja o razporeditvi železove rude v Evropi danes in v preteklosti, zatem

do proizvodnje železa v predzgodovini in antiki in do vprašanja kontinuitete z zgornjim srednjim vekom. Po germanskih vdorih in splošnem znižanju nivoja proizvodnje je bilo prizadeto tudi železarstvo, vendar ne v taki meri, da bi bilo onemogočeno izdelovanje orožja. V karolinški dobi se je v agrarnem gospodarstvu železo bolj malo uporabljalo, kar kaže opis fiskalne domene Annapes, na kateri je bilo 200 krav ter 2 kosi, 2 srpa in 2 lopati iz železa, poleg tega pa »dovolj lesenega orodja«. Za razvoj železarstva v visokem srednjem veku imajo velike zasluge cistercijanci, ki so se v svoji skrbi za gospodarske izboljšave ukvarjali tudi z njim: poleg njih pa so se vedno bolj uveljavljali zemljiški gospodje in meščani. Tretji oddelek knjige opisuje posamezna železarsko pomembna področja, predvsem v poznem srednjem veku, ker je iz tega časa največ uporabljivih virov. Tako je bila današnja dežela Baskov v srednjem veku izredno pomemben producent železa, ki so ga izvažali v glavnem v Anglijo. Med večjimi proizvajalci železa so bile tudi Elba in Severna Italija, Dauphiné, Notranja Avstrija (predvsem Štajerska in Koroška) in že tedaj Lorena, Šlezija, Porurje in Švedska. V četrtem oddelku zajema avtor tehnične izboljšave (kot npr. uporaba vodne sile in indirektni postopek, ki se uvajata v 13. in 14. stoletju) v razvoju rudnikov, v zmogljivosti fužin in končno v celotni proizvodnji železa v poznem srednjem veku. Zadnji oddelek govori o trgovini z železom, o njegovih cenah, o problemu pomanjkanja lesa zaradi prevelikega izkoriščanja gozdov in uporabi premoga, ki ni bila tako majhna, kot se običajno misli, ter o vplivu države na proizvodnjo železa ob koncu srednjega veka.

Med tekstom je objavljenih 25 tabel, 7 diagramov in 5 zemljevidov. Celotno delo je jasen in statistično dobro podprt rezime mnogih drugih del, ki se nanašajo na posamezna področja in probleme in ki so tudi navedena v poglavju o literaturi.

Janez Peršič

Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice. I. del. Od začetka do leta 1848, Celje 1971, str. 672.

Konec leta 1971 je izšla prva knjiga življenjskega dela J. Orožna, Zgodovina Celja in okolice, o čemer je avtor že tudi prej pisal. Sodeč po obsegu pričujoče knjige bo celotno delo ne samo najboljše besedilo o zgodovini mesta Celja in njegove okolice v obdobju od prazgodovine do današnjih dni, marveč tudi najboljše besedilo o nekega mesta v slovenski historiografiji nasploh.

V tej prvi knjigi je pisec prikazal zgodovinski razvoj ozemlja, kjer je pozneje nastala antična Celeia in nato srednjeveško Celje, od pojavov človeka na tem območju do revolucionarnega leta 1848. V štirih poglavjih: Predzgodovinska doba, Rimska doba, Doba starejšega in visokega fevdalizma in Pozna fevdalna doba: Habsburžani kot prevzemniki celjske dediščine — mimogrede rečeno, z delitvijo in poimenovanjem predvsem zadnjega poglavja se ne bi mogli povsem strinjati — je avtor z velikim poudarkom zlasti na zadnjem obdobju pod najrazličnejšimi vidiki obravnaval pestro problematiko mesta in njegove okolice v osrednjem geografskem položaju slovenskega ozemlja.

Namen tega zapisa nikakor ni ocena — to bodo morali vsekakor storiti bolj poklicani, ko bo pred nami še druga knjiga in torej celotno besedilo dela — z njim hoče uredništvo le opozoriti bralce in zlasti zgodovinarje, da je knjiga izšla. Vendar pa bi mogli reči, da so posamezni problemi in strani življenja, ne vedno zgolj zaradi pomanjkanja virov, neenakomerno obdelani, da se ponekod jedro obravnave izgublja v opisih podrobnosti, prav tako pa je snov mnogokje premalo medsebojno povezana. Tudi bi bilo delu v korist, če bi se avtor odločil za znanstveno dokumentacijo in citiranje, saj je vnesel v monografijo ogromno gradiva, ki ga je desetletja zbiral v arhivih. Omejil se je namreč le na bolj ali manj izrazite bibliografije in pregledne arhive.

Toda, treba je poudariti, da je delo, gledano kot celota, pomemben prispevek historiografiji Celja in njegove okolice.

Ferdo Gestrin

Miroslav Pahor, *Socialni boji v občini Piran od XV. do XVIII. stoletja*. Ljubljana 1972. Izdala Mladinska knjiga v Ljubljani in Pomorski muzej »Sergej Mašera« v Piranu. Strani 287; ilustrirano.

Obravnavana Pahorjeva knjiga je razširjena doktorska disertacija, ki jo je avtor branil leta 1965 na filozofski fakulteti v Ljubljani. Pisec, ki je že pred objavo *Socialnih bojev* publiciral vrsto razprav iz zgodovine naših obmorskih mest, njihovega solarstva pa tudi ladjarstva, je ne samo eden izmed redkih zgodovinarjev s tega področja, ampak sodi med najboljše poznavalce problematike Pirana, Kopra in Izole.

V disertaciji — in zato tudi v tej knjigi — se je pisec nujno moral poglobiti v upravno, politično in gospodarsko problematiko piranske komune, če je hotel dobro tolmačiti socialna gibanja v njej. Rekli smo »socialna gibanja«, avtor pa se je opredelil za terminus »socialni boji«, čeprav ne zremo za avtorjev kriterij, po katerem bi zaostritev družbenih odnosov v določenem momentu že mogli imenovati boj.

Pahor je uvodnim poglavjem odmeril približno 50 strani besedila, jedru razprave ali »velikemu boju popularov 1578—1614« pa nekaj več kot 80 strani. Nam tu ne gre za štetje strani, ampak za to, da ugotovimo, kako je pisec skoraj četrtino knjige namenil sestavi uprave in financ v komuni, razvoju plemstva in popularov, nastanku in značaju privatne lastnine (soline, vinarji, polja itd.). Zato nam je uspešno predstavil komuno, enoto, ki je bila po historičnem nastanku, po družbeni strukturi, po vsej zunanji in notranji politiki precej drugačna od tistih mest in njihovega pomerija, ki so priznala Habsburžane za gospodarje. Odvisnost od Benetk in njihove politike je vtisnila piranski družbi pečat, ki je karakterističen za ves romanski svet okoli zgornjega Jadrana. Zato so bila vsa tri mesta, namreč Piran, Koper in Izola, veliko bolj obrnjena k apeninskemu polotoku kot pa k slovenskemu ali — če hočete — h germanskemu zaledju v ožjem in širšem pomenu besede.

Zaradi tega se upravičeno vprašamo, koliko gre pri piranskih socialnih bojih za vplive renesanse ali siceršnjih tokov v Italiji, koliko pa morda za odmeve socialnih gibanj pod geslom »boja za staro pravdo«, končno in ne nazadnje pa sploh za monetarne spremembe evropskega značaja. Avtor ne daje primerjav, ampak se poglobi v konkretno problematiko, v študij stvarnega odpora proti korupciji, protekciji in »neupravičenemu« bogatstvu piranskega plemstva na račun nepriviligiranih prebivalcev komune. Zdi se nam kot da je hotel avtor prihraniti paralele za naslednji tekst, tu pa vestno obdelati dinamično 16. stoletje, zlasti njegovo drugo polovico.

Vsekakor bi bilo zelo smiselno, če bi Pahor vključil v besedilo tudi nekaj zemljevidov takratne piranske komune. Če nimaš pri roki sodobne specialke ali če nisi Pirančan, ti naštevaje krajev ne pomaga veliko. Morda bi kazalo dodati tudi karto zemljiške razdelitve po lastnikih, čeprav so podatki skopi.

Jože Sorn

Celjski zbornik 1971—1972. Izdala in založila kulturna skupnost Celje, Celje 1972, str. 607.

Med lokalnimi periodičnimi publikacijami gre ob Loških razgledih, ki jih izdaja Muzejsko društvo v Škofji Loki, posebno mesto tudi Celjskemu zborniku. Prvi je izšel že leta 1951, ob petstoletnici mesta Celja, od leta 1957 dalje pa izhaja redno vsako leto, le zadnja dva zbornika sta izšla v dvojnem obsegu za po dve leti skupaj. V celoti je pred nami že štirinajst obsežnih zvezkov z zelo bogato in pestro vsebino. Sprva je zbornik izdajal Svet za prosveto in kulturo mesta Celja, sedaj pa je njegov izdajatelj Kulturna skupnost Celja. Uredništvo zbornika je bilo ves čas zvesto regionalnemu konceptu publikacije, kakor se je izoblikoval ob začetku izhajanja. Hkrati pa se je zavestno trudilo, kakor je samo poudarilo v uredniškem zapisku v zgoraj navedenem zborniku, da bi zbiralo in izpodbujalo »razumniške sile (celjskega območja) k sistematič-

nemu preiskovanju in obdelovanju problemov, ki vznikajo na celjskem pokrajinskem območju... Hkrati pa naj Celjski zbornik ohranja bodočim pokolenjem pravo podobo o tem, kako se celjsko pokrajinsko območje razvija in kolikšen je njegov delež v razvoju slovenske in jugoslovanske družbene skupnosti.« Tudi zadnji Celjski zbornik je uredništvo pripravilo in uredilo po tem konceptu z zelo bogato vsebino. V njem je kar 26 prispevkov iz različnih področij (arheologije, literarne zgodovine, zgodovine, geografije, toponomastike, prava, ekonomike, zdravstva, zavarovanja, kulture). Naj tu opozorim le na prispevke, ki jih je šteti v širše področje stroke.

Pričujoči Celjski zbornik je izšel ob tridesetletnici vstaje slovenskega ljudstva in sta tej problematiki posvečena dva prispevka: krajši slavnostni zapis J. Marolta, Ob tridesetletnici vstaje slovenskega ljudstva, in obsežna, dobro dokumentirana razprava L. Požuna, Veličkova partizanska četa. F. Roš je v razpravi, Srečko Puncer. Njegovo življenje, delo in boj, prikazal borca za slovensko Koroško, ki je bil ubit konec aprila 1919 v Vovbrah, M. Roš, Kulturna dejavnost akademske mladine v Celju 1907—1925, pa tovrstno aktivnost kluba naprednih slovenskih akademikov v Celju. J. Orožen, Iz toponomastike, je dal prispevek k razlagi nekaterih zanimivih krajevnih imen (Artiče, Cret, Čakovec, Čeče, Kaniža, Krakovo, Krapina, Tajna, Verpete). I. Stopar je napisal obsežen in bogato ilustriran prispevek Grajski objekti iz območja Slovenske Štajerske na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678. Arheologijo zastopata dva krajša prispevka: V. Kolšek, Arheološka izkopavanja v Zidanškovi ulici v Celju, in L. Bolta, Novo prazgodovinsko grobišče na Rifniku. Vse razprave oziroma prispevki imajo več ali manj obsežne povzetke v tujih jezikih, s čimer se Celjski zbornik na široko odpira tudi tujemu znanstvenemu svetu. Posebej naj tu omenimo tudi bibliografijo del celjskega zgodovinarja J. Orožna, ki jo je za njegovo osemdesetletnico pripravil D. Cvetko z naslovom Bibliografija prof. Janka Orožna.

Celjski zbornik opravlja — ne samo v celjskem območju, marveč tudi zunaj njega — važno kulturno poslanstvo in vsaj ob njegovem petnajstem zvezku bo treba ovrednotiti in oceniti celotno poldrugo desetletje trajajoče delo uredništva in sodelavcev.

Ferdo Gestrin

Hans Hermann Frensing, *Die Umsiedlung der Gottscheer Deutschen. Das Ende einer südostdeutschen Volksgruppe.* Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 24. München (Verlag R. Oldenbourg) 1970, str. 180.

Pisec nam je delo označil kot poskus, s katerim je želel prispevati k razreševanju problematike preseljevanja nemških etničnih skupin med drugo svetovno vojno na ozemlje takratnega nemškega rajha. Pri tem si je izbral problem kočevskih Nemcev zavoljo tega, ker je hotel dati poseben poudarek procesu preselitve v obmejni historični situaciji in ob tem nastali diskrepanci med nemško preseljitveno teorijo in prakso. Problem je bil za avtorja — in je seveda tudi za nas — še toliko bolj zanimiv, ker je pri tem prišlo do neposredne povezave dveh procesov: izganjanja slovenskega prebivalstva in naselitev Kočevjarjev na isto ozemlje, na pas ob Savi in spodnji Sotli, oziroma na tako imenovani Brežiški trikot.

V uvodnem poglavju o Kočevjarjih je avtor najprej prikazal z njimi poseljeno ozemlje, orisal njihovo kolonizacijo in razvoj do leta 1918. Poseben poudarek je dal pojavu ostrih nasprotij med Slovenci in Nemci, do katerih je prišlo proti koncu 19. stoletja, kakor pravi, zaradi narodnega gibanja Slovencev. Celo podpoglavje je nato posvetil medsebojnim slovensko-nemškim nacionalnim konfliktom v letih 1919—1935 in njihovim posledicam. Posebej je sledil pojavu mladinskega gibanja med Kočevjarji po letu 1932 in njegovemu povezovanju z nacizmom, dalje uveljavljanju tega gibanja proti staremu vodstvu Kočevjarjev. (J. Eppich, dr. H. Arko) in prevzem vodstva te grupe (»Er-

neuerer«) nad Kočevarji leta 1938. Zaključil pa je to poglavje s pregledom rajhovske zunanje politike nasploh in posebej politike preseljevanja Nemcev od nemške zmage nad Poljsko do propada Jugoslavije.

V posebnih poglavjih je avtor prikazal nastajanje in organizacijo ter pristojnosti in naloge naselitvenih in preselitvenih uradov (urada državnega komisarja za utrditev nemštva; urada pooblaščenca tega komisarja v Mariboru in glavnega urada za preselitev) ter diplomatskim pripravam za preselitev kočevskih Nemcev, pri čemer se je zadržal zlasti na trenjih, ki so nastala med italijanskimi oblastmi in Kočevarji, ter na pripravi in sklenitvi pogodbe o preselitvi Kočevarjev med nemškimi in italijanskimi oblastmi z dne 31. avgusta 1941, ki je nato stopila v veljavo mesec dni pozneje (1. okt.).

Do tega časa je bilo v bistvu tudi rešeno vprašanje naselitvenega ozemlja za Kočevarje znotraj meja nemškega rajha ob Savi in v Brežiškem trikotu. Himmler je namreč 10. oktobra tistega leta izdal poseben ukaz o dokončnem očiščenju, to je izgonu Slovencev iz ozemlja južno od Save okoli Krškega in Brežic in ob desnem bregu spodnje Sotle v taborišče Volksdeutsche Mittelstelle ter naselitvi Kočevarjev na to ozemlje. V zvezi s tem je avtor v posebnem poglavju prikazal potek izganjanja Slovencev iz Posavja, ki je bilo v svojih zadnjih fazah, kakor že rečeno, neposredno povezano z nameravano preselitvijo kočevskih Nemcev na to ozemlje.

Pisec nato podrobno opisuje priprave na preselitev Kočevarjev med njimi samimi in sicer od prvih ukrepov, šolanja posebnih enot (»Mannschaft«), ki so vključevale vse moške od 21.—40. leta v mestu oziroma do 50. leta na podeželju, in njihovega vodstva do duhovne in ideološke priprave Kočevarjev. Posebno poglavje je posvečeno pojavom opozicije med Kočevarji, ki je nastajala proti samemu vodstvu Kočevarjev ali preselitvi sami ali proti načinu predvidene preselitve. Na eni strani se je namreč pojavljala opozicija v krogih katoliških duhovnikov med Kočevarji, ki je slonela predvsem na idejnem nasprotovanju, na drugi strani je nastajala resnejša opozicija tudi v vodilni plasti kočevskih meščanov, predvsem v vrstah prejšnjega vodstva, a konec septembra in v začetku oktobra, torej neposredno pred razglašeno preselitvijo, se je proti preselitvi pojavljala tudi tretja opozicijska skupina med kmeti v delu Kočevskega (na širšem območju Gotenice, Kočevske Reke, Grčaric).

Medtem ko je mineval zelo kratko odmerjeni čas za opcijo (od 20. oktobra do 20. novembra 1941), so tekle zadnje priprave za hkraten izgon Slovencev in preselitev Kočevarjev po sistemu »iz hiše v hišo« in njihovo »vrnitev v domovino«. Pri tem se je pokazalo, da je bila na obrobni območjih, ponekod pa celo v središču Kočevskega zelo majhna notranja pripravljenost Kočevarjev (le 20—25 %) za preselitev oziroma za »vrnitev v domovino«. Pisec je nato dal podroben opis preselitve od opsijske izjave do naselitve v novem bivališču in prikaz rezultatov preselitve, ki se je začela 14. novembra 1941. leta, ko je odšel prvi transport Kočevarjev prek Ljubljane na naselitveno območje. Posebej je avtor obdelal tudi problem nezadovoljstva Kočevarjev po naselitvi na Krško polje in v Brežiški trikot.

Monografijo je avtor zasnoval na sorazmerno bogatem arhivskem gradivu, zlasti na gradivu glavnega urada državnega komisarja za utrjevanje nemštva (Reichskommissar für Festigung deutschen Volkstums) v berlinskem »Document Center«, aktih tega komisariata, ki jih danes hranijo v Zveznem arhivu v Koblenzu, pa tudi precej bogatih kočevarskih virih in gradivu, ki ga hranijo o tem problemu naši arhivi oz. instituti in muzeji NOB. Razpravi je pisec dodal obsežen zaključek, besedilo pogodbe o preselitvi državljanov in volksdeutscherjev iz Ljubljanske pokrajine v nemški rajh iz 31. avg. 1941 (str. 152—160), nekaj drugih virov oz. statističnih podatkov, razne shematične prikaze naselitvenih uradov in posebej prikaz preselitve Kočevarjev (str. 161 do 176). Na koncu je dal pregled uporabljenih objavljenih in neobjavljenih virov in literature.

Delo je napisano, gledano kot celota, dovolj kritično in je avtorja v tem pogledu nedvomno pohvaliti. Vendar bo moral vsakdo, ki bo proučeval ta

problem in uporabljal to monografijo, avtorjeve rezultate primerjati z rezultati slovenskega zgodovinarstva, ki ga je pisec le deloma tudi citiral. Zlasti pa ga bo potrebno primerjati s petim poglavjem knjige T. Ference, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Knjižnica NOV in POS 35, Maribor 1968, str. 550 do 730, kjer je cela vrsta podatkov, razporeditev in povezav enakih, ne da bi Frensing omenjeno Ferencevo delo citiral, čeprav je to izšlo dve leti pred njegovim. Prav tako so za znanstveno monografijo in za odnos do znanstvenega dela nasploh nenavadne opombe, kjer Frensing anonimno omenja akte iz privatne posesti nekega zgodovinarja (str. 177: Aktenstücke aus dem Privatbesitz eines Historikers) — vsekakor T. Ference — ne da bi ga poimensko navedel, a tudi ne v čem je obstajala in kolikšna je bila pomoč tega zgodovinarja pri nastanku pričujočega dela, nič manj pa seveda tudi številne navedbe, po katerih naj bi bilo to arhijsko gradivo v posesti pisca (im Besitz des Vorfassers), čeprav ga Ferenc v svojem delu in navedenem poglavju označuje kot gradivo, ki ga hranijo arhivi v Sloveniji (npr. Pokrajinski arhiv Maribor, arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja, arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja ali pa ga je Ferenc izpisal v tujih arhivih (npr. Deutsches Zentralarchiv Potsdam). Primerov v dokaz te trditve ne bi navajali, ker jih je preveč; ob primerjavi obeh del jih bo mogel vsakdo zelo lahko ugotoviti.

Ferdo Gestrin

Karl R. Stadler, London 1971 (Zbirka Nations of the Modern World). 335 strani + fotografije.

Knjiga avstrijskega historika, večletnega profesorja na britanskih univerzah, je delo, namenjeno predvsem tujemu bralcu. Prav tako bo delo (vsaj nekatera poglavja, če že ne v celoti) uporaben pripomoček tudi avtorjevim sorojakom v Avstriji. Časovno zajema knjiga vprašanje Avstrije in Avstrijcev vse do leta 1970. V takem okviru morda še niso bili v avstrijski literaturi podani tako pregledni prikazi narodnostne problematike avstrijskega nemško govorečega prebivalstva, kot jih nudi ta knjiga tujemu bralcu. Tu se seveda srečujemo z vsemi idejnimi tokovi med avstrijskim nemštvom pred in po prvi svetovni vojni, v času prve avstrijske republike vse tja do nastajanja ideje o posebni avstrijski naciji, nacizmu, protifašizmu in katarze vsaj večine avstrijskega prebivalstva v letih druge svetovne vojne. In prav na teh vprašanjih sloni vsebinskost Stadlerjeve knjige. Medtem ko izhaja večina poglavij predvsem na tiskanih virih in literaturi, slone orisi posameznih vprašanj avstrijske rezistence do nacističnega režima na avtorjevih raziskavah zadevnega gradiva.

Mestoma se Stadler dotika tudi Slovencev in še posebej slovenske in avstrijske rezistence na Koroškem. Vendar pa moremo v splošnih orisih zaslediti nekatere zmote, ki izvirajo iz ne dovolj poglobljenih znanj, zajetih v pregledani literaturi. Drugače bi npr. Ante Trumbić ne postal srbski voditelj (str. 87), podobnih spodrseljavev je še več. Trditev, da je koroški plebiscit, zahvaljujoč se medzavezniškemu nadzorstvu, pokazal resnično željo prebivalstva (97), bi bilo seveda treba nadrobneje utemeljiti, upoštevajoč pri tem vse faktorje, ki so vplivali na plebiscitno odločitev (prav tam). Opozorilo, da so obnovljene zahteve po »Slovenski Koroški« po letu 1945 imele prav tak neuspeh kot po prvi vojni (98), bi avtor vsekakor moral utemeljiti s celotnim takratnim dogajanjem, upoštevajoč pri tem predvsem interese vseh štirih velesil, zlasti še Britancev.

Iz obdobja druge svetovne vojne naj s stališča slovenske zgodovine poudarimo dejstvo, da so nacisti v zimi 1939/40 zajeli takratno deželno vodstvo KPA na Koroškem (174). Hkrati s tem je bila odkrita tudi organizacija tako imenovanih revolucionarnih socialistov (trije voditelji organizacije so bili kasneje umorjeni). Zanimiv je dalje podatek, da so revolucionarni socialisti v času pred uničenjem Jugoslavije tihotapili protinacistično literaturo iz Maribora,

kjer so imeli poseben center, ki je dodatno povezoval skupine te protinacistične organizacije na Koroškem in Štajerskem (prim. 176). — Stadler tudi poroča, da je bila septembra 1939 ustanovljena na zgornjem Koroškem posebna protinacistična skupina tamkajšnjih socialistov. Poroča dalje, da je bila skupina odkrita še konec istega leta, vendar pa se je njen organizator izognil aretaciji gestapa z vpoklicem v vojsko (prim. 176). Meščanska skupina v okviru neslovenske koroške rezistence je bila v prihodnjih letih Antifaschistische Freiheitsbewegung Österreichs s središčem na Koroškem, vendar z uspešnimi stiki z vojsko in z levico na Dunaju. V bistvu je bila skupina monarhistična, izšla je iz nekdanjih voditeljev Domovinske fronte (VF), zajemala pa tudi druge konservativce, duhovnike, pa tudi nekega letalskega oficirja, ki je bil, kot vse kaže, gonilna sila. Kasneje ga je gestapo obtožil, da je pripravljaval likvidacijo koroškega gauleiterja dr. F. Rainerja skupaj s slovenskimi partizani.

Ko omenja koroške Slovence v času po znanem »anšlusu«¹ Stadler navaja lojalnost manjšine do Avstrije, za čas druge svetovne vojne pa meni, da je trpljenje za nacizma Slovencem še bolj utrdilo njihovo avstrijsko orientacijo. Posebno zanimiva je dalje sodba, da je bila edina avstrijska oborožena protinacistična rezistenca za druge vojne v goratih območjih Štajerske in Koroške (229). Pod prvim območjem avtor nedvomno misli predvsem oboroženo skupino avstrijske osvobodilne fronte (ÖFF) v okolici Leobna, morda pa tudi skupino »Avantgarda«² na avstrijsko-jugoslovanskem obmejnem prostoru,* za Koroško pa ob slovenskih partizanih skupino avstrijskih partizanov na pobočajih Dobrača:

Tone Zorn

Ahmed Hadžirović, Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini 1935—1941. Sarajevo. Založba Svijetlost, 1972. Str. 203.

Namen Ahmeda Hadžirovića je bil, da v svoji doktorski disertaciji prikaže sindikalno gibanje v Bosni in Hercegovini v jugoslovanskem okviru, hkrati pa opozori tudi na njegove posebnosti. Obdobje, ki ga študija zajema, se ne ujema z običajno periodizacijo zgodovine Komunistične partije Jugoslavije in avtor svojo odločitev utemeljuje z dejstvom, da se po letu 1934 obnavlja delo sindikatov, ustanavljajo se nove sindikalne zveze, obenem pa si je bosanskohercegovsko gospodarstvo šele v letu 1935 opomoglo od krize.

V prvem poglavju z naslovom Delavstvo Bosne in Hercegovine in njegov položaj je najprej na kratko orisal gospodarke razmere ter opozoril na njihove specifičnosti. Največja podjetja, to so železarne, premogovniki, tobačne tovarne, elektrarne in tovarne za predelavo lesa, so bile v rokah državnega kapitala, kar je bilo značilno že za avstrijsko dobo. Prav tako se ni v času med obema vojnama bistveno spremenila struktura industrije, posedovan pa je bil tudi problem kvalificirane delovne sile. Velika večina zaposlenih, to je 84 odstotkov, je delala v kmetijstvu, v industriji pa le približno 7 odstotkov. Pri analizi njihovega položaja je avtor ugotovil, da je mezda v tem obdobju nominalno sicer naraščala, realna pa se je dvigala zelo počasi ali celo padala ter posebej opozarja na dejstvo, da je bila poleg tega draginja v BiH večja kot v Jugoslaviji. Položaj delavcev je ogrozilo še veliko število brezposelnih. Delavnik često ni bil določen s predpisi in je ponekod bil dolg celo 18 ur. Poglavji Sindikalne smeri in organizacije ter Vpliv političnih strank na delo sindikatov se medsebojno dopolnjujeta. Najvidnejšo vlogo med bosanskohercegovskimi sindikati je imel Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije

* Omenimo naj tudi, da je bila leta 1970 na Dunaju razstava, posvečena 25-letnici obnove avstrijske državnosti. Na razstavi je bilo razstavljeno več dokumentov o avstrijskem odporniškem gibanju, med drugim tudi za Štajersko, vendar je nadrobnejši pregled pokazal, da so se ti nanašali le na območje slovenskega dela dežele.

(URSSJ), ki je v tem obdobju na čelu stavkovnega gibanja, ki se začelja v letu 1935 in itraja vse do nemškega napada na Jugoslavijo. Velik vpliv in moč je imel tudi Hrvatski radnički savez (HRS) in to predvsem v Hercegovini in zahodni Bosni. Režimski sindikat JUGORAS pa si ni uspel pridobiti večjega vpliva med delavci ter po Hadžirevičevih ugotovitvah ni predstavljal kakšno resnejšo silo in je dosegal le kratkotrajne uspehe. V četrtem poglavju z naslovom Medsebojni odnosi sindikalnih zvez je avtor na kratko orisal spore med najpomembnejšimi sindikalnimi zvezami, ki so bili v BiH še dodatno zaostreni zaradi narodnostnih in verskih razlik, čeprav včasih posamezne zveze, resda redko, v nekaterih akcijah tudi sodelujejo.

Aktivnost sindikatov v BiH je v letih 1935—1941 bila usmerjena predvsem v to, da se izboljša ekonomski položaj delavskega razreda. Stavkovni val, ki je leta 1935 zajel Jugoslavijo, je močen tudi v BiH in je neprekinjen vse do leta 1941. Prav ta del sindikalnega boja, to je mezdna gibanja in stavke, obravnava avtor v petem poglavju z naslovom Akcije sindikatov za izboljšanje ekonomskega in političnega položaja delavca. Stavkovni boji v Jugoslaviji dosežejo vrh v letih 1935—1937 in so v naslednjih letih redkejši, medtem ko se začnejo v BiH nekoliko pozneje pač zaradi tega, ker je gospodarska kriza bila dolgotrajnejša, so pa zato neprekinjeni vse do leta 1941, s krajšim premorom v letu 1939. Po Hadžirevičevih ugotovitvah je bilo v teh sedmih letih, ki so predmet obravnave, približno 200 štrajkov. Največkrat so stavkali lesni delavci (74-krat) in rudarji (30-krat). Značilno je, da so stavke po letu 1938 boljše organizirane in so delavci enotnejši, obenem pa je tudi več političnih demonstracij proti vladni politiki, draginji, vojni ipd. Akcije nimajo več samo izključno ekonomskega značaja, stavke dobivajo vedno bolj tudi politični značaj, kar je pripeljalo v letu 1940 do prepovedi URSSJ. Čeprav politične stavke zajemajo vsega 10 odstotkov vseh stavk, je njihov pomen večji, kot pa bi bilo mogoče sklepati iz njegovega števila. Podobno kot drugo poglavje je tudi to opremljeno s statističnimi tabelami. V zadnjem, šestem poglavju je avtor na kratko analiziral vladne ukrepe proti naprednemu delavskemu gibanju, ki so dosegli vrh z omenjeno prepovedjo dela URSSJ. Ves čas pa je režim preganjal tudi posameznike, komuniste, njihove simpatizerje. Po letu 1940 je vlada uporabljala v boju proti naprednemu gibanju tudi vojsko kot pomožno silo policije.

Na koncu je zaradi boljše preglednosti dodan še seznam virov in literature, ki jih je avtor uporabljal.

Knjiga Ahmeda Hadžirovića je vsekakor ena v vrsti monografij, na podlagi katerih bo pisana sinteza zgodovine jugoslovanskih narodov med obema vojnama.

Jasna Fischer

Adam Schaff, *Geschichte und Wahrheit*, Europa Verlag Wien-Frankfurt-Zürich 1970, 280 strani.

Predmet Schaffove* razprave delno opredeljuje že njen naslov: gre za problematiko odnosa med zgodovinarjevimi ugotovitvami in njegovo razlago zgodovine ter objektivno zgodovinsko resnico. Iste zgodovinske dogodke, ugotavlja Schaff, različni zgodovinarji različno ocenjujejo in razlagajo. V ilustracijo svoje trditve in zaradi jasnejše opredelitve problema navede Schaff uvo doma vrsto različnih ocen francoskih avtorjev 19. in 20. stoletja o vzrokih francoske revolucije. Ob ugotavljanju divergence med njihovimi trditvami, ki na eni strani kažejo na različne časovne in generacijske perspektive, na drugi

* Adam Schaff (r. 1903), aktiven v poljskem delavskem gibanju že od leta 1932. Po vojni profesor filozofije na univerzi v Lvovu in nato v Varšavi, kjer je bil dolga leta tudi direktor inštituta za filozofijo in sociologijo pri poljski akademiji znanosti. Leta 1968 je bil izključen iz CK poljske delavske stranke, od leta 1970 pa v glavnem predava na univerzah izven Poljske, predvsem na Dunaju, kjer je tudi predsednik evropskega centra za koordinacijo in dokumentacijo socialnih znanosti.

pa različne vrednostne kriterije in nazorska izhodišča, si zastavlja avtor vprašanje o možnosti objektivnega spoznanja zgodovine. Zakaj se stališča posameznih avtorjev tako močno ločijo med seboj? Kaj pomenita objektivno spoznanje in objektivna resnica o zgodovinski znanosti? So različne slike preteklosti, različne objektivne resnice? Skratka: Ali je »objektivna resnica« v zgodovinski znanosti nekaj nemogočega?

Ta vprašanja so tesno zvezana s širšo problematiko spoznavnega procesa, odnosa med subjektom in objektom in problemom resnice, ki je predmet spoznavne teorije in tako imanentno filozofsko vprašanje. Adam Schaff je o marksistični teoriji resnice in spoznavni teoriji napisal že več del v petdesetih letih in zato je prav gotovo zanimivo opazovati premik, ki ga pomeni njegovo najnovejše delo o tem predmetu. Njegova zgodnejša dela se navezujejo na mehanicistično-objektivistični spoznavni model (tim. teorijo odraza), ki temelji na dualističnem razumevanju odnosa med materialnim in duhovnim svetom. Kot je znano je bila ta teorija sestavni del sovjetske marksistične teorije v času Stalinskega vodstva. S svojim najnovejšim delom je Schaff s to teorijo dokončno pretrgal in se zavzel za izrazito dinamično razumevanje spoznavnega odnosa. Nova gnoseološka izhodišča pa Schaffu mogočijo nov pogled na zastavljena vprašanja o vzrokih za stalno reinterpretiranje zgodovine in vprašanje o objektivnosti in resničnosti zgodovinarjevega spoznanja.

Marksistična spoznavna teorija — piše Schaff — lahko temelji le na tim. aktivistično modificirani teoriji odraza, torej modelu spoznavnega procesa, v katerem tako subjekt kot objekt ohranjata svojo realno in objektivno bit, toda obenem tudi vplivata drug na drugega. Spoznavajoči subjekt lahko odraža resničnost le s specifičnim, v realnih družbenih razmerah utemeljenim mehanizmom, kar pomeni, da je konkretni subjekt spoznavnega procesa le v razsežnosti svoje biološke in družbene določenosti razumljen posameznik. V samem spoznavnem procesu ima subjekt aktivno vlogo, se ga udeležuje, ker se ga tudi mora udeleževati in zato je spoznanje vedno subjektivno-objektivnega značaja. Po Schaffu tudi iz samega pojma »objektivitete« ni mogoče povsem izločiti subjektivnega elementa, objektivnost torej razume izrazito dialektično, ne v absolutnem, pač pa človeškem, relativnem smislu. Pojem objektivnosti označuje maksimalno izločitev čustvene obarvanosti in partijnosti, ki deformirajoče vpliva na resničnosti spoznanja. Iz povedanega logično sledi, da objektivno spoznanje »kljub asociacijam, ki jih utegne povzročiti sama beseda 'objektiven', vedno vsebuje elemente, ki jih ni mogoče reducirati le na objekt, predmet opazovanja, temveč so neposredno zvezani s kvaliteto danega, zgodovinsko (in torej potemtakem konkretno, družbeno) izoblikovanega subjekta« (str. 234). V tem smislu pojem objektivitete označuje razliko med dvema vrstama subjektivitete in ne njuno popolno odstranitev.

Problem »objektivnosti zgodovinske resnice« pa zastavlja še drugo vprašanje, tj. vprašanje o pojmu resnice same. Schaff odklanja misel, da je resnično le popolno, vsesranksko, torej večno, nespremenljivo spoznanje; resnica je lahko tudi delna, nepopolna in potemtakem spremenljiva, neposredno odvisna od stopnje našega poznanja danega predmeta. Človeško znanje je akumulirajočega značaja, se v času dopolnjuje in ob tem dopolnjevanju se spreminjajo tudi v času razvoja spoznane resnice. Kot spoznanje je tudi resnica procesualen pojav: »Spoznanje, ki akumulira delne resnice, akumulira znanje in teži v neskončnem procesu k popolni, izčrpani in v tem smislu tudi absolutni resnici« (str. 81).

S temi ugotovitvami, ki opredeljujejo avtorjeva spoznavno-teoretična izhodišča, prehaja Schaff k drugemu delu knjige (»Družbena pogojenost zgodovinskega spoznanja«), v katerem analizira stališča avtorjev treh teoretskih struj, ki obravnavajo problematiko zgodovinskega spoznanja in z njimi polemizira. Te tri struje so: prezentizem, sociologija spoznanja in historizem. Čeprav gre pri vseh treh smereh za različne aspekte, je predmet njihovega raziskovanja isti: vprašanje aktivne vloge subjekta pri spoznavanju družbenih problemov. Schaff zavrača relativistične zaključke tako prezentizma kot

historizma, saj izhajajo — po njegovem mnenju — na eni strani iz pretirane poudarjanja subjektivnega faktorja, na drugi pa nepravilnega sklepanja, da spoznanje, ki ni absolutno tudi ni objektivno. Navedenih teorij pa ne zavrne v celoti, iz vsake med njimi poizkuša izločiti racionalno jedro, ki je lahko v pomoč pri nadaljnjem iskanju možnih rešitev zastavljenih vprašanj. Svoj pogled na ta vprašanja razloži v tretjem delu knjige z naslovom: »Objektivnost zgodovinske resnice«.

Kot že povedano iz pojma »objektivitete« po Schaffovem mnenju ni mogoče povsem izločiti subjektivnega faktorja in ima tako proces znanstvenega spoznanja vedno subjektivno-objektiven značaj. Če to misel prenesemo na zgodovino, piše Schaff, delno dopolnjujoč Pirena, je izsledek zgodovinarja sinteza hipopetičnega značaja: sinteza, ker gre za rekonstrukcijo celovitejše slike na podlagi posameznih dejstev, hipotetičnega značaja pa zato, ker odnosov med posameznimi dejstvi nikoli ni mogoče popolnoma in dokončno preveriti. Zastavlja se seveda vprašanje ali je potem sploh mogoče preseči vpliv subjektivnega faktorja. Schaffov odgovor je pritrdilen. Človekovo znanje ima sposobnost akumuliranja, ki se s sumiranjem delnih resnic stalno bogati. Rešitev problema vidi Schaff v premiku z ravni individualnega spoznanja na raven spoznanja kot družbenega procesa: individualno spoznanje je vedno omejeno in ima značaj delne, relativne resnice, toda spoznanje v širšem človeškem in časovnem merilu, kot neskončen proces preseganja relativnih resnic, je proces, ki teži k popolnemu spoznanju.

Obstaja pa še vprašanje o možnosti subjektivnega preseganja omejenosti lastnega spoznanja pri posameznem raziskovalcu. Spoznavajoči subjekt, v našem primeru zgodovinar, je vedno določen z danimi družbenimi pogoji, ki določajo meje tudi njegovim spoznavnim možnostim. Te določenosti se ni mogoče nikoli popolnoma znebiti, razmišlja Schaff, mogoče pa jo je preseči s stalnim spraševanjem o njenem značaju in vplivu na spoznavni proces. V tej zvezi velja naglasiti, da je za Schaffa tudi razredna določenost v spoznavanju le pojavna oblika subjektivnega faktorja in torej podvržena istim zahtevam in zakonitostim. Za znanstvenika je lahko poglavito le iskanje objektivne resnice, zato pa mora stalno premagovati omejenost svojih spoznanj, tudi tistih, ki so določena z razrednimi determinantami.

Opisano razumevanje »objektivitete«, »resnice« in procesa znanstvenega spoznavanja kot stalnega dopolnjevanja in premagovanja subjektivno omejenega značaja znanstvene dejavnosti pa služi Schaffu kot osnova za razmišljanje o objektivnosti vsakokratne zgodovinske resnice. Kot je vsako znanstveno spoznanje le faza v neskončnem spoznavnem procesu tako tudi zgodovinsko spoznanje stalno odkriva le relativne, delne resnice in v neskončnem spoznavnem procesu teži k absolutni resnici. Predmet zgodovinarjeve raziskave in zgodovinarjevih spoznanj je sicer vedno zgodovinski proces kot celota, vendar tega cilja ni mogoče doseči drugače kakor z raziskovanjem drobcev celote: »Celote in to še spreminjajoče se celote ni mogoče spoznati drugače kot skozi posamezne njene dele« (str. 259). V smislu Schaffovega razumevanja resnice kot stalnega procesa dopolnjevanja delnih resnic, ki zavrača izenačevanje objektivnosti spoznanja z njegovo absolutno, dokončno veljavnostjo, pa je tudi delna, relativna resnica objektivna resnica.

V skladu z navedenimi ugotovitvami poizkuša Schaff razrešiti tudi vprašanje zakaj pišemo zgodovino vedno znova; misel, da se pogled na preteklost stalno spreminja in je zato reinterpretacija zgodovine neizogibna nujnost je sicer misel prezentizma, vendar ji tudi po Schaffovem mnenju ne gre odrekati racionalnega jedra. V stalni reinterpretaciji zgodovine delujeta dva dejavnika: na eni strani se v zgodovinskem procesu odkrivajo posledice prejšnjih dogodkov, ki spreminjajo pogled nanje, na drugi strani pa se zaradi različnih pogojenosti v ravnanju in gledanju zgodovinarjev spreminjajo kriteriji selekcije zgodovinskih dosežkov. Čim dalj se torej oddaljujemo od kakega zgodovinskega dogodka, tem kompleksnejša je naša slika. »Zgodovinske resnice imajo aditivno, kumulativno navado,« piše Schaff, »zgodovinsko spoznanje pa ima

naravo procesa. Če to razumemo, bomo lahko razumeli tudi zakonitost nenehne reinterpretacije zgodovine, to pa ne pomeni, da je sporna objektivna narava resnice, marveč nasprotno, da je reinterpretacija zgodovine potrditvev procesualnega razumevanja zgodovinskega spoznanja.*

Schaff se torej v svojem delu zavzema za izrazito dinamično razumevanje spoznavnega procesa, kar implicite pomeni zahtevo po toleranci in stalnem soočanju znanstvenih spoznanj. Tudi sam v svoji razpravi ne išče končnih odgovorov in ne zastopa absolutnih stališč (za razliko njegovih predhodnih del, v katerih je še razmeroma mnogo togosti), pač pa poizkuša pokazati na alternativne možnosti razrešitev zastavljenih vprašanj. Ker so to vprašanja, ki se neposredno dotikajo tudi zgodovinarjevega dela, se zdi na Schaffovo delo potrebno vsekakor opozoriti.

Peter Vodopivec

PRIPOMBE K OBRAVNAVI JUŽNOSLOVANSKE ZGODOVINE V UČBENIKU ANTONIJE METELKO »ZGODOVINA ZA ŠESTI RAZRED OSNOVNE ŠOLE«, DRUGA PREDELANA IZDAJA, DZS, LJUBLJANA 1971

Učbenik zgodovine za šesti razred osnovnih šol obravnava izredno obsežno snov, saj sega od dobe praskupnosti do razpadanja fevdalnega reda (do začetka 17. stoletja). Avtorica je stala pred zelo težko nalogo, kaj izbrati iz te množice dogajanj. Poleg tega je morala skoraj v enaki meri obdelati dogodke iz občne in narodne zgodovine. Načelna pripomba bi veljala v tej zvezi ugotovitvi, da je ob zmanjšanju števila ur zgodovine v uč. načrtu 2. izdaja (str. 216) v primerjavi s prvo izdajo obsežnejša (1. izdaja, Ljubljana 1963, str. 137). Avtorica se je sicer zatekla k petitu, vendar nisem prepričan, da je takšna delitev povsod smotrna in da so vse teme, ki so obravnavane v petitu tako nepomembne, da bi jih predavatelj zgodovine po mili volji izpuščal pri pouku. A. Metelko je kot izkušen pedagog skušala snov čim bolj približati učencu, zato je njeno pripovedovanje živahno in zanimivo. Knjiga je tiskana na dobrem papirju, je bogato ilustrišana in opremljena s skicami in zemljevidi. V tem pogledu je druga izdaja boljša od prve. Zaradi krčenja obsega snovi je avtorica žal zašla na nekaterih mestih (npr. doba fevdalizma) v šablonizacijo, izogiba se konkretnih podatkov, zato je snov v nekaterih poglavjih podana preveč statično. Erav zaradi takšne orientacije pri pisanju učbenika, je avtorica zavzela negativno stališče do letnic. Na več mestih pogrješamo podrobnejšo časovno opredelitev. Kot primer bi navedel pregled razvoja dubrovniške zgodovine, kjer ni navedena prav nobena letnica, čeprav samo podajanje to zahteva.

Južnoslovanska zgodovina je v učbeniku obdelana dovolj pregledno in obsežno. Žal pa zasledimo precej strokovnih napak. Zdi se, da avtorica ni upoštevala nekaterih najnovejših sintez zgodovine pri posameznih jugoslovanskih narodih, ki so izšle v zadnjem času. Niso ji verjetno znani rezultati nekaterih najnovejših raziskav, ki bistveno spreminjajo celo podobo, ki jo najdemo v Zgodovini narodov Jugoslavije. Omejil se bom na pripombe k stvarnim strokovnim napakam.

Str. 156—159 — Hrvatska pod domačimi vladarji.

Pri pregledu hrvatske zgodovine zgodnjefevdalnega obdobja opazimo, da se drži avtorica nekaterih zastarelih pojmovanj in pogledov. Največ strokovnih napak najdemo prav pri hrvatski zgodovini. Ker na drugem mestu ocenjujem najnovejše delo Nade Klaićeve »Povijest Hrvata u ranom sred-

* Citat iz poglavja, ki je izšlo v »Sodobnost«, letnik XIX—1971, št. 5, str. 306 sl.

njem veku«, kjer opozarjam na najnovejša dogajanja v hrvatski zgodovini, se bom pri oceni učbenika dotaknil le tistih mest, ki ne ustrezajo rezultatom najnovejših znanstvenih raziskav.

Str. 156 — »...Po izročilu se je tod naselilo 7 slovanskih plemen; med njimi je bilo vodilno pleme Hrvatov, po katerih je dobilo vse ljudstvo ime.« Problem naselitve Hrvatov je mnogo bolj kompliciran, kot ga avtorica prikazuje v navedenem odstavku. Slovani in Obri so okrog leta 614 zavzeli Dalmacijo. Okrog 625 pridejo Hrvatje pod vodstvom petih bratov in dveh sester v Dalmacijo, dvignejo naseljene Slovane na upor proti Obrom, jih premagajo in zavladajo nad deželo. Tako si na kratko razlagamo tradicijo, ki je zabeležena v delu Konstantina Porfirogeneta.

»...Iz leta 852 je ohranjena listina, v kateri je imenoval knez Trpimir svoje ozemlje 'hrvatsko državo', sebe pa 'hrvatski knez'.« Sprašujem se, zakaj uporablja avtorica na tem mestu letnico, ko jih na drugih bolj važnih mestih izpušča. Trpimirova listina ni ohranjena v originalu. Danes jo imajo za falzifikat, ki je nastal v 16. stoletju. Nobenega dvoma ni, da je bila osnova za izdajanje falzifikata originalna listina, v kateri je daroval hrvatski vladar ninski cerkvi cerkvico sv. Jurija in verjetno kliško desetino. Listina ne more služiti kot vir za prvo omembo hrvatskega imena ali kot vir za družbeno in državno ureditev Hrvatske v Trpimirovem času. Nadalje avtorica omenja v tekstu, da se je Hrvatska okrog leta 900 popolnoma osvobodila tuje nadoblasti in postala samostojna država. Prav bi bilo, ko bi poudarila, da se je to zgodilo v času vladave kneza Branimirja. Mnoge arheološke najdbe pričajo o njegovi vladavini. Napisi iz Branimirjeve dobe niso ohranili prvič samo celotno ime z vladarjevim naslovom, temveč tudi ime Hrvatov.

Str. 157 — »...Tomislav je z močno vojsko odbil Madžare in priključil svoji državi vse ozemlje do Drave. Tamkajšnja plemena se pozneje niso več ocepila od Hrvatske...« Slavonija je bila v času Tomislava priključena Hrvatski, čeprav o tem govorijo le posredni podatki. Oblast v tej deželi ni bila trdna, zato po Tomislavovi smrti odpade Slavonija od Hrvatske in pride pod Madžare. Okoli leta 1035 nastane v Slavoniji posebna politična enota »dukat« ali »banat« slavonski, kjer je bil kasneje postavljen za bana Zvonimir.

Str. 158 — »...Bizantinski car je iskal zaveznike. Tomislavu je ponudil za to upravo nad mesti in večjimi otoki v Kvarneru.« Najnovejša interpretacija virov je pokazala, da Tomislav ni dobil Dalmacije od Bizanca v upravo. Uradni popis bizantinskih uradnikov iz začetka X. stoletja ne omenja nikakršne spremembe v Dalmaciji. V popisih ne najdemo hrvatskega vladarja kot arhonta bizantinske pokrajine Dalmacije.

»...Ko je Tomislav premagal bolgarskega kralja (pravilneje carja) se je razglasil za kralja (leta 925)...« Kdaj in o koga je dobil Tomislav naziv kralja, je vprašanje, ki ni dokončno rešeno, zato je neumestno navajati letnico. Starejša hrvatska historiografija se je sklicevala na podatke v Letopisu popa Dukljanina, ki pa niso zanesljivi.

Cerkveno vprašanje na Hrvatskem in v Dalmaciji v času Tomislava in tudi pozneje v času kralja Krešimirja IV se je reševalo precej drugače kot navaja avtorica v učbeniku. Škofije v dalmatinskih mestih niso bile do 925 podrejene splitski nadškofiji, ker ta do omenjenega leta še ni dosegla ta rang. Ninska škofija je bila ustanovljena v času frankovske oblasti v začetku IX. stoletja. Bila je podrejena patrijarhu v Ogleju. Na splitskem saboru leta 925 se je namreč vodila ogorčena borba za primat, to se pravi, katera škofija med dalmatinskimi škofijami bo zavzela prvo mesto in s tem dosegla rang nadškofije. V borbo za primat je bil poleg splitskega in zadrškega škofa vpleten še ninski škof Grgur. V tej borbi je zmagala splitska cerkev, ker ji je uspelo dokazati, da deluje neprekinjeno od prvih krščanskih časov. Svoje delovanje je navezala na tradicijo antične škofije v Saloni. Ustanovljena je bila splitska nadškofija, podrejeno pa področje Hrvatske in Dalma-

cije. Zakaj je prišlo v Dalmaciji do te spremembe? Do leta 923 so bile škofije v Dalmaciji podrejene carigraskemu patrijarhu, po tem letu pa dobi nad njimi jurisdikcijo rimski papež.

Cesto prikazujejo ninskega škofa Grgurja kot borca za »narodno« cerkev, na saboru pa naj bi branil slovansko bogoslužje in glagolico. Istočasno se obsoja kralj Tomislav, ki naj bi bil na strani »latincev«. Zato naj bi na saboru podprl sklep, da se hrvatsko ozemlje podredi splitski nadškofiji, prepove pa slovansko bogoslužje v cerkvah (tako razlaga tudi Metelkova v svojem učbeniku). V resnici pa so hrvatski vladar in hrvatski plemiči podpirali kandidaturo svojega škofa Grgura za metropolita. Grgur Ninski se je boril za dohodke in zemljiško posest, zato se je upiral splitskemu nadškofu. Res je, da je slovanski liturgični jezik cerkev približal ljudstvu, je pa tudi res, da je bila ninska cerkev, kot vsaka druga »latinska« cerkev, kljub slovanskemu bogoslužju v bistvu fevdalna ustanova. Ninska škofija je bila na saboru kot novoosnovana tvorba IX. stoletja ukinjena.

Glagolica se je prvotno širila na področju bizantinske Dalmacije, kamor so se zatekli pregnani Metodovi učenci. Škofije v Dalmaciji so bile namreč takrat podrejene carigraskemu patrijarhu. Sele pozneje se je glagolica razširila tudi na hrvatski teritorij. Zato papež v času sabora v svojih pismih napada glede glagolice dalmatinske škofe. Ta vprašanja je treba danes postavljati precej drugače, kot to obravnava starejša hrvatska historiografija.

Str. 159 — Netočna je formulacija, da je na Hrvatskem nastajal fevdalni red tako kot drugod. Kralj naj bi cerkvam, samostanom in plemičem podeljeval zemljo s kmeti vred v fevd. Kmetje naj bi postali podložniki, obremenjeni z raznimi dajatvami. Dejstvo je, da fevdalizem na Hrvatskem v dobi narodnih vadarjev ni bil docela razvit. Nastanek fevdalne družbe ni bil enoten, izhaja iz različnih osnov. Kraljev patrimonij je bil boren (kraški svet), zato vladar ni mogel podeljevati zemlje in na ta način ustvarjati fevdalni razred. S podeljevanjem kraljevskih pravic in podeljevanjem služb so hoteli doseči naklonjenost v deželi. Niti poslednji Trpimiroviči niso sami imeli tako prostranih posesti, da bi lahko podeljevali celotne vasi skupaj s podložnim prebivalstvom. Krešimir IV., ki je, kolikor je danes znano, od vseh hrvatskih vladarjev še največ daroval, ni nikomur daroval niti enega »serva« z zemljiščem. Se vedno je velika večina prebivalstva pravno svobodna. Na celotnem teritoriju Hrvatske ni dovolj pogojev za nastanek velikih cerkvenih in svetnih fevdalnih posesti. Opozoriti bi bilo treba na razliko med razvojem fevdalizma v Slavoniji, na Hrvatskem in v Dalmaciji v času ko pridejo hrvatske dežele v okvir Ogrske države.

Ko avtorica omenja Zvonimirja, navaja, da po njegovi smrti ni bilo naslednika. Res je, da je Zvonimirjev edinec Radovan umrl še pred njim, toda nasledil ga je zadnji član rodbine Trpimirovičev Stjepan II (1089—91), ki je prišel iz samostana. Nato pa je del Hrvatov izvolil za kralja nekega Petra. Mislim, da bi Metelkova morala omeniti poslednji boj med Petrom in ogrskim kraljem Kolomanom na Gvozdu leta 1097, ki predstavlja konec hrvatske samostojnosti. Letnica 1102 označuje samo datum kronanja Kolomana v Biogradu za hrvatsko-dalmatinskega kralja. Formulacija, da so tega leta priznali Hrvatje ogrskega kralja tudi za hrvatskega, se močno približuje razlagam, ki slonijo na znani »Pacta conventa«. Hrvatska tradicija, ohranjena v dodatku h Kroniki Tome Arhidijakona pripoveduje, da so bili Hrvati (predstavniki 12 plemen plemičev kraljevine Hrvatske) pripravljani na borbo, da pa je prišlo na iniciativo ogrskega kralja Kolomana leta 1102 do pogajanj in mirovnega sporazuma na sledeči osnovi: da Hrvatje ne plačujejo nobenih davkov ali tributa in da vsako pleme v slučaju vojne pošlje 10 oklopnikov. Dosedanje mnenje, da je Koloman nobilitiral pripadnike 12 plemen, je sodelo na mnenju, da je t. i. »Qualiter« — pogodba začenja s to besedo in zato ta vir tako imenujemo — avtentičen vir. Danes je dokazano, da je »Qualiter« falzifikat, ki je nastal v XIV. stoletju in prikazuje stanje v Hrvatski v XIV. stoletju v času vlade ogrskega kralja Ludvika I. Izjemni

položaj, ki ga je uživala Hrvatska in njeno plemstvo v odnosu do ogrskega vladarja ni bil osnovan na neki pogodbi (»Pacta conventa«) temveč na stvarnem stanju. Hrvatsko plemstvo je doseglo osamosvojitve že v času obdobja narodnih vladarjev, zato je lahko suvereno urejalo odnos do Ogrske. Problem »Pacta conventa« je danes dokončno rešen, zato te pogodbe ne moremo povezovati z letom 1102.

Sprememba dinastije na Ogrskem leta 1301 (dinastijo Arpadovičev zamenja dinastija Anjou) v učbeniku ni omenjena, čeprav pri tem dogodku igrajo veliko vlogo prav hrvaški fevdalci.

Str. 160—163. Makedonska država.

Str. 160 — V Makedoniji se področja posameznih plemen izoblikujejo v kneževine in ne v plemenske zveze.

Str. 162 — Netočna je navedba da »so leta 976 Makedonijo spet osvojili Bizantinci«. S propadom Bolgarije leta 971 je tudi Makedonija prišla pod bizantinsko oblast. Leta 976 pa pride do upora v Makedoniji proti bizantinski oblasti.

Str. 163 — Po uspelem uporu je v Makedoniji obstajalo dvovladje. Poleg Samuela je nekaj časa vladal še Aron.

Potrebno bi bilo v pregledu Makedonske države omeniti tudi bogomilsko gibanje, kot odraz odpora ljudskih množic proti vladajočemu razredu.

Str. 164—169. Srednjeveška srbska država.

Str. 165 — Vsi Nemanjići niso širili države proti Jadranskemu morju, kot je napisano v učbeniku. V času Stefana Dečanskega je izgubila Srbija pomembno pokrajino na zahodu ob Jadranskem morju Zahumlje (današnja Hercegovina). Srbske fevdalce in vladarja ni zanimal svet na zahodu (planinski predeli, kras), življenjski interes je predstavljala plodna zemlja v smeri proti Egejskemu morju.

Težko napako pa zasledimo v stavku (morda lapsus?): »V 11. stoletju, tj. za Stefana Nemanje, je nastal spor med papežem v Rimu in patrijarhom v Bizancu hud spor... Ta dogodek se imenuje cerkveni razkol.« Avtorica verjetno misli na razkol leta 1504. To pa se ni zgodilo v času Stefana Nemanje:

Str. 169—171. Bosenska država.

Str. 170 — Treba je pojasniti zakaj se je Tvrtko imel za naslednika Nemanjičev. Bil je v sorodstvenih zvezah z Nemanjići. Ta moment je bil v srednjem veku zelo pomemben, zato so ga srbski fevdalci tudi priznavali.

Str. 171 — Herceg Stjepan ni ustanovil mesta Hercegnovi, temveč ga je le razvil dalje. Ustanovil ga je že Tvrdko I. ter hotel z njim konkurirati Dubrovniku.

Bosenska cerkev je v tekstu sicer omenjena, ni pa pojasnjena njena vloga v bosenski zgodovini. Mislim, da bi bilo to potrebno.

Str. 172—175. Turki v Evropi.

Str. 172 — Po bitki na Marici 1371 ni postala vsa Makedonija turška vazalna dežela. Vzhodni predeli (bivša Uglješina serska država) so prišli po nekaj letni grški vladi direktno pod turško oblast. V zahodnih predelih pa so vladali turški vazali kralj Marko, naslednik Vukašina in bratje Dejanovići.

Str. 178—180. Življenje naših narodov pod Turki in odpor proti njim.

Položaj naših narodov pod Turki je prikazan precej pomanjkljivo in deloma tudi netočno. Omejen prostor ni dovoljeval, da bi prišle do izraza specifičnosti pri uvajanju turškega fevdalnega sistema v naših deželah. Ni videti razlike med položajem naših narodov v 15., 16. in 17. stoletju. V 15. stoletju so Turki vključili v svoj sistem tudi številno krščansko prebi-

valstvo in mu poverili določene vojaške funkcije. Opozarjam na veliko število krščanskih spahij v Srbiji. Pomembna je vloga Vlahov — živinorejcev pri obrambi meje. Vsi ti sloji krščanskega prebivalstva so bili deležni določenih privilegijev. Položaj krščanskega prebivalstva se je poslabšal šele v času krize turškega fevdalnega sistema. Nepravilna je tudi oznaka raje. Raja je muslimanska in krščanska. Na primer v Bosni in Hercegovini ter v Makedoniji je bilo precej muslimanske raje. Razlike med muslimansko rajo in krščansko rajo so obstajale le v plačevanju nekaterih bremen (ispendža-davek na zemljo). Formulacija: »Raja je bila brezpravna in zapostavljena. Imenovali so jo tudi džauri, tj. krščanski psi«, velja le za dobo, ko se je nahajala turška država v krizi. V verskem pogledu je bila turška država zelo tolerantna. Harača ne plačujejo samo kmetje-raja ampak vse nemuslimansko prebivalstvo. Kristjanom ni bilo treba iti v vojsko, zato jih je turška država ščitila. Da so se odkupili vojaške službe, so morali vsi odrasli, za delo sposobni moški plačevati harač ali glavarino. Glavarino potemtakem niso pobirali od vsakega človeka-kristjana. Glavarine ne plačujejo starci, pohabljeni, otroci, žene itd.

Z večjim poudarkom bi lahko avtorica obdelala migracije jugoslovanskih narodov v turškem obdobju. Prav ta doba je povzročila največje premike prebivalstva po naselitvi Slovanov na Balkanskem polotoku. Etnična struktura, ki jo na jugoslovanskem prostoru poznamo danes, je v glavnem rezultat turške dobe.

Str. 193—195. Svobodni Dubrovnik.

Str. 193 — Najnovejše topografske raziskave so dokazale, da na nasprotni strani morske čeri (Ragusiuma) na kopnem niso Slovani zgradili svojega naselja v »dobravik«. Tudi etimološka razlaga besede »Dubrovnik« ne izhaja iz besed »dub«, »dabr« ampak iz besede »(epi)daurinovi« (primerjaj: Zarko Muljačić, »O imenu grada Dubrovnika«, Zadarska revija XI, 1961). Obstoj nekega slovanskega naselja, ki bi se imenovalo Dubrovnik, ne potrjujejo niti arheološke najdbe niti zanesljivi sodobni viri.

Zemljo na teritoriju, ki so ga pridobili Dubrovčani z nakupom (Pelješac, Konavliji), so razdelili med plemiške in meščanske rodbine. Cerkev pri delitvi ni bila udeležena. Cerkvene ustanove uživajo posest več ali manj stalno. Odlok vlade iz leta 1348—50 je preprečil nadaljnje kopičenje zemlje v cerkvenih rokah.

Str. 194 — Uprava Dubrovnika, ki se je oblikovala po beneškem vzoru, ni prikazana dobro niti razumljivo. Ni točno, da bi plemiči »izmed sebe volili veliki svet«. Do leta 1332 je imenoval člane velikega sveta iz vrst patricijskih rodbin knez, ki so ga postavljali Benečani. Tega leta pa je prišlo do tako imenovanega »zaprtja velikega sveta. Od tega časa so bili člani velikega sveta predstavniki tistih plemiških rodbin, katerih člani so bili leta 1332 v velikem svetu. Član velikega sveta je bil vsak polnoletni plemič.

Ko pregleđujemo naše učbenike znova ugotavljamo, da nova znanstvena dognanja in rezultati novih znanstvenih raziskav zelo težko ali zelo pozno najdejo pot vanje. Učbenik A. Metelkove bo v uporabi pet let, zato se sprašujem kako zgoraj navedene napake v tekstu južnoslovanske zgodovine odstraniti? Naloga recenzentov je med drugim tudi ta, da avtorja opozarjajo na novejša znanstvena dosežke in prispevajo k odstranjevanju napak. Nemogoče je vztrajati na idejnosti zgodovinskega pouka, če avtorji stojijo na zastarelih stališčih pri obravnavanju pomembnih zgodovinskih vprašanj.

Ignacij Voje

BIBLIOGRAFIJA

NOVE KNJIGE V NARODNI IN UNIVERZITETNI KNJIZNICI, KNJIZNICI SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI, KNJIZNICI ODDELKA ZA ZGODOVINO FILOZOFSE FAKULTETE IN KNJIZNICI INSTITUTA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA V LJUBLJANI

Pregled tuje zgodovinske literature, nabavljene v letu 1971, je sestavljen po istih principih kakor prejšnja leta, nova je le podrobnejša notranja razdelitev pri nekaterih državah (Avstrija, Italija, Sovjetska zveza, Nemčija, ZDA) ter pri skupini splošna dela, s čemer smo želeli doseči večjo preglednost. Največ podskupin je nastalo pri splošnih delih in sicer: priročniki, zgodovino-pisje, arheologija, antika; srednji vek, 16. do 18. stoletje, 19. in 20. stoletje; katoliška cerkev, Slovani, vzhodna in jugovzhodna Evropa, islamski svet; medtem ko se pri posameznih državah v glavnem držimo te razdelitve, če je treba pa uvajamo še nove podskupine (lokalna zgodovina, biografije in korespondenca, spomini, tiskarstvo ipd.). Sprememba je nastala tudi pri dose-danji skupini »Slovenci brez ozira na državne meje«, namesto katere imamo sedaj skupino »Slovenija, Koroška, Trst, Gorica in Beneška Slovenija«.

Letošnji bibliografski pregled obsega 695 knjig in je urejen tako, da začenja s pomožnimi zgodovinskimi vedami, sledijo bibliografije, splošna dela (razni zgodovinski priročniki, enciklopedije, atlasi itd. ter dela, ki jih ni mogoče uvrstiti pod eno državo), nato navajamo literaturo o Sloveniji, Koroški, Trstu, Gorici in Beneški Sloveniji, sledijo dela po državah, začenjamo z Jugoslavijo in končujemo z državami izvenevropskih kontinentov.

Za lažje iskanje navajamo abecedni seznam držav (narodov) in kontinentov, ki so posebej zajeti s številko odstavka:

Afrika 36 — Albanija 12 — Avstrija s habsburško monarhijo kot celoto 6 — Azija 28 — Bizantinsko cesarstvo 14 — Bližnji vzhod in arabske države 26 — Bolgarija 11 — Češkoslovaška 7 — Francija 22 — Grčija 13 — Indija 30 — Indonezija 29 — Italija 9 — Japonska 31 — Jugoslavija 5 — Kitajska 32 — Koreja 33 — Latinska Amerika 38 — Madžarska s staro Ogrsko kot celoto 8 — Mongolija 34 — Nemčija 19 — Nizozemska 24 — Poljska 18 — Romunija 10 — Skandinavske in baltiške države 21 — Sovjetska zveza 17 — Stari vzhod 15 — Spanija 25 — Švica 23 — Turčija 16 — Velika Britanija 20 — Vietnam 35 — ZDA in Kanada 37 — Židje 27.

Bibliografski pregled so sestavili dr. Melitta Pivec-Stelè za knjige SAZU, Miloš Rybář za knjige iz NUK, Mara Mervič za knjige INV in Olga Janša za knjige oddelka za zgodovino FF.

1. Pomožne zgodovinske vede

Bibliothèque de l'École des chartes. Revue d'érudition. Publiée par la Société des chartes et consacrée spécialement à l'étude du moyen âge. 129, 1. Paris. 1971. 8°. SAZU 13714 H — *Delort, Robert: Introduction aux sciences auxiliaires de l'histoire.* Paris, Librairie Armand Colin (1969). 369 + (I) str. 8°. FF D 4082 — *Fournial E.: Histoire monétaire de l'occident médiéval.* Paris, F. Nathan (1970). 192 str. 8°. — FF C 3287 — *Kula, Witold: Miary i ludzie.* Warszawa, Państwowe Wydawnictwo naukowe 1970. 668 str. 8°. — FF C 3283.

Bibliografije

American issues in the twentieth century. Ed. by Frank Freidel and Norman Pollack. Chicago, Rand McNally Comp. (1966). XIII + 526 str. 8°.
NUK b 210505 — **Bibliografija istorica României.** I. 1944—1949. Bibliografie selectiva. Bucuresti 1970. 4°. SAZU II 61519 H — **Cinq ans de bibliographie historique en Grèce (:1965—1969:) avec un supplément pour les années 1950—1964.** Athènes, t. Paris 1970. VIII + 134 + (II) str. 8°. SAZU 59992 H — **Davis, R. H. C.: Medieval european history. A select bibliography.** 2. ed (London), The historical association 1968. 48 str. 8° FF C 3360 — **Haebler, Konrad:** Typenrepertorium der Wiegendrucke. Bd 1—5. Halle a. S. [idr.] 1905—1924. Repr. Wiesbaden 1968. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 19/20, 22/23, 27, 29/30, 39, 40.) NUK b II 53242 — **Kaloeva, I. A.: Sovetskoe slavjanovedenie. Literatura o zarubežnyh slavjanskij stranah na ruskom jazykè.** Moskva, Akademija nauk SSSR 1963. 402 + (I) str. 4°. [cir.] NUK II 228867 — **Kandel', Boris L'vovič:** Istorija zarubežnyh stran. Bibliografija ruskih bibliografij, opublikovannyh s 1857 po 1965 god. Moskva, »Kniga« 1966. 256 str. 8°. [cir.] NUK b 204641 — **Kolerič, Antonija & M. Pertot:** Bibliografija slovenskega tiska v Italiji. 2. 1. I. 1955 — 31. XII. 1964. Trst, 1970. 4°. SAZU II 62915 H — **Literatura po istorii Moskovskogo universiteta. 1917—1967.** Bibliografičeskij ukazatel'. (Sostaviteli: E. A. Senderovič [itd.].) Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1969. 110 + (II) str. 8° [cir.] (Naučnaja biblioteka im. A. M. Gor'kogo.) Z 1 sl. NUK 211958.

3. Splošna dela

Priročniki:

Černjak, Aron Jakovlevič: Istorija tehničke knjige. Č. 1. S drevnejših vremen do 1917 g. Moskva 1969. [cir.] 8°. NUK 218106 — **Beutin, Ludwig:** Gesammelte Schriften zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Hrsg. von Hermann Kellenbenz. Köln & Graz, Böhlau 1963. LII + 372 str. + 1 sl. 8°. NUK 207140 — **Derry T. K. & Trevor I. Williams:** A short history of technology. From the earliest times to A. D. 1900. Oxford [itd.], University press (1970). XVIII + 784 str. 8°. Ilustr. FF C 3322 — **Das grosse Bilderlexikon der Antiquitäten.** Von Jan Durdík [itd.]. Einleitung von Hans-Jörgen Heuser. (Ins Deutsche übertr. von Karel Bittner [itd.].) (Gütersloh), Bertelsmann Lexikon-Verlag (1968). 495 str. 8°. Ilustr. NUK 210742 — **Grosser historischer Weltatlas.** (Red. Josef Engel). München, Bayerischer Schulbuchverlag Verlag. II. Teil: Mittelalter. (1970.) FF F 220 — **Hirschberg, Walter & Alfred Janata:** Technologie und Ergologie in der Völkerkunde. Mannheim, Bibliographisches Institut (1966). 321 + (XI) str. 8°. FF C 3279 — **Hicks, John:** A theory of economic history. Oxford [itd.], University press 1969. VII + 181 str. 8° FF C 3354 — **Levarie, Norma:** The art & history of books. New York, Heinemann (1968). XII + 316 str. 4° Ilustr. NUK b II 228477 — **Menne, Hubert:** Histoire de l'architecture. Paris, Eyrolles 1967. 196 p. 4°. Ilustr. NUK F 7 II MEN — **The New York Times encyclopedic almanac 1970.** Ed. Seymour Kurtz. New York, Times (1969). 1056 str. 8°. FF D 4036 — **Nouveau dictionnaire des biographies françaises et étrangères.** Publ. sous la dir. de Dominique Labarre de Raillcourt, avec la collab. de Maria-Teresa Labarre de Raillcourt. t. I. Fasc. 1—8, 9—17. Paris (1962—1967). 8°. NUK C 216090 — **Schönfeldt, Sybil:** Kulturgeschichte des Herrn. Hamburg, Marion von Schröder (1965). 351 + (I) str. + pril. 8°. (Das moderne Sachbuch. 33.) — Ilustr. NUK 189322 — **Studies in quantitative history and the logic of the social sciences.** (Middletown 1969.) (IV) + 78 str. 8°. (History and theory. 9.) NUK II 196030 — **Viorst, Milton:** The great documents of western civilization. Philadelphia [itd.], Chilton book co. (1967.) XV + (I) + 389 str. 8°. FF D 4058 — **Westermanns grosser Atlas zur Weltgeschichte.** Hrsg. von Hans-Erich Stier [idr.]. Vorzeit. Altertum. Mittelalter. Neuzeit. Bearb. von Hans-Erich Stier

[idr.] unter Mitarbeit von Ekkehard Aner [idr.], Braunschweig [idr.], Georg Westermann (1969). XX) + 170 + 80 str. 4°. *Illustr.* SAZU II 61044 H — **Wissenschaft und Gesellschaft.** Einführung in das Studium von Politikwissenschaft, neuere Geschichte, Volkswirtschaft, Recht, Sociologie. Hrsg. von Gerd Kadelbach. (Frankfurt a. M.), Fischer Bücherei (1970.) 342 str. 8°. (Fischer Bücherei. 6100 = Funk-Kolleg. 1.) INV A 36 — **Ziak, Karl:** Der Mensch und die Berge. Eine Weltgeschichte des Alpinismus. Mit 62 Bild. auf Taf. u. 42 Zeichn. im Text. (3. erw. Aufl.) Salzburg & Stuttgart, »Das Bergland-Buch« (1965). 371 str. 8°. NUK 216849.

Zgodovínopisje:

Constantinescu, Miron & V. Liveanu: Sur quelques problèmes d'histoire. Bucarest 1966. 157 + (I) str. 8°. (Bibliotheca historica Romaniae. 14.) NUK 173473 — **Heuss, Alfred:** Zur Theorie der Weltgeschichte. Berlin, Walter de Gruyter & Co. 1968. (V) + 84 str. 8°. NUK 217684 — **Istoriografija novoj i novejšej istorii stran Evropy i Ameriki.** Pod red. I. S. Galkina. [itd.] Moskva, Universitet 1968. 598 + (II) str. 8°. [cir.] NUK II 228866 — **Istorija i psihologija.** (History and Psychology). Pod red. B. F. Povšneva i L. I. Ancyterovoj. Moskva, Nauka 1971. 382 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61315 H — **Kohn, Hans:** Reflexões sobre a história moderna. O Historiador e a Responsabilidade Humana. (Reflections on Modern History. The Historian and Human Responsibility.) (De) Hans Kohn. Brasil, Fundo de cultura (1965). 440 str. 8°. SAZU 61866 H — **Macárek, Josef:** Dějepisectví evropského východu. Napsal Josef Macárek. V Praze, Historický klub 1946. 349 str. 8°. SAZU 61535 H — **Problemy istorii obščestvennogo dviženija i istoriografiji.** (K 70-letiju akademika Milicy Vasil'evny Nečkinov.) (Sostavitel' sbornika G. M. Amešina.) Moskva, Nauka 1971. 472 str. + pril. + corr. 8°. [cir.] SAZU 62486 H — **Steinen, Wolfram von den:** Geschichte als Lebenselement. Bern & München (1969). 142 str. 8°. (Dalp-Taschenbücher. 395.) NUK 140540.

Arheologija:

Drevnosti Vostočnoj Evropy. (Otvestv. red. L. A. Evtjuhova.) Moskva 1969. 304 str. + 1 pril. 8°. [cir.] (Materialy i issledovanija po aheologii SSSR. 169.) *Illustr.* NUK II 83252 — **Lorenz, Eva:** Grabräuber, Raubgräber, Archäologen. (Wien), Wollzeien Verlag (1968). 264 str. 8°. NUK 210771 — **Millotte, Jacques-Pierre:** Précis de protohistoire européenne. Paris, Colin (1970). 320 str. 8°. (Collection U2. »Histoire ancienne«. 84.) *Illustr.* NUK F 9 MIL — **Portratz, Johannes A. H.:** Einführung in die Archäologie. Mit 6 Bildtaf. u. 18. Zeichnungen. Stuttgart (1962). VIII + 328 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 344.) NUK C 43246.

Antika:

Adorno, Francesco: La filosofia antica. Milano (1961—1965). 8°. (Storia della filosofia. 1.) 2 vol. NUK 211442 — **Aymard, André:** Études d'histoire ancienne. Paris, Presses universitaires de France 1967. XXIII + 668 str. 8°. FF D 4074 — **Cary, M.:** The geographic background of Greek & Roman history. Oxford, Clarendon press (1967). (XVIII) + 331 str. 8°. FF D 4075 — **Godłowski, Kazimierz:** The Chronology of the late Roman and early migration periods in central Europe. Kraków 1970. 126 + (III) str. + pril. 8°. (Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. 217.) NUK 136662 — **Mansuelli, Guido Achille & avec la coll. de Raymond Bloch:** Les civilisations de l'Europe ancienne. Texte français de Sylvain Contou. 229 héliogr., 8 pl. en coul., 76 cartes et plans. (Paris), Arthaud 1967. 562 + (II) str. 4°. (Les grandes civilisations. 6.) NUK F 9-II GRA/6 — **Momigliano, Arnaldo:** The conflict between paganism and christianity in the fourth century. Oxford, Clarendon press (1970). VII + 223 str. 8°. FF D 4078 — **Rabstvo na periferii antičnogo mira.** Leningrad, »Nauka« 1968. 270 + (II) str. + corr. 8°. [cir.] (Issledovanija

po istoriji rabstva v antičnom mire.) NUK 211936 — Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums. Hrsg. von J. Harmatta. Amsterdam, Hakert 1968. 405 str. + 1 pril. 8° NUK 210877.

Srednji vek:

Baldwin, Marshall W.: Christianity through the thirteenth century. New York, Harper & Row (1970). IX + 431 str. 8°. FF C 3387. — **Boussard, Jacques**: Charlemagne et son temps. Paris, Hachette (1968). 256 str. 8°. (L'Univers des connaissances. 32.) Ilustr. NUK F 9 BOU — **Carolingian Chronicles**. Royal Frankish Annals and Nithard's Histories. Translated by Bernhard Walter Scholz with Barbara Rogers. Ann Arbor, t. University of Michigan (1970). 235 str. 8°. Ilustr. SAZU 61077 H — **Chevalier, Bernard**: L'occident de 1280 à 1492. Paris, Librairie Armand Colin 1969. 256 str. 8°. FF D 4083 — **Classen, Peter**: Politische Verträge des frühen Mittelalters. (Germering), Stahlmann Verl. (1966). 84 str. 8°. (Historische Texte. Mittelalter 3.) FF C 3291 — **Coulton, G. G.**: Medieval village, manor, and monastery. New York, Harper & Row (1960). XXXIII + 603 str. 8°. FF C 3386 — **Démians d'Archimbaud, Gabrielle**: Histoire artistique de l'occident médiéval. Paris, Librairie Armand Colin 1968. 334 + (I) str. 8°. FF D 4084 — **Demougeot, Emilienne**: La formation de l'Europe et les invasions barbares. Paris, Éditions montaigne 1969. 616 str. + kt. 8°. FF C 3288 — **Devailly, Guy**: L'occident de Xe siècle au milieu du XIIIe siècle. Paris, Armand Colin (1970). 276 str. 8°. FF D 4039 — **Dhondt, Jan**: L'alto medioevo. (Orig. nasl.: Das frühe Mittelalter, Fischer Weltgeschichte, 10.). (Milano, Feltrinelli 1970.) 464 str. 8°. (Storia universale Feltrinelli. 10.) FF C 3278 — **Duckett, Eleanor Shipley**: Carolingian Portraits. A Study in the Ninth Century. By Eleonor Shipley Duckett. Ann Arbor, The University of Michigan (1962). VIII + (II) + 311 str. 8°. Ilustr. SAZU 62256 H — **Epperlein, Siegfried**: Herrschaft und Volk im karolingischen Imperium. Berlin, Akademie-Verlag 1969. 286 str. 8°. (Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte, Bd. 14.) FF D 4040 — **Erbstösser, Martin**: Sozialreligiöse Strömungen im späten Mittelalter. Geissler, Freigeister und Waldenser im 14. Jahrhundert. Berlin, Akademie Verlag 1970. 176 str. 8°. FF D 4111 — **L'Europe au moyen age. Documents expliqués.** (Par) Ch.-M. de La Rounçière, Philippe Contamine, Robert Delort et Michel Rouche. Paris, Armand Colin (1969). T. 1.: 395—888; 2. Fin IXe siècle — fin XIIIe siècle. FF D 4038 — **Fillitz, Hermann**: Das Mittelalter I. Mit Beiträgen von Anton von Euw [itd.]. (546 Abb. auf 484 Tafelseiten u. 48 Zeich. im Text.) Berlin 1969. 351 str. 4°. (Propyläen Kunstgeschichte. 5.) NUK C II 197074 — **Folz, Robert**: The concept of empire in western Europe from the fifth to the fourteenth century. (Orig. nasl.: L'idée d'empire dans l'occident du Ve au XIVe siècle.) (Fromme & London), Edward Arnold (1969). XV + 250 str. 8°. FF C 3381 — **Haemmerle, Albert**: Alphabetisches Verzeichnis der Berufs- und Standesbezeichnungen vom ausgehenden Mittelalter bis zur neueren Zeit. Hildesheim, Georg Olms 1966. XIII + 262 + (II) str. 8°. NUK 212943 — **Hassinger, Erich**: Das Werden des neuzeitlichen Europa. 1300—1600. (Braunschweig), Westermann Verlag (1966). XVIII + 493 str. 8°. FF D 3128 — **Historische Texte. Mittelalter.** (Hrsg. von Arno Borst und Josef Fleckenstein.). Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 1968. 8°. Bd. 4. Reindel K.: Die Kaiserkrönung Karls des Grossen. 2. Aufl. (1970). 5. Schneider R.: Kapitularien. 7. Fuhrmann H.: Quellen zur Entstehung des Kirchenstaates. 8. Fearn J.: Ketzer und Ketzerbekämpfung im Hochmittelalter. 9. Schimmelpennig B.: Die deutsche Königswahl im 13. Jahrhundert. Heft 1, 2. FF C 3291 — **Herlihy, David**: Medieval culture and society. New York, Walker & co. (1968). XV + 410 str. 8°. FF D 4062 — **Hoyt, Robert**: Life and thought in the early middle ages. Minneapolis, The university of Minnesota press 1967. (VI) + 165 str. 8°. Ilustr. FF C 3347 — **König, Hans-Joachim**: Monarchia mundi et res publica christiana. Die Bedeutung des mittelalterlichen Imperium Romanum für die politische Ideenwelt Kaiser Karls V. und seiner Zeit, dargestellt an ausgewählten Beispielen. Hamburg,

t. Lüdke bei der uni 1969. (VI) + 210 str. 8°. Strojep. avtoogr. NUK 217146 — Luscombe D. E.: The school of Peter Abelard. The influence of Abelard's thought in the early scholastic period. Cambridge, University press 1969. XII + 360 str. 8°. FF C 3299 — Marongiu, Antonio: Medieval parlaments. A comparative study. London, Eyre & Spottiswoode (1968). 306 str. 8°. FF C 3361 — Mayer, Hans Eberhard: Idee und Wirklichkeit der Kreuzzüge. Germering bei München, Stahlmann Verl. (1965). 75 str. 8°. (Historische Texte. Mittelalter 2.) FF C 3291 — Paladini V. — M. De Marcō: Lingua e letteratura mediolatina. Bologna, Pátron (1970). VIII + 315 + (III) str. 8°. FF C 3382 — Richard, Jean: L'esprit de la croisade. Paris, Les éditions du Cerf (1969). 207 str. 8°. FF B 788 — Russell, Jeffrey Burton: A history of medieval christianity. Prophecy and order. New York, Th. Y. Crowell co. (1968). VII + 216 str. 8°. FF C 3362 — Schramm Percy Ernst: Kaiser, Könige und Päpste. Beiträge zur allgemeinen Geschichte. Stuttgart, A. Hiersemann 1968—1969. Teil III.: Vom 10. bis zum 13. Jahrhundert. 1969. FF D 3972 — Sévère, Sulpice: Vie de saint Martin. Commentaire par Jacques Fontaine. Paris, Les éditions du Cerf 1967—1968. Tome I, II. 896 str. 8°. FF C 3290 — Sprandel, Rolf: Das Eisengewerbe im Mittelalter. Stuttgart, A. Hiersemann 1968. 466 str. 8°. FF D 4048 — Staudenmaier, Franz, Anton: Johannes Scotus Erigena und die Wissenschaft seiner Zeit. Frankfurt am Main 1834. 1. Teil. Unveränd. Nachdruck. Frankfurt am Main, Minerva 1966. IX + 482 str. 8°. FF C 3298 — Vasoli, Cesare: La filosofia medioevale. (2. ed. Reprint.) Milano (1968). 708 str. 8°. (Storia della filosofia. 2.) NUK 211442 — Waas, Adolf: Geschichte der Kreuzzüge. In zwei Bänden. Freiburg, Herder 1965. 8°. NUK 216105 — Zöllner, Erich: Geschichte der Franken bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. München, C. H. Beck 1970. VIII + 282 str. + zvd. 8°. FF D 4046.

16. do 18. stoletje:

Artz, Frederick Binkerd: From the renaissance to romanticism. Trends in style in art, literature and music 1300—1830. Chicago & London (1965). VII + 311 str. 8°. NUK 146024 — Döllinger, Ignaz: Die Reformation, ihre innere Entwicklung und ihre Wirkungen im Umfange des Lutherischen Bekenntnisses. Bd. 1, 2, 3. [München] 1846—1848. Unveränd. Nachdruck. Frankfurt, Minerva 1962. FF C 3292 — Döllinger, Johann Joseph Ignaz: Beiträge zur politischen, kirchlichen und cultur-Geschichte der sechs letzten Jahrhunderte. Unveränd. Nachdruck. Frankfurt, Minerva 1967. Bd.: 1. Dokumente zur Geschichte Karl's V., Philipp's II. und ihrer Zeit. Regensburg, 1862. 2. Materialien zur Geschichte des fünfzehnten und sechszehnten Jahrhunderts. Regensburg 1863. 3. Quellen zur Papstgeschichte des 14. bis 17. Jahrhunderts, insbesondere der Reformation und des Konzils von Trient. Wien 1882. FF C 3293 — Europa im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung. Unter Mitarb. von Karl Otmar Freiherr von Aretin [itd.] hrsg. von Fritz Wagner. (Stuttgart 1968.) XV + 853 str. 8°. (Handbuch der europäischen Geschichte. 4.) NUK 210900 — Gershoy, Leo: L'Europe des princes éclairés 1763—1789. (From despotism to revolution.) Trad. de l'anglais par José Fleury. Préf. de Denis Richet. (Paris), Fayard (1966). (I) + 295 + (I) str. 8°. (L'histoire sans frontières.) Z 1 zvd. NUK 217723 — Gille, Bertrand: Les ingénieurs de la Renaissance. (Nouvelle éd.) (Paris), Hermann (1964). 240 str. 8°. Ilustr. NUK 211641 — Hayward, John Forrest: Die Kunst der alten Büchsenmacher. (The art of the gunmaker.) 1500—1830. In zwei Bänden. Aus d. Englischen übertr. von Günter Espig. Hamburg & Berlin, Paul Parey (1968—1969). 8°. NUK 211560 — Henning, Friedrich-Wilhelm: Dienste und Abgaben der Bauern im 18. Jahrhundert. Stuttgart, Fischer Verl. 1969. VII + 183 str. 8°. (Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte, Bd. 21.). FF D 4094 — Hubatsch, Walter: Das Zeitalter des Absolutismus. 1600—1789. (Braunschweig), Westermann Verlag (1970). XIII + 274 str. 8°. FF D 3128 — Opegenoorth, Ernst: Einführung in das Studium der neueren Geschichte. (Braunschweig), Westermann Verlag 1969. XII + 225 str. 8°. FF D 4090 —

Rüdiger, Horst: Wesen und Wandlung des Humanismus. 2.; verb. Aufl. (Reprogr. Nachdr. d. Ausg. Hamburg 1937.) Hildesheim, Georg Olms 1966. 323 str. 8°. NUK 204614 — **Tapié, Victor L.:** L'Europe Centrale et Orientale de 1689 à 1796. Vol. 1—4. Paris, Centre de documentation universitaire (1969). 4° [Ov. nasl.] NUK II 228435 — **Wagner, Georg:** Das Turkenjahr 1664. Eine europäische Bewährung. Raimund Montecuccoli, die Schlacht von St. Gotthard-Mogersdorf und der Friede von Eisenburg (:Vásvár:) Eisenstadt 1964. LXXIX + 726 + (VI) str. 8°. (Burgenländische Forschungen. 48.) Ilustr. NUK 135189.

19. in 20. stoletje:

L'année dans le monde. Les faits de 1969, parution 1970. ([Par] Roger Priouret [etc.]). (Paris), Arthaud (1970). 382 + (I) p. + suppl. 4°. (Notre temps.) NUK F 9 II ANN — **Baumont, Maurice:** Les origines de la deuxième guerre mondiale. Paris, Payot 1969. 363 + (I) str. 8°. (Études et documents Payot.) NUK F 9 BAU — **Beck, Reinhart:** Wörterbuch der Zeitgeschichte seit 1945. Stuttgart (1967). VIII + 464 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 372.) NUK C 43246 — **Bendiscioli, Mario & Adriano Gallia:** Documenti di storia contemporanea. 1815—1970. 2. ed. ampl. (Milano), Mursia (1970.) 606 str. 8°. (Strumenti per una nuova cultura. Testi e documenti. 1.) INV B 1988 — **Böhle, Karl-Heinz:** Bewährtes Vermächtnis. Aufgeschr. u. fotogr. von Karl-Heinz Böhle. Dresden, Zeit im Bild [1968]. (130) str. 4°. NUK II 199358 — **Bruun, Geoffrey & Dwight E. Lee:** The second world war and after. Boston, Houghton Mifflin co. (1964). VII + 200 str. 8°. FF C 3311 — **Craig, Gordon:** Europe since 1815. New York [itd.], Holt, Rinehart and Winston (1965). XVII + 878 str. 8°. FF D 4034 — **De Caprariis, Vittorio & Tarcisio Amato:** Il liberalismo europeo nell'ottocento. (Milano 1963.) 300 + (IV) str. 8°. (Antologie del saper tutto. 307/310.) NUK 149997 — **Deschner, Karlheinz:** Mit Gott und den Faschisten. Der Vatikan im Bunde mit Mussolini, Franco, Hitler und Pavelić. Stuttgart, H. E. Günther (1965). 302 str. 8°. NUK 217866 — **Dokumenty sovetsko-ital'janskoj konferencii istorikov. 8—10 aprlja 1968 goda. Absolutizm v Zapadnoj Evrope i Rossii. Russko-italijanske svjazi vo vtoroj polovine XIX veka.** Moskva, Nauka 1970. 374 str. 8°. [cir.] SAZU 59822 H — **Duroselle, Jean Baptiste:** L'età contemporanea. Parte 2.: Dalla guerra fredda alla coesistenza. (:1945—1970:). Con 57 tav. fuori testo. (Trad. di Martino Vidotto.) (Torino), UTET (1971.) XIX + 653 str. 8°. (Nuova storia universale dei popoli e della civiltà. 13.) INV B 1846 — **Europas ungelöste Fragen. Die Probleme nationaler u. religiöser Minderheiten.** Hrsg. von Wolfgang Venohr. Beiträge von Kurt Bethge, Klaus Liebe, Carl-Friedrich Ponn. (Reinbeck b. Hamburg), Rowohlt (1971.) 119 + (II) str. 8°. Ilustr. (Rororo-tele. Information u. Bildung. 43.) INV B 1993 — **Formirovanie rabočego klassa Azii i Afriki. Sbornik statej.** Moskva, Nauka 1971. 186 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 62274 H — **Harper encyclopedia of the modern world. A concise reference history from 1760 to the present.** Ed. by Richard B. Moeis & Graham W. Irwin. New York [itd.], Harper & Row (1970). XXXII + 1271 str. 8°. Ilustr. FF D 4098 — **Hase, Alexander von: Friedrich (von) Genitz:** »Von dem politischen Zustande von Europa vor und nach der französischen Revolution (1801). (:Analyse und Interpretation:.) (Erlangen), b. t. (1968). (VI) + 153 + (I) str. 8°. NUK 216463 — **L'Idée de nation.** Par Mario Albertini, Pierre Arnaud, Henri Buch [itd.] Paris, Presses Univ. de France 1969. 230 + (II) str. 8°. (Annales de philosophie politique. 8.) INV A 246 — **Journal de l'année.** (Sous la direction de Maurice Barrois.) 1er juillet 1968 — 30 juin 1969. (Paris), Larousse (1969). 416 str. + pril. 4°. Ilustr. NUK F 9 II JOU — **Lemberg, Eugen:** Nationalismus. T. 1.: Psychologie u. Geschichte. T. 2.: Soziologie u. politische Pädagogik. [2. Aufl.] (Reimbeck b. Hamburg), Rowohlt (1967—1968.) 8°. (Rowohlts deutsche Enciklopädie. Soziologie. 197/198.) INV B 1911 — **Leckie, Robert:** The Story of world war I. Adapted for young readers... New York, Random house (1965). 189 str. 4°. Ilustr. NUK II 228184 — **Ljudi, pobedivšie smert'. Vospominanija vyših uznikov**

fašistskih lagerej. (Sbornik. Sost. E. A. Večtomova i V. V. Ivanov.) (Lenin-grad), Lenizdat 1968. 416 str. 8°. [cir.] Ilustr. NUK 206583 — Michels, Robert: Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens. Neudruck d. 2. Aufl. Hrsg. u. mit einem Nachwort versehen von Werner Conze. Stuttgart, A. Kröner (1970). XXXI + 551 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 250.) INV A 13 — Nobécourt, Jacques: »Le Vicaire et l'histoire. Paris, Editions du Seuil (1964). 382 + (II) str. 8°. (Collection »L'histoire immédiate«. NUK 217871 — Launay, Jacques de: Les grandes controverses de l'histoire contemporaine. 1914—1945. Lausanne, Rencontre (1964). 550 + (I) str. 8°. NUK 213068 — Les Pays sous domination française. (:1799—1814.:) Par R. Devleeshouwer [itd.]. (Agrégation.) (Paris), Centre de documentation universitaire) 1968. (I) + 259 str. 4°. NUK II 228438 — Schmid, (Carlo) & (Heinrich) Pleticha: Zeitgeschichte aus erster Hand. Von der russischen Revolution bis zur Besetzung der CSSR. Berichte aus Augenzeugen u. Zeitgenossen. (3. Aufl.) (Würzburg), Arena (1967) 509 str. + sl. 8°. (Arena Grossband.) INV.B 2025 — Socialno-političeskie sdvigi v stranah razvitogo kapitalizma. Moskva, Nauka 1971. 502 + (II) str. + corr. 8°. [cir.] SAZU 62164 H — Tamborra, Angelo: L'Europa centro-orientale nei secoli XIX-XX. (:1800—1920.:). (Milano), Vallardi (1971). VIII + 524 + (II) str. 4°. (Dalla Storia universale diretta da Ernesto Pontieri.) INV C 420 — Wertheim, Barbara: The proud tower. A portrait of the world before the war. 1890—1914. New York, The MacMillan Comp. (1966). XV + 528 str. + pril. 8°. NUK 210551.

Katoliška cerkev:

Cheney C. R. & W. H. Semple: Selected letters of pope Innocent III concerning England (:1198—1216.:). London [itd.], Thomas Nelson & sons Ltd. 1953. XLIII + 248 str. 8°. FF C 3302 — Il Concilio Vaticano II. Cronache... Vol. 2. Il primo periodo 1962—1963. Roma (1967). NUK 207987 — Döllinger, Ignaz: Christenthum und Kirche in der Zeit der Grundlegung. Regensburg 1860. Unveränd. Nachdruck. Frankfurt, Minerva 1968. VIII + 480 str. 8°. FF C 3295 — Döllinger, Ignaz: Kirche und Kirchen, Papstthum und Kirchenstaat. Historisch-politische Betrachtungen. München 1861. Unveränd. Frankfurt, Minerva 1969. XLV + 684 str. 8°. FF C 3294 — Döllinger, Ignaz: Römische Briefe vom Concil. Von Quirinus. München 1870. Unveränd. Nachdruck. Frankfurt, Minerva 1968. XVIII + 710 str. 8°. FF C 3296 — Döllinger, Ignaz: Der Papst und das Concil. Von Janus. Leipzig 1869. Unveränd. Nachdruck. Frankfurt, Minerva 1968. XIX + 451 str. 8°. FF C 3297 — Histoire des papes et du Vatican. Sous la direction de Christopher Hollis. Préface par Eugène Tisserant. Paris, Pont Royal (1964). 304 str. 4°. Ilustr. NUK II 199471.

Slovani:

Cyrillo-Methodianische Fragen. Slavische Philologie und Altertumskunde. Acta Congressus historiae Slavicae Salisburgensis in memoriam SS. Cyrilli et Methodii anno 1963 celebrati. Wiesbaden 1968. (V) + 218 str. 8°. (Annales Instituti Slavici. Bd 1. 4.) NUK 209167 — Dvornik, Francis: Les Slaves. Histoire et civilisation de l'Antiquité aux de l'époque contemporaine. Trad. de l'angl. par Danielle Pavlevski avec la coll. de Maroussia Chapolyansky. Paris, Seuil (1970). 1196 str. 8°. (Univers historique.) INV B 2000 — Die Kulturen der Westslawen und Südslawen. Die Kultur der Tschechen und Slowaken. Von Emil Schieche und Friedrich Repp. — Die Kultur der Südslawen. Von Josef Matl. Die Kultur der Polen. Von Karl Hartmann. Mit 50 Abb. und 3 Taf. Frankfurt am Main (1970). loč. pag. 4°. (Handbuch der Kulturgeschichte. Abt. II. [12.]) NUK Č II 131843 — Luciani, Georges: La société des Slaves unis. (:1823—1825.:) Paris 1963. XV + 286 str. 8°. (Luciani, Georges: Panslavisme et solidarité slave au XIXe siècle. 1.) NUK 211844 — Portal, Roger: Les nationalismes slaves de 1871 à 1939. Vol. (1.) Période: 1871 à 1914. (Paris 1963. 4°. (Les cours de Sorbonne.) NUK II 228436.

Vzhodna in jugovzhodna Evropa:

Balkanski istoričeskii sbornik. 2. knj. Kišinev, Akademija nauk Moldavskoj SSR. Institut istorii 1970. 360 + (II) str. + corr. 8°. (cir.) INV B 1990 — **Ducasse**, André: Balkans 14—18 ou le chaudron du diable. Paris, Robert Laffont (1964). 262 + (II) str. + pril. 8°. (L'histoire que nous vivons.) Z svd. NUK 217893 — **Göllner**, Carl: Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts. Bd 1—2. Bucuresti & Berlin 1961—1968. NUK 210295 — **Riedl**, Hieronimus Franz: Das Südostdeutschum in den Jahren 1900—1918. München, Südostdeutsches Kulturwerk 1970. 54 str. 8°. (Südostdeutsches Kulturwerk. Kleine Südostreihe. 12.) INV B 385 — **Stökl**, Günter: Osteuropa und die Deutschen. Geschichte u. Gegenwart einer spannungsreichen Nachbarschaft. (Vom Autor durchges. u. aktualisierte Ausgabe.) (München), DTV (1970). 234 str. 8°. (Deutscher Taschenbuch Verlag. 711.) INV B 1834 — **Tveritinovoj**, A. S.: Vostočnye istočniki po istorii narodov jugo-jugovostočnoj i central'noj Evropy. II. Moskva, »Nauka« 1969. FF D 4113.

Islamski svet:

Bol'sakov, O. G. & A. L. Mongajt: Putešestvie Abu Hamida al-Garnati v vostočnuju i central'nuju Evropu (:1131—1153 gg.). Publikacija O. G. Bol'sakova. A. L. Moigajta. Moskva, (Nauka) 1971. 134 + (II) str. 8° [cir.] Ilustr. SAZU 62320 H — **Encyclopédie de l'islam**. Nouvelle édition. Leyde, Brill; Paris, Maisonneuve 1960—. Tome 1. A-B. 1960. Tome 2. C-G. 1965. FF D 4109 — **Ende**, Werner: Europabild und kulturelles Selbstbewusstsein bei den Muslimen am Ende des 19. Jahrhunderts, dargestellt an den Schriften der beiden ägyptischen Schriftsteller Ibrahim und Muhammad al-Muwailihi. Hamburg, b. t. 1965. (II + III + 155 +, (II) str. 8°. NUK 203269 — **Kühnel**, Ernst: Die Kunst des Islams. 80 Bildtaf., 21 Zeichnungen, 2 Kt. Stuttgart (1962). 231 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 326.) NUK C 43246 — **Rosenthal**, Franz: Das Fortleben der Antike im Islam. Zürich & Stuttgart, Artemis (1965). 407 str. + pril. 8°. (Die Bibliothek des Morgenlandes.) Ilustr. NUK 193020 — **Sivan**, Emmanuel: L'islam et la croisade. Idéologie et propagande dans les réactions Musulmanes aux croisades. Paris, Librairie g'Amérique et d'Orient 1968. 222 str. 8°. FF D 4041 — **Sourdel**, Dominique et Janine: La civilisation de l'islam classique. (Paris), Arthaud 1968. 673 + (II) str. + pril. 8°. FF C 3289.

4. Slovenija, Koroška, Trst, Gorica in Beneška Slovenija

Bartoli, Edgardo — Nicoletta Brunner: Nonna Trieste. Ilustr. a cura di Alfonso Mottola. Trieste, Modiano 1970. 214 + (III) str. 4°. INV C 409 — **Bozzi**, Carlo Luigi: Gorizia e la provincia isontina. Storia — arte — cultura. Con 5 itinerari turistici. Gorizia, Ente provinciale per il turismo (1965). 300 + (III) str. 8°. NUK 217890 — **Bren**, Hugo: O Baragi. Zvezek zbranih spisov. Zbral, ur. in opombe nap. Filip Žakelj. Zv. 1. Buenos Aires, 1962. 8°. (Baragova knjižnica. 2.) NUK 153939 — **Cannarella**, Dante: Il Carso. Invito alla conoscenza della sua preistoria, della sua storia, delle sue bellezze. Trieste, »Il nostro Carso« (1968). 250 str. 4°. Ilustr. INV C 408 — **Cervani** Giulio: La borghesia triestina nell'età del Risorgimento. Figure e problemi. Udine, Del Bianco (1969). 176 str. 8°. (Civiltà del Risorgimento. 4.) INV B 1131 — **Das** ist Kärnten. Geschichte-Bestand-Entwicklung. Hrsg. von der Kärntner Landesregierung. Klagenfurt 1970. 331 + (III) str. 4°. Ilustr. INV C 399 — **De Antonellis Martini**, Liana: Portofranco e comunità etnico-religiose nella Trieste settecentesca. Milano 1968. (V) + 171 + (II) str. 8°. (Ricerche sull' Italia moderna. 7.) NUK 211003 — **Dinklage**, Karl: Geschichte der Kärntner Landwirtschaft. Klagenfurt, Verl. Johannes Heyn (1966). Priključ. 1. **Erker-Konrad**: Kärntens Landwirtschaft zwischen Technik und Markt. 2. **Prasch** Helmut: Bäuerliche Volkskunde Kärntens. 3. **Koschier** Franz: Volks-

tracht, Volkstanz in Kärnten. FF E 616 — **Egger, Rudolf**: Führer durch die Ausgrabungen u. das Museum auf dem Magdalensberg. Klagenfurt, Geschichtsverein f. Kärnten 1957. 48 str. + 1 kt. 8°. Ilustr. INV A 257 — **Generini, Ettore**: Curiosità triestine. Trieste antica e moderna. Descrizione ed origine dei nomi delle sue vie, androne e piazze. Pref. di Carlo Schiffrer e aggiunta di indice analitico. (Ristampa dell'edizione Trieste 1884.) Trieste, Libreria internazionale »Italo Svevo« 1968. XIII + 570 + (II) str. 8°. INV B 1962 — **Gradenigo, Sergio**: Alle origini di Trieste. (A cura di Bruno Bissaldi. Col patrocinio dell'Associazione nazionale per la Venezia Giulia e Dalmazia.) Trieste, Libreria internazionale »Italo Svevo« (1970.) 232 + (VII) str. + sl. 8°. INV B 1965. **Grobauer, Franz Joseph**: Bekenntnis zu rot-weiss-rot. Kärntens Freiheitskampf 1918—1920. Wien, (Selbstverl.) 1970. 61 + (II) str. 8°. Ov. nasl.: Die Heimat ruft! Auf zur Abstimmung! INV B 1935 — **Felicijan, Joseph**: The genesis of the contractual theory and the installation of the dukes of Carinthia. (Celovec, Mohorjeva družba) 1967. 145 str. 8° FF D 4093, NUK 209067 — **Frensing, Herman Hans**: Die Umsiedlung der Gottscheer Deutschen. Das Ende einer südostdeutschen Volksgruppe. München, R. Oldenbourg 1970. (IV) + 180 + (II) str. 8°. (Buchreihe der Südostdeutschen historischen Kommission. 24.) INV B 86 — **Fresacher, Walter**: Das Ende der Edlinger in Kärnten. Klagenfurt, Kärntner Landesarchiv 1970. 171 str. 8°. FF D 4029 — **Fritz, Karl**: Heimatland Ahnenland. Kärntens Jahrhundertalter Kampf um seine Freiheit! (Neueausg.) (Klagenfurt, Kärntner Heimatdienst 1970.) 88 str. 8°. (Ov. nasl.) Ilustr. INV B 1966 — **Heiliges Kärnten**. Die ältesten Kärntner Kirchen. (Klagenfurt, Carinthia 1951.) 96 + (I) (ov.) str. 8°. Ilustr. NUK 207997 — **Izjave antifasističnih voditeljev v Sloveniji**. Chicago, Ill., Slovenski ameriški narodni svet (1944). 29 str. 8°. NUK 153714 — **Kardelj, Edvard**: Die Vierterteilung. Nationale Frage der Slowenen. (Deutsche Fassung von Janko Messner.) Wien [itd.]. Europa (1971). 264 str. 8°. (Europäische Perspektiven. [21.]) INV B 733 — **Klagenfurt**. Gestaltung und Kunst im 16. Jahrhundert. Mit Beiträgen von Hermann Braumüller [itd.]. Hrsg. von Gotbert Moro. Mit 54 Abb. Klagenfurt 1968. (IV) + 75 str. + pril. 8°. (Kärntner Museumsschriften. 45.) NUK 137012 — **Kovač, Tomaž**: V Rogu ležimo pobiti. Buenos Aires, samozal. 1968. 94 + (II) str. 8°. INV A 248 — **Kromer, Claudia**: Die Vereinigten Staaten von Amerika und die Frage Kärntens 1918—1920. Klagenfurt, Geschichtsverein für Kärnten 1970. 269 str. 8°. FF D 4032 — **Lohberg, Karl**: Metallkundliche Untersuchung einer Fibel vom Magdalensberg (:Kärnten:). — Untersuchung eines Bleirohres vom Magdalensberg (:Kärnten:). . . . Klagenfurt 1966. 34 str. 8°. (Kärntner Museumsschriften. 40 = Naturkundliche Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg. 5.) Ilustr. NUK 137012 — **Mahnich, Janez**: Zgodovina za drugi razred nižjih srednjih šol. Trieste, Editoriale libraria 1947. 113 + (II) str. 8°. NUK 153696 — **Martin, Chauffier, Jean**: Trieste. Libération de la Vénétie Julienne, conférences de Londres et de Paris, le problème de l'internationalisation. Paris (1947). 199 + (III) str. + 2 zvd. 8°. (Publication. Centre d'études de politique étrangère. 18.) NUK 153827 — **Neumann, Wilhelm**: Abwehrkampf und Volksabstimmung in Kärnten 1918—1920. Legenden und Tatsachen. Klagenfurt, Kärntner Landesarchiv 1970. 154 str. 8°. (Das Kärntner Landesarchiv. 2.) INV B 1927, FF D 4031 — **Otterstädt, Herbert**: Gottsche. Verlorene Heimat deutscher Waldbauer. Freilassing, Pannonia Verlag 1962. 128 str. 8°. Ilustr. FF E 597, NUK II 181435 — **Pezzotti, Lorenzo**: Caporetto: il dito sulla piaga. Padova, Liviana 1968. 181 + (I) str. 8°. NUK 217157 — **Pirchegger, Hans**: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte. München, Oldenbourg 1962. XII + 299 str. + zvd. 8°. (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, 10.). FF D 4044, NUK 178378 — **Radole, Giuseppe**: La Civica Capella di San Giusto in Trieste. Trieste, Libreria internazionale »Italo Svevo« (1970.) 155 str. + sl. INV B 1967 — **Rudan, Othmar**: Das alte Stadttheater in Klagenfurt. 1868—1910. Mit 158 Ann. u. Farbtaf. Klagenfurt 1968. 472 str. + pril. 4°. (Aus Forschung und Kunst. 1.) NUK II

228403 — **Rutteri, Silvio**: Storia di Trieste nella corsa dei secoli. Quattro conferenze dette all'Università popolare di Trieste...: 17, 24, 31 gen. e 7 febb. 1949. (3. ed. con aggiunta di corollario e illustr.) Trieste, Libreria internazionale »Italo Svevo« (1968.) 127 + (III) str. 8°. INV B 1960 — **Schindler, Maria**: Die »Schwarze Sigillata« des Magdalensberges. Klagenfurt 1967. 72 str. + pril. 8°. (Kärntner Museumsschriften. 43. = Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg. 1.) NUK 137012 — **Steinacher, Hans**: Wirtschaft und Volksabstimmungen. Eine Untersuchung über den Einfluss wirtschaftlicher Faktoren auf den Ausfall der Volksabstimmung in den deutschen Grenzgebieten, mit besonderer Berücksichtigung von Oberschlesien und Kärnten. Frankfurt a. M. 1925. 153 + (II) str. (= f.) 40. [Xeroxkopija.] Diss. Univ. Frankfurt a. M., 1925. — **Straka, Manfred**: Untersteiermark — unvergessene Heimat. Hrsg. vom Alpenländischen Kulturverband Südmärk, Graz, u. d. Landsmannschaft der Untersteier mit Unterstützung der Steiermärkischen Landesregierung. Graz, Lot und Waage (1965). 132 str. + pril. 8°. NUK D 217677 — **Strutz, Herbert**: Klagenfurt gestern und heute. Ein Rundgang durch die Stadt. Mit 18 Lichtbild. (Den Stadtplan zeichnete Willi Werdowatz.) Klagenfurt, Carinthia [1958]. 80 str. 8°. NUK 216408 — **Szombathely, Marino**: Libro delle Riformazioni o Libro dei Consigli. (:1411—1429:). Trieste, Deputazione di storia patria per la Venezia Giulia 1970. X + (II) + 307 str. + 1 sl. 8°. (Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia. Ser. I: Fonti 1.) INV B 1965 — **Szombathely, M[arino] & C. Pagnini & M. Cecovini**: Gli avvocati di Trieste e dell'Istria nella preparazione della Redenzione. Trieste, Ordine degli avvocati e procuratori 1968. 149 + (III) str. 8°. Ilustr. INV B 1957 — **Totengedenkbuch der Deutsch-Untersteirer**. (Graz, Landsmannschaft der Deutsch-Untersteirer in Österreich 1970.) (VIII) + 251 + (IV) str. 4° INV C 400 — **Wiessner, Hermann**: Burgen und Schlösser um Klagenfurt, Feldkirchen, Völkermarkt. Wien (1965). 160 str. 8°. (Kärntens Burgen und Schlösser. 2.) NUK 217652 — **Wiessner, Hermann**: Burgen und Schlösser um Friesach, St. Veit, Wolfsberg. Wien (1964). 168 str. 8°. (Kärntens Burgen und Schlösser. 1.) Ilustr. NUK 217652.

5. Jugoslavija

Bauer, Ernest: Glanz und Tragik der Kroaten. Ausgewählte Kapitel der kroatischen Kriegsgeschichte. Wien & München, Herold (1969). 107 str. + sl. 8°. INV B 1917 — **Breu Josef**: Die Kroatensiedlung im Burgenland u. in den anschließenden Gebieten. Mit 17 Kt. u. 32 photographischen Aufnahmen. Wien, F. Deuticke 1970. XIV + 246 str. 8°. INV B 1928 — **Burton, R. F.**: Note sopra i Castellieri o rovine preistoriche della penisola istriana. (Ristampa dell'edizione Capodistriana 1877.) Trieste, Libreria internazionale »Italo Svevo« 1970. (VI) + 71 str. + 4 pril. 8°. INV B 1956 — **Ceci, Emerico**: (:quondam Mirko Cecich): I monumenti... di Salona. Vol. 1—2. (Milano), Pleidon (1962—1963). 4°. NUK II 199114 — **Clissold, Stephen**: Whirlwind: An account of marshal Tito's rise to power. New York, Philosophical library (1949). 245 str. 8°. Z zvd. NUK D 153490 — **Dobrović, Ivan**: Naši Hrvati u dobi reformacije i prva stoljeta u novoj domovini. Beč, Hrvatsko nakladno društvo 1955. 105 + (I) str. 8°. NUK 204797 — **De Franceschi, Camillo**: La popolazione di Pola nel secolo XV e nei seguenti. Trieste 1907. 94 + (II) str. 4°. Iz: Archeografo triestino. NUK II 228216 — **Italian Frontiers. Julian Venetia**. — The Problem of Zara. Rome [1946?] (II) + 7 str. 4°. (Italian Centre of Studies and Publications of International Reconciliation. Memorandum. Nr. 2.) [Fotokopija.] INV C 423 — **Kondrat'eva, Vera Nikolaevna**: Russkie diplomatičeskie dokumenty ob agrarnyh otnošenijah v Bosnii i Gercegovine (:60—70-e gody XIX v.). Moskva, Nauka 1971. 237 + (III) str. 8°. [cir.] SAZU 62296 H — **Pillement, Georges**: La Yougoslavie inconnue. Itinéraires archéologiques. Illustr. de 64 phot. de l'auteur. Paris, Grasset (1967). 316 + (I) str. + pril. 8°.

NUK F 9 PBL — Pisarev, Jurij Alekseevič: Serbija i Černogorija v prvoj mirovoj vojne. Moskva, »Nauka« 1968. 376 str. + corr. 8°. [cir.] NUK 211946 — Rocchi, Flaminio P.: L'esodo dei giuliani, fiumani e dalmati. Roma, Ediz. Difesa Adriatica (1970). 288 + (IV) str. 8°. Ilustr. INV 1986 — A short history of Yugoslavia from early times to 1966. By H. C. Darby [itd.]. Ed. by Stephen Clissold. Cambridge, University press 1968. VIII + 282 str. 8°. Z zvd. NUK 217227 — De Simone, Pasquale: Memorie sull'Istria della Resistenza e dell'esodo. Gorizia, (t. Budin) 1971. 168 + (III) str. 8°. INV B 1997 — The War effort of the people of the Julian March for their liberation and union to Yugoslavia. Fiume, b. t. 1946. 36 str. 8°. [Ov. nasl.] NUK 153669 — Zalar, Karel: Yugoslav communism. A critical study. Prepared for the Subcommittee to investigate the administration of the internal security act... of the Committee on the judiciary United States Senate... October 18, 1961. Washington, U. S. Government printing office 1961. XII + 387 str. 8°. NUK D 210429.

6. Avstrija s habsburško monarhijo kot celoto

Antika:

Carnuntum Jahrbuch. (Hrsg. von Erich Swoboda.) Jg. 1963/64. Graz 1965. 8°. (Römische Forschungen in Niederösterreich. 8.) NUK 178387.

Srednji in novi vek do 1740:

Beck, Josef: Die Geschichts-Bücher der Wiedertäufer in Oesterreich-Ungarn, betreffend deren Schicksale in der Schweiz... in der Zeit von 1526—1785. Gesammelt, erläutert und ergänzt durch... (Nachdr. d. Ausg. Wien 1883.) Nieuwkoop, B. de Graaf 1967. L + 654 str. 8°. NUK 210748 — Benedikt, Heinrich: Die Monarchie des Hauses Österreich. Ein historisches Essay. München, Oldenbourg 1968. 255 str. 8°. NUK 210752 — Lhotsky, Alphons: Aeneas Silvius und Österreich. Basel & Stuttgart (1965). 56 str. 8° (Vorträge der Aeneas-Silvius-Stiftung an der Universität Basel. 5.) NUK 211010 — Mitterauer, Michael: Zollfreiheit und Marktbereich. Studien zur mittelalterlichen Wirtschaftsverfassung am Beispiel einer niederösterreichischen Altsiedellandschaft. Wien, Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien 1969. 377 str. + zvd. 8°. (Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich, Bd. 19.). FF D 3383.

1740—1918:

Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch u. Neuorientierung im Donaauraum. Hrsg. von Richard Plaschka u. Karlheinz Mack. Wien, Verl. f. Geschichte u. Politik 1970. 556 str. 8°. (Schriftenreihe des österreichischen Ost- und Südosteuropäer Instituts. 3.) INV B 1603 — Averbuh, Rebekka Abramovna: Revolucija v Avstriji (:1848—1849 gg.). Moskva, Nauka 1970. 246 + (II) str. + corr. 8°. [cir.] SAZU 61126 H — Fiala, Peter: Die letzte Offensive. Altösterreich. Führungsprobleme und Führerverantwortlichkeit bei der öst.-ung. Offensive in Venetien, Juni 1918. Boppard am Rhein (1967). XII + 157 str. + 1 sl. 8°. (Wehrwissenschaftliche Forschungen. Abt. Militärgeschichtliche Studien. 3.) Z 1 zvd. NUK 211138 — Höglinger, Felix: Ministerpräsident Heinrich Graf Clam-Martinic. Graz-Köln, H. Böhlau 1964. 226 + (II) str. 8°. (Studien zur Geschichte d. österreichisch-ungarischen Monarchie. 2.) INV B 1312 — Hugelmann, Karl: Die österreichischen Landtage im Jahre 1848. Wien & Leipzig, Holder-Pichler-Tempsky A.-G. 1929—1940. Teil I, II, III. (Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 111, 114, 115). FF D 4033 — Klemm, Walter: 90 Jahre Schutzarbeit. Zum Gründungstag 13. Mai 1880 des Deutschen Schulvereines Wien. Wien, (Österreichische Landsmannschaft) 1970. 62 + (II) str. 8°. (Eckartschriften. 35.) INV A 28 — Macartney C. A.: The Habsburg empire. 1790—1918. London, Weidenfeld and Nicolson (1971). XIV +

908 str. 8°. FF D 4075, NUK 210854 — **Österreich im Jahre 1918. Berichte und Dokumente.** Eingeleitet u. hrsg. von Rudolf Neck. München, R. Oldenbourg 1968. 205 str. 8°. NUK 217087 — **Österreichisches biographisches Lexikon.** 1815—1950. Hrsg. von der Österreichischen Akademie der Wissenschaften unter der Leitung von Leo Santifaller, bearbeitet von Eva Obermayer-Marnach. Graz-Köln, H. Böhlau Nachf. 1957— . 8°. Bde. 1. (:A-Glä:). 1957. 2. (:Glae-Hüb:). 1959. 3. (:Hüb-Knoll:). 1965. 4. (:Knolz-Lan:). 1969. NUK C 133447, FF D 3221 — **Rumpler, Helmut:** Max Hussarek. Nationalitäten und Nationalitätenpolitik in Österreich im Sommer des Jahres 1918. Graz & Köln 1965. 118 str. 8°. (Studien zur Geschichte der Österreichisch Ungarischen Monarchie. 4.) NUK 211135 — **Schuster, Peter:** Henry Wickham Steed und die Habsburgermonarchie. Wien [itd.], Böhlau 1970. 208 str. 8°. FF D 4092 — **Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme.** Wien, Verl. des wissenschaftlichen Antiquariats H. Geyer 1970. Bd. 1, 2, 3, 4, 5. FF C 3289 — **Wangermann, Ernst:** Von Joseph II. zu den Jakobinerprozessen (orig. nasl. From. Joseph II to the Jacobin Trials). Wien [itd.], Europa Verlag (1966). 247 str. 8°. FF C 3281 — **Winter, Eduard:** Frühliberalismus in der Donaumonarchie. Religiöse, nationale und wissenschaftliche Strömungen von 1790—1868. Berlin 1968. 363 str. 8°. (Beiträge zur Geschichte des religiösen und wissenschaftlichen Denkens. 7.) NUK 210881 — **Zwitter, Fran:** Causes et Conséquences du Compromis austro-hongrois. B. k. t. [1967]. Str. 45—75. 8°. Iz: (Zbornik Slovaške akademije ob 100-letnici dualizma. 1967.) SAZU 65235 H.

Od 1918 dalje:

Andics, Hellmut: 50 [Fünfzig] Jahre unseres Lebens. Österreichs Schicksal seit 1918. 520 Dokumentarbild. Wien [itd.], Fritz Molden (1968). 740 str. 8° NUK 210892 — **Kožeňský, Jerzy:** Austria 1918—1968. Dzieje spoleczne i polityczne. (Poznan), Wydawnictwo Poznanskie 1970. 334 + (II) str. 8°. INV B 1980 — **Jedlicka, Ludwig:** Ein Heer im Schatten der Parteien. Die militärpolitische Lage Österreichs 1918—1938. Graz-Köln, H. Böhlau 1955. XI + 200 str. + sl. 8°. INV B 1929 — **Magenschab, Hans:** Die 2. Republik zwischen Kirche u. Parteien. Wien-München, Herold (1968). 111 str. 8°. (Forschungen zur Kirchengeschichte Österreichs. 7.) INV B 1994 — **Österreich 1918—1938.** Hrsg. vom Institut f. Österreichkunde. Wien, F. Hirt (1970). 154 str. 8°. INV B 1955 — **Poltavskij, Moisej Anatol'evič:** Avstrijskij narod i anšljus 1938 g. Moskva, Nauka 1971. 200 str. + corr. 8°. [cir.] SAZU 62526 H. — **Stadler, Karl R.:** Austria. (1. publ.) London, E. Benn (1971.) 346 str. + 20 sl. + 1 kt. 8°. (Nations of the Modern World.) INV B 2024 — **Stendingk, Yvonne von:** Die Organisation des Flüchtlingswesens in Österreich seit dem Zweiten Weltkrieg. Treatises on Refugee Problems. Wien-Stuttgart, W. Braumüller (1970.) VII + 160 str. 8°. (Abhandlungen zu Flüchtlingsfragen. 6.) INV B 19 — **Sündermann, Helmut:** Wie Deutsch bleibt Österreich? Antwort an Schuschnigg. Leoni am Starenberger See, Druffel (1970). 236 str. + 1 kt. 8°. INV B 2005 — **Vodopivec, Alexander:** Der verspielte Ballhausplatz. Vom schwarzen zum roten Österreich. Wien [itd.], F. Molden (1970.) 320 str. 8°. INV B 1916 — **Zimmer, Ingeborg Ursula:** Guido Zernatto. Leben u. dichterisches Werk. Klagenfurt, Carinthia 1970. 148 str. + sl. 8°. INV B 1968.—

Lokalna zgodovina:

Ebner, Herwig: Burgen und Schlösser im Mürztal und Leoben. Wien (1965). 180 str. 8°. (Steiermarks Burgen und Schlösser. 2.) NUK 2176551 — **Grünberg, Alexander:** Pestsäulen in Österreich. Mit 43 Bildbeigaben. Wien (1960). 24 str. 8° (Österreich-Reihe. 122/124.) NUK 141421 — **Handbuch der historischen Stätten Österreich.** Stuttgart, Kröner Verl. (1966). Bd. 2. Alpenländer mit Südtirol. Hrgb. von Franz Huter, (1966.) FF B 614 — **150 [Hundertfünfzig] Jahre.** Technische Hochschule in Wien. 1815—1965. Bd 1—3. (Wien 1965—1967).

4°. NUK II 228561 — Smets, Moritz: Wien im Zeitalter der Reformation. (Fotomechanischer Nachdr. der Ausg. Pressburg 1875.) Wien H. Geyer 1969. (V) + 264 str. 8°. [got.] NUK 210731 — Verkehrswege durch Österreich einst und jetzt. (Wien) 1969. 198 str. + pril. 8°. (Notring Jahrbuch. 1969.) NUK 124916.

7. Češkoslovaška

Brandes, Detlef: Die Tschechen unter deutschem Protektorat. T. 1.: Besatzungspolitik, Kollaboration u. Widerstand im Protektorat Böhmen u. Mähren bis Heydrichs Tod. (:1939—1943:). Hrsg. vom Vorstand des Collegium Carolinum. Forschungsstelle f. d. böhmischen Länder. München u. Wien, R. Oldenbourg 1969. 372 str. 8°. INV B 1915 — **Chropovský, Bohuslav:** Slovensko. Na úsvite dejín. (Bratislava, Slov. pedagogicko nakladateľstvo) 1970. 194 + (I) str. + pril. 8°. Ilustr. SAZU 62659 H — **The Czech Black Book.** ... Edited by Robert Litelli. New York & Washington & London, Friderick A. Praeger (1969). XII + 302 + (I) str. 8°. SAZU 61389 H — **Dějiny University v Brne** (Autorsky kolektív: Marie Bednaříková [itd.]) V Brne, Universita J. E. Purkyně 1969. 429 + (I) str. + pril. 8°. NUK 210514 — **Hosák, Ladislav:** Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848. Ostrava 1967. 464 + (I) str. 8°. (Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960. Úvodní sv.) NUK 210097 — **Kalendář Politika 68.** (Praha, b. t. 1968.) 192 str. 4°. Ilustr. NUK R II 228479 — **Historický rok Pamätnica z osláv storočnice Matice slovenskej v roku 1963.** (Zost.: Michal Kovač. Úv. prihovor napísal: Juraj Paška. Prel.: Augustin Cambal. Fotogr.: LAMS [itd.]) Martin, Matica slovenská (1966). 365 + (III) str. + 1 pril. 4°. NUK II 198975 — **Nejedlý, Zdeněk:** T. G. Masaryk. Kn. 1—4. V Praze 1930—1937. 4°. NUK II 228225 — **Vajanský, Svetozár** Hurban: Život Štefana Moyses. Maticné reči biskupa Štefana Moyses a ich buditel'ský význam. Martin, Matica slovenská 1970. 220 + (III) str. 8°. Ilustr. (Vískum dejín Matice slovenskej. 4.) SAZU 61484 H — **Weisskopf, Kurt:** The agony of Czechoslovakia '38/'68. London, Elek (1968). (VI) + 234 str. 8°. Z zvd. NUK 217098.

8. Madžarska s staro Ogrsko kot celoto

Bezuško, Pavel Pavlovič: Konsolidacija revoljucionnyh sil i stroitel'stvo socializma v Vengrii 1956—1958. Moskva, Nauka 1971. 286 + (II) str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 61374 H — **Buzás, Josef:** Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. T. 1—3. Eisenstadt 1966—1968. 8°. (Burgenländische Forschungen. 52—54.) NUK 135189 — **Dobó Árpád:** Die Verwaltung der römischen Provinz Pannonien von Augustus bis Diocletianus. Die provinzielle Verwaltung. (Übers. von János Puzsai.) Amsterdam, Hakkert 1968. 201 + (I) str. 8°. NUK 210872 — **Dvadsaťpäť let slobodnoj Vengrii.** Budapest 1971. 378 str. 8°. [cir.] Ilustr. (Studia Historica Academiae scientiarum Hungaricae. 63.) SAZU 13851 H — **Krajčovič, Milan:** Slovenská politika v strednej Európe. 1890—1901. Spolupráca Slovákov, Rumunov a Srbov. Bratislava, Vydavateľ'stvo Slovenskej akadémie vied 1971. 303 str. 8°. FF D 4116 — **Mozsolics, Amália:** Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson u. Kosziderpadlás. Mit 41 Abb. (:davon 8 KT.:) u. 74 Taf. Mit e. Anh. von Franz Schubert u. Eckehart Schubert. Budapest, Akadémiai kiadó 1967. 280 str. 4°. NUK II 228293 — **Meray, Tibor:** Budapest (:23 octobre 1956:). Paris, Robert Laffont (1966). 348 + (III) str. + pril. 8°. (>Ce jour-là<.) NUK 211742 — **Mérey, Klára, T.:** A Somogy megyei Hunyady-uradalom majorsági gazdálkodása a XIX. század első felében. Budapest 1971. Str. 411—470. 8°. Ilustr. Iz: Agrártörténeti Szemle 1970. 3—4. sz. (Dunántúli tudományos gyűjtemény. 101.) [Gospodarstvo.] SAZU 52548 H — **Patek, Erzsébet:** Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. (Übers. von Otto Racz.) Mit 140 Taf. u.

5 Abb. Budapest 1968. 173 str. 4°. (Archaeologia hungarica. S. N. 44.) NUK II 117685 — **Várady, László**: Das letzte Jahrhundert Pannoniens (:376—476:). (Übers. von Ferenc Gottschlig.) Amsterdam, Adolf M. Hakkert 1969. 602 str. 8°. NUK 217879 — **Weber, Johann**: Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage. München 1966. 154 + (II) str. 8°. (Südosteuropäische Arbeiten. 64.) NUK C II 60129.

9. Italija

Splošno:

Contributi alla storia del libro italiano. Miscellanea in onore di Lamberto Donati. Firenze 1969. XXIII + 372 str. 8°. (Biblioteca di bibliografia italiana. 57.) NUK b II 69511 — **Cusin, Fabio**: Antistoria d'Italia. (3. ed.) (Milano), Mandadori (1971). XXIX + 453 str. 8°. (Gli Oscar.) INV B 1998 — **Dizionario biografico degli Italiani**. Vol. 10. Biagio-Boccaccio, Vol. 11. Boccadibue-Bonetti. Roma (1968—1969). 8°. NUK C,169085 — **Gobetti, Piero**: Opere complete. Vol. 2.: Scritti storici, letterari e filosofici. A cura di Paolo Spriano con due note di Franco Venturi e Vittorio Strada. (Torino), Einaudi 1969. XXIII + 777 str. 8°. INV B 723 — **Seidlmayer, Michael**: Geschichte Italiens. Vom Zusammenbruch des Römischen Reiches bis zum ersten Weltkrieg. Mit einem Beitrag »Italie vom ersten zum zweiten Weltkrieg« von Theodor Schieder. Stuttgart (1962). 531 + (III) str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 341.) S 3 zvd. NUK C 43246.

Antika:

Albertini, Eugène: L'Empire romain. 4e éd. augm. d'un supplément bibliographique. Paris. Presses Universitaires de France 1970. (VI) + 486 + (IV) str. 4°. (Peuples et civilisations. 4.) NUK F 9 II PEU — **Cicero**, ein Mensch seiner Zeit. Acht Vorträge zu einem geistesgeschichtlichen Phänomen. Hrsg. von Gerhard Radke. Berlin, Walter de Gruyter & Co. 1968. 259 str. 8°. NUK 217158 — **Coster, Charles Henry**: Late Roman studies. Harvard [tit.], University press 1968. XII + 308 str. 8°. FF C 3363 — **Dunbabin, T. J.**: The western Greeks. The history of Sicily and South Italy from the foundation of the Greek colonies to 480 B. C. Oxford, Clarendon press (1968). XIV + 504 str. 8°. FF D 4076 — **Kleberg, Tönnes**: In den Wirtshäusern und Weinstuben des antiken Rom. Aus dem Schwedischen übertr. von Wilhelm Braun. 2., durchgesehen. Aufl. Mit 12 Taf. und 1 Kt. Berlin (1963). 60 + (I) str. + pril. 8°. (Lebendiges Altertum. 12.) NUK 165986 — **Mouchova, Bohumila**: Studie zu Kaiserbiographien Suetons. Praha (1968). 116 + (I) str. 8°. (Philosophica et historica. Monographia. 22.) NUK 157837 — **Smith, Denis Mack**: A history of Sicily. London, Chatto & Windus 1968. I. Medieval Sicily. 800—1713. II. Modern Sicily. After 1713. FF D 4066 — **Studi etruschi**. Serie II. Vol. 36. Firenze 1968. 4°. NUK II 228084 — **Toynbee, Arnold J.**: Hannibal's legacy. The Hannibalic war's effects on Roman life. London, Oxford university press 1965. Vol. I.: Rome and her neighbours before Hannibal's entry. II.: Rome and her neighbours after Hannibal's exit. FF D 4080.

Srednji in novi vek do vključno 18. stoletja:

Bresciano, Giovanni: Neapolitana. Contributi alla storia della tipografia in Napoli nel secolo VI. Halle a. S. 1905. Repr. Wiesbaden 1969. (V) + 109 + (II) str. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 18.) NUK b II 53242 — **Clark, Kenneth**: Leonardo da Vinci in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. (Aus dem Englischen übertr. von Thomas Puttfarcken.) (Reinbek bei Hamburg 1969.) 188 str. 8°. (Rowohlts Monographien. 153.) NUK 161827 — **Deér, Josef**: Das Papsttum und die süditalienischen Normannenstaaten. 1053—1212. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht (1969). 117 str. 8°. (Historische Texte. Mittelalter 12.) FF C 3291 — **Hemleben, Johannes**: Galileo Galilei in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. (Reinbek bei Hamburg 1969.) 180 str.

8°. (Rowohlts Monographien. 156.) NUK 161827 — **I Longobardi del Forogiulio**. A cura di Maria Stolfa e su appunti di Georgius Maximilianus Stolfa. Venezia, b. t. 1960. (13) str. 8°. NUK IV 118107 — **Machiavelli, Niccolo**: Discorsi. Gedanken über Politik und Staatsführung. Deutsche Gesamtausgabe übers., eingeleitet und erläutert von Rudolf Zorn. Stuttgart (1966). LXIX + 472 str. + 1 sl. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 377.) NUK C 43246 — **Renouard Y.**: Les villes d'Italie de la fin du Xe siècle au début du XIVe siècle. Nouvelle édition par. Ph. Braunstein. Paris, Société d'édition d'enseignement supérieur 1969. Tome I, II. FF B 787 — **Soldi, Gigliola Rondinini**: Il tractatus de principibus di Martino Garati da Lodi. Con l'edizione critica della rubrica De Principibus. Milano & Varese, Istituto editoriale Cisalpino (1968). 206 str. 8°. FF D 4110.

19. in 20. stoletje:

Araldi, Vinicio: Dalla non belligeranza all'intervento. Come e perché l'Italia entrò in guerra. (Rocca San Casciano 1965.) 267 + (I) str. + pril. 8°. (Testimoni per la storia del nostro tempo. 40.) NUK 206991 — **Bonomi, Ivano**: La politica italiana da Porta Pia a Vittorio Veneto. (:1870—1918:). Torino, Einaudi 1944. XI + 438 + (V) str. 8°. (Biblioteca di cultura storica. 20.) NUK 69804 — **Catalano, Roberto**: Le battaglie del Piave. Dal nov. 1917 al nov. 1918. (Azzate), Varesina (1970). 174 + (II) str. 4°. INV C 414 — **Enciclopedia dell'antifascismo e della Resistenza**. Vol. 1.: A—C. (Milano), La Pietra (1968). XIX + 744 str. 4°. INV C 401, NUK C II 229000 — **Garibaldi, Giuseppe**: Memory. (Memorie.) Per ev. V. S. Bondarčuka i Ju. A. Fridmana. Stat'ja i komentarii V. E. Nevlera. Moskva, »Nauka« 1966. 468 str. + 1 sl. + corr. 8°. [cir.] (Literaturnye pamjatniki.) Ilustr. NUK 206620 — **Gatterer, Claus**: Cesare Battisti. Porträt eines »Hochverrätters«. (Unter seinem Galgen stand Österreich.) Wien [itd.], Europa (1967). 134 + (II) str. 8°. (Europäische Perspektiven. [20.]) INV B 733 — **Kaval'skaja, Marianna Il'inična**: Dviženie karbonariev v Italii 1808—1821 gg. Moskva, Nauka 1971. 266 + (II) str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 62654 H — **Mammarella, Giuseppe**: L'Italia dopo il fascismo. 1943—1968. (2. ed.) Bologna, Il Mulino (1971). 446 str. 8°. (La specola contemporanea.) INV B 1984 — **Spadolini, Giovanni**: Il Tevere più largo. Da Porta Pia ad oggi. 10 illustr. 2. ed. Milano, Longanesi (1970). (IV) + 342 str. 8°. (I libri pocket. 246.) INV A 254.

Lokalna zgodovina:

Dumas, Guy: La fin de la République de Venise. Aspects et reflets littéraires. Paris, Presses Universitaires de France 1964. 649 + (II) str. 4°. NUK F 9 II DUM — **Fava Mariano & Giovanni Bresciano**: La stampa a Napoli nel XV secolo. Vol. 1—2. Wiesbaden 1969. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 32—34.) NUK b II 53242 — **Ladinien**. Land und Volk in den Dolomiten. Hrsg. vom Tiroler Kulturinstitut. (Bozen) 1964. 476 str. 8°. Ilustr. (Jahrbuch des Südtiroler Kulturinstitutes. 3/4.) INV B 1925 — **Perusini, Gaetano**: Vita di popolo in Friuli. Patti agrari e consuetudini tradizionali. Firenze 1961. XXX + 321 + (I) str. + pril. 8°. (Biblioteca di »Lares« 8.) NUK 204193 — **Streinz-Sereni, Gino**: Pagine gloriose. Trieste 1928. 185 + (VI) str. + 1 sl. 8°. (Pagine di volontari. 7/8.) NUK 163218 — **Wurzer, Bernhard**: Die deutschen Sprachinseln in Oberitalien. 2. überarb. Aufl. Mit 16 Kunstdruckbildern, 10 Kartenskizzen im Text u. 1 Übersichtskarte. Bozen, Athesia (1969). 256 str. 8°. INV B 1953.

10. Romunija

Adaniloaie, N. & Dan Berindei: La réforme agrarie de 1864 en Roumanie et son application. Bucarest 1966. 128 str. 8°. (Bibliotheca historica Romaniae. 11.) NUK 173473 — **Bahner, Werner**: Nicolae Balcescu (:1819—1852:). Ein rumänischer revolutionärer Demokrat im Kampf für soziale und nationale Befreiung. Berlin 1970. 24 str. 8°. (Sitzungsberichte des Plenums und der pro-

blemgebundenem Klassen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. 1970/1.) SAZU 62285 H — **Bârsanescu**, Stefan: Pagini nescrise din istoria culturii românești (:sec. X—XVI:) de Stefan Bârsanescu. București, Academia RS România 1971. 303 str. + corr. 8°. SAZU 62309 H — **Berindei**, Dan: L'Union des principautés roumaines. (Trad. du roumain par Madeleine Costesco.) (Bucarest 196.) 226 + (II) str. 8°. (Bibliotheca historica Romaniae. 15.) Ilustr. NUK 173473 — **Corfus**, Ilie: L'agriculture en Valachie durant la première moitié du XIXe siècle. Bucarest 1969. 245 + (I) str. + 1 pril. 8°. (Bibliotheca historica Romaniae. 25.) NUK 173473 — **Deaconu**, Luchian: Documente privind problema Taraneasca din Oltenia in primele doua decenii ale veacului al XX-lea. Volum intocmit de: Luchian Deaconu, Vladimir Osiac si Ileana Petrescu. 2. (:1911—1920:). Craiova 1970. 8°. (Documente istorice. 3.) SAZU 61588 H — **Foît**, Grigore: Noi tezaure monetare medievale descoperite in regiunea Suceava. Suceava, (Muzeul) 1967. 60 + (I) str. + pril. 8°. Ilustr. SAZU 62599 H — **Grigoras**, N.: Institutii feudale din Moldova. 1. Organizarea de stat pina la mijlocul sec. al. XVIII-lea. Bucuresti 1971. 8°. SAZU 62301 H — **Historica**. 1. Bucuresti, Academia republicii socialiste România. 1970. 8°. Ilustr. SAZU 61349 H — **Istorijsa Rumynii 1848—1917**. Moskva, Nauka 1971. 668 str. + corr. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 62267 H — **Istorijsa Rumynii 1918—1970**. (Moskva), Nauka 1971. 741 str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 62628 H — **Izvoarele istoriei României**. II. Autori. Fontes historiae Dacoromanae. II. Scriptores. 2. Bucuresti Academia RSR, 1970. 8°. SAZU 61882 H — **Kopanskiĵ**, Jakov Mihajlovič & I. E. Lévit: Sovetskoe-rumynskie otnošenija 1929—1934 gg. (:ot podpisanijsa Moskovskogo protokola do ustanovlenijsa diplomatičeskih otnošenij:). Moskva, Nauka 1971. 186 + (II) str. 8°. (cir.) SAZU 61601 H — **Matei**, Mircea D.: Studii de istorie Oraseneasca medievale. (:Moldova, sec. XIV—XVI:). Suceava, Muzeul judetean 1970. 204 str. 8°. [Srednjeveška mesta.] SAZU 62598 H — **Nistor**, Ion I.: Die Vereinigung der Bukowina mit Rumänien. Mit 3. Kt. u. 6 Bild... Bucuresti 1940. (Nachdr.) (München, Rumänische Studiengruppe 1968.) 67 + (I) str. + 3 zvd. 8°. NUK 216090 — **Oprea**, I. M.: Nicolas Titulescu's diplomatic activity. (Trans. by Andrei Bantas.) Bucharest 1968. 190 str. + pril. 8°. (Biblioteca historica Romaniae. 22.) NUK 186182 — **Stefanescu**, Stefan: Tara Româneasca de la Basarab I »Intemeietorul« pina la Mihai Viteazul. Bucuresti 1970. 172 + (III) str. + pril. 8°. Ilustr. (Istorie si civilizatie. 1.) SAZU 61513 H — **Studii si materiale**. Istorie. Suceava, Muzeul 1969. 104 str. + pril. 8°. Ilustr. SAZU 62600 H — **Unification of the Romanian National State**. The Union of Transylvania with Old Romania. Authors: Miron Constantinescu [idr.] Bucharest 1971. 367 str. + pril. 8°. (Bibliotheca Historica Romaniae. Monographs. 7.) SAZU 44089 H.

11. Bolgarija

Dokumenti za b'lgarskoto v'zraždane ot arhiva na Stefan I. Verkovič. 1860—1893. Red. Hristo A. Hristov. Sofija, Izdatelstvo na akademije na naukite 1969. 660 str. 8°. [cir.] Ilustr. FF D 4115 — **Pljakov**, Zdr.: Über das soziale Gepräge der bulgarrischen Stadt im XV. bis zur Mitte des XVII. Jahrhunderts. [Von] Zdr. Pljakov. Sofia, l'Académie bulgare des sciences 1970. Str. 232—244. 8°. (Čelni nasl.) Iz: Byzantinobulgarica III. SAZU 61058 H — **Veleva**, Darina & Trifon Vülov: Dokumenti za bulgarskoto vuzraždane ot arhiva na Stefan I. Verkovič. 1860—1893. Sustavili i podgotovili za pečat Darina Veleva i Trifon Vülov pod redakcijama i s predgovor ot Hristo A. Hristov. Sofija, Bulgarskata akademija na naukite 1969. 660 str. + pril. 8°. Ilustr. [cir.] SAZU 62534 H.

12. Albanija

Skendri, Stavro: The Albanian national awakening 1878—1912. Princeton, Univ. Press. 1967. XVI + 498 str. 8°. INV B 1982.

13. Grčija

Bayer, Erich: Griechische Geschichte. Stuttgart (1968). XI + 831 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 362.) NUK Č 45246 — **Griechische Inschriften** als Zeugnisse des privaten und öffentlichen Lebens. Griechisch-deutsch ed. Gerhard Pfohl. München, Ernst Heimeran (1965). 252 str. + pril. 8°. (Tusculum-Bücherei.) NUK 212828 — **Hagel, Dietmar:** Das zweite Proömion des herodotischen Geschichtswerkes. (:Zu Hdt. 7, 8—18.:) ... (Erlangen, t. J. Hogl 1968.) (VI) + 100 + (I) str. 8°. NUK 216461 — **Larsen, J. A. O.:** Greek federal states. Their institutions and history. Oxford, Clarendon press-1968. XXVIII + 537 str. 8°. FF D 4079 — **Martin, Gottfried:** Platon in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. (Reinbek bei Hamburg 1969.) 157 str. 8°. (Rowohlts Monographien. 150.) NUK 161827 — **Martin, Gottfried:** Sokrates in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. (Die Zeittafel und die Bibliographie besorgte Gerhard Vollmer.) (Reinbek bei Hamburg 1967.) 158 str. 8°. (Rowohlts Monographien. 128.) Ilustr. NUK 161827 — **Sergeev, Vladimir Sergeevič:** Istorija drevnej Grecii. Izd. 3. (:posmertnoe.), pererab. i dop. . . Moskva, Izdatel'stvo vostočnoj literatury 1963. 524 str. + 2 zvd. 8°. [cir.] NUK 126978.

14. Bizantinsko cesarstvo

Capizzi, Carmelo: L'imperatore Anastasio I (:491—518:). Studio sulla sua vita, la sua opera e la sua personalità. Roma 1969. XXIII + 315 + (I) str. + 1 zvd. 8°. (Orientalia christiana analecta. 184.) NUK 132807 — **I Patriarcati orientali nel primo millennio.** Relazioni del Congresso tenutosi al Pontificio Istituto Orientale nei giorni 27—30 Dicembre 1967. [Di] I. Zužek [itd.] Roma 1968. 221 + (III) str. 8°. (Orientalia christiana analecta. 181.) NUK 132807 — **Runciman, Steven:** Das Patriarchat von Konstantinopel vom Vorabend der türkischen Eroberung bis zum griechischen Unabhängigkeitskrieg. München, Beck (1970). X + 490 str. 8°. FF D 4077 — **Wessel, Klaus:** Die Kultur von Byzanz. Mit 263 Abb. Frankfurt am Main (1970). 526 str. 4°. (Handbuch der Kulturgeschichte. Abt. III. 3.) NUK Č II 131846.

15. Stari vzhod

Bataille, André: Les papyrus. Paris, Presses Universitaires de France 1955. (III) + 100 str. + 14 pril. 4°. (Traité d'études byzantines. 2.) NUK F 9 II TRA/2 — **Bergman, Jan:** Ich bin Isis. Studien zum memphitischen Hintergrund der griechischen Isisaretalogien. Uppsala 1968. 349 str. 8°. (Acta Universitatis Upsaliensis. Historia religionum. 3.) NUK 176467 — **Daumas, François:** Ägyptische Kultur im Zeitalter der Pharaonen. München & Zürich, Droemer Knauer 1969. 837 str. 8°. FF D 4056 — **Gardiner, Alan Henderson:** Geschichte des alten Ägypten. (Egypt of the Pharaohs.) Eine Erzählung. (Übers. von Eckart Kissling.) Stuttgart (1965). XVI + 556 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 354.) NUK Č 45246 — **Koptologische Studien in der DDR.** Zsgest. u. hrsg. vom Institut für Byzantinistik der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Halle-Wittenberg 1965. 269 str. + pril. 8°. (Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Sonderheft.) NUK 210366 — **Potratz, Johannes A. H.:** Die Kunst des alten Orient. Babylonien und Assyrien, Alt-Syrien, Alt-Anatolien und das alte Persien. 80 Bildtaf. und 106 Zeich. Stuttgart (1961). VIII + 438 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 323.) NUK Č 45246 — **XVe [Quinzième] rencontre assyriologique internationale.** Organisée par le Groupe Francois Thureau-Dangin. (:Liège, 4—8 juillet 1966.:) La civilisation de Mari. Compte rendu édité par J. R. Kupper. (Liège 1967.) 169 str. + pril. 8°. (Les congrès et colloques de l'Université de Liège. 42.) NUK 158454 — **Rounds, Dorothy:** Articles on antiquity

in Festschriften. The Ancient Near East. The Old Testament. Greece. Rome. Roman law. Byzantium. An index. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press 1962. XXI + 560 str. 4°. NUK II 182431 — Roux, Georges: Ancient Iraq. (Middlesex, Penguin books 1969). 480 str. + pril. 8°. FF B 803 — Savel'eva, Tat'jana Nikolaevna: Kak žili Egipťjane vo vremena stroitel'stva piramid. Moskva, Nauka 1971. 118 + (II) str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 65886 H.

16. Turčija

Üstün, Nevzat: Amerika i Amerikancy v Turcii. (Türkiyedaki Amerika [Üç bölüm:]). Moskva, Nauka 1971. 168 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61681 H.

17. Sovjetska zveza

Splošno:

Alpatov, Mihail Vladimirovič: Etjudy⁴ po istorii russkogo isskustva. T. 1—2. Moskva, »Iskusstvo« 1967. 8°. [cir.] Ilustr. NUK 211921 — Chew, Allen F.: An atlas of Russian history. Eleven centuries of changing borders. 2. ed. New Haven & London. Yale university press 1970. XI + 127 8°. FF E 611 — Camutali, Aleksej Nikolaevič: Očerki demokratičeskogo napravlenija v russkoj istorigrafii 60—70-h godov XIX v. Leningrad, Nauka 1971. 252 str. 8°. [cir.] SAZU 62551 H — Culpepper, Jack M.: The legislative origins of peasant bondage in Muscovy. (Berlin 1969.) (Forschungen zur osteuropäischen Geschichte. 14.) NUK II 150897 — Čtenija v Imperatorskom obščestvė istorii i drevnostej rossijskih pri Moskovskom universitetė. T. 222, 226—229, 231—235, 237—247, 249—256, 258, 260—264. Moskva 1907—1918. 4° [cir.] NUK II 228898 — Grosul, Jakim Sergeevič & N. A. Mohov: Istoričeskaja nauka Moldavskoj SSR. Moskva, Nauka 1970. 124 + (I) str. 8°. [cir.] SAZU 61756 H — Hösch, Edgar: Evgenij Viktorovič Tarle (:1875—1955:) und seine Stellung in der sowjetischen Geschichtswissenschaft. Wiesbaden 1964. 172 str. 8°. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. 25.) NUK 155647 — Istorija Samarkanda. (V dvuh tomah.) Taškent, (Fan) 1969—1970. 8°. [cir.] + pril. 1. S drevnejših vremen do Velikoj Oktjabr'skoj socialističeskoj revoljucii. 1969. 2. Ot pobedy Velikoj Oktjabr'skoj socialističeskoj revoljucii do naših dnej. 1970. SAZU 61331 H — Istorija SSSR s drevnejših vremen do naših dnej. [Vtoroja ser.] T. IX. Postroenie socializma v SSSR 1933—1941 gg. Moskva, Nauka 1971. SAZU 45692 H — Kolyčeva, Evgenija Ivanovna: Holopstvo i krepostničestvo (:konec XV—XVI v.:) Moskva, Nauka 1971. 254 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 65743 H — Problemy social'no ekonomičeskoj istorii Rossii. Sbornik statej. (K 85-letiju so dnja roždenija akademika Nikolaja Mihajloviča Družinina.) Moskva, Nauka 1971. 370 + (IV) str. + 1 pril. + corr. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 62162 H.

Prazgodovina in antika:

Antičnye drevnosti Podon'ja-Priazov'ja. (Otvestv. red.: D. B. Selov.) Moskva 1969. 285 + (III) str. + pril. 8° [cir.] (Materialy i issledovanija po arheologii SSSR 154.) Ilustr. NUK II 83252 — Arheologičeskie otkrytija 1967 goda. Moskva 1968. 8°. [cir.] NUK 206996 — Artemenko, Ivan Ivanovič: Plemena Verhnego i Srednego Podneprov'ja v epohu bronzy. Moskva 1967. 135 + (V) str. + pril. 4° [cir.] (Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. 148.) — Ilustr. NUK II 83252 — Drevnie frakijcy v severnom Pričernomor'e. (Otv. red. T. D. Zlatkovskaja, A. I. Meljukova.) Moskva 1969. 190 + (II) str. + pril. 8° [cir.] (Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. 150.) Ilustr. NUK II 83252 — Gurina, Nina Nikolaevna: Iz istorii drevnih plemen zapadnyh oblastej SSSR. (:Po materialam narvskoj ekspedicii:.) Leningrad 1967. 206 + (II) str. + 2 pril. + corr. 4°. [cir.] (Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. 144.) Ilustr. NUK II 83252 — Mandel'stam Anatolij Maksimilianovič: Pamjatniki

epohi bronzy v južnom Tadžikistane. Leningrad 1968. 182 + (II) str. + 1 pril. 4°. [cir.] (Trudy Tadžikskoj arheologičeskoj ekspedicii Instituta arheologii AN SSSR i Instituta istorii im. A. Doniša AN Tadžikskoj SSR. 6 = Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. 145.) Ilustr. NUK II 83252 — **Markovin, V. I.**: Dagestan i Gornaja Čečnja v drevnosti. Kaj kentsko-norocoevskaja kul'tura. Moskva 1969. 114 = (II) str. 4°. [cir.] (Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. 122.) Ilustr. NUK II 83252 — **Naselenie Srednego Dona v skijskoe vremja.** Moskva 1969. 144 str. 4°. [cir.] (Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. 151.) Ilustr. NUK II 83252 — **Pletneva, Svetlana Aleksandrovna**: Ot kočevij k gorodam. Saltovomajackaja kul'tura. Moskva 1967. 196 + (III) str. + 2 pril. + corr. 4°. [cir.] (Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. 142.) Ilustr. NUK II 83252 — **Polikarpovič, Konstantin Mihajlovič**: Paleolit Verhnego Podneprov'ja. Minsk. »Nauka i tehnika« 1968. 201 + (III) str. + 1 pril. 4°. [cir.] Ilustr. NUK II 198886.

Srednji in novi vek do vključno 18. stoletja:

Agrarnaja istorija severo-zapada Rossii. Vtoraja polovina XV — načalo XVI v. Leningrad, Nauka 1971. 402 str. + pril. 4°. [cir.] Ilustr. SAZU II 62222 H — **Aktual'nye problemy istorii Rossii epohi feodalizma.** Sbornik statej. Moskva, Nauka 1970. 467 + (I) str. 8°. [cir.] SAZU 61201 H — **David, Jiří** (Georgius David S. J.): Status modernus magnae Russiae seu Moscoviae. (:1690:) Ed. with introd. and explanatory index by A. V. Florovskij. London [itd.]. 1965. 135 str. + 3 pril. 4°. (Slavistic printings and reprintings. 54.) NUK 134820 — **Fennell, J. L. I.**: The emergence of Moscow. 1504—1559. Berkeley & Los Angeles, University of California press (1968). 352 str. 8°. FF C 3507 — **Herberstein, Sigismund**: Reise zu den Moskowitern 1526. Hrsg. u. eingel. von Traudl Seifert. (Mit 14 Holzschnittwiedergaben u. e. Farbtaf.) (München), Bruckmann (1966). 348 str. 8°. NUK 201851 — **Kämpfer, Frank**: Die Eroberung von Kasan 1552 als Gegenstand der zeitgenössischen russischen Historiographie. (Berlin 1969.) 4°. (Forschungen zur osteuropäischen Geschichte. 14.) NUK II 130897 — **Koreckij, Vadim Ivanovič**: Zakrepoščenje krest'jan i klassovaja bor'ba v Rossii vo vtoroj polovine XVI. v. Moskva, Nauka 1970. 366 + (II) str. + corr. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 61127 H — **Lekcii T. N. Granovskogo po istorii pozdnego srednevekov'ja.** (:Zapisi slušatelej s avtorskoj pravkoj:). Predislovie, podgotovka teksta S. A. Asinovskoj. Primečanija S. A. Asinovskoj i A. Nikitinoj. Moskva, Nauka 1971. 340 str. + corr. 8°. [cir.] SAZU 65887 H — **Skržinskaja, E. Č.**: Barbaro i Kontarini o Rossii. K istorii, italorusskih svjazej v XV v. Vstupitel'ny'e stat'i podgotovka teksta, perevod i komentarij E. Č. Skržinskoj. Leningrad, Nauka 1971. 274 + (II) str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 62316 H — **Sluhovskij, Mihail Ivanovič**: Bibliotečnoe delo v Rossii do XVIII veka. Iz istorii knižnogo prošveščeniya. Moskva, »Kniga« 1968. 232 str. + corr. 8°. [cir.] Ilustr. NUK b 206630 — **Zuzaljan, Manvel Karapetovič**: Armenija v pervoj polovine XVI. v. Moskva, Nauka 1971. 124 + (III) str. 8°. [cir.] SAZU 62661 H.

19. in 20. stoletje:

Aldabergenov, Ajtleu: Očerki istorii osvoenija Golodnoj stepi (:1918—1968 gg.:). Alma-Āta, Nauka 1970. 170 str. 8°. [cir.] SAZU 61641 H — **Bor'ba lатыško-gogo naroda v gody Velikoj Otečestvennoj vojny 1941—1945.** Riga, Zinatne 1970. 930 + (II) str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 61566 H — **Despotie in der Karikatur.** Die russische Revolution 1905 bis 1907 im Spiegel d. deutschen politischen Karikatur. Hrsg. u. eingel. von Leo Stern. Bildmaterial bearb. von Hellmuth Weber. Mit 180 einfarbigen Taf. u. 8 mehrfarbigen Taf. Berlin, Akademie-Verl. 1967. 258 str. 4°. NUK II 199390 — **Družinina, Elena Iosafovna**: Južnaja Ukraina v 1800—1825 gg. Moskva, Nauka 1970. 382 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61314 H — **Gaponenko, Luka Stepanovič**: Rabočij klass Rossii v 1917 godu. Moskva, Nauka 1970. 579 str. + corr. 8°. [cir.] SAZU 59812 H — **Gaiga-**

laite, Aldona: Klerikalizmas Lietuvoje 1917—1940. Vilnius, Mintis 1970. 312 str. 8°. SAZU 62247 H — Gogolev, Zahar Vasil'evič: Jakutija na rubeže XIX i XX vekov. (:Social'no-ekonomičeskij očerk:) Novosibirsk, Nauka 1970. 234 + (II) str. + corr. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 62169 H — Grylev, Anatolij Nikolaevič: Dnepr, Karpaty, Krym. Osvoboždenie Pravoberežnoj Ukrainy i Kryma v 1944 gody. Moskva, Nauka 1970. 350 + (II) str. + pril. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 61313 H — Istorija graždanskoj vojny v Uzbekistane. 2. Taškent, Fan 1970. 4°. [cir.] Ilustr. SAZU II 61523 H — Itenberg, Boris Samuilovič: Rossija i Parižskaja Kommuna. Moskva, Nauka 1971. 202 str. 8°. [cir.] SAZU 62165 H — Jusupov, I. A.: Ustanovlenie i razvitie sovětsko-iranskih otnošenij (:1917—1927 gg.). Taškent, Fan 1969. 226 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61330 H — Kabuzan, Vladimir Maksimovič: Izmenenija v razmeščennii naselenija Rossii v XVIII-pervoj polovine XIX v. (:Po materialam revizii:) Moskva, Nauka 1971. 188 + (IV) str. 4°. [cir.] Ilustr. SAZU II 62518 H — Kir'janov Jurij Il'ič: Rabočie Juga Rossii. 1914 — fevral' 1917 g. Moskva, Nauka 1971. 306 + (II) str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 62517 H — Karablev, Jurij Ivanovič: V[ladimir] I[lič] Lenin i sozdanie Krasnoj Armii. Moskva, Nauka 1970. 462 + (I) str. + corr. 8°. [cir.] SAZU 59805 H — Kratkaja istorija sovětskogo rabočego klassa. 1917—1967. Pod red.: Borisova Ju. S. [itd.] Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1968. 428 + (IV) str. 8°. [cir.] NUK 211971 — Liholat, Andrej Vasil'evič: Pod leninskim znamenem družby narodov. Edinstvo dejstvij trudjaščihjsja Ukrainy i Rossii v bor'be za pobedu i ukreplenie Sovetskoj vlasti. Moskva, Nauka 1970. 434 + (II) str. + corr. 8°. [cir.] SAZU 59874 H — Le-ljušenko, Dmitrij Danilovič: Moskva—Stalingrad—Berlin—Praga. Zapiski komandarma. Moskva, Nauka 1970. 390 + (II) str. + corr. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 61223 H — Majskij, Ivan Mihajlovič: Vospominanija sovětskogo diplomata. 1925—1945. Moskva, Nauka 1971. 712 str. + pril. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 62615 H — Novikov, Aleksandr Aleksandrovič: V nebe Leningrada. Zapiski komandujuščego aviaciej. Moskva, Nauka 1970. 308 str. + pril. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 60910 H — Očerki istorii Kalmyčkoj ASSR. Epoka socializma. (Otvet. red. D. A. Čugaev.) Moskva, Nauka 1970. 432 str. + pril. 8°. [cir.] Ilustr. Vzpom. nasl.: Hal'mg ASSR-in tuužin očerks. Socializmin uj. SAZU 59875 H — Oktjabr'skaja revoljucija i slavjanskije literatury. Sbornik statej pod red. N. I. Kravcova i E. Z. Cybenko. (Moskva), Moskovskij universitet 1967. 244 str. 8°. [cir.] NUK 206586 — Sidorov, Arkadij Lavrovič: Istoričeskie predpopylki Velikoj Oktjabr'skoj socialističkoj revoljucii. Moskva, Nauka 1970. 220 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 59838 H — Trockij, Lev Davidovič: Stalin. An appraisal of the man and his influence. By Leon Trotsky. Ed. and transl. from the Russian by Charles Malamuth. New ed. (London), MacGibbon Kee 1968. XV + 516 str. + pril. 8°. NUK Č 208489 — Volkov, Fedor Dmitrievič: SSSR — Anglija 1929—1945 gg. Anglo-sovětskie otnošenija nakannue i v period vtoroj mirovoj vojny. Moskva, »Meždunarodnye otnošenija« 1964. 560 str. 8°. [cir.] NUK 153853 — Wilde, Harry: Leo Trotzki in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. (Reinbek bei Hamburg. 1969.) 191 str. 8°. (Rowohlt's Monographien. 157.) NUK 161827 — Wittram, Reinhard: Studien zum Selbstverständnis des 1. und 2. Kabinetts der russischen Provisorischen Regierung (:März bis Juli 1917:) von Reinhard Wittram. Göttingen 1971. 158 + (II) str. 8°. (Abhandlungen der Akademie d. Wiss. in Göttingen. Philolog.-histor. Kl. 3. Folge. 78.) SAZU II 5958 H — Žilin, Pavel Andrejevič: Gibel' napoleonovskoj armii v Rossii. Moskva, »Nauka« 1968. 404 str. + pril. 8°. [cir.] NUK 211938.

18. Poljska

Archeological research on north-eastern Poland and east Europe. (VIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques, Prague, 1966.) Compl. by J. Antoniewicz, J. Jaskanis and R. Odoj. Białystok 1966. 260 + (I) str. + pril. 8°. (Acta Baltico-Slavica. 4.) Ilustr. NUK 207351 —

Buszko, Józef: Społeczno-polityczne oblicze Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie autonomii galicyjskiej (:1869—1914:). Kraków 1963. 106 + (II) str. 8°. (Seria wydawnictw jubileuszowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. 8.) NUK II 181912 — Cieślak, Edmund: Raporty rezydentów francuskich w Gdańsku w XVIII wieku. — Les rapports des résidents français à Gdańsk au XVIIIe siècle. Wydali: Edmund Cieślak i Józef Rumiński. 2. (:1720—1721:). Gdansk 1968. 8°. (Grańskie towarzystwo naukowe. Wydz. I... Seria źródeł. 8.) SAZU 61170 H — Dianni, Jadwiga: Studium matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim do połowy XIX wieku. Kraków 1963. 236 + (III) str. 8°. (Seria wydawnictw jubileuszowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. 7.) Ilustr. NUK II 181912 — Dokumenty i materiały po historii sovětsko-pol'skich otnošenij. (Red. kolegija: I. A. Hrenov [itd.]) T. 3. April' 1920 g. — mart 1921 g. Moskva 1965. 8°. [cir.] NUK 210302 — Grodziski, Stanisław: Historia ustroju społeczno politycznego Galicji 1772—1848. Wrocław [itd.] 1971. 303 str. 8°. (Prace Komisji nauk historycznych. 28.) SAZU 26772 H — Hulewicz, Jan: Studie Polaków w Uniwersytecie w Liège w latach 1880—1914. Kraków 1969. 50 str. 8°. (Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. 227.) NUK 136662 — Kaczmarczyk, Zdzisław: Polska czasów Kazimierza Wielkiego. Kraków 1964. 212 str. + pril. + corr. 4°. (Seria wydawnictw jubileuszowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. 12.) Z zvd. NUK II 181912 — Kaniewska, Irena & Roman Zelewski & Waclaw Urban: Studia z dziejów młodzieży Uniwersytetu Krakowskiego w dobie Renesansu... Kraków 1964. 199 + (III) str. + pril. 4°. (Seria wydawnictw jubileuszowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. 17.) NUK II 181912 — Koszyta, Zygmunt: Wrzesień 1939 roku na Białostocczyźnie. Białystok 1967. 217 + (I) str. + corr. 8°. (Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego. 10.) Ilustr. NUK 210091 — Kuhn, Walter: Die deutschrechtlichen Städte in Schlesien und Polen in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Marburg/Lahn, Herder-Institut 1968. 170 str. 8°. FF D 4047 — Ligeza, Elżbieta: Wodociagi dawnego Krakowa. Do połowy XVII wieku. Kraków 1971. 70 + (II) str. 8°. Ilustr. (Kraków dawniej i dziś. 18.) SAZU 33613 H — Lukawski, Zygmunt: Polacy w rosyjskim ruchu socjaldemokratycznym w latach 1883—1893. Kraków 1970. 149 + (II) str. + corr. 8°. (Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. 241.) NUK 136662 — Orczyk, Józef: Produkcja rolna Polski w latach wielkiego kryzysu gospodarczego (:1929—1935:). — Farm Production of Poland During the Years of Great Economical Crisis (:1929—1935:). Poznań 1971. 258 + (I) str. 8°. Ilustr. (Badania z dziejów społecznych i gospodarczych. 49.) SAZU II 6311 H — Potrzac ku młodości. Wspomnienia wychowanków Uniwersytetu Jagiellońskiego. Red. i wstęp Kazimierza Wyki. Kraków 1964. 181 + (II) str. 4°. (Seria wydawnictw jubileuszowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. 11.) NUK II 181912 — Plaza, Stanisław: Próby reform ustrojowych w czasie pierwszego bezkrólewia (: 1572—1574:). (Kraków 1969.) 192 str. 8°. (Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. 216.) NUK 136662 — Rozwój przemysłu rolno-spożywczego na ziemiach polskich w XIX i XX w. (:Materiały z sesji naukowej:). Poznań 1970. 175 + (II) str. 8°. Ilustr. (Prace wydziału filozoficzno-historycznego. Seria historia. 34.) SAZU 42265 H — Stodkowska, Elżbieta: Działalność wydawnicza Franciszka Salezego Dmochowskiego 1820—1871. Studium monograficzne. Warszawa 1970. 270 + (II) str. 8°. (Prace Instytutu bibliograficznego. 14.) NUK 188867 — Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku. Praca zbiorowa pod red. Jerzego Antoniewicza i Jerzego Joka. T. 1. Białystok 1968. (Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego. 11.) NUK 210091 — Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego. Praca zbiorowa pod red. Jerzego Antoniewicza. Białystok 1967. 796 + (I) str. + 2 zvd. 8°. (Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego. 9.) Ilustr. NUK 210091 — Studia z dziejów młodzieży Uniwersytetu Krakowskiego od Oświecenia do połowy XX wieku. Pod. red. Celiny Bobińskiej. T. 1. Kraków 1964. 4°. (Seria wydawnictw jubileuszowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. 20.) NUK II 181912 — Szczepaniak, Marian: Przemysł i rzemiosło wiejskie w Wielkopolsce w drugiej połowie XVIII

wieku. — *L'industrie et l'artisanat ruraux en Grande Pologne dans la deuxième moitié du XVIII-ème siècle*. Poznań 1971. 167 + (III) str. + pril. + corr. 8°. Ilustr. (Badania z dziejów społecznych i gospodarczych. 43.) SAZU II 6311 H — **Włodarski**, Bronisław: *Polityczne plany Konrada I księcia mazowieckiego*. Toruń 1971. 63 str. 8°. (Roczniki Towarzystwa naukowego w Toruniu. 76/1.) SAZU II 8801 H — **Wojciechowski**, Włodzimierz: *Zagadnienie chronologii relatywnej kultur młodszej epoki kamienia na Dolnym Śląsku na tle środkowoeuropejskiej systematyki neolitu*. Wrocław 1970. 187 + (XIX) str. + corr. 8°. (Acta Universitatis Wratislaviensis. 112.) NUK II 167759 — **Zeleńska-Chełkowska**, Anna: *Inwentarz akt senatu i władz nadrzędnych oraz wydziałów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1796—1849*. Kraków 1962. XII + 112 + (I) str. + 1 pril. + corr. 4°. (Seria wydawnictw jubileuszowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1.) NUK II 181912 — **Zieliński**, Józef: *Inwentarz akt senatu akademickiego Uniwersytetu Jagiellońskiego 1849—1939*. Kraków 1963. 128 + (II) str. + corr. 4°. (Seria wydawnictw jubileuszowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. 4.) NUK II 181912.

19. Nemčija

Srednji in novi vek do vključno 18. stoletja:

Döllinger, Philippe: *Die Hanse*. (Üers. von Marga und Hans Krabusch.) Mit 6 Kt. und Plänen. Stuttgart (1966). 593 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 371.) NUK C 43246 — **Geist** und *Geschichte der Reformation*. Festgabe Hanns Rückert zum 65. Geburtstag dargebracht von Freunden, Kollegen und Schülern. (In Verbindung mit Kurt Aland u. Klaus Scholder.) Berlin 1966. VIII + 486 str. 8°. (Arbeiten zur Kirchengeschichte. 38.) Z 1 sl. NUK 210036 — **Heuer**, Horst: *Lüneburg im 16. und 17. Jahrhundert und seine Eingliederung in den Fürstenstaat*. Hamburg, b. t. 1969. (VI) + 169 + (I) str. 8°. Strojep. avtogr. NUK 217200 — **Karasek**, Dieter: *Konrad von Weinsberg. Studien zur Reichspolitik im Zeitalter Sigismunds*. (Erlangen, t. J. Hognl 1967.) (III) + XI + 308 + (I) str. 8°. Ilustr. NUK 216450 — **Kern**, Hans-Joachim: *Das Kirchspiel Altensteig. Ein Beitrag zur Geschichte der bäuerlichen Waldgenossenschaften*. Von Hans-Joachim Kern. Stuttgart 1966. XX + 157 str. + pril. 8°. (Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde. 7.) SAZU 62396 H — **Kugler**, Georg Johannes: *Die Reichskrone*. Wien & München, Herold (1968). 149 + (I) str. + pril. 8°. (Die Kronen des Hauses Österreich. 5.) NUK 217077 — **Lortz**, Joseph: *Die Reformation in Deutschland*. 5. Aufl. Freiburg [i. t.], Herder (1962). 4°. NUK II 228426 — *Die Reformation in Dokumenten*. Aus d. Staatsarchiven Dresden u. Weimar u. aus d. Historischen Staatsarchiv Oranienbaum. Mit 36 Abb. u. e. Kt. (Hrsg. von Hans Eberhardt u. Horst Schlechte.) Weimar, Böhlau Nachf. 1967. 88 str. 4°. NUK II 199314 — **Sauermann**, Dietmar: *Historische Volkslieder des 18. und 19. Jahrhunderts*. Ein Beitrag zur Volksliedforschung und zum Problem der volkstümlichen Geschichtsbetrachtung. Münster (1968). 504 str. + zvd. 8°. (Schriften der Volkskundlichen Kommission des Landschaftsverbandes Westfalen-Lippe. 18.) NUK 210890 — **Schaller**, Hans Martin: *Politische Propaganda Kaiser Friedrichs II. und seiner Gegner*. Germering bei München, Stahlmann Verl. (1965). 77 + (I) str. 8°. (Historische Texte. Mittelalter 1.) FF C 3291 — **Schlesinger**, Walter: *Die Entstehung der Landesherrschaft*. (3. unveränd. Aufl.) Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1969. XXII + 265 str. 8°. FF C 3384 — **Skalweit**, Stephan: *Reich und Reformation*. Mit 33 Abb. Berlin, Propyläen Verl. (1967). (III) + 458 str. + pril. 8°. (Propyläen Bibliothek der Geschichte.) NUK 211017 — **Urban**, Helmut: *Das Restitutionsedikt*. Versuch e. Interpretation. München. (t. Schön) 1968. 499 str. 8°. Strojep. avtogr. NUK 206140 — *Urkunden und Alten der Reformationsprozesse am Reichskammergericht, am kaiserlichen Hofgericht zu Rottweil und an anderen Gerichten*. Bearb. u. hrsg. von Ekkehart Fabian. T. 1. Allgemeines 1530—1534. Tübingen 1961. 8°. (Schriften

zur Kirchen- und Rechtsgeschichte. 16/17.) NUK 144191 — **Vogelsang, Reinhard**: Stadt und Kirche im mittelalterlichen Göttingen. Göttingen (1968). 128 str. 8°. (Studien zur Geschichte der Stadt Göttingen. 8.) NUK 217081.

19. stoletje:

Becker, Gerhard: Karl Marx und Friedrich Engels in Köln 1848—1849. Zur Geschichte des Kölner Arbeitervereins. Berlin, Rutten Loening 1963. 301 str. 8°. NUK 210517 — **Deschner, Günther**: »Gobineau und Deutschland«. Der Einfluss von J. A. de Gobineaus »Essai sur inégalité des races humaines« auf die deutsche Geistesgeschichte 1853—1917. (Erlangen, t. J. Hogl 1967.) (V) + 194 + (I) + XIX + (I) str. 8°. NUK 216458 — **Marx, Karl & Friedrich Engels**: Zur Geschichte des Bundes der Kommunisten. (2. verb. Aufl.) Berlin, Dietz Verl. 1964. 76 str. + 1 pril. 8°. (Kleine Bücherei des Marxismus-Leninismus.) NUK 216344 — **Marx, Karl & Friedrich Engels**: Die Revolution von 1848. Auswahl aus der »Neuen Rheinischen Zeitung«. (Mit e. Vorbemerkung von Kurt Hager. 5. verb. Aufl.) Berlin, Dietz Verl. 1966. 440 str. 8°. (Bücherei des Marxismus-Leninismus.) NUK 216480 — **Valentin, Veit**: Geschichte der deutschen Revolution von 1848-49. In 2 Bänden. Neudr. d. Ausg. Berlin 1930, 1931. Aalen, Scientia Verl. 1968. 8°. NUK 210895 — **Weitz, Reinhold K.**: Der Niederrheinische und Westfälische Adel im ersten Preussischen Verfassungskampf 1815—1823/24. Die verfassungs- und gesellschaftspolitischen Vorstellungen des Adelskreises um den Freiherrn vom Stein... von Reinhold K. Weitz. Bonn, (Rheinische Friedrich-Wilh. Universität) 1970. 339 str. 8°. Diss., Univ. Bonn. SAZU 62667 H.

20. stoletje:

Dimitrov, Georgi: Reichstagsbrandprozess. Dokumente, Briefe und Aufzeichnungen. (Mit 9 Bildbeil. 4. Aufl.) Berlin, Dietz Verl. 1960. 228 str. 8°. NUK 206976 — Die grosse Sozialistische Oktoberrevolution und Deutschland. (Herausgeberkollegium: Alfred Anderle [itd.]) Bd 1—2. Berlin, Dietz 1967. 8°. NUK 216234 — **Ierusalimskij, Vadim Pavlovič**: Gody stanovlenija i borby. Očerki istorii rabočego dviženija v Zapadnoj Germanii v 1945—1949 gg. Moskva, Nauka 1970. 277 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61217 H — **Kommunističeskaja partija Germanii**. 1945—1965. Kratkij istoričeskij očerki, dokumenty, hronika sobytij. S predislovijem V. D. Eživa. (V perevode učstvovali: G. S. Sogomonjan i N. S. Širokov.) Moskva, »Progress« 1968. 304 str. 8°. [cir.] NUK 211976 — **Marx, Karl**: Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Mit Einleitung von Friedrich Engels und Dokumenten. (2. verbess. Aufl.) Berlin 1965. 187 str. 8°. (Bücherei des Marxismus-Leninismus. 36.) NUK 121330 — **Mauersberg, Hans**: Deutsche Industrien im Zeitgeschehen eines Jahrhunderts. Eine historische Modelluntersuchung zum Entwicklungsprozess deutscher Unternehmen von ihren Anfängen bis zum Stand von 1960. Stuttgart, Gustav Fischer 1966. VIII + 585 str. 8°. NUK 207013 — **Naumann, Bernd**: Ausschwitz. Bericht über die Strafsache gegen Mulka und andere vor dem Schwurgericht Frankfurt. Frankfurt am Main & Bonn, Athenäum 1965. 552 str. 8°. Ilustr. NUK 202308 — **Petri, Alexander**: Die Entstehung des NV-Vertrages. Die Rolle der Bundesrepublik Deutschland. ... vorgelegt von Alexander Petri. (Tübingen, t. Elly Huth) 1970. (II) + VI + 219 str. 8°. Diss., Univ. Tübingen. SAZU 62394 H — **Schnitzer, Erika**: Das Ringen der Regierung Held um die Stellung Bayerns im Reich. (Erlangen, t. J. Hogl 1968.) (III) + 259 + XXVIII + (II) str. 8°. NUK 216464 — **Vom Werden unseres Staates**. Eine Chronik. Bd 1. (1945—1949.) Berlin (1966). 8°. NUK 210521.

Lokalna zgodovina:

Becker, Heinz H.: Die Auswanderung aus Württemberg nach Südrussland 1816—1830. ... vorgelegt von Heinz H. Becker. B. k. t. (1962.) (II) + XI + 149 str. (= f) + pril. 4°. (Diss., Univ. Tübingen.) SAZU II 62308 H — **Kučera,**

Bohumil: Dělnická vláda v Sasku v roce 1923. Myšlenka dělnickorolnické vlády v německých revolučních událostech a její ohlas v ČSR. Brno 1970. 168 + (II) str. 8°. (Spisy Filosofické fakulty Masarykovy University... 153.) SAZU 5802 H — Mielitz, Gerd: Zentrale Orte in Oberhessen. Eine Untersuchung zur Bestimmung von zentralen Siedlungen und ihre Funktionswandel... (Wiesbaden), b. t. (1967). 119 str. 4°. Z zvd. NUK II 198688 — Spindler, Max: Handbuch der bayerischen Geschichte. München, Beck'sche Verlagsbuchhandlung (1968). Bd. 1. Das alte Bayern. Das Stammesherzogtum bis zum Ausgang des 12. Jahrhunderts. FF D 4107 — Ulshöfer, Kuno: Die Geschichte des Klosters Schäftersheim. ... vorgelegt von Kuno Ulshöfer. (Bad Mergentheim, t. J. Thomm'sche Buchdruckerei) (1962). 186 + (I) str. + corr. + zvd. 8°. Diss., Univ. Tübingen. SAZU 62393 H.

Biografije in korespondenca:

Biographisches Lexikon zur deutschen Geschichte. Von den Anfängen bis 1945. Berlin, VEB Deutscher Verl. der Wissenschaften 1971. 770 str. 8°. FF D 4112 — Bürger, Richard: Friedrich Adolf Ebert. Ein biographischer Versuch. Mit einem Bildnis Eberts in Lichtdruck. Leipzig 1910. Repr. Wiesbaden 1969. XII + 136 str. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 31.) NUK b II 53242 — Calic, Edouard: Himmler et son empire. (Paris), Stock (1969). 682 + (IV) str. + pril. 8°. (Témoins de notre temps.) NUK 217897 — Davidović, David Samojlovič: Ernst Tel'man. Stranicy žizni i bor'by. Izd. 2. ispravlennoe i dopolnennoe. Moskva, Nauka 1971. 417 + (III) str. 8°. [cir.] ilustr. SAZU 65712 H — Dornemann, Louise: Lenny Marx. Der Lebensweg einer Sozialistin. Berlin, Dietz 1968. 330 + (II) str. + pril. 8°. NUK 216264 — Engels, Friedrich: Biographische Skizzen. (Zsgest. u. eingeleitet von Richard Sperl. Illustr.: Fred Westphal.) Berlin, Dietz Verl. 1967. 186 + (I) str. 8°. NUK 212455 — Engel's i problemy istorii. (Red. kol. E. M. Zukov [itd.]). (K 150-letiju so dnja roždenija Fridriha Engel'sa.) Sbornik statej. (Moskva, Nauka 1970.) 438 + (II) str. + 1 pril. + corr. 8°. [cir.] SAZU 61068 H — Gemkov, Heinrich: Karl Marx. Eine Biographie. Von Heinrich Gemkow in Zusammenarbeit mit Oskar Hoffmann [itd.] (2. durchges. Aufl.) Berlin, Dietz 1968. 446 + (II) str. + pril. 8°. NUK 216265 — Hirsch, Helmut: Rosa Luxemburg in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. (Reinbek bei Hamburg 1969.) 157 str. 8°. (Rowohlts Monographien. 158.) NUK 161827 — Lewis, John: Karl Marx. Leben und Lehre. (The life and teaching of Karl Marx. Aus dem Englischen übertr. von Helga Zimnik.) Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften 1968. 292 str. 8°. NUK 216229 — Meyer, Ernst: Heinrich Schliemann. Kaufmann und Forscher. Göttingen [itd.], Musterschmidt-Verl. (1969). 462 str. + pril. 8°. NUK 211444 — Scheurig, Bodo: Claus Graf Schenk von Stauffenberg. (2. durchgesehene Aufl.) Berlin (1964). 94 + (I) str. 8°. (Köpfe des XX. Jahrhunderts. 35.) NUK 146857 — Stein, Karl Frhr vom: Briefe und amtliche Schriften. Bd 8. Ergänzungen und Nachträge. I. Nachträge zu den Briefen Steins 1766—1831. — II. Kartographische Dokumentation. Bearb. von Walther Hubatsch. (Stuttgart) 1970. NUK 137343.

Tiskarstvo, knjigarstvo in knjigotrštvo

Bonemann, Elsbeth: Die Presse des Hieronymus Rodler in Simmern. Eine fürstliche Hofbuchdruckerei des 16. Jahrhunderts. Mit 9 Taf. Leipzig 1938. Wiesbaden 1969. VIII + 46 + (XI) str. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 48.) NUK b II 53242 — Dziatzko, Karl: Beiträge zur Gutenberfrage. Mit einem Lichtdruck-Facsimile des Helmasperger'schen Notariatsinstrumentes vom 6. November 1455... Berlin 1889. Repr. Wiesbaden 1969. (VII) + 89 str. + 1 pril. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 2.) NUK b II 53242 — Dziatzko, Karl: Gutenbergs früheste Druckerpraxis... Berlin 1890. Repr. Wiesbaden 1969. X + 136 str. + 8 Taf. 4°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 4.) NUK b II 53242 —

Erman, Wilhelm: Geschichte der Bonner Universitätsbibliothek. (:1818—1901:) Halle a. S. 1919. Repr. Wiesbaden 1969. XII + 300 str. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 37/38.) NUK b II 53242 — **Mitius, Otto,** Fränkische Lederschnittbände des XV. Jahrhunderts. Ein Buchgeschichtlicher Versuch. Mit 13 Taf. Leipzig 1909. Repr. Wiesbaden 1969. VIII + 44 str. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 28.) NUK b II 53242 — **Port, Wilhelm:** Hieronymus Commelinus. 1550—1597. Leben und Werk eines heidelberger Drucker-Verlegers. Mit 4 Taf. Leipzig 1958. Repr. Wiesbaden 1969. XII + 156 str. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 47.) NUK b II 53242 — **Schottenlocher, Karl:** Die Buchdruckertätigkeit Georg Erlingers in Bamberg von 1522 bis 1541 (:1545:). Ein Beitrag zur Geschichte der Reformationszeit. Leipzig 1907. Repr. Wiesbaden 1969. XXIV + 220 str. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 21.) NUK b II 53242 — **Weller, Emil:** Die ersten deutschen Zeitungen. Hrg. mit einer Bibliographie. (:1505—1599:) Mit Nachträgen des Autors u. von P. Bahlmann, A. Heyer u. A. Schmidt. (Reprogr. Nachdr. d. Ausg. Stuttgart 1872.) Hildesheim, Olms 1962. (VII) + 567 str. 8°. NUK b 203764 — **Wegener, Johannes:** Die deutsche oberrheinische Type (:M⁴⁴:) im 15. und 16. Jahrhundert. Leipzig 1909. Repr. Wiesbaden 1969. (V) + 141 str. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 26.) NUK b II 53242.

20. Velika Britanija

Barlow, Frank: The life of king Edward who rests at Westminster attributed to a monk of St Bertin. London [itd.], Thomas Nelson & sons Ltd. 1962. LXXXII + 145 str. 8°. FF C 3303 — **Binchy D. A.:** Celtic and Anglo-Saxon kingship. Oxford, Clarendon press 1970. 54 str. 8°. FF C 3350 — **Campbell, A.:** The chronicle of 'Aethelweard. (Chronicon Aethelweardi). London [itd.], Thomas Nelson & sons (1962). LXIII + 69 str. 8°. FF D 4081 — **Chibnall, Marjorie:** The ecclesiastical history of Orderic Vitalis. Oxford, Clarendon press 1969. Vol. II, books III, IV. FF C 3346 — **Colgrave, Bertram & R. A. B. Mynors:** Bede's ecclesiastical history of the English people. Oxford, Clarendon press 1969. LXXVI + 619 str. 8°. FF C 3346 — **Galbraith V. H.:** The making of Domesday book. Oxford, Clarendon press (1961). XI + 242 str. + 1 pril. 8°. FF C 3348 — **Hawkins, Gerald Stanley:** Stonehenge decoded. [By] Gerald S. Hawkins in collab. with John B. White. (New York), Delta (1965). XIV + 202 str. 8°. Ilustr. NUK 216444 — **Homans, George Casper:** English villagers of the thirteenth century. New York [itd.], Harper & Row (1970). XII + 478 + 6 str. 8°. FF C 3300 — **Kluxen, Kurt:** Geschichte Englands. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Stuttgart (1968). XI + 900 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 374.) NUK C 43246 — **Lunt, W. E.:** History of England. 4. Ed. New York [itd.], Harper & Row 1957. XVII + 980 str. 8°. FF D 4091 — **Mitchell, G. L.:** Charles James Fox and the disintegration of the Whig party. 1782—1794. (London), Oxford university press 1971. X + 318 str. 8°. FF C 3388 — **Plummer Charles & John Earle:** Two Saxon chronicles parallel. Oxford, Clarendon press 1965. Vol. I. Text, appendices and glossary. II. Introduction, notes and index. FF C 3353 — **Salzman L. F.:** English life in the middle ages. Oxford, University press (1966). 288 str. 8°. Ilustr. FF C 3352 — **Stones E. L. G.:** Anglo-Scottish relations. 1174—1328. Some selected documents. Oxford, Clarendon press (1970). LVI + 380 str. 8°. FF C 3346.

21. Skandinarske in baltiške države

Adrian, Carl: Series regum Daniae, et Norwegiae. Laureatis honoribus illustrissimi domini Sigismundi Maria lib. bar. à Moscon... promotore Francisco Xav. Dannhauser!... (Sub Carolo Andrian decano.) Graecii, t. Haeredum Widmanstadii 1734. (XVI) + 128 + (XIV) str. 8°. NUK 159593 — **Excerpta**

Historica Nordica. 6., 1964—1966. Copenhagen 1970. 8°. SAZU 61911 H — Gurevič, Aron Jakovljevič: Svobodnoe krest'janstvo feodal'noj Norvegii. Moskva, Izdatel'stvo »Nauka« 1967. 285 + (I) str. 8°. [cir.] FF C 3349 — Heikkinen, Antero: Paholaisen liittolaiset. Noita- ja magiakäsityksiä ja -oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla (:n. 1640—1712:). Helsinki 1969. 394 str. 8°. (Historiallisia tutkimuksia julkaissut Suomen historiallinen seura. 78.) [Procesi proti čarovništvu] SAZU 61074 H — Istočnikovedčeskie problemy istorii narodov Pribaltiki, Riga, Zinatne 1970. 484 + (IV) str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 61575 H — Janák, Jan: Příčiny vzniku předlitavské sociální správy. Brno 1970. 232 str. 8°. (Spisy Filosofické fakulty Masarykovy University... 162.) SAZU 5802 H — Jutikkala, Eino & Kauko Pirinen: Geschichte Finnlands. (Deutsch von Annemarie von Harlem.) Mit 5 Kt. Stuttgart (1964). 401 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 365.) NUK Č 43246 — Kankiainen, Yrjö: Suomen talonpoikaispurjehdus 1800-luvun alkupuoliskolla (:1810—1853:). Helsinki 1970. 262 + (IV) str. + pril. 8°. (Historiallisia tutkimuksia julkaissut Suomen historiallinen seura. 79.) [Pomorska trgovina] SAZU 61074 H — Klockars, Birgit: Birgitta och hennes värld. Stockholm 1971. 202 str. 8°. (Handlingar. Kungl. Vitterhets historie... Historiska serien. 16.) SAZU 21675 H — Moora, Harri Al'bertovič & H. Ligi: Wirtschaft und Gesellschaftsordnung der Völker des Baltikums zu Anfang des 13. Jahrhunderts. Tallinn, Eesti Raamat 1970. 100 str. 8°. SAZU 62235 H — Rauch, Georg: Geschichte der baltischen Staaten. Berlin [itd.], W. Kohlhammer (1970). 224 str. 8°. FF C 3280 — Rauch, Georg: Geschichte der baltischen Staaten. Stuttgart [itd.], W. Kohlhammer (1970). 224 str. 8°. INV B 2008.

22. Francija

Bottineau, Yves: Les chemins de Saint-Jacques. 204 illustrations. (Paris), Arthaud (1964). 406 + (I) str. 8°. (Bibliothèque historique.) NUK F 9 BOT — Brumfitt J. H.: Voltaire historian. (London), Oxford university press (1970). 178 str. 8°. FF C 3390 — Chastenot, Jacques: Gambetta. [Paris], Fayard (1968). 395 + (III) str. 8°. NUK F 9 CHA — Febvre, Lucien: Philippe II et la Franche-Comté. (Paris), Flammarion (1970). 539 str. 8°. FF B 805 — De Fleury André: Vie de Gauzlin, abbé de Fleury. Vita Gauzlini abbatii Floriacensis monasterii. Texte édité, traduit et annoté par R. H. Bautier et G. Labory. Paris, Centre national de la recherche scientifique 1969. 235 str. 8°. FF D 4042 — Garnier, Jean-Paul: Barras. Le roi du directoire. Paris, Librairie Académique Perrin (1970). 414 str. + pril. 8°. (Présence de l'histoire.) NUK F 9 GAR — Gaulle, Charles de: Discours et messages. 1—5. [Paris], Plon (1970). 8°. NUK F 9 GAU — Gaxotte, Pierre: La Révolution française. Nouvelle éd. (Paris), Fayard (1970). 503 + (II) str. 4°. (Les grandes études historiques.) NUK F 9 II GAX — Geremek, Bronislaw: Le salariant dans l'artisanat parisien aux XIIIe—XVe siècles. Etude sur le marché de la main-d'oeuvre au moyen age. Paris, Mouton & co. 1968. 147 + (III) str. 8°. (École pratique des hautes études-Sorbonne VIe section: Sciences économiques et sociales; Industrie et artisanat, V.). FF D 4037 — Helmolt, Hans F.: Kritisches Verzeichnis der Briefe der Herzogin Elisabeth Charlotte von Orleans. Nebst dem Versuch einer Liselotte-Bibliographie. Leipzig 1909. Repr. Wiesbaden 1969. (V) + 228 str. 8°. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. 24.) NUK b II 53242 — Histoire économique et sociale de la France. (Dirigée par Fernand Braudel et Ernest Labrousse.) T. II: Des derniers temps de l'âge seigneurial aux préludes de l'âge industriel. (:1660—1789:.) [Par] Ernest Labrousse [etc.]. Paris, Presses Universitaires de France (1970). XVI + 779 + (I) str. + pril. 4°. NUK F 9 II HIS/2, FF D 4114 — Histoire du Parti communiste français. (:Manuel:.) Paris, Editions sociales (1964). 774 + (I) str. + corr. 8°. NUK

218525 — **Istorija Parižskoj Komuny 1871 goda.** Moskva, Nauka 1971. 802 + (II) str. + corr. 8°. [cir.] Vzpom. nasl.: Historie de la Commune de Paris de 1871. SAZU 61710 H — **Jeanne d'Arc vous parle.** Avec les paroles de Jeanne d'Arc tirées de ses interrogatoires... et les textes de Charles Péguy... présentés par Roger Secrétain. (Paris, Ed. du Temps 1967.) 73 str. 4°. Ilustr. NUK F 9 II JEA — **Kessel, Patrick:** La Nuit du 4 Août 1789. (Paris), Arthaud (1969). 420 + (I) str. 4°. NUK F 9 II KES — **Kienast, Walter:** Studien über die französischen Volksstämme des Frühmittelalters. Stuttgart, A. Hiersemann 1968. 248 str. 8°. (Pariser historische Studien, Bd. 7.). FF D 4045 — **Lucas-Dubreton, Jean:** Napoléon. Paris, Larousse (1969). 254 + (II) str. + pril. 4°. Ilustr. NUK F 9 II LUC — **Manfred, Irina Al'bertovna:** Pariž-Bonn. Franko-zapadnogermanske otnošenija vo vnešnej politike Pjatoj respubliky 1958—1968. Moskva, Nauka 1970. 182 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61344 H — **Melik-Gajkazova, Nina Nersesovna:** Francuzskie hronisty XIV v. kak istoriki svoego vremeni. Obščestvenno-političeskie vzgljady. Moskva, Nauka 1970. 213 + (I) str. 8°. [cir.] SAZU 61350 H — **Pernoud, Regine:** La formation de la France. 3e éd. rev. et mise à jour. Paris, Presses Universitaires de France 1966. 128 str. 8°. (Que sais-je? 155.) NUK F 9 PER — **Pinchemel, Philippe:** La France. 3e éd. remaniée. 1—2. Paris, Colin (1969—1970). 4°. 2 t. Ilustr. NUK F 9 II PIN — **Potemkin, Fedor Vasil'evič:** Promyšlennaja revolucija vo Francii. 1. Ot manufaktury k fabrike. Moskva 1971 8°. [cir.] 2. Položenie trudjaščijsja mass i social'nye dviženija. Moskva 1971. 8°. [cir.] SAZU 62694 H — **Sheppard, Thomas F.:** Lourmarin in the Eighteenth Century. A Study of a French Village. Baltimore and London, The Johns Hopkins Press (1971). XIV + 248 str. 8°. Ilustr. (The Johns Hopkins University Studies in Historical and Political Sciences. 88.2.) SAZU 27656 H — **Shirley, Janet:** A Parisian Journal. 1405—1449. Translated from the anonymous Journal d'un Bourgeois de Paris. Oxford, Clarendon press 1968. X + 419 str. + pril. 8°. FF C 3351 — **Sluckij, Anatolij Grigor'evič:** Parižskaja Kommuna 1871 goda. Kratkij očerk. 2-e ispravlennoe i dopol. izd. Moskva, Nauka 1971. 276 + (IV) str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 61682 H — **Suchanek-Fröhlich, Stefan:** Kulturgeschichte Frankreichs. Stuttgart (1966). XVI + 816 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 358.) NUK Č 43246 — **Thuau, Etienne:** Raison d'état et pensée politique à l'époque de Richelieu. [Paris], Colin (1966). 478 + (I) str. 4°. NUK F 9 II THU — **Toso Rodinis, Giuliana:** Gualdo Priorato, un moralista veneto alla Corte di Luigi XIV. Firenze 1968. VII + 225' + (I) str. + pril. 8°. (Biblioteca dell' »Archivum Romanicum«. I. 93.) NUK Č 70301 — **Vaujour, Jean:** Le plus grand Paris. L'Avenir de la région parisienne et ses problèmes complexes. Préf. de Jean Fourastié. Paris, Presses Universitaires de France (1970). XI + 202 + (I) str. + pril. 4°. (Collection »Villes à venir.«.) Z zvd. NUK F 9 II VAU — **Wollasch, Joachim:** Cluny im 10. und 11. Jahrhundert. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht (1967). 73 + (I) str. 8°. (Historische Texte. Mittelalter 6.) FF C 3291.

23. Švica

Veiter, Theodor: Das jurassische Volk im Berner Jura und das Selbstbestimmungsrecht. — Le droit de libre disposition du peuple jurassien. Wien & Stuttgart, W. Braumüller (1971). 250 str. 8°. (Bausteine zur ethnopolitischen Forschung. 2.) INV B 2016.

24. Nizozemska

Clandestiene drukken op letterkundig gebied tijdens de Duitse bezetting in Nederland gedrukt. Amsterdam 1967. 58 str. 4°. (Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Speciale catalogi. N. s. 2.) NUK b II 228236.

25. Španija

Dufourcq, Charles-Emmanuel: L'Espagne catalane et le Maghrib aux XIIIe et XIVe siècles. De la bataille de Las Navas de Tolosa (:1212:) à l'avènement du sultan mérinide Abou-l-Hasan (:1331:). Paris 1966. (VI) + 664 str. + 3 zvd. 8°. (Bibliothèque de l'École des hautes études hispaniques. 37.) Ilustr. NUK 211486 — **Problemy ispanskoj istorii.** (Problemas de historia de España). Moskva, Nauka 1971. 389 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 65742 H.

26. Bližnji vzhod in arabske države

Golubovskaja, Elena Karlovna: Revolucija 1962 g. v Jemene. Moskva, Nauka 1971. 206 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61703 H — **Iran.** (:Sbornik statej:). Moskva, Nauka 1971. 200 str. 8°. (cir.) SAZU 62544 H — **Peyrouton, Marcel:** Histoire générale du Maghreb. Algérie — Maroc — Tunisie. Des origines à nos jours. Préf. de Jérôme Carcopino. Paris. Albin Michel (1966). 284 + (I) str. 8°. NUK 217895 — **Pigulevskaja, Nina Viktorovna:** Araby u granic Vizantii i Irana v IV—VI vv. Moskva & Leningrad, »Nauka« 1964. 336 str. 8°. [cir.] Ilustr. NUK 126987 — **Silin, Aleksander Samojlovič:** Ekspanzija Germanii na Bližnem Vostoke v konec XIX veka. Moskva, Nauka 1971. 258 str. 8°. [cir.] SAZU 62611 H — **Šumovskij, Teodor Adamovič:** Araby i more. Po stranicam rukopisej i knjig. Moskva, »Nauka« 1964. 192 str. + corr. 8°. [cir.] Ilustr. NUK 153863 — **Taeschner, Franz:** Geschichte der arabischen Welt. Mit einem Beitrag »Die arabische Welt in der Epoche des Nationalismus.« Von Fritz Stepat. Mit 6 Kt. Stuttgart (1964). (VI) + 252 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 359.) NUK Č 43246 — **Wilckens, Leonie von:** Grundriss der abendländischen Kunstgeschichte. Stuttgart (1967). XII + 511 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 373.) NUK Č 143246.

27. Židje

Eichrodt, Walther: Religionsgeschichte Israels. Bern & München (1969). 146 str. 8°. (Dalp-Taschenbücher. 394.) NUK 140540 — **Judentum.** Schicksal, Wesen und Gegenwart. Hrg. von Franz Böhm und Walter Dirks unter Mitarb. von Walter Gottschalk. Bd 1—2. Wiesbaden, Steiner 1965. NUK 210878 — **Müller, Arnd:** Geschichte der Juden in Nürnberg. 1146—1945. Nürnberg 1968. 381 str. + pril. 8°. (Beiträge zur Geschichte und Kultur der Stadt Nürnberg. 12.) NUK 162146 — **Neher, André:** L'existence juive. Solitude et affrontements. Paris, Editions du Seuil (1962). 291 + (IV) str. 8°. (La condition humaine. Collection Esprit.) NUK 217870.

28. Azija (splošno)

Asia on the eve of Europe's expansion. Ed. by Donald F. Lach and Carol Flaumenhaft. Englewood Cliffs. N. J., Prentice-Hall (1965). IX + 214 str. 8°. (A Spectrum book: The global history series.) Z 1 zvd. NUK 189243 — **Galkin, Veniamin Isosifovič:** Drevnee životnovodstvo plemen Vostočnoj Evropy i Srednej Azii. Moskva 1966. 156 + (III) str. 4°. [cir.] Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. 135.) Ilustr. NUK II 83252 — **Istočnikovedenie i istoriografija stran Jugo-Vostočnoj Azii.** Moskva, Nauka 1971. 276 str. + corr. 8°. [cir.] SAZU 62507 H — **Probuždenie ugnjetennyh.** (Otvestv. red.: G. I. Levinson, L. R. Polonskaja.) (Moskva), Glavnaja red. vostočnoj literatury (1968). 520 str. + 1 zvd. 8°. (cir.) (Nacional'no-osvoboditel'noe dvizhenie v Azii i Afrike.) NUK 206614 — **Tataro-Mongoly v Azii i Evrope.** Sbornik statej. Moskva, Nauka 1970. 474 + (II) str. + pril. 8°. [cir.] SAZU 59839 H.

Afganistan

Klimburg, Marx: Afghanistan. Das Land im historischen Spannungsfeld Mittelasiens. Wien & München (1966). 313 + (III) str. + pril. 8°. (Orient-Okcident-Reihe der Österreichischen Unesco-Kommission. 4.) SAZU 61646 H.

29. Indonezija

Tjurin, Vladimir Aleksandrovič: Ačehskaja vojna (:iz istorii nacional'no-go dviženija v Indonezii:). Moskva, Nauka 1970. 320 + (IV) str. + corr. + 2 zemlj. 8°. [cir.] SAZU 60983 H — **Zakaznikova, Evgenija Petrovna:** Rabočij klass i nacional'noosvoboditel'noe dviženie v Indonezii. Moskva, Nauka 1971. 326 + (I) str. + corr. 8°. [cir.] SAZU 62665 H.

30. Indija

Čičerov, Aleksandr Ivanovič: India. Economic development in the 16th—18th Centuries. Outline History of Crafts and Trade. Moscow, Nauka 1971. 280 + (II) str. 8°. SAZU 61683 H — **Datta, Kalikinkar:** Dawn of reascent India. 2. ed. Bombay [itd.], Allied publishers private Ltd. (1964). 152 str. + pril. 8°. FF C 3304 — **The history and culture of the Indian people.** General ed. R. C. Majumdar. Vol. 1,3—6, 9—11 Bombay (1963,—1970). 4°. NUK II 197743 — **Las Casas, Bartolomé de:** Istorija Indij. (Historia de las Indias.) Perv. s ispanskogo. Izd. podgot. V. L. Afanas'ev [itd.] Leningrad, »Nauka« 1968. 470 + (II) str. + 1 sl. 8°. [cir.] (Literaturnye pamjatniki.) Ilustr. NUK 206625 — **Mandel'stam, Anatolij Maksimilianovič:** Kočevniki na puti v Indiju. Moskva & Leningrad 1966. 230 + (II) str. 4°. [cir.] (Materialy i issledovaija po arheologii SSSR.) Ilustr. NUK II 83252 — **Mitra, Sisirkumar:** Resurgent India. Bombay [itd.], Allied publishers private ltd. (1963). (II) + V + 432 str. 8°. FF D 4057 — **Panikkar K. M.:** A survey of Indian history. 4. ed. Bombay [itd.], Asia publishing house (1966). XII + 287 str. 8°. FF C 3305 — **Sastri, Nilakanta K. A. & G. Srinivasachari:** India. A historical survey. Bombay [itd.], Allied publishers (1966). IX + 251 str. 8°. FF C 3306 — **Sedov, Ivan Alekseevič:** Ekonomičeskie svjazi Indii s razvivajuščimisja stranami Azii i Afriki. Moskva, Nauka 1971. 184 + (III) str. 8°. [cir.] SAZU 62310 H.

31. Japonska

Bersihand, Roger: Geschichte Japans von den Anfängen bis zur Gegenwart. (Histoire du Japon des origines à nos jours. Deutsche übers. von Siegfried Schaarschmidt.) Stuttgart (1963). 668 str. 8°. (Kröners Taschenausgabe. 350.) NUK C 43246 — **Ejdus, Haim Tevelevič:** SSSR i Japonija. Vnešnepoli-tičeskie otnošenija posle vtoroj mirovoj vojny. Moskva, »Nauka« 1964. 193 + (II) str. 8°. [cir.] NUK 153357 — **Studies in the institutional history of early modern Japan.** Ed. by John W. Hall and Marius B. Jansen. With an introd. by Joseph R. Strayer. Contributors: Harumi Befu [itd.]. Princeton, N. J., University press 1968. XI + 396 str. 8°. NUK 210835.

32. Kitajska

Borovkova, Ljudmila Akimovna: Vosstanie »krasnyh vojsk« v Kitae. Moskva, Nauka 1971. 194 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 62295 H — **Die grosse so-zialistische Kulturrevolution in China.** Bd. 2—3, 6, 10. Peking 1966—1967. NUK 212664 — **Dviženie »4 maja« 1919 goda v Kitae.** Sbornik statej. Moskva, Nauka 1971. 330 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61589 H — **Mugruzin, Anatolij Sergeevič:**

Agrarnye otnošenija v Kitae v 20—40-h godah XX v. Moskva, Nauka 1970. 236 str. 8°. (cir.) Ilustr. SAZU 59829 H — **Sladkovskij**, Mihail Iosifovič: Kitaj i Japonija. Moskva, Nauka 1971. 335 + (I) str. 8°. [cir.] SAZU 65741 H — **Van Slyke**, Lyman P.: Enemies and friends. The United Front in Chinese communist history. Stanford, California, Stanford University Press 1967. (XI) + 330 str. 8°. NUK 210040 — **Zarina**, Lilja Leonidovna & S. G. Livšic: Britanskij imperializm v Kitae (:1896—1901:). Moskva, Nauka 1970: 248 str. 8°. [cir.] SAZU 61637 H.

33. Koreja

Brief History of the Revolutionary Activities of Comrade Kim Il Sung. Pyongyang, Foreign Languages Publishing House 1969. (II) + 295 + (I) str. + 1 pril. 8°. SAZU 61334 H — **On the Criminal Acts Committed by the U. S. Imperialist Aggression Troops In Korea.** Pyongyang, Foreign Languages Publishing House 1970. (II) + 112 + (I) str. 8°. SAZU 61365 H — **Tjagaj**, Galina Davydovna: Obščestvennaja mysl' Korei v epohu pozdnego feodalizma. Moskva, Nauka 1971. 256 str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 2662 H.

34. Mongolija

Sirendev, Bazaryn: Istorija mongol'skoj narodnoj revoljucii 1921 goda. Sokraščennyj perevod s mongol'skogo. Moskva, (Nauka) 1971. 400 str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 61757 H.

35. Vietnam

Horlemann, Jürgen & Peter Gäng: Vietnam. Genesis eines Konflikts. (9.—13. Tsd.) (Frankfurt a. M. 1966.) 210 str. 8°. (Edition Suhrkamp. 173.) NUK 192660 — **Kobelev**, Evgenij Vasil'evič: V'etnam, ljubov' i bol' moja. Moskva, Nauka 1971. 152 + (II) str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 61675 H — **Pougert**, Jean: Nous étions à Dien-Bien-Phu. Paris, Presses de la Cité (1964). 446 + (II) str. + pril. 8°. Ilustr. NUK 206593.

36. Afrika

Africa in the days of exploration. Ed. by Roland Oliver and Caroline Oliver. Englewood Cliffs. N. J., Prentice-Hall (1965). VIII + 152 str. 8°. (The global history series.) Z 1 zvd. NUK 189007 — **Afrika und Rom in der Antike.** Hrsg. von Hans-Joachim Diesner, Hannelore Barth, Hans-Dieter Zimmermann. Halle(Saale) 1968. 292 str. 8°. (Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg. 1968. 6.) NUK 208796 — **Afrika v meždunarodnyh otnošenijah.** Moskva, Nauka 1970. 370 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61220 H — **Čarnyj**, Izrail Semenovič: Načalo kolonial'noj ekspansii Germanii v Afrike (:1879—1885:). Moskva, Nauka 1970. 212 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61226 H — **Galybyn**, Aleksandr Ivanovič: Namibija (:Jugo-zapadnaja Afrika:) v planah kolonizatorov 1946—1970 gg. Moskva, Nauka 1971. 138 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 62166 H — **Joss**, Louis C. D.: Histoire de l'Afrique du Sud. Paris, Centurion (1966). 344 str. 8°. (Le poids du jour). Z zvd. NUK 213080 — **Loth**, Heinrich: Vtorženie v Vostočnuju Afriku. (Nasl. orig.: Griff nach Ost Afrika. Legende und Wirklichkeit. — Perevod s nemeckogo B. M. Kolkeri i A. M. Modelja.) Moskva, Nauka 1971. 196 str. 8°. [cir.] SAZU 62334 H — **Nekotorye voprosy ideologičeskoj bor'by v stranah Azii i Afriki.** Moskva, Nauka 1971. 288 + (III) str. 8°. [cir.] SAZU 62265 H — **Ponomarev**, Dmitrij Konstantinovič: Geroi Afriki. (:Iz istorii soprotivlenija afrikanskih narodov evropejskim zahvatčikam v konce XIX veka.) Moskva, Nauka 1971. 102 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 62609 H — **Pozdnjakov**, El'giz Abdulovič: Molodye gosudarstva Azii i Afriki v OON. Moskva, Nauka 1971. 148 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 62333 H.

37. Združene države Amerike in Kanada

Splošno:

The American heritage history of the presidency. By Marcus Cunliffe and the ed. of American heritage... (New York), American heritage publishing co. (1968). 384 str. 4°. Ilustr. NUK II 228187 — An American primer. Ed. by Daniel J. Boorstin. Vol. 1—2. Chicago & London, University of Chicago press (1966). 4°. NUK II 197726 — Angle, Paul M.: A new continent and a new nation. (New York), Fawcett publications, inc. (1967). 208 str. 8°. FF B 795 — Baraga, Friderik: Abrégé de l'histoire des Indiens de l'Amérique Septentrionale. Trad. de l'allemand. Paris, Alphonse Pigoreau 1843. NUK 217540 — Billington, Ray Allen: America's frontier heritage. New York [itd.], Holt & Rinehart & Winston (1966). XV + 302 str. 8°. FF D 4101 — Bragdon, Henry W.: History of a free people. (New York), Macmillan co. 1958. XXXII + 751 str. 8°. FF D 4105 — Brant, Irving: Storm over the constitution. (New York, The Bobbs-Merrill co. (1964). 294 str. 8°. FF C 3312 — Clark, Thomas D.: Frontier America. (The story of the Westward Movement.) New York, Charles Scriber's Sons (1959). X + (II) + 382 str. 8°. Ilustr. SAZU 60926 H — Cooke, Alistair: Talk about America. New York, A. Knopf 1969. (III) + 312 str. 8°. FF C 3285 — Crothers, George Dunlop: American history. New York, Holt, Rinehart and Winston (1964). IX + 245 str. 8°. (Holt basic education. Intermediate series.) Z zvd. NUK 216304 — Drepperd, Carl W.: Pioneer America. Its first three centuries. Garden City, Doubleday & co. 1949. VII + 311 str. 8°. FF D 4102 — Gabriel, Ralph Henry: The course of American democratic thouth. 2. ed. New York, The Ronald press co. 1956. XIV + 508 str. 8°. FF D 4103 — Hofstadter, Richard & William Miller & Daniel Aaron: The American republic. (Illustr. NYHS [itd.]). 8. print.) Vol. 1—2. Englewood Cliffs, Prentice-Hall (1965). 4°. NUK II 197727 — Kennedy, John Fitzgerald: A nation of immigrants. Introd. by Robert F. Kennedy. Rev. and enl. ed. New York & Evanston, Harper Row (1964). XIII + 111 str. 8°. Ilustr. NUK 216303 — Kwiat, Joseph J. & Mary C. Turpie: Studies in American culture. Dominant ideas and images. Minneapolis, University of Minnesota press (1960). VIII + 235 str. 8°. FF D 4096 — The National experience. [By] John M. Blum [itd.]. (Maps by Harry Scott.) (New York [itd.], Harcourt, Brace & World 1963.) XX + 858 str. 8°. Ilustr. NUK 210547 — Osnovnye problemy istorii SŠA v amerikanskoj istoriografii. Ot kolonial'nogo perioda do graždanskoj vojny 1861—1865 gg. Moskva, Nauka 1971. 374 + (II) + corr. 8°. [cir.] SAZU 62511 H — Padover, Saul K.: The living U. S. constitution. New York & Toronto, The new american library (1953). 176 str. 8°. FF B 797 — Readings in American values. Selected and ed. from public documents of the American past. (Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall 1964.) XIV + 369 str. 8°. NUK 210730 — Smelser, Marshall: American history at a glance. (9. print.) New York (1966). VII + 280 str. 8°. (Everyday handbooks. 245.) NUK 216260 — Turner, Frederick Jackson: Frontier and section. Selected essays... With an introd. by Ray Allen Billington. Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall (1961). XI + 171 str. 8°. (A Spectrum book. Classics in history.) NUK 216300 — »We hold these truths...« A documentary history of the United States. With introduction by Harold Earl Hammond. Bronxville & New York, Cambridge book co. (1964). VIII + 376 str. 8°. FF C 3313 — Wissler Clark: Indians of the United States. Rev. ed. prepared by Lucy Wales Kluckhohn. Garden City & New York, Doubleday & co. (1966). 356 str. 8°. FF D 4035.

Do 18. stoletja:

The American revolution: two centuries of interpretation. Ed. by Edmund S. Morgan. (Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall 1965.) VII + 183 str. 8°. NUK 189003. — Angle, Paul McClelland: A new continent and a new nation. (From discovery to revolution.) Volume 1. selected from The Ame-

rican reader. (2. print.) Greenwich, Conn., Fawcett (1964). 208 str. 8°. (Premier Americana.) Ilustr. NUK 212522 — Becker, Carl: The declaration of independence. A study in the history of political ideas. New York, Random house (1942). XIX + (III) + 296 str. 8°. FF B 798 — Gould, Richard A.: Archaeology of the Point St. George site, and Tolowa prehistory. Berkeley & Los Angeles 1966. VIII + 107 + (II) str. + pril. 8°. (University of California publications in anthropology. 4.) Ilustr. NUK 179654 — Krout, John Allen: United States to 1877. (17. ed.) New York (1966). XIII + 222 str. 8°. Z zvd. (College outline series. 29.) NUK 216200 — The Making of the American party system 1789 to 1809. Ed. by Noble E. Cunningham Jr. Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall (1965). XIII + 177 str. 8°. NUK 216301 — Morris, Richard B.: The era of the American revolution. 2. ed. New York [itd.], Harper & Row (1965). 415 str. 8°. FF C 3284 — The Reinterpretation of the American revolution 1763—1789. Ed. with an introduction by Jack P. Greene. New York [itd.], Harper & Row (1968). IX + 626 str. 8°. FF C 3286.

19. in 20. stoletje:

Butcher, Philip: George W. Cable: the Northampton years. New York, Columbia university press 1959. XVII + 286 str. 8°. FF C 3373 — Caidin, Martin & Edward Hymoff: The mission. Philadelphia & New York, Lippincott & co. (1964). 208 str. 8°. FF C 3510 — Eisenhower, Dwight D.: At ease: stories I tell to friends. Garden City & New York, Doubleday & co. (1967). VIII + 400 str. + pril. 8°. FF D 4059 — Hofstadter, Richard: The paranoid style in American politics and other essays. New York, Random house (1965). XIV + 315 + XIII str. 8°. FF B 791 — Istorija rabočega dvizenija v SŠA v novejšee vremeja v dvuh tomah. Moskva, Nauka 1970—1971. 8°. [cir.] 1. 1918—1939. 1970. 2. 1939—1965. 1971. SAZU 62248 H — Kertesz, Stephen D. & M. A. Fitzsimons: What America stands for. Notre Dame (Indiana). University press 1959. X + 229 str. 8°. FF D 4104 — Krout, John Allen: United States since 1865. 15. ed. New York (1965). XIX + 279 str. 8°. (College outline series. 50.) Z 1 sl. NUK 216200 — Kuropjatnik, Gennadij Petrovič: Fermerskoe dvizenie v SŠA. Ot grejndžerov k Narodnoj Partii 1867—1896. Moskva 1971. 438 + (II) strani, 8°. [cirilica] — Padover, Saul Kussiel: The living U. S. Constitution. Story, text, fully indexed guide, portraits of the signers. Presented with historical notes ... (9. print.) New York & Toronto (196.). 176 str. + 3 pril. 8°. (Mentor books. 742.) NUK 110009 — Peters, Detlef R.: Das »US-Committee on public information.« Ein Beitrag zur Organisation und Methodik der geistigen Kriegsführung in den USA im Ersten Weltkrieg. (Minden, West., t. Köhler 1964.) 120 + (I) str. + 3 pril. 8°. NUK 200638 — Smith T. V. & Eduard C. Lindeman: The democratic way of life. (New York), New american library (1963). 128 str. 8°. FF B 793 — Sfoedinennyej Štatyj A[mekrikij]: problemy unutrennei politiki. Moskva, Nauka 1971. 406 str. 8°. [cir.] SAZU 62502 H — Spiller, Robert: American perspectives. The national self-image in the twentieth century. Cambridge, Harvard university press 1961. VII + (III) + 216 str. 8°. FF C 3372 — Weltner, Charles Logstreet: Southerner. Philadelphia & New York, Lippincott co. (1964). 188 str. 8°. FF C 3309.

Biografija in memoari:

Acheson, Dean: Present at the Creation. My years in the State Department. New York, Norton & Co. (1969.) XIV + (III) + 798 str. + sl. 8°. INV B 1930 — Bennett Lerone, Jr.: Martin Luther King (:What manner of man.): (Chicago), Johnson publishing co. 1966. IX + 117 str. 8°. FF B 809 — Bennett, Lerone Jr.: What manner of man. A biography of Martin Luther King.... With an introd. by Benjamin E. Mays. London, George Allen Unwin (1966). (XVIII) + 246 str. 8°. Ilustr. NUK 217705 — Butterfield, Roger Place: FDR (Franklin D. Roosevelt). [Illustr.] selected by Robert D. Graff & Robert Emmett Ginna. Text by Roger Butterfield. New York [itd.], Harper Row

(1963). 255 str. 4° NUK II 228185 — Cresson W. P.: James Monroe. Chapel Hill, The university of North Carolina press (1946). (XIV) + 577 str. 8°. FF D 4095 — Dewey, John: Thé living thoughts of Thomas Jefferson. (New York), Fawcett world library 1963. 192 str. 8°. FF B 792 — Dictionnaire biographique du Canada. Vol. 1. De l'an 1000 à 1700. ([Quebec] 1966.) 4°. NUK C II 228669 — Eisenhower, Dwight David: The White House Years. Vol. 2. Waging peace. 1956—1961. Garden City, New York 1965. NUK 210561 — Flexner, James Thomas: George Washington in the American revolution (:1775—1783:). Boston & Toronto, Little, Brown and co. (1968), XVII + 599 str. 8°. Ilustr. FF D 4060 — Fursenko, Aleksandr Alèksandrovič: Dinastija Ròkfellerov. 2., izd. dopoln. Leningrad, Nauka 1970. 488 str. + pril. 8°. [cir.] SAZU 59831 H — Hassett, William D.: Off the record with F. D. R. 1942—1945. New Brunswick & New Jersey, Rutgers university press 1958. XVIII + 366 str. 8°. Ilustr. FF D 4097 — Herndon, William Henry: Herndon's Life of Lincoln. The history and personal recollections of Abraham Lincoln as orig. written by William H. Herndon and Jesse W. Weik. With a newly rev. introd. and notes by Paul M. Angle. (2. print.) Greenwich, Conn., Fawcett (1965). 496 str. 8. (Premier Civil war classic.) NUK 212515 — Hillman, William: Mr. President. The first publication from the personal diaries, private letters, papers and revealing interviews of Harry S. Truman. New York, Farrar [itd.] 1952. VIII + 255 str. 8°. FF E 614 — Kennan, George: Memoirs 1925—1950. Boston & Toronto, Little, Brown and co. 1967. (VI) + 583 str. 8°. FF D 4061 — Lincoln, Abraham: A documentary portrait through his speeches and writings. Ed. and with introd. by Don E. Fehrenbacher. (New York), The New American Library (1964). 288 str. 8°. (Signet classic.) NUK 212512 — Moscow, Henry: Thomas Jefferson and his world... In consultation with Dumas Malone. Ilustr. with paintings, prints, and drawings of the period. New York, Harper Row (1965). 128 str. 8°. (Perennial library.) NUK 212480 — Padover, Saul K.: Thomas Jefferson and the foundations of American freedom. New York, Fawcett publications (1965). 160 str. 8°. FF B 790 — Paine, Thomas: Common sence and other writings. New York, (Pyramid publications) 1966. 224 str. 8°. FF B 794 — Pratt, Fletcher: Civil war in pictures. Garden City & New York, Garden City books (1957). 256 str. 4°. FF 596 — Roche, John F.: Illustrious Americans: Alexander Hamilton. Morristown, New Jersey, Burdett co. (1967). 240 str. 8°. Ilustr. FF D 4099 — Rollins, Alfred B.: Woodrow Wilson and the New America. (New York 1965.) 350 str. 8°. (Dell book. 9670.) NUK 109386 — Ross, Lillian: Adlai Stevenson. Philadelphia & New York, Lippincott co. 1966. 58 str. 8°. Ilustr. FF C 3308 — Salinger, Pierre: With Kennedy. Garden City, N. Y., Doubleday & Comp. (1966). XVI + 391 str. + pril 8°. NUK 210840, FF B 796 — Sidey, Hugh: John F. Kennedy, president. Greenwich, Conn., Fawcett (1964). 400 str. + pril. 8°. NUK 212500 — Truman, Harry S.: Memoirs. Vol. 1—2. (New York 1965.) 8° (Signet books. 2596, 2597.) NUK 109308 — Wallace, Willard M.: Traitorous hero. The life of Benedict Arnold. New York, Harper (1954). XV + 394 str. + pril. 8°. FF C 3371 — Who's who in CIA. Ein biographisches der zivilen und militärischen Geheimdienstzweige der USA in 120 Staaten. (Hrsg. von Julius Mader.) Berlin, (Julius Mader) 1968. 592 str. + pril. 8°. NUK 212604.

38. Latinska Amerika

Al'perovič, Moisej Samuilovič: Ispanskaja Amerika v bor'be za nezavisimost'. Moskva, Nauka 1971. 222 str. 8°. [cir.] Ilustr. SAZU 61591 H — Bolivar [Simon]: Pages choisies. (Choix de lettres, discours et proclamations.) Trad. de l'espagnol par Charles V. Aubrun. Introd. de A. Uslar-Pietri. Préface de C. Parra-Pérez. Paris (1966). 239 str. 8°. (Collection Unesco d'oeuvres représentatives. Série Ibéro-Américaine. 17.) NUK 112865 — Cruz Santos, Abel: Don Pedro Gual. El estadista Grancolombiano. Bogota 1971. 85 str. + pril. 8°. (Publicación de la Academia Colombiana de historia. 15.) SAZU

55985 H — **Ermolaev**, Vasilij Ivanovič & A. F. Šul'govskij: Rabočee i kommu-
 nističeskoe dviženie v Latinskoj Amerike. (:s Oktjabrja do naših dnejev:).
 Moskva, Nauka 1970. 60 + (IV) str. 8°. [cir.] SAZU 59818 H — **Fernandez**
Guardia, Ricardo: La independencia. Historia de Costa Rica. Tercera
 edicion. [Ciudad Universitaria], (Universidad de Costa Rica) 1971. (XII) +
 162 + V + (I) str. 8°. Ilustr. SAZU 62189 H — **Goľman**, Mark Isaakovič:
 Problemy novejšej istorii MNR v buržuaznoj istoriografii SŠA. Moskva,
 Nauka 1970. 179 + (I) str. 8°. [cir.] SAZU 59832 H — **Haritonov**, Vitalij
 Aleksandrovič: Paragvaj: voenno-policejskaja diktatura i političeskaja bor'ba.
 Moskva, Nauka 1970. 198 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 61604 H — **Matlina**, Anna
 Aleksandrovna: Kritika koncepcii »mirnoj reguliruemoj revoljucii« dlja La-
 tinskoj Ameriki. Moskva, Nauka 1971. 318 + (II) str. 8°. [cir.] SAZU 62321 —
Manifestaciones de progreso 1824—1825. Ciudad Universitaria 1970. (II) + 117
 str. 8°. (Publicaciones de la Universidad de Costa Rica. Ser. Historia y
 Geografia. 9.) SAZU 34725 H — **Ortiz**, Sergio Elias: Santiago Pérez Triana.
 Bogota 1971. 127 str. + pril. 8°. Ilustr. (Publicación de la Academia Colombiana
 de historia. 16.) SAZU 55985 H — **Selivanov**, Valentin Nikolaevič: Voennaja
 politika SŠA v stranah Latinskoj Ameriki. Moskva, b. t. 1970. 162 + (IV) str.
 + corr. 8°. [cir.] SAZU 61709 H — **Semenov**, Sergej Ivanovič: Hristianskaja
 demokratija i revoljucionnyj process v Latinskoj Amerike. Moskva, Nauka
 1971. 300 + (II) str. + corr. 8°. [cir.] SAZU 62555 H — **Soriano Lleras**, Andres:
 Don José María y Don José Gerónimo Triana. Bogota 1971. 82 str. 8°. Ilustr.
 ([Publicación] de la Academia Colombiana de historia. 12.) SAZU 55985 —
Tschohl, Peter: Kritische Untersuchungen zur spätindianischen Geschichte
 Südost-Mexikos. T. 1. Die aztekische Ausdehnung nach den aztekischen
 Quellen und die Probleme ihrer Bearbeitung. Hamburg 1964. 8°. NUK 200937
 — **Zapata**, Ramón: De los hombres que Hicieron Historia. Felipe Zapata
 (El Vidente:). Bogota 1971. 167 str. + pril. 8°. (Publicación de la Academia
 Colombiana de historia. 14.) SAZU 55985 H — **Zorina**, Irina Nikolaevna:
 Revoljucija ili reforma v Latinskoj Amerike. Kritika reformizma čilijskoj
 hristianskoj demokratii. (Moskva), Nauka 1971. 262 + (II) str. 8°. [cir.] Ilustr.
 SAZU 62157 H.

ZGODOVINSKE PUBLIKACIJE V LETU 1971

Zbral Miloš Rybář

Bibliografija, priročniki

- CVETKO, Drago: Bibliografija prof. Janka Orožna. Ob njegovi osemdesetletnici. Celje, (Svet za kulturo in znanost Skupščine občine) 1971. 22 + (I) str. 8°. Z 1 sl. Iz: Celjski zbornik.
- KRAJEVNI leksikon Slovenije. Repertorij z uradnimi... in turističnimi podatki iz vseh krajev Slovenije. 2. Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del. Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 705 + (I) str. + zvd. 4°.
- MENASE, Luc: Evropski umetnostno zgodovinski leksikon. Bibliografski, biografski, ikonografski, kronološki, realni, terminološki in topografski priročnik likovne umetnosti Zahoda v 900 geslih. Ljubljana, Mladinska knjiga 1971. XXXI + 2399 str. 4°.
- SIMONITI, Primož: Bibliografija filozofskih tekstov (:rokopisov in tiskov:) na Slovenskem do leta 1800. Ljubljana 1971. (I) + VII + 70 + (II) str. 8°. (Inštitut za sociologijo in filozofijo pri univerzi v Ljubljani. Serija A. 3.)
- SLOVENSKI biografski leksikon. 11. Stele-Svikaršič. V Ljubljani, SAZU 1971. Str. 465-742 + XXXII. 4°. [Ov. nasl.]
- Obča zgodovina**
- ABENDROTH, Wolfgang: Socialna zgodovina evropskega delavskega gibanja. (Sozialgeschichte der europäischen Arbeiterbewegung. Prev. Franc Rozman.) V Ljubljani, Cankarjeva založba 1971. 178 + (II) str. 8°.
- ACCOCE, Pierre & Pierre Quet: Vojna je bila dobljena v Švici. (La guerre a été gagnée en Suisse. Prev. France Sušteršič.) V Ljubljani, »Borec« 1971. 304 + (III) str. + pril. 8°.
- BRADDON, Russell: Goli v džungli. (The naked island. Prev. Katja Špur.) V Ljubljani, Borec 1971. 378 + (II) str. 8°.
- ILUSTRIRANA zgodovina sveta. (Weltgeschichte im Bild.) Od prazgodovine do danes. (Tekst: Red. Schüllerjevega leksikona. Illustr.: Jo. Neumeister, Zdenko Svirčić. Prev. Peter Winkler.) Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 220 str. 4°.
- KRALJ boja. Iz hetitske pismenosti. (Iz hetitsčine prev., ur., spremno besedo in opombe napisal Silvin Košak.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1971. 110 + (II) str. 8°. (Kondor. 126.) Ilustr.
- OCEANI. (Sea, maps, and men.) Človek osvaja globine. Gl. ur. G. E. R. Deacon. Prev. Primož Schauer. (Ljubljana), Mladinska knjiga 1971. 297 str. 4°. Ilustr.
- PARETI, Luigi & Paolo Brezzi & Luciano Petech: Stari svet. 2. Zv. 2. (Slov. prev. Helena Menaše in Vital Klabus.) Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. XII + 332 + (I) str. + pril. 8°. Ilustr. (Zgodovina človeštva.)
- PERRAULT, Gilles [ps.] = Jacques Peyroles: Rdeči orkester. (L'Orchestre rouge. Prev. Stane Ivanc.) (Ljubljana), Mladinska knjiga (1971). 527 + (III) str. 8°.
- RYAN, Cornelius: Najdaljši dan. (The longest day.) 6. junij 1944. (Prev. Marko Selan.) V Ljubljani, »Borec« 1971. 261 + (II) str. + pril. 8°. Z 2 zvd.
- TOLAND, John: Zadnjih sto dni. 1-2. (The last hundred days. Prev. Katja Špur.) Maribor, Obzorja 1971. 8°. (Svet v knjigi. 95-96.)

ZGODOVINA revolucij XX. stoletja. (Storia delle rivoluzioni del XX secolo.) 2. Evropa. Enzo Collotti: Nemska revolucija. — Enzo Santarelli: Madžarska revolucija. — Manuel Tunon de Lara: Španska državljanska vojna. — Mario Pacor: Jugoslovanska revolucija. Ljubljana, Komunist 1971. (VII) + 388 str. 4°. Ilustr.

ZGODOVINA revolucij XX. stoletja. (Storia delle rivoluzioni del XX secolo.) 3. Amerika, Afrika. (Sergio De Santis: Mehiška revolucija. — Saverio Tutino: Kubanska revolucija. — Romano Ledda: Revolucije v Afriki.) Ljubljana, Komunist 1971. (VII) + 380 + (I) str. 4°. Ilustr.

ZGODOVINA revolucij XX. stoletja. (Storia delle rivoluzioni del XX secolo.) 4. Azija. Enrica Colotti Pischel: Kitajska revolucija. — Jean Chesneaux & George Boudarel: Vietnamska revolucija.) Ljubljana, Komunist 1971. (VIII) + 435 + (IV) str. 4°. Ilustr.

Umetnost

BUSIGNANI, Alberto: Marino Marini. (Prev. Dragica Prevorsek.) Ljubljana, Drž. založba Slovenije; Zagreb, Naprijed (1971). 96 str. 4°. (Mojstri dvajsetega stoletja.) Ilustr. Nasl. raztegnjen čez dve strani.

R. JAKOPIČ. (Izbor slik in spremna beseda Zoran Kržišnik. Življenjski podatki iz literature o umetniku Ljerka Menaše.) (V Ljubljani, Drž. založba Slovenije & Moderna galerija 1971.) b. pag. 4°.

MÜNSTERBERG, Hugo: Indijski prostor. (Der Indische Raum.) (Iz angl. prev. Helena Menaše.) Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 264 str. 8°. (Umetnost v slikah.) Ov. nasl.: Indijski svet.

REVOLUCIJA in umetnost. Izbor slovenske partizanske grafike in risbe z motivi partizanskega zdravstva. (Izbrala in ur. Aleksander Bassin, Jože Kori. Uvod Pavla Jerina-Lah, Aleksander Bassin, Prev. Janko Golias, Tatjana Golob.) (Ljubljana, Partizanska knjiga 1971.) (118) str. 4°. (Knjižnica

NOV in POS. Likovna zbirka.) Besedilo slov., angl., rus.

ROZMAN, Ksenija: Mihael Stroj. 1803—1871. (Retrospektivna razstava. Besedilo o avtorju, rodovnik, pregled razstav, viri, literatura, katalog del.) (Prev. v franc. Viktor Jesenik. Fotogr. posnetki: Branko Balič [itd.].) Ljubljana, Narodna galerija 1971. 186 + (VII) str. 8°.

SCHULTZE, Jürgen: Devetnajsto stoletje. (Neunzehntes Jahrhundert.) (Iz nemščine prev. Helena Menaše.) Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 264 str. 8° (Umetnost v slikah.)

SMEJ, Jožef: Spomenikom domačije — zadnja ura naj ne bije! (:Ob soboški spomeniški problematiki:) Cerkev v Soboti (:1071—1971:). Maribor, (t. »Pomurski tisk«, Murska Sobota) 1971. 46 + (II) str. 8°. Ilustr.

STOPAR, Ivan: Opatijska cerkev v Celju. Načela restavracije in umetnostnozgodovinski rezultati obnovitvenih del v letih 1963 do 1969. Celje, (Svet za kulturo in in znanost Skupščine občine) 1971. 139 + (III) str. + 2 pril. 8°. (Celjski zbornik. 1971. Posebna izd.) Ilustr.

Narodnoosvobodilna in antifašistična borba

BATTAGLIA, Roberto: Odporniško gibanje v Italiji. (Storia della resistenza italiana.) 8. september 1943 — 25. april 1945. (Prev. Leopold Vrbovšek.) V Ljubljani, Borec 1971. 546 + (II) str. 8°. Ilustr. (FERENC, Tone:) Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici. (Ilustr. priskrbel avtor.) (V Mariboru, Obzorja 1971.) 30 + (I) str. 8°. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. 26.)

JAN, Ivan: Dražgoška bitka. Ljubljana, Partizanska knjiga 1971. 332 + (III) str. 8°. Ilustr.

JANEŽ, Jože: Ob mejnikih revolucije. (Pregled dogodkov iz NOB v Prekmurju in življenjepisi narodnih herojev.) Murska Sobota, Občinska konferenca ZMS 1971. 16 + (XIX + I ov.) str. 8°. [Ov. nasl.]

LOTRIČ, Tone: Škofjeloški odred. Ljubljana, (Partizanska knjiga; v Škofji Loki, Odbor Škofjeloškega odreda) 1971. 336 str. 8°. (Knjižnica NOV in POS. 26. 2.) Ilustr.

MENARD, Vilko: Kronika NOB terenov Tržaška cesta — Kozarje in »Lado Miklavc« Vič, Brdo, Vrhovci. Ljubljana, (Odbor ZB Kozarje, Vič, Vrhovci) 1971. 106 + (I) str. 8°.

✓ NEMSKA koncentracijska taborišča... Katalog... Celje, Muzej revolucije (1971). (29) str. 8° p. f. Ilustr.

✓ PADLI v ognju revolucije. Krško, Zveza ZB NOV občine 1971. 250 + (II) str. 8°. Ilustr.

✓ XV. [PETNAJSTI] jubilejni pohod. »Po poteh partizanske Ljubljane« za leto 1971. Ljubljana, (Odbor za pohod) 1971. 178 + (II) str. + pril. 8°.

POLJSKI narodni spomeniki. (Razstava.) (V Ljubljani, Partizanska knjiga in Muzej ljudske revolucije 1971.) 20 str. 8°.

RAVBAR, Alojz: Zakaj je padla španska republika. Ljubljana, Borec 1971. 708 str. + pril. 8°.

✓ RAVENSBRÜCK. (FKL — žensko koncentracijsko taborišče.) (Knjigo sta pripravili Erna Muser in Vida Zavrl.) Ljubljana, (Partizanska knjiga) 1971. 760 str. + 2 zvd. 8°. Ilustr.

STIPLOVSEK, Miroslav: Šlandrova brigada. Ljubljana, Maribor (Partizanska knjiga [itd.]) 1971. 808 + (VI) str. 8°. (Knjižnica NOV in POS. 10.) Ilustr.

SUNAJKO, Stevo: Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot 1941—1945. (Prev. iz srbohrv. Nande Miklavc.) Ljubljana, (»Partizanska knjiga«) 1971. 496 + (IV) str. 8°. (Knjižnica NOV in POS. 39.) Ilustr.

SVOBODNA Primorska. Zbor slovenskih pionirjev v Trnovskem gozdu. (Kronika narodnoosvobodilnega boja na Primorskem. Izbor pesmi in proze: Martina Šircelj. Odg. ur. Ančka Čerin. Fotogr.: Goriški muzej Nova Gorica.) (Ljubljana, Odbor za zbor slovenskih pionirjev v Trnovskem

gozdu 1971.) 60 + (III) str. 8°. [Ov. nasl.]

ŠKRAP, Milko: Uporna mladina. Prispevek z zgodovini borbe slovenske tržaške mladine za narodni obstoj pod fašistično Italijo. Trst, (»Zaliv«) 1971. 202 + (I) str. 8°. (Kosovelova knjižnica. 3.) Ilustr.

ŠTAJERSKA in Koroška v narodnoosvobodilni borbi. (Katalog)... Celje, Muzej revolucije (1971). 32 str. 8° p. f. Ilustr.

TERČAK, Stane: Frankolovski zločin. Ljubljana, (Partizanska knjiga) 1971. 148 str. 8°. Ilustr.

✓ TRIDESET let Molniške čete. (Avtorji: Edo Svetek [itd.]) (Zadvor, Krajevna skupnost 1971.) 90 + (II) str. 8°. [Ov. nasl.] Ilustr.

VIDIČ, Jože: Beg z morišča. V Ljubljani, Borec 1971. 472 + (III) str. 8°. Ilustr.

ZUPANČ, Ciril: Gradišče in Oševljek v NOB. (Gradišče & Oševljek, ZB NOV 1971.) 64 str. 8°. Ilustr.

Jugoslavija

MIKLAVČIČ, Maks: Zgodovina Cerkev v Jugoslaviji. Ponat. Ljubljana, (Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev) 1971. (II) + 180 + II str. 4°. Strojep. avtogr.

STANIČ, Janez: Bolgarija in Makedonija. Ljubljana, (Mladinska knjiga) 1971. 133 + (II) str. 8°. (Pričevanja. 15.)

Slovenija in Slovenci

✓ DOLINAR, Franc: Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918. Buenos Aires, Sij 1971. 48 str. 8°. (Zrenja in uvidi. 2.)

MINARIK, Franc: Od staroslovenskega vraštva do sodobnega zdravila. (Ljubljana, Lek 1971.) 195 + (XIV) str. + pril. 8°. Ilustr.

OD kmečkih uporov do slovenske državnosti. (Ur. Ivan Kreft.) Maribor, Obzorja 1971. 122 + (II) str. 8°. Ilustr.

PLETERSKI, Janko: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914—1918. (Ljubljana), Slovenska matica 1971. 324 str. 4°.

SLOVENŠČINA v dokumentih skozi stoletja. Razstava ob 25-letnici samostojnega delovanja Arhiva Slovenije. (Katalog sest.: Janez Kos [itd.], ur. Ema Umek.) Ljubljana. (Arhiv Slovenije) 1971. 40 + (I ov.) str. 8°.

TANCIK, Ferdinand: Orožje in bojna oprema od naselitve Slovencev do konca 17. stoletja. (Razstava v Narodnem muzeju. Katalog. Fotogr.: Srečko Habič. Risbe: Roman Hribar.) Ljubljana, (Narodni muzej) 1971. 101 + (VI) str. 8°. (Orožje. 1.)

ZBORNİK za zgodovino naravoslovja in tehnike. 1. Ur. Fran Dominko. (Ljubljana), Slovenska matica 1971. 246 + (II) str. 8°. Ilustr.

Arheologija

CLAUSTRA Alpium Juliarum. 1. Fontes. (Ur.: J. Sašel, P. Petru.) Ljubljana, (Narodni muzej) 1971. 100 + (XXII) str. + pril. 4°. (Katalogi in monografije. 5 = Limes v Jugoslaviji. 2.) Ilustr. Besedilo slov. in angl.

KNEZ, Tone: Prazgodovina Novega mesta. Razstavnı katalog. Novo mesto in der Vorgeschichte. Ausstellungskatalog. Novo mesto, Dolenjski muzej 1971. 76 + 90 + (I) str. 8°. Ilustr.

KOLSEK, Vera: Šempetrska nekropola. (Ilustr. je preskrbela avtorica.) (Maribor, Obzorja 1971.) 30 + (II) str. 8°. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. 27.) Ov. nasl.: Šempeter.

PETRU, Peter: Hišaste žare Latobikov. Hausurnen der Latobiker. (Skrajšana disertacija.) Ljubljana, Narodni muzej 1971. 189 + (I) str. + 1 pril. 8°. (Situla. Razprave — Ser. v 8°. 11.) Ilustr.

STARE, Vida: Prazgodovina Slovenije... (Razstava v Narodnem muzeju.) Ljubljana, (Narodni muzej) 1971. 17 + 10 str. 8°. Ilustr.

Filozofija

HRIBAR, Tine: Filozofski opus Alme Sodnik. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri univerzi 1971. (II) + 90 str. (= f.). 4°. Razmn.

JERMAN, Frane: Tomizem na Slovenskem od 1884—1900 leta. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri univerzi 1971. (I) + 176 str. (= f.). 4°. Razmn.

ŠČEPANOVIČ, Ratko: Pozitivizem in energetizem pri Slovencih. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri univerzi 1971. (II) + 64 str. (= f.). 4°. Razmn.

URBANČIČ, Ivan: Poglavitne ideje slovenskih filozofov med sholastiko in neosholastiko. V Ljubljani, Slovenska matica in Inštitut za sociologijo in filozofijo (1971). 318 + (V) str. + 2 pril. 8°. (Filozofska knjižnica. 10.) Ilustr.

Slovstvo

MOSIN, Vladimir: Kopitarjeva zbirka slovanskih rokopisov in Zoišov cirilski fragment iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. (Iz srbohrv. prev. Marijan Ozvald.) Ljubljana 1971. 112 str. + pril. 8°. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. Dela. 25 = Institut za literature. 4.)

SMOLEJ, Viktor: Slovstvo v letih vojne 1941—1945. Ljubljana, Slovenska matica 1971. 390 + (II) str. 4°. (Zgodovina slovenskega slovstva. 7.) Ilustr.

Etnografija

FISTER, Majda: Rezljana vrata v Tuhinjski dolini. (Katalog. Prev. v nemščino Niko Kuret. Fotogr.: S. Habič, M. Fister.) Kamnik, Muzej 1971. 20 str. 8°.

KMEČKA hiša v slovenskem panonskem svetu. Razstavo je pripravil: Fanči Šarf. ... Fotogr.: Arhiv SEM. Ljubljana, (Slovenski etnografski muzej) 1971. 19 + (X) str. 8°.

MAKAROVIČ, Marija: Slovenska ljudska noša. (Povzetek so prev. Janko Golias, Viktor Jesenič, Milan Rakočević. Kroje je risala Terezija Horvatič.) (V Ljubljani, Centralni zavod za napredek gospodinjstva 1971.) 110 str. + pril. 8°.

WALTER, Sepp: Štajerski lectarji in svečarji. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej 1971. (II) + 18 str. 8°. Ilustr.

Krajevna in pokrajinska zgodovina, krajepisi in vodniki

BOVŠKO berilo. Izbor manj znanih člankov o Bovškem. Bovec, Goriški muzej, Nova Gorica 1971. (I) + 93 + (I) str. 4°. Strojep. avtogr.

DULAR, Jože: Semič v Beli krajini. (Fotogr.: Muzej ljudske revolucije [itd.]) Semič, Iskra 1971. 87 str. 8°.

HAJNSEK, Odilo OFM: Marijine božje poti. V Celovcu, Družba sv. Mohorja 1971. 652 str. 8°. Ilustr. [Zgodovina 55 božjih poti na vsem slov. narodnostnem ozemlju in v soseščini.]

IZ starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane. (Zbornik razprav.:) (Ur. Sergij Vilfan.) Ljubljana 1971. (I) + 208 str. + zvd. 4°. (Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. 2.)

JARC, Janko & Tone Knez & Jože Mlinarič: Novo mesto. Kulturno-zgodovinski vodnik. Novo mesto, (Dolenjski muzej) 1971. 81 + (VI) str. + 1 zvd. 8°. Ilustr.

KOROŠKA in koroški Slovenci. Zbornik poljudnoznanstvenih in poslovnih spisov. (Glavni ur. Vladimir Klemenčič.) Maribor, Obzorja 1971. 389 + (V) str. 8°. Ilustr.

LOŠKI razgledi. 18. V Škofji Loki, Muzejsko društvo 1971. 257 + (I) str. + 1 pril. 8°. Ilustr.

MARUŠIČ, Branko: (Začetki slovenskega časnikarstva na Goriškem. — Fran Vatovec: Časnikarski fenomen: goriška »Soča« (Trst), Založništvo tržaškega tiska 1971. 78 + (II) str. 8°.

OROŽEN, Janko: Zgodovina Celja in okolice. 1. Od začetka do leta 1848. Celje, (Kulturna skupnost) 1971. 668 + (IV) str. + pril. 8°. Ilustr. (Celjski zbornik. 1971. Posebna izd.)

OROŽEN, Janko: Zgodovina obrti v Celju in severovzhodni Sloveniji. Celje, Poslovno združenje za obrt, gostinstvo in komunalo »Agens« 1971. (II) + 306 str. 4°. Razmn.

500 [PETSTO] let mesta Kočevje. (Ur. uredn. odbor.: Herman Kotar, Marija Andeselič, Miha Briški.) Kočevje, Skupščina občine 1971.) 196 + (I) str. 8°. Ilustr.

PRIJATELJSTVO 1961—1971. (Revija medobčinskega odbora sindikalnih svetov Čakovec, Koprivnica, Ormož, Ptuj, Varaždin in Slovenska Bistrica. Glavni ur. Danilo Utenkar.) (V Slovenski Bistrici, »Občan«, Ljubljana 1971.) 40 str. 8° p. f. [Ov. nasl.] Besedilo slov., hrv. [S kratko zgodovino mest.]

SLAVJANSKI rodoljub. Mesečni časopis na svitlobo dan od Slavjanskega društva v Terstu. Faks. vseh šestih števil iz leta 1849. Trst, Založništvo tržaškega tiska. 1971. 48 str. 4°.

SLOVENSKA Bistrica 1941—1971. (Odg. ur. Rozika Žigon.) (Ljubljana, »Občan« 1971.) 26 str. 8°. Ilustr.

ŠETINC, Marjetica: Zlatarstvo na slovenskem Štajerskem. (Razstava.) Prev. v franc. in nemšč.: J. Karba. Fotogr.: fotolaboratoriji Umetnostne galerije v Mariboru [itd.]... Maribor, Pokrajinski muzej 1971. 121 + (II) str. 8°.

(ŠKALER, Stanko:) Brežice. (Ilustr. gradivo Posavski muzej, barvna posnetka S. Baškoviča. Povzete prev. v nemšč. avtor, v italij. L. Verbovšek. 2. razš. izd.) (V Mariboru, Obzorja 1971.) 39 + (I) str. 8°. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. 15.)

✓ SKALER, Stanko: Po poteh slovensko-hrvaškega kmečkega upora 1573. (V Mariboru, Obzorja 1971.) 38 + (I) str. 8°. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. 28.) Ilustr. Ov. nasl.: Kmečki upor 1573.

ŠRIBAR, Vinko: Blejski otok. Oris zgodovine. (Fotogr. V. Šribar in Srečko Habič.) (Na Bledu, Zavod za pospeševanje turizma [1971].) 48 + (II) ov.) str. 8° p. f.

✓ VALANT, Milan: Zgodovina Žužemberka in Krajine. 2. izd. Ljubljana, (samozal.) 1971. 36 str. 8°. Ilustr.

VALVASOR in sodobniki. Izbrano delo. (Izbr. in ur. Jože Pogačnik.

- Jezikovna prir. France Drolc. Prev. Kajetan Gantar, Jože Mlinarič, Mirko Rupel.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1971. 316 + (IV) str. + 1 pril. 8°. (Naša beseda.)
- VISCHER, Georg Matthäus: Topographia Ducatus Stiriae. Gradec 1681. (Reprod. Spremnna beseda in red. Ivan Stopar.) (V Ljubljani, Cankarjeva založba) 1971. loč. pag. 8° p. f.
- VRISER, Sergej: Sv. Rok nad Šmarjem pri Jelšah. (Črno-bele fotogr. je prispeval avtor, barvna posnetka pa Jože Gale.) (V Mariboru, Obzorja 1971.) 30 + (I) str. 8°. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. 25.)
- ZADNIKAR, Marijan: Predjamski grad. Postojna, (t. Tiskarna »Tone Tomšič«, Ljubljana) 1965 [1971]. 25 str. + pril. 8°.
- (ZADNIKAR, Marijan:) Stiški samostan. (Fotogr. S. Habiča [itd.], 2., razš. izd.) (V Stični, Cistercijski samostan 1971.) 38 + (I) str. 8°. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. 18.)
- ZBORNİK občine Grosuplje. 5. Grosuplje, (uredn. odb.) 1971. 232 + (I) str. 8°. Ilustr.
- (ZELEZNIK, Milan:) Nova Štifta (na Dolenjskem). (V Mariboru, Obzorja 1971.) 34 + (II) str. 8°. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. 29.) Ilustr.
- Biografije, spomini, korespondenca, dnevniki**
- AURELIUS (ANTONINUS), Marcus: Dnevnik cesarja Marka Avrelija. (Tà eis heautón.) Prev. Antona Sovreta. Prir. Kajetan Gantar. (2. popr. izd.) [Ljubljana], Slovenska matica 1971. 179 + (III) str. 8°. (Filozofska knjižnica. 11.)
- BERČIČ, Branko: Mladost Ivana Tavčarja. V Ljubljani, Slovenska matica 1971. 365 + (I) str. + 1 pril. 8°. (Razprave in eseji. 16.) Ilustr.
- BORKO, Božidar: Srečanja. (V Ljubljani), Slovenska matica 1971. 164 + (IV) str. + 1 sl. 8°. (Spomini in srečanja. 6.)
- (BREZOVAR, Milan:) Narodna junaka Milan Majcen in Janči Mevželj. — (Štefan Kuhar: Kmetsko mladinsko gibanje in Milan Majcen.) Ljubljana, (Odbor za postavitev spomenika) 1971. 152 str. 8°. Ilustr.
- BUCK, Pearl S[ydenstricker]: Kennedyjeve ženske. (Kennedy women. Prev. Andrej Novak.) Ljubljana, Delo 1971. 160 str. + pril. 8°.
- CANKAR, Franc: Žlahta. Družinska kronika. (Prir. slikovno gradivo, spremno besedo in pojasnila napisal France Dobrovoljc.) Maribor, Obzorja 1971. 210 + (V) str. 8°.
- DANIEL-ROPS [ps.] (= Henri Pottot): Jezus v svojem času. (Jésus en son temps. Iz franc. prevedel D[om] N[ikolaj] Bregantl.) Pleterje, Kartuzija 1971. 686 + (I) str. 8°. Z 2 zvd.
- DERGANC, Franci: Okrvavljena roža. Spomini partizanskega zdravnika. (Ljubljana, Partizanska knjiga 1971.) 381 + (I) str. 8°. Ilustr.
- FINŽGAR, Fran Saleški: Pisma Ferdinandu Koledniku. Ur. in pojasnil Martin Jevnikar. V Celovcu, Družba sv. Mohorja 1971. 152 str. + 2 pril. 8°.
- FORMAN, Werner & Cottie A. Burland: Marcó Polo. (Nemški prev. angl. izvirnika je poslov. Helena Menaše.) Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 176 str. 4°. Ilustr.
- FRIEDENTHAL, Richard: Goethe. Življenje in čas. 1—2. (Iz nemščine prev. Franjo Smerdu.) Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 8°. (Biografije.)
- JOSIP Broz Tito. (Monografija. Avtorji besedil: Gustav Krklec [itd.], Avtorji fotogr.: Milan Babič [itd.], Izbor sest., red: Drago Zdunič. (Zagreb, Spektar 1971.) (316) str. 4°.
- KAJŽA pri Dolencu v Doslovčah — kulturni spomenik in spominski muzej. (Jesenice, Odbor za odkup in ureditev Finžgarjeve rojstne hiše 1971.) (16) str. 8°. [Ov. nasl.] S 3 sl.
- KUGY, Julius: * Iz minulih dni. (Aus vergangener Zeit. Prev. Lilijana Avčin.) Maribor, Obzorja 1971. 211 + (III) str. + pril. 8°. (Domače in tuje gore. 8.)

- LESKOVEC, Karel: Križpotja. (:Ponata.). 1. V Ljubljani, Partizanska knjiga 1971. 535 + (III) str. 8°. Ilustr.
- MARINKO, Miha: Moji spomini. (Ljubljana), Mladinska knjiga 1971. 336 + (III) str. + pril. 8°. (Kultura.)
- MESTROVIČ, Ivan: Spomini. (Uspomene na političke ljude i događaje. Prev. Jože Stabej.) Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 522 + (VI) str. 8°.
- MOCNIK, Hubert: Spomini in izkustva. Gorica, Goriška Mohorjeva družba 1971. 260 str. 8°. Ilustr.
- MORAVEC, Dušan: Iskanje in delo Ferda Delaka. Ljubljana 1971. 174 + (I) str. 8°. (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 53.) Ilustr.
- PISMA slovenske »moderne«. I—XLII. 1896—1901. Faksimili originalnih rokopisov. (Zbrala, ur. in spremno besedo napisala Marja Boršnik.) (V Ljubljani, Mladinska knjiga 1971.) XLII str. + XLII pril. 4°. (Monumenta litterarum Slovenicarum. 10.)
- REBULA, Alojz: Gorje zelenemu drevesu. Dnevnik. Maribor, Obzorja 1971. 253 + (I) str. 8°.
- RESMAN, Franc: Rod pod Jepo. (:Spomini Tratnikovega očeta iz Ledine.): V Celovcu, Družba sv. Mohorja 1971. 238 str. + pril. 8°. Ilustr.
- SCHMIDT, Paul: Statist na diplomatskem odru. (Statist auf diplomatischer Bühne. Prev. Polona Terčelj.) V Ljubljani, Cankarjeva založba 1971. 305 + (II) str. 8°. (Bios.)
- SEDEJ, Josip: Dr. Frančišek Borja Sedej, knezonadškof goriški in metropolit ilirski. Življenjepis. Zagreb, (samozal. 1971). 78 + (I) str. 8°. Ilustr.
- SEMIČ, Stanko-Daki: Najboljši so padli. 1—2. Spomini. (Ilustr. Štefan Planinc.) Ljubljana, (samozal.) 1971. 8°.
- STEPISNIK, Drago: Stanko Bloudek. Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 171 + (III) str. 8°. Ilustr.
- STAJNER, Karlo: Sedem tisoč dni v Sibiriji. (Prev. Majda Jeglič.) Zagreb, »Globus« 1971. 472 str. 8°.
- VODOPIVEC, Peter: Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove. Ljubljana 1971. 104 str. 8°. (Knjižnica »Kronike«. 5.)
- (ZWEIG, Stefan:) Erazem Rotterdamski. (Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam.) Triumf in tragika. (Prev. Peter Kolar.) (Maribor, Obzorja 1971.) 169 + (II) str. + pril. 8°. (Veliki možje. 23.)

Šolstvo, prosveta in učeniki

- 225 [DVESTO PETINDVAJSET] let novomeške gimnazije. (1746 do 1971. Ur. Jože Sever.) V Novem mestu, Gimnazija 1971. 507 + (IV) str. + pril. + corr. 8°. Ilustr.
- GIMNAZIJA Rudolfa Maistra. Kamnik, 1945—1970. (Kamnik [1971].) 32 str. 8°. Ilustr.
- GROBELNIK I[van]: Vaje iz zgodovine (za) 7. razred osnovne šole. (Kartografsko obdelal Peter Svetik.) (Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1969 [1971].) (16) str. 4°.
- GROBELNIK, Ivan: Zgodovina. Za gimnazije in sorodne srednje šole. II. Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 222 + (II) str. 8°. Ilustr.
- (HOJAN, Tatjana:) Ob 100-letnici mladinskega lista Vrtec. — (France Ostanek:) Ivan Lapajne in njegov pedagoški časopis Slovenski učitelj 1872—1877. Razstava... Ljubljana, (Slovenski šolski muzej) 1971. 19 str. 8°. S 3 sl.
- METELKO, Antonija: Zgodovina. Za šesti razred osnovne šole. (Ilustr. Roža Piščanec, geografske skice Tone Ljubič.) 2., predel. izd. Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 216 + (IV) str. 8°.
- OSNOVNA šola Leskovec pri Ptuj 1769—1970. (Leskovec pri Ptuj 1971.) 24 str. 8°.
- PAHOR, Drago & Samo Pahor: Začetek osnovnega šolstva v tržaški okolici. Stodevetdeset let škedenjske šole. (Ponat. iz Primorskega dnevnika.) (Trst), Založništvo tržaškega tiska 1971. 14 + (I) str. 8°. S 3 sl.

25 [PETINDVAJSET] let Glasbene šole Novo mesto. (Za uredn. odb. Ernest Jazbec. Fotogr.: arhiv Glasbene šole.) Novo mesto, (Glasbena šola) 1971. 40 str. 8°.

70 [SEDEMESET] let Gaudeamus igitur... (Ob sedemdeseti obletnici prve mature na gimnaziji v Kranju. 1901—1971. Prir. in ur. odbor.: Marjeta Campa [itd.].) (Kranj, Gimnazija 1971.) 58 + (X) str. 8°. Ilustr. [Ovoj. nasl.]

ŠOLSTVO na slovenskem ozemlju v obdobju 1941 do 1945. Razstava... (Katalog je uredil France Ostanek.) Ljubljana, (Slovenski šolski muzej) 1971. 34 + (II) str. 8°. Ilustr.

WEBER, T[omaž]: Vaje iz zgodovine. (Za) 6. razred osnovne šole. (Kartogr. obdelal Peter Svetik. 2. izd.) (Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971.) (16) str. 4°.

ZGODOVINSKA čitanka. Za sedmi razred osnovnih šol. ([Sest.] Vasilij Melik — Ferdo Gestrin.) Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 118 + (V) str. 8°.

ZGODOVINSKA čitanka. Za 6. razred osnovnih šol. Sest. Milko Kos, Ferdo Gestrin in Vasilij Melik. Ljubljana, Drž. založba Slovenije 1971. 72 str. + pril. 8°.

Podjetja, ustanove

JUBILEJNI zbornik. 50 [let]. Šentjakobsko gledališče. (1921—1971. Zbornik so prir.: Bojan Kapelj [itd.].) (Ljubljana 1971.) 72 str. 8°.

KOBE-ARZENŠEK, Katarina: Pletenina, tovarna trikotaznega perila. Zgodovinski zapis ob troynem jubileju. (Prev.: Janko Golias. Fotogr.: Janez Kališnik. Reprod.: Miha Pustoslemšek.) (Ljubljana) 1971. 99 str. + pril. 8°.

OB petindvajsetletnici obstoja (Almanah pripr. in ur. Milan Puhar s sodel. Prev. v angl.: Ani Bitenc.) Ljubljana, Lek (1971.) (62) str. 4°.

25 [PETINDVAJSET] let Tovarne avtomobilov in motorjev Maribor. (Gl. in odg. ur.: Tomislav

Perlič. Fotogr.: Dušan Kraševac.) (Maribor 1971.) (62) str. 4°.

PETROL. Ob petindvajsetletnici 1945/1970. (Ur. in spremna beseda Janko Kežar.) (Ljubljana 1971.) 71 + (I) str. 8°. Ilustr.

POTOCNIK, Vekoslav & Majda Gartner: Nama Ljubljana. (25 let. Almanah ob srebrnem jubileju. (1946—1971.) (Ljubljana 1971.) (67) str. 8° p. f. [Ov. nasl.] Ilustr.

SALONIT Anhovo — petdesetletnik. (Tekst Dušan Kralj. Fotogr. Sergej Ciani [itd.].) (Anhovo 1971.) 200 + (XI) str. 8°. Vzpor. slov. in angl. besedilo.

SEDEMESET let Zavoda za usposabljanje slušno in govorno prizadetih. (1900—1970. Uredn. odb.: Bogo Jakopič, Vera Kmetec in Emil Ulaga.) Ljubljana [1971]. 50 + (II) str. 8° p. f. Ilustr.

SLAVNIK Koper — prometno, turistično in hotelsko podjetje. 25 let plodnega dela, 20 let samoupravljanja. Koper (1971.) (62) str. 8° p. f. Ilustr.

TEKSTILANA Kočevje — 50 let. (Uredn. odbor: Vinko Rakovič [itd.].) (Kočevje 1971.) (I) + 111 str. 8°. Ilustr.

Glasba

BANDA municipale — Pihalni orkester Piran 1851—1971. (Ur. uredn. odb. Zanj Leander Pegan.) (Piran 1971.) 15 str. 8° p. f. [Ov. nasl.] Ilustr. Besedilo slov. in italij.

JELOVSEK, Edo: Nad sto let tradicije godb na pihala v Laškem. V Laškem, Godba na pihala 1971. 59 str. 8°. Ilustr. Ov. nasl.: Sto let glasbe v Laškem.

PEČNIK, Melanija: Pevski zbor Glasbene matice ljubljanske. (1891—1971.) (Ljubljana 1971.) (31) str. 8°. Ilustr.

50. [PETDESETA] obletnica ustanovitve izobraževalnega društva za Slovenijo »Vesna«. 1921—1971... — 100 let mladinskega zborovskega petja v Zagorju ob Savi. 1871—1971. (Zagorje, Skupščina občine 1971.) (40) str. 4°. Ilustr.

- PEVSKO društvo Lipa. 1885—1970. (Gradivo je zbral Ladislav Lajovic. Ur. Anton Janežič.) (Litija, Predilnica 1971.) 40 str. 8°. Ilustr.
110. [STODESETA] obletnica Delavske godbe na pihala. 1861—1971. Zagorje ob Savi, (Občinski sindikalni svet 1971.) (24). 8°. Ilustr.

Gasilstvo

- MAUER, Franjo: 100 [Sto] let gasilstva v Celju. Celje, (Občinska gasilska zveza) 1971. 182 + (II) str. 8°. Ilustr.
- MEZEK, Franc: 25 [petindvajset] let gasilskega društva železarne Štore. 1945—1970. (Štore 1971.) 72 str. 8°. Ilustr.
- STO let Gasilskega društva Maribor-mesto... Maribor 1971. 23 + (II) str. 8°. Ilustr.
- 100-letnica [STOLETNICA] gasilstva v Krškem. 12. 9. 1971. (Fotogr. iz artikla[!]) občinske gasilske zveze Krško.) (Krško, Obč. gasilska zveza 1971.) 36 str. 8°.

Šport

- 50 [PETDESET] let nogometa. Vevče, Zalog, Polje (Ur.: Rudi Puhar.) (V Vevčah, Odbor za proslavo 50-letnice nogometa 1971.) 61 + (I) str. 8°. Ilustr.
- 50 [PETDESET] let telesne kulture in športa v Mežici. 1921—1971. (Zbral in ur. Lednik Štefan.) Mežica, (Partizan) 1971. 100 str. 8°. Ilustr.
- PETDESET let tolminskega nogometa. (1921—1971.) (Tolmin, Nogometni klub 1971.) (8) str. 8°. [Ov. nasl.] Ilustr.
- 25 [PETINDVAJSET] let smučanja v Gornjesavski dolini. Jesenice, (t. »Gorenjski tisk«, Kranj [1971]). 27 + (IX) str. 8°. [Ov. nasl.] Ilustr.
- SLOVENSKO planinsko društvo v Gorici 1911—1971. Izdano ob 60-letnici. (Pripr. odb.: Aldo Bavcon [itd.]. Ur. Marko Waltritsch.) (V Gorici, Slovensko planinsko društvo 1971.) 66 str. 8°. Ilustr.
- ŠTIRIDESETLETNICA veslanja na Bledu. Bled, (Regatni odbor) 1971. (47) str. 8° p. f. Ilustr.

SINOPSIS

Vinko Šribar, znanstv. sodelavec, Ljubljana: **Freisingški trg Otok (Gutenwerth)**. Avtor nadaljuje in konča poročilo o arheoloških izkopavanjih tega visokosrednjeveškega naselja v letih 1969—1970.
Freising Settlement Otok (Gutenwerth). The final section of the author's report on archaeological excavations of this late medieval settlement is given. The excavations were carried out between 1969 and 1970.
Zusammenfassung: **Freising'scher Markt Otok (Gutenwerth)**.
UDK 950.26 (497.12 Otok-Gutenwerth)

Vasilij Melik, izr. univ. prof., Ljubljana: **Mesto (civitas) na Slovenskem**. Na osnovi virov 12. in 13. stol. obravnava avtor razne termine za meščanske naselbine v Sloveniji, posebno termin civitas.
Town (civitas) in Slovenia. Using 12th and 13th cent. sources the author deals with various terms used for town settlements in Slovenia, especially with the term »civitas«.
Zusammenfassung: **Die Stadt (civitas) in Slowenien**.
UDK 949.712-201 "11/12"

Vlado Valenčič, znanstv. sodelavec v pok., Ljubljana: **Ljubljanski trgovec in bankir Caharija Waldtreich (1623—1682)**. Prvi izmed treh najmočnejših ljubljanskih veletrgovcev in bankirjev od srede 17. stol. dalje je bil Caharija Waldtreich, druga dva pa Franc Zergoll in Franc Rigoni.
Caharija Waldtreich, a Ljubljana merchant and banker (1623—1682). From the second half of 17th cent. on Caharija Waldtreich was the first among the three most influential merchants and bankers in Ljubljana. The other two were Franc Zergoll and Franc Rigoni.
Zusammenfassung: **Zacharias Waldtreich, Laibacher Handelsmann und Bankier (1623—1682)**.
UDK 38 +336.7 (497.12 Lj.): Waldtreich

Jože Šorn, znanstv. sodelavec, Ljubljana: **Proizvodnja svinca v osrednji Sloveniji med leti 1840 in 1918**. Prva konjunktura za svinec pripada letom 1840—1867, druga pa letom 1878—1913; s pričetkom svetovne vojne so svinčarne delale za armado in zato ne govorimo o normalni konjunkturi.
Production of lead in central Slovenia between 1840 and 1918. The first boom in the lead trade came between 1840 and 1867, the second between 1878 and 1913. During the First World War the lead foundries produced lead for the army, so that this period cannot be referred to as one of the normal industrial expansion.
Zusammenfassung: **Bleiproduktion in Mittelslowenien zwischen den Jahren 1840 und 1918**.
UDK 622.344.1/5 (497.12-191) "1840/1918"

Po mnenju Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo Ljubljana,
št. 421-2/72, z dne 17. 8. 1972 je knjiga oproščena prometnega davka

KAZALO — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS

RAZPRAVE — СТАТЬИ — STUDIES

- Vinko Šribar, Freisinški trg Otok (Gutenwerth) 255—298
 Фрейзингское местечко Оток (Гутенверт)
 Freising Settlement Otok (Gutenwerth)
 UDK 930.26 (497.12 Otok-Gutenwerth)
- Vasilij Melik, Mesto (civitas) na Slovenskem 299—316
 Города в Словении
 Town (civitas) in Slovenia
 UDK 949.712-201 "11/12"
- Vlado Valenčič, Ljubljanski trgovec in bankir Caharija Waldt-
 reich (1623—1682) 317—347
 Люблянский комерсант и банкир Захария Вальдтрейх (1623—
 1682)
 Caharija Waldtreich, a Ljubljana merchant and banker (1623—
 1682)
 UDK 38+336.7 (497.12 Lj.): 92 Waldtreich
- Jože Šorn, Proizvodnja svinca v osrednji Sloveniji med leti
 1840 in 1918 349—366
 Производство свинца в центральной Словении
 Production of lead in central Slovenia between 1840 and 1918
 UDK 622.544.1/5 (497.12-191) "1840/1918"

ZAPISKI — ЗАПИСИ — NOTES

- Tone Zorn, Narodnostni podatki kočevskega območja po podat-
 kih narodnega katastra iz leta 1936 367—381
 Данные о национальном составе района Кочевье согласно
 национального катастра из 1936 г.
 The National Characters of Kočevje Area from the Particulars
 of National Cadaster from 1936
 UDK 312.91 (497.12 Kočevsko) "1936"
- France Klopčič, Mali narodi in socializem 383—385
 Малые нации и социализм
 Small Nations and Socialism
 UDK 323.1 (497.12): 329.14

DRUSTVENO ŽIVLJENJE, KONGRESI SIMPOZIJ — СЪЕЗДА, НАУЧНЫЕ СОВЕЩАНИЯ И СОБРАНИЯ — CONGRESSES, SYMPOSIA, AND MEETINGS

UDK 061.2.05 + 061.3

- Znanstveni simpozij o Juriju Križaniću v Zagrebu 2. in 3. marca
 1972 (Ignacij Voje) 387—389
 Научное совещание о Юрии Крыжаниче, состоявшееся
 2 и 3 марта 1972 г. в Загребе
 Scientific Symposium on Jurij Križanić, Held in Zagreb,
 March 2—3, 1972
- Mednarodno znanstveno posvetovanje o začetkih socialističnega
 tiska na Balkanu 20. in 21. decembra 1971 v Beogradu (Franc
 Rozman) 389—390
 Международное научное совещание о первых социалисти-
 ческих печатных изданиях на Балканах 20 и 21 декабря
 1971 г. в Белграде
 International Scientific Consultation on the Beginnings of the
 Socialistic Print on Balkans, Held in Belgrade, December
 20—21, 1971

- Znanstveno posvetovanje o NOB 26.—28. januarja 1972 v Ljubljani
(Mirko Stiplovšek) 390—396
Научное совещание о народноосвободительной войне с 26-го
по 28-е января 1972 г. в Любляне
Scientific Consultation on the National Liberation Struggle,
Held in Ljubljana, January 26—28, 1972

OCENE IN POROČILA — РЕЦЕНЗИИ И ИЗВЕЩЕНИЯ — BOOK REVIEWS AND REPORTS

UDK 930 (048.1)

- Dictionnaire archéologique de la Bible (Marko Urbanija) 397
Giovanni Pettinato, Das altorientalische Menschenbild und die
sumerischen und akkadischen Schöpfungsmythen (Marko
Urbanija) 397—399
Kralj Boja (Marko Urbanija) 400—402
Ivan Puš, Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani
(Marijan Slabe) 402—405
Dr. Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku (Igna-
cij Voje) 406—411
Rolf Sprandel, Das Eisengewerbe im Mittelalter (Janez Peršič) 411—412
Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, I (Ferdo Gestrin) 412
Miroslav Pahor, Socialni boji v občini Piran od XV. do XVIII.
stoletja (Jože Šorn) 413
Celjski zbornik 1971—1972 (Ferdo Gestrin) 413—414
Hans Hermann Frensing, Die Umsiedlung der Gottscheer Deut-
schen (Ferdo Gestrin) 414—416
Karl R. Stadler, London 1971 (Tone Zorn) 416—417
Ahmed Hadžirović, Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini 1935—
1941 (Jasna Fischer) 417—418
Adam Schaff, Geschichte und Wahrheit (Peter Vodopivec) 418—421
Pripombe k obravnavi južnoslovanske zgodovine v učbeniku Anto-
nije Metelko »Zgodovina za šesti razred osnovne šole«, 2. pre-
delana izdaja (Ignacij Voje) 421—425

BIBLIOGRAFIJA — БИБЛИОГРАФИЯ — BIBLIOGRAPHY

UDK 016 : 930

- Melitta Pivec-Stelè — Miloš Rybář — Mara Mervič —
Olga Janša, Nove knjige v Narodni in univerzitetni knjiž-
nici, knjižnici Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
knjižnici Oddelka za zgodovino filozofske fakultete in knjiž-
nici Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani 427—460
Miloš Rybář, Zgodovinske publikacije v letu 1971 461—469

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ZGODOVINSKI čas .
1972

941/949

119720084, 3/4

COBISS •